

МЕШОВИТА ГРАБА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА КЊ. XXVII
(2006)

ISSN 0350–5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XXVII
(2006)

Editorial board
PETAR V. KRESTIĆ, ANDRIJA VESELINOVIĆ,
ALEKSANDAR KRSTIĆ

Editor-in-chief
PETAR V. KRESTIĆ, Ph.D.

Београд
2006

ISSN 0350–5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXVII
(2006)

Редакциони одбор
ПЕТАР В. КРЕСТИЋ, АНДРИЈА ВЕСЕЛИНОВИЋ,
АЛЕКСАНДАР КРСТИЋ

Одговорни уредник
др ПЕТАР В. КРЕСТИЋ

Београд
2006

Објављивање ове књиге помогло је

**МИНИСТАРСТВО ЗА НАУКУ
И ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ**

САДРЖАЈ

Сима ЂИРКОВИЋ <i>Студије о Душановом закону</i> <i>1. Наслови и редни бројеви чланова</i>	7
Небојша ПОРЧИЋ <i>Један незапажени податак о властелинској породици Паштровић</i>	43
Драгић М. ЖИВОЈИНОВИЋ <i>Регеста грчких повеља српских владара</i>	55
Марица МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ <i>Тестамент Симона Миха Мекше</i>	101
Гордана ТОМОВИЋ <i>Два старосрпска натписа из Косаничке Раче</i>	105
Ђуро ТОШИЋ <i>Неколико примјера покатоличавања становништва из средњовјековне Босне</i>	131
Ружа ЂУК <i>Два тестамена породице Братославић</i>	149
Ђуро ТОШИЋ <i>Примјер брачне бигамије (contra sacramentum matrimonii)</i>	157
Татјана КАТИЋ, <i>Трговиште у османским пописима призренског санџака из 1530, с.1550. и 1571. године</i>	163
Срђан КАТИЋ <i>Два извештаја о пословању рудника Мајданпек из 1566/67. и 1567/68. године</i>	175
Драгана АМЕДОСКИ <i>Два пописа земунске нахије из 1578/9. и 1588-1596. године</i>	187

Срђан КАТИЋ <i>Обнављање рудника Нови Безистан у Трепчи 1664. године</i>	235
Срђан КАТИЋ <i>Отварање рудника Самоков и Мајданпек 1691. године</i>	245
Татјана КАТИЋ, <i>Попис османске дворске апотеке из 1714. године</i>	253
Драгана АМЕДОСКИ, <i>Закуп риболова дунавске моруне у XVI веку</i>	273
Љиљана ЧОЛИЋ <i>Бујурулдија Мухамед Салих Веџихи-паше</i>	283
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	291
ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР	312

Сима ЋИРКОВИЋ

СТУДИЈЕ О ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ

1. Наслови и редни бројеви чланова

На рукописној традицији Душановог законика не примећује се побожна ревност преписивача, који су се често клели да нису ништа додали ни одузели ономе што су нашли у предлошку. Нема два рукописа Душановог законика који би били у свему једнаки. Чак и она два, по налазу специјалиста преписана руком истог писара (Хиландарски и Ходошки), разликују се у понекој појединости.¹

Такво стање рукописне традиције, иначе веома оскудне због тога што је прорешетана временом, не може се приписати само небрижљивости писара, – неки су били врло писмени и пажљиви, – већ много више чињеница да је текст Законика коришћен као извор права, да је имао практичну намену, да није био канонски спис коме се није смело изменити ни једно једино слово. Мењање и прилагођавање се запажа не само при упоређивању текста појединих чланова Законика, већ и при општем погледу на главне верзије из којих је састављена рукописна традиција. Склоност да се текст мења и прилагођава најупадљивије је испољена у оном одавно запаженом замењивању царевих речи у првом лицу („царство ми“, повеленије царства ми“ и

¹ Са гледишта наше теме има интереса чињеница да Ходошки има наслов „О сужњих“ испред два члана која говоре о азилу, док Хиландарски тај наслов нема, па се намеће утисак да споменути чланови о азилу припадају групи чланова са насловом „О судијах“. Поучан пример како групе чланова могу настати грешком, услед превида преписивача.

слично), објективним казивањем с поменом цара у трећем лицу („повеленије царево“). Верзије носе обележја средине у којој су настале. Веома изражено је то код рукописа насталих у Приморју (Загребачки/Паштровски, Грбаљски, Јагићев, Богишићев), проже-тих не само елементима локалног говора, него и представама о поступцима и институцијама које долазе до израза у измењеној терминологији. Мање је упадљив, али од стране истраживача одавно запажен, утицај црквене средине, у којој су се архијереји и манастирске старешине, упркос веома скученим надлежностима и одговорностима у доба турске власти, управљали по царевом законодавству. Оно је садржало и прописе о црквеном животу, а Законик је у великој већини рукописа здружен био са црквено-правним текстовима, тако да је по владајућем мишљењу чинио *corpus tripartitum* са Скраћеном синтагмом Матије Властара и тзв. Законом цара Јустинијана.² Најзад, цела група рукописа која сачињава млађу редакцију,³ својим језиком, терминологијом, систематски спроведеним променама, открива везу са српском средином XVIII века у којој је Законик на крају штампом овековечен, али у облику веома далеком од изгубљеног оригинала.

Пластичност и прилагодљивост у преношењу кроз рукописе неизмерно отежава реконструкцију изгубљеног оригинала, који би морао бити у подлози критичког издања. Не служи на похвалу нашој историјској и правноисторијској науци што нису предузеле озбиљне кораке за приређивање таквог издања, иако се већ годинама располаже тротомним корпусом рукописа са снимцима, верним транскрипцијама, палеографским и језичким студијама о рукописима, који су за реконструкцију релевантни.

Преносећи текст, рукописи преносе и неку врсту опреме текста, неки вид форматираности, како би се рекло модерним језиком. У то спада: рашчлањавање текста, нумерација, указивање на садржај помоћу наслова, знаци за раздвајање итд. Са гледишта тог окружења текста Душанов законик је најмање проучаван, иако у узгредним запажањима истраживача и издавача има драгоцен

² Општи поглед на однос Душановог законика према византијским правним текстовима дат је у поглављу „Душаново законодавство“ (Димитрије Богдановић) у *Историји српског народа I*, Београд 1981, 557 – 565.

³ С. Ђирковић, Старија и млађа редакција Душановог законика, *Законик цара Стефана Душана*, Београд 2005, 91 – 96.

полазних тачака.

I

У свим очуваним рукописима Душановог законика текст је рашчлањен, али не на истоветан начин.⁴ Цареви прописи праћени санкцијама чине целине неједнаког обима, које се у литератури уобичајено називају *члановима*, док су савременици Душановог законодавног рада, па и каснији преписивачи, те целине називали *главама* или *главизнама* усвајајући терминологију словенских и српских превода византијских законских текстова. Реч „глава“ стоји изнад прва два редна броја на почетку Призренског рукописа.

Поједини чланови („главе“) Законика раздвајали су се у рукописима на више начина: насловима, које познају сви руко-

⁴ У циљу упрошћавања апарата у овом тексту, који је слабо прегледан услед многобројног цитирања чланова и наслова, подразумева се употреба три тома Академијиног корпуса рукописа Душановог законика *Законик цара Стефана Душана*, књига I, Струшки и Атонски рукопис, Извори српског права IV, Београд 1975; књига II, Студенички, Хиландарски, Ходошки и Бистрички рукопис, Београд 1981; књига III, Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукопис, Београд 1997. Затим издања: С: Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354*, Београд 1898; Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354*, Београд 1960. Излагање се ослања и на описе рукописа у споменутом корпусу, у оба издања и у расправама А. Соловјева, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Скопље 1928; *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд 1980; затим Н. Радојчића, *Струшки рукопис Душанова законика*, Јужнословенски филолог 22 (1958) 49 – 53; *Око Душанова законика I, Душанов законик у Студеничком рукопису*, Историјски часопис 2 (1951) 103 – 108; *Око Душанова законика II, Препис Закона цара Константина и Јустинијана и Душанова законика у Библиотеци Ватрослава Јагића*, Историјски часопис 3 (1952) 55 – 65; *Два намеравана издања Душанова законика* Зборник МС за књижевност и језик 3 (1957) 8 – 12; *Душанов законик по Призренском рукопису*, Београд 1953; *Карловачки рукопис Јустинијанова Закона и Душанова Законика*, Годишњак Историјског друштва Војводине 1 (1951) 7-12.

Библиографску оријентацију пружала је студија Н. Радојчића, *Век и по проучавања Душанова законодавства*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана I, Београд 1951, 207 – 268. Библиографију до нашег времена дала је Гордана Радојчић, *Библиографија о законодавству цара Стефана Душана* (у штампаним издањима Одбора за изворе српског права), коју сам захваљујући доброту ауторке могао користити пре објављивања.

писи; редним бројевима које познаје само део рукописа, и различитим знацима уобичајеним у старим српски рукописима као што су двоструке, троструке или четвороструке тачке, тачке и црте сличне титлама; ✧ ✧~ ✧ ✧ ✧⁵ Као у повељама и у преписима Законика нова целина је започињала црвеним словом, некад крупнијим са уставним облицима, некад једнаким са текстом који претходи и следи. После наслова текст је почињао црвеним великим словом.

У целокупној рукописној традицији Душановог законика само један рукопис – Призренски – настоји да сваком члану да наслов. Ипак, у практичном остваривању те јасно испољене намере ни он није био сасвим доследан, као што ће се показати у даљем излагању. Остали рукописи имају наслове пред појединим члановима, али и такве који су заједнички за два или више чланова. Негде су чланови без наслова, а ми смо склони да их по модерном начину читања подводимо под претходни наслов, иако за то нема увек оправдања у садржини.

Друга важна особеност у артикулацији Душановог законика јесте нумерисање чланова. Неки рукописи као Призренски, Раковачки, Софијски и група млађих рукописа, који садржајем прате Раванички и Софијски, имају бројеве испред чланова, исписане, наравно, словима у функцији бројева. Нумерација чланова у рукописима не иде у корак са насловима, нити се слажу редни бројеви међу рукописима. Има бројева и над члановима без наслова. У Призренском рукопису је сваки члан добио свој број тако да последњи, на месту где се рукопис прекида, има број .рпи. (188). Интенција редактора да сваки члан добије свој наслов и број, као што ће се видети, није доследно остварена. У Раковачком и млађим рукописима има упола мање бројева, нешто преко 90, зависно од рукописа.

Високи степен сагласности у начину артикулисања сведочи о томе да је у најстаријим рукописима, па и у изгубљеном оригиналу, морало бити артикулације помоћу наслова, иначе не би могло доћи до делимичног подударања међу рукописима, који се у многим другим стварима разликују. Разлике у насловима повлаче собом и разлике у саставу и груписању чланова. Као што је већ речено, нема два рукописа који би били потпуно истоветни

⁵ Знаци су из фонта Монах 3. Костића.

с гледишта укључења или испуштања појединих прописа садржаних у члановима и њиховог распореда.

У досадашњим студијама и издањима Призренски рукопис је прихваћен као норма, па су се разлике запажене у другим рукописима објашњавале или подразумевале као одступања од норме. Распоред и нумерација чланова у Призренском рукопису непосредно су утицали на нумерацију чланова Новаковићевог другог издања (1898), које је у употреби више од столећа. Бројеви уз чланове у том издању усталили су се као средство за идентификацију.

Иако је запазио слабости Призренског рукописа и недостатке Новаковићевог поступка, Никола Радојчић у своме издању није ипак мењао ни ред ни редне бројеве чланова. Тај поступак је у највећој мери оправдан, јер је створио могућност стандаризације; пошто би нова нумерација, различита од деценијама примењиване у литератури, унела збрку и отежала идентификацију у много већој мери него што је то било по преласку на са првог на друго Новаковићево издање.⁶ Сви планови будућих издања Законика мораће водити рачуна о томе да ли ће уопште бити редних бројева у саставу текста Законика, као и о некој врсти стандаризације средстава којима се идентификују чланови.

Веома важни практични обзири, који наводе на то да се поштује затечени ред, ипак не би смели да приређиваче издања и истраживаче ослободе обавезе да што је могуће поузданије и прецизније утврде ред који је најближи оном из оригинала и да међу рукописима препознају оне који су остали вернији првобитном саставу и распореду. Питање о распореду, бројевима и насловима није само и искључиво формално, оно може утицати на тумачење појединих чланова, а има свакако утицаја и на процену правне и техничке спреме Душанових законописаца и преписивача Законика.

⁶ У издању познате Новаковићеве студије *Село Новаковић* је наводио чланове са бројевима које је дао у првом издању Законика из 1870. Приликом каснијих издања *Села* бројеви чланова Законика су се морали изменити према другом издању из 1898, да би се читаоци поштедели тешкоћа.

II

После стогодишње употребе, којом је освештано Новаковићево издање, тешко је ослободити се пређутне претпоставке да је распоред на основу Призренског рукописа *прави* распоред, а не само један од распореда као сви други, чију вредност и старину тек треба утврдити. Досадашње студије су показале да је Призренски рукопис по тексту, по преношењу старих језичких одлика, ослоњен на добар предложак, али одатле не следи аутоматски да су верни и распоред и начин презентације чланова. Потребно је проверити да ли има знакова због којих би могла да се доведе у сумњу беспрекорност распореда затеченог у Призренском рукопису. Стојан Новаковић је изнео теорију да је распоред Атонског рукописа резултат каснијег, млађег груписања, настојања да се међу чланове уведе неки систематски ред. То је прихваћено од стране највећих ауторитета у проучавању Законика.

Можда ће будућа истраживања потврдити то схватање, али претходно се мора испитати артикулација, подела чланова, распоред, наслови и редни бројеви, примењујући исте критерије као код поређења текста, што значи проверавајући тачност, однос према садржају, сагласност или несагласност у односу на друге рукописе. Такво испитивање би морало помоћи да се изађе из дилеме: да ли је Законик у својој артикулацији уситњен од самог почетка, од оригинала, па су млађе редакције укрупњавале уносећи „систем“, или је уситњавање резултат другим рукописима непознате тежње да свака норма, сваки члан добије посебан наслов и редни број?

Следећи корак после процене особености артикулације Призренског рукописа требало би да буде испитивање онога што је заједничко свим рукописима старије редакције, што потиче од исте подлоге, да би се уочило где је иновирање и одступање. Већ је Стојан Новаковић запазио и истакао да су чланови о цркви из првог дела Законика увелико сагласни и подударни у свим рукописима. Поред те уводне групе чланова, у којој има и карактеристичних ситнијих разлика, може се запазити још једна велика група око члана 100, која се и по саставу и по редоследу слаже у свим рукописима, који иначе у другим деловима показују знатне разлике. Упоређивање би могло довести до закључака о томе да ли

у променама услед којих настају разлике има неке логике, корелације са разликама у правопису, облицима, замени термина итд.

Наслови стављени у Призренском рукопису испред сваког члана не одају преписивача или редактора који је добро разумео текст: наслови се не одликују верношћу, којом су у овом рукопису преношени стари облици и особености правописа. Негде је упадљив несклад између наслова и садржаја, негде се између наслова и текста члана може запазити терминолошка неусаглашеност, негде је наслов незграпно формулисан. То све пада у очи кад се чита само Призренски рукопис, још више кад се пореди са насловима у другим рукописима.

Има основа за сумњу да у појединим насловима, који треба да наговесте, назначе, садржину члана, имамо два слоја, један који потиче од предлошка с кога је рукопис преписан, и други од преписивача односно редактора. Призренски рукопис има ту особеност да се на њему, на појединим местима, јасно виде интервенције редактора који је исправљао текст.⁷

Карактеристичан у том погледу је члан 4, који у самом почетку текста има формулацију која наговештава предмет: „И за духовни длг. Всак човек да има...“⁸ Други рукописи тај *духовни длг*, који је веома важан термин, извлаче у наслов, а Призренски има испред тога још и наслов „О духовном законе“, што није сагласно с текстом, а ни са једним познатим рукописом. Као да није препознат наслов из предлошка, па је додат нови.

Несналажење у двоструком смислу открива и члан 14, код кога запажамо две велике слабости. Преписивач, а можда и

⁷ У трећем тому Академијиног корпуса рукописа на снимцима се јасно види на ф.131в у маргини исписана година попречно у односу на текст; на ф. 136р према речи „самдругаго“ у маргини стоји „гога“, дакле облик „самдругаго“; на ф. 146в у маргини је једно јат, које треба да замени е у том реду; на ф. 147р наспрам „малб и великб“ стоји у маргини „големб“ и на последњој страни ф. 156в наспрам „за тата“ стоји у маргини ситније „тати“.

⁸ Како се у овом тексту много пута цитирају наслови који нису писани на исти начин, није било оправдано узимати облик из једног рукописа. Уместо тога наслови су доношени у транслитерираној и транскрибованој форми, онако како је А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2003, доносио повеље после реконструкције оригиналног текста. Суштина је, по његовим речима, да се текст „доноси данашњом српском азбуком и правописом при чему се у потпуности чува језик оригинала“ (стр. 10).

предложак, спојио је у један члан одредбе које су у другим рукописима одвојене на уобичајен начин, знацима како се одвајају чланови (интерпункција, црвена почетна слова). Први члан говори о томе да игуман не треба да се смењује „без великог дела“, што је познато из прописа у Светоарханђеловској хрисовуљи, док други члан говори о подобности оних који ће бити игумани. У Призренском рукопису је за оба члана само један број⁹ и један наслов, а у складу с тим и интерпункција, али наслов гласи „О поставленији игумана“, што је супротно садржају члана у коме се говори о *смењивању* игумана, као и другим рукописима!

Одавно је познато да је термин *меропах* задавао тешкоће преписивачима, па су га неки заменили, а неки искварили (*нерпси*, *неропси* и сл.). Призренски рукопис тај термин преноси у исправном облику, познатом из повеља, осим у једном случају, у наслову члана .лв. (34 стандардне нумерације), који гласи „О селе миропшком“. Неусклађени су, дакле, облици из наслова и текста. После члана обележеног са .ка. (21) о забрани продавања хришћанина неверницима, долази карактеристичан знак :-- за раздвајање чланова, а затим почиње „И људије властелци...“, о сасвим другој материји, веома актуелној у време издавања Законика, о томе да се властеоски људи, који седе по црквеним селима, врате господарима. Тај пропис нема ни наслова ни броја, али почиње црвеним словом, за њега није резервисан број, како је учињено на неким другим местима. Новаковић је у овом случају, као и после члана .ке. (26 изд. Новаковића), где је на исти начин интерпункцијом и црвеним почетним словом одвојена одредба да се царске цркве не подлажу под велике цркве, уводио у своје издање нови члан и нови број. Тако је дошло у извесним не малим деловима Законика до раскорака између нумерације Призренског рукописа, од кога је Новаковић полазио, и нумерације његовог издања, коју због тога, а и због чланова који не потичу из Призренског рукописа, називамо *стандардном нумерацијом*, па бројеве из рукописа наводимо старом ћирилицом, а бројеве из стандардне нумерације, примењене у издањима, арапским бројевима.

Извесне проблеме имао је преписивач Призренског руко-

⁹ Један број је задржао и Новаковић у свом издању, по њему и Радојчић. Код дискусије о групама чланова иза појединих наслова биће потребно разликовати их па стандардну нумерацију проширити бројевима 14 А и 14 Б.

писа и код чланова о парницама око међа. Пропустио је да стави бројеве .оз. и .ои. , али је резервисао њихова места (претходни број је .ос. и следећи уписани .оџ.). У првом од два нумерисана члана наслов је удвостручен: „О земли црковној“, црвеним словима, како се у том рукопису уписују наслови, али одмах затим на почетку текста има црним мастилом са црвеним првим словом „О земли и људех црковних“, што је изгледа остатак наслова из старијег предлошка, који преписивач није препознао, а јавља се као наслов у Раковачком рукопису.

У члану .ркг. (141 изд. Нов.) иза наслова „О трговцех“ налази се забрана властелину и царинику да задрже трговца, али одмах у наставку, после обичне тачке и без црвеног слова, без наслова, али са резервисаним бројем .рkd. следи „О трговех. Што су куде посекали Саси горе...“, што је сасвим друга материја, чије је регулисање сачувано једино још у Раковачком рукопису и то у посебном члану са одговарајућим насловом: „О Сасех“.

Члан којим започиње други део Законика (136 изд. Нов.) нема ни броја ни наслова, а тако је и у свим другим рукописима који познају сложени састав Законика, али је број резервисан, тако да је први следећи уписан .рли. У материји која је текстом Законика наговештена као „Повеленије царства ми“ о искоренивању гусара и тата и која се у другим рукописима артикулише као целина, овде је раздвојена са три броја и три наслова. После одредаба о одговорности села и господара села следи протезање заповести и санкције на кнезове, примићуре и „владалце“, која је добила наслов „О владалцех“. Још је необичнија чињеница да је хипотетички случај: ако су „владалци“ обавестили господаре а ови се оглушили, да се и они казне као разбојник и лопов, такође издвојен у посебан члан са поновљеним насловом „О владалцех“. Овде су не само други рукописи, него и унутрашња логика и начин формулисања против верзије коју има Призренски рукопис.

Група чланова о пороти је у другим рукописима здружена, док је у Призренском подељена на чланове од којих сваки има свој број и наслов. Први међу њима има наслов „О пороте“, што је уместо; други „О законе“ што није оправдано, јер закон је само споменут у тексту као норма уведена у време краља Милутина. Трећи члан има наслов „О трговцех“, што нема оправдања у тексту који говори о половини пороте иноверцима и трговцима,

док четврти има сасвим умесно „О поротницех“. Али, необично је да се тај исти наслов налази и нешто даље испред члана .рѣг. у коме нема помена пороте, него се говори о парничарима који би проширили предмет спора (161).

Група чланова о златарима (168 – 170) раздвојена је овде на чланове .ро. .роа . и .ров. са увек истим поновљеним насловом „О златарех“. У члану .рпз., о забрани кефалијама да примају у тамни-цу без књиге цареве, одмах се забрана продужава на све оне који држе тамнице цареве, са карактеристичним прелазом „темжде образом...“, па ипак, тај сасвим очигледно несамостални део, издвојен је овде у посебан члан .рпз. са насловом „О тамнице“.

Разилажење између Призренског и других рукописа, али у супротном смеру, запажа се и код члана о обавезном записивању пресуда (.рѣе. 163), где је без знакова и црвених почетних слова прикључена одредба о приставима које судије шаљу, што је у Атонском, Барањском, Бистричком, на исти начин (интерпункција, црвено слово) одвојено као одредба о судијама, а све се налази иза наслова „О пренији суда“.

Неку врсту беспомоћности преписивача одаје наслов члана 92 у коме се чита: „О поличном скоте или коња или што годе“, где сви други рукописи имају много прецизније „О познанији лица“ или само „О познанији“. Скоро комично делује наслов испред члана .рд. „О приставу без мужа“, јер у члану (104) је реч о томе да пристав не сме позивати жену кад муж није дома. Пред чланом .нв. (53), где други рукописи имају „О насилуванији“ или слично, Призренски има „О силију владике“ што изазива недоумице кад се упореди са истим насловом „О силију“ уз члан .раі. (110), где је то у контексту са судијом као потенцијалним субјектом насиља, док је у оном претходном члану „владика“ објект насиља.

Сасвим је незграпна формулација уз члан .нз. (58) „О селу кто умре“, где други имају „О умрении властел“ што одговара садржају. Није у складу са садржајем ни наслов уз члан .гі. (13) „О суду митрополитском“ јер нема ни помена суда, а у члану се забрањује постављање митом. За редакторски поступак је карактеристичан случај чланова .рпз. и .рни. (155 и 156), где је реч о *приселици* и где други рукописи имају једну целину са насловом „О приселицах“, док Призренски од тога прави два члана са два

наслова у којима је иста реч неједнако писана, прво, „**Ћ** приселици“ а други пут **Ћ** присѣлицѣ, са два јата, што би говорило да је из другог рукописа.

Из свега што је изнето може се закључити да нема основа да се у артикулисању, стављању наслова и бројева, Призренском рукопису даје предност у односу на друге рукописе. Извесне омашке, несналажења, механички поступци, пре указују на супротно, наиме, да Призренски рукопис отскаче од целокупне рукописне традиције тиме што настоји сваком члану дати наслов и број. Као и сви други рукописи и Призренски мора бити поређен са другима и испитан и тек потом му се може одредити одговарајућа улога у критичкој реконструкцији и уобличавању текста.

III

Особеност артикулације преосталих рукописа старије редакције је у томе што нема редних бројева, осим код Раковачког рукописа,¹⁰ али имају знакове по којима се препознаје индивидуалност чланова: исписан наслов испред текста или поред текста у маргини, црвено слово на почетку и специфичне раније споменуте графичке знаке као интерпункцију. Наслове имају сви рукописи који чине стварну рукописну традицију Душановог законика. Али, најстарији међу њима, Струшки, издваја се тиме што и у оном делу рукописа који је очуван, наслова има само испред првог дела чланова (33 од укупно 105), док је већи други део без наслова! Овај пример, утолико значајнији што се тиче најстаријег рукописа, као и велики број разлика у насловима међу рукописима, намеће питање о томе да ли наслови, уопште, припадају законодавном тексту у строгом смислу речи, или спадају у „опрему“ текста, у чему су преписивачи узимали знатно више слободе него у преношењу самог текста. С друге стране, не мали број подударана наслова у свим рукописима не може се објаснити друкчије до претпоставком о постојању наслова у ономе што је било заједничка полазна тачка за све рукописе.

Битна разлика у односу на Призренски рукопис је томе

¹⁰ О млађим рукописима са нумерацијом биће речи касније.

што овде нема сваки члан свој посебан наслов. Има не мало појединачних чланова са насловом, али исто тако и по два члана испод истог наслова, и у знатно мањем броју, група од више чланова чланова са заједничким насловом. Последица је мањи укупни број чланова са насловима, приближно половина броја из Призренског рукописа. Иако се Раковачки осетно разликује од групе других рукописа, и он има приближно једнак број чланова са насловима као други рукописи.

Овде се не могу појединачно претресати сви наслови, мора се ограничити на типичне и карактеристичне случајеве и препознати врсте промена настале приликом преписивања услед којих је дошло до разлика међу насловима у појединим рукописима. Пре свега, и код њих се наилази на примере неразумевања предлошка за што је карактеристичан случај наслова уз члан 20 стандардне нумерације који треба да гласи „О ресницех који телеса мртвих сажигајут“, као што има Атонски рукопис. Њему веома блиски Барањски већ има „ересницех“, што је био прелаз, јер други преписивачи нису реч *ресници* схватили¹¹, па су претворили у „О јеретицех“ (Бистрички, Хиландарски, Ходошки, Шишатовачки).¹²

Поучан је и пример наслова „О издаве“ уз члан 108 који тако гласи и Струшком док је у Бистричком, Хиландарском, Атонском, Барањском, Хиландарском, Ходошком „О изданији“. Из Студеничког рукописа, где наслов гласи „О издавштине“, види се да је реч о *издавштини*, такси плаћаној код увођења у посед. Али, и у Студеничком је у тексту чланка *издава*, што значи да је преписивач, познавалац административне терминологије, изменио наслов. Ланац неспоразума је ишао даље па се код млађих рукописа на челу са Раваничким и Софијским испред тога чланка налази наслов „О данку“.

Кад се посматра целокупна рукописна традиција запажа се да постоји нека врста формуле наслова и да је приметна тенденција да се наслови уједначе према тој формули. Апсолутно преовлађује формула која би се могла назвати *О-формулом*, која одаје становиште онога који тражи неки предмет. Она се може представити као „О[предмет у одговарајућем роду, броју и

¹¹ О речи ресник уп. К. Лиречек, *Историја Срба* I, Београд 1952, 95.

¹² У Студеничком наслов је оштећен, али се препознаје да је имао друге речи.

падежу]“, као у примерима „О властелех умерших“ или „О лажном писанији“. Али, и код оних рукописа код којих је с много доследности спроведено уједначавање, налазе се остаци друге „За“-формуле, коју може заступати пример: „За попашу“. Она одаје тачку гледишта законодавца, онога ко прописује норму за неки предмет. Отуда није необично што је налазимо баш међу примерима наслова непрепознатих у предлошку. Наводимо оне случајеве кад имамо испред члана (непосредно или у оквиру групе) наслов „О...“: „За духовни длг“ (4); „И за јерес латинску“ (6); „За попашу“ (76); „А за међе и за земљу“ (79) „За града зиданије“ (127); „За људи“ (164). Улога законодавца најјаче је исказана формулацијом „Повелева царство ми“, која се налази на почетку чланова 140, 145, 151, а никада није извучена у наслов, иако је из законодавчевог угла важан елеменат артикулације. Друкчији је случај са речи „Закон“, која означава сваки члан у законнику и јавља се у тексту знатног броја чланова. У насловима је сусрећемо у више видова Највише отскаче у Бистричком, Атонском и Барањском, како у односу са њихове сопствене наслове, тако и у односу на наслове из других рукописа. Наиме, испред чланова 153 и 154 стоји просто „Закон“, што је различито од „О законе“, испред члана 176 истих рукописа, или „О закону“ пред групом 68, 70, 71 у споменутим и још у Хиландарском, Ходошском и Шишатовачком. Као и у многим другим стварима, и у овој Раковачки има изузетан положај. Он, наиме, нема наслова „Закон“, ни „О законе“, испред чланова, али има читаву малу групу наслова у којима је „закон“ додат на крају: „О насилованији закон“ (53); „О меропсех закон“ (68, 139, део 101), „О убистве закон“ (94, 95, 96); „О палежи закон“ (99, 100); „О планинах закон“ (81, 82); „О гусарех закон“ (143, 144); „О потворницех закон“ (165); „О градском закону суд“ (176); „О судијах закон“ (178, 179, 182); „О властеле закон“ (183, 184, 185); „О златарех закон“; „О глобарех закон“ (188); „О попаши закон“ (76, 47, 193); „О глобарех црквених људије закон“ (194) и „О издаве закон“ (200). Овај последњи је један од удвостручених чланова и налази се код члана .мв. (108) под насловом „О издавех“, какав имају и други рукописи, о чему је било речи. Споменути „О попаши закон“ такође је двојник члана који се налази под .лв. (76) где наслов гласи „За попашу“ и текст се не подудара са 193. Оба ова

примера, потврђују већ раније изнету претпоставку да је Раковачки, како је до нас дошао, настао преписивањем са више од једног предлошка, од којих је један имао „закон“ на крају наслова, што се у другим сачуваним рукописима не налази. Можда се у томе огледа утицај прегледа садржаја, „оглавленија“, где се налазе на тај начин формулисани наслови.

Законодавац своју улогу у једном броју чланова наглашава изразима „Повелева царство ми“ (145, 151, 171, у члану 171 „јеште повелева царство ми“). У тексту члана 187 изједначено са законом „през закон и повеленије царско“. „Повеленије царско“ је заменило израз „Повелева царство ми“ у свим рукописима који су уместо субјективног прихватили објективни начин изражавања. Ипак, само једном је „повеленије“ доспело у наслов и то у Раковачком који је имао „закон“ у наслову: „О земљи и људех повеленије царско“ (за групу 139, 174, 69).

IV

И код ових рукописа, као код Призренског, има случајева да се исти наслов поновно употреби за чланове различитог садржаја. Понављање наслова и термина у њима намеће питање о „кључним речима“, које се у насловима чешће употребљавају, о њиховом пореклу и извору, колико се може утврдити. Врло ретко је понављање најављено у самом тексту наслова као: „И јеште о игуменех“ (Бистрички, Хиландарски и Ходошки), или „Јеште о умирајуштих властелех“ у Раковачком (48). Чешћи је случај да се исти термин више пута употреби. Понављање је знак подобности речи да се искаже садржај члана, па зато заслужује посебну пажњу.

У неколико рукописа се по четири пута у наслову јављају речи „о пренији суда“, по три пута о суду, о црквеним људима, о умрлој властели о убиству, о хрисовуљама, о гусарима; по два пута о игуманима, о позивању на суд, о приселици. Речи очигледно потичу из текста чланова Законика али, као што ће се касније показати, не одговарају садржини свих чланова који се иза појединих наслова налазе. Задржаћемо се овде на једној другој појави, која има утицаја на развој рукописне традиције. Споме-

нути наслов „О игуменех“ се први пут јавља у Бистричком, Хиландарском, Ходошком испред чланова 14 – 16,¹³ у Струшком покрива чланове 14 – 19, али је и наслов проширен „О игуменех и калугерех“, Студенички под игуманима има чланове 14 – 18, 29-30,¹⁴ а Атонски и Барањски чак 14А, 14Б, 15, 16, 35, 36, 37. али се зато код њих не јавља: „И јеште о игуменех“ што Бистрички, Хиландарски, Ходошки имају испред чланова 35, 36, 37. Као што се види, на делу су два поступка: у једном, прилагођавање наслова затеченом реду, кад се наслов понавља; у другом, пребацивање чланова на друго место да би се прилагодили наслову, што се у литератури сматрало траговима завођења „система“ у Законнику. Ипак, тога је премало и недоследно је спроведено, као што се види код наслова „О пренији суда“ који Бистрички, Хиландарски, Ходошки имају код члана 66, затим поново испред члана 78. У њима се наслов „О пренији“ налази и испред члана 91. Атонски и Барањски имају на једном месту 66, 78, 91, 103 и 104, али и код њих се понавља наслов „О пренији суда“ испред чланова 161 – 163Б, где имају још и 167, који Бистрички нема. Овде, међутим, Студенички нема груписања, већ наслове уз поједини члан: „О суду и о парцех“ 161, „О приставех“ 162, (остале чланове из те групе Студенички нема). Дакле, ни Атонски са Барањским није груписао све чланове о судском поступку, већ само неке од њих! У сваком случају, понављање наслова показује да је првобитни ред тамо где је дошло до понављања („Јеште о....“), секундарне су групе у којима су здружени чланови узети из разних места у Законнику.

Речник „кључних речи“ је богат јер Законик покривао бројне и различите области живота. Бројни су нарочито термини који се односе на људе и термини који се односе на преступе. У првој категорији се налазе: духовници, епископи, игумани, попови, калуђери, црквени људи,¹⁵ властеоски људи, властела, себри, Власи, Арбанаси, Грци, кефалије, отроци и меропси,

¹³ При томе треба имати у виду да број 14 у стандардној нумерацији покрива два члана: 14 А о смењивању игумана и 14 Б о подобности за игумана, што је у већини рукописа одвојено.

¹⁴ 29 и 30 су иначе у већини рукописа обухваћени насловом „О црковних људех“.

¹⁵ Термин „црквени људи“ се употребљава двојачко: за припаднике црквених властелинствава, али у неким рукописима и за свештенике и монахе.

дворани, судије, трговци, поклисари, тати и гусари, побеглаци, гости, златари. У другој: псовка, насиље, невера, злоба, попаша, потка, бабунска реч, убиство, провођење човека, скубеж, паљеви-на, најазд, узданије, отбој. Мање је термина који се односе на предмете, установе и поступке: хрисовуље, књиге милосне, књиге царева, лажни хрисовуљ, град, међе, планине, пронија, трг, војска, порота, стража, баштина, котао, јемство, позив, познање лица, издава, обретељ. Овај „глосар“ може бити од користи код упоређивања наслова и „оглављенија“ или садржаја које имамо у неким рукописима.

V

На примеру Призренског рукописа размотрена је појава стављања наслова уз сваки поједини члан, разматрање заслужује и супротан случај: употреба једног наслова за групу од два или више чланова. При томе ваља разликовати два случаја: један, кад се под наслов подводе чланови који иду оним редом као у Призренском и другим рукописима, и други, када су под један наслов подведени чланови, који се налазе на различитим местима у рукописима законика. Овај случај је посебно значајан због тога што намеће питање о томе да ли је стављање наслова утицало на груписање, а тиме и на распоред чланова, а посредно и питање о томе који је редослед чланова „прави“.

Посматрано с квантитативне стране може се запазити да је и у групи рукописа на челу са Бистричким и у Раковачком рукопису нешто више од половине наслова који садрже два или више чланова, а од тога су најбројнији они са по два члана. Наслови пред појединачним чланом, они који су упоредиви са артикулацијом Призренског рукописа, расути су дуж целог текста Законика, нешто су бројнији низови у Бистричком: 76-85, 88-95, 101-109, 133-137, 173-176. У Раковачком су још малобројнији и ређи: 59-67, 102-107.

Разлике у насловима налазе се већ на самом почетку, код чланова који су се, како је одавно запажено, одржали стабилно приликом преношења из рукописа у рукопис. Према првих 10 чланова у Призренском, сваки са посебним насловом, стоје у Бистричком, Атонском, Хиландарском, Ходошком, две групе

чланова: 1-3 са насловом „О християнстве“ и 4-10 „О духовном длгу“. Наслов првог низа се поклапа са чланом .а. Призренског, који за остала два члана има наслове „О женитве“ и „О свадбе“. Раковачки има за прва три „О браце“. Низ од 4 до 10 је у Раковачком разбијен на 4, 5, од којих сваки има број и наслов („О духовном“, „О анатеме правило“), затим на низ од 6-9 „О јересех латинских“, док је члан 10 спојен са 109 „О јеретицех“. (члан 109 се бави мађијницима и отровницима, који се налази око средине Законика). Како се по већ цитираним насловима види група 4-10 спојена у Бистричком, Атонском, Барањском, Хиландарском. Ходошком, Шишатовачком, не регулише исту материју. Наслов „О духовном длгу“ оправдава сам текст у коме је скривен старији наслов: „И за духовни длг“, док се остали баве анатемом, латинским свештеницима и јеретицима. У Барањском, који иначе, сматра се, у свему прати Атонски, свих 10 чланова је под насловом „О християнстве. закон“. Тако је, изгледа, и у Струшком, код кога недостају први чланови, али од 5 све до 10 је под насловом из изгубљеног дела.

Као што се види, решења су разнолика уз потпуно очување реда чланова. Сви наслови указују на то *о чему* говори члан или група чланова, само се на почетку члана 4 налази законодавчева намера и воља: „За духовни длг“, па и она није ушла у наслов преписа где је измењена у „О духовном длгу“. Прво веће груписање унутар дела о цркви са померањем места чланова налази се код чланова који се односе на игумане и калуђере. Атонски и Барањски имају групу од 7 чланова: 14А, 14Б, 15, 16, 35, 36, 37 под насловом „О игуменех“. Ту је пропис о томе да се игуман не смењује без велике кривице одвојен од прописа о постављању игумана, што у Призренском чини један члан. У том првом низу су још пропис о игуманима и киновијском животу и о томе да се на хиљаду кућа храни педесет калуђера. Други низ 35, 36 и 37 има у Бистричком, Хиландарском, Ходошком, Шишатовачком, наслов „Јеште о игуменех“ и односи се заиста на игумане. Први у низу тиче се одговорности, остали говоре о обавезности киновије, забрани да егзарси буду козмици. Бистрички, Ходошки, Хиландарски имају краћи низ „О калугерех“ (17, 18, 19), који се заиста односи на монахе (постриг, одлазак у манастир изван метохије у којој живе, збацавање расе). Атонски и Барањски

имају овај низ под тим насловом проширен чланом 29 који говори о забрани калуђера да живе изван манастира. Раковачки има 6 чланова у низу 15-19 под насловом „О игумнех“. Струшки има групу од 14А, 14Б до 19, где је прекид јер недостају стране, али код њега је наслов „О игуменех и калугерех“. Као што се види, приближно једнака несагласност са садржајем као што је била код Призренског сусреће се и код наслова испред већих група чланова у другим рукописима.

О понављању и груписању иза наслова „О пренији суда“ било је речи у претходном одељку. Понављање наслова стоји насупрот груписању. Где је груписање извршено ту наслови нису поновљени. Поставља се питање шта је примарно? Груписање у Атонском и Барањском овде изгледа секундарно.

По овим примерима би тешко било претпоставити да наслови имају заједничку полазну тачку у неком далеком предлошку. Груписање чланова и избор речи као средство за идентификовање као да су бирали преписивачи или редактори по својим критеријима. Као супротан пример, код кога је груписање са заједничким насловом примарно, а појединачно насловљавање секундарно, могу се навести чланови 118 – 121 (122) који се тако груписани налазе у Бистричком, Атонском (и 122), Хиландарском, Ходошком, Шишатовачком, под насловом „О тргу“, односно у Студеничком „О трговцех“. У Раковачком је иста група (118-121) под насловом „О трговцех који иду по земљи“ под бојем .ни. У свим рукописима чланови иду истим редом и садржајно су повезани. Преписивач Призренског или његов предлошак били су прилично немоћни тражећи за сваки посебан наслов: .рдј. „О трговцех“, .рк. „О трговцех“, .рка. „О цариницех“, .ркв. нема наслова! .ркг. „О трговцех“.

Група чланова о разбојницима и лоповима није једнако рашчлањена. Највећа је у Атонском, Барањском, Ходошком и Шишатовачком, где обухвата чланове 145-150 (прескочен 148) под насловом „О татех и гусарех“, мања је у Бистричком, Студеничком, (145-147). Неколико их има посебно члан 148 „О судијах“ (Бистрички, Барањски, Атонски, Ходошки), да би у групи 149-150 само Бистрички поново имао наслов „О татех и гусарех“. Раковачки има ту групу подељену на два дела са посебним бројем и насловом и то 145-147 „О гусарех и татех“ и

148-150 „О судијах“. Призренски стоји сасвим по страни са својим настојањем да сваком члану да наслов: .**рмс.** „О гусаре и тате“ , .**рмз.** О владалцех“ .**рм.** „О владалцех“, .**рмд.** (одговара 148) „О судијах“, .**рна.** „О гусаре и тате“ и .**рнв.** „О тати“. Судећи по овоме првобитна би била група чланова чији наслов слаже са Призрен-ским: „О гусаре и татех“ код 145 и „О судијах“ код 148. Важније се чини да садржај упућује на повезаност члана 146 са 145, почиње са „Такожде кнезове и....“ а 147 је природни наставак претходног „Ако ли су се владалци...“ Исто тако 150 је само продужетак 149: у првом је поступак са „обличенијем“ у другом без „обличенија“.

VI

У рукописној традицији има 30 чланова који у свим рукописима доносе исти текст (изузимају се словне и правописне разлике и разлика у субјективној и објективној стилизацији). За нашу тему је од интереса питање да ли се слажу и наслови? При томе се мора имати на уму да наслов уз сваки члан има само Призренски рукопис, па је према томе потпуно слагање је могуће само код оних чланова из других рукописа који нису обухваћени већом групом. У првој десетини чланова једнако су пренети 1, 3, 5, 7, 8. У већини рукописа на челу са Бистричким они су у оквиру групе „О христијанстве“ (1-10 Барањски), односно „О христијанстве“ (1-3) и „О духовном длгу (4-10 Бистрички, Атонски, Хиландарски, Ходошки, Шишатовачки). Поред Призренског у коме сваки члан има наслов, од већине се одваја и Раковачки са насловом „О браце“ (1-3) и „О анатеме правило“ (5) што је блиско Призренском „О проклети христијанском“ (5) . Даље, Раковачки има „О јересех латинских“ (6-9) и „О јеретицех“ (10, 109), где је здружен са чланом о отровнику и мађинику, који се налази у другом делу код осталих рукописа.

На заједнички извор би могли упућивати наслови „О светитељех“ (7) „О светитељех духовних“ и „О духовницех“, који је појављују у свим рукописима, али не на истим местима. У Призренском „О светитељех духовних“ стоји испред члана 11,

који тражи да епископи постављају духовнике. Испред тог истог члана су у осталим рукописима духовници, у Раковачком здружени 11 и 12. У Бистричком, Атонском, Барањском, Хиландарском, Ходошком и Шишатовачком тај члан има наслов „О суде“, а Студенички има сасвим прецизно у складу са садржајем „О суде козмик“. „О светитељех“ је наслов у Раковачком уз члан 13, који у Бистричком и њему сродним има наслов „О епископех“. Међу једнако добро очуване чланове спадају 15, 16, 18, и 19 који се сви баве монаштвом и имају исте речи у наслову. У Бистричком, Хиландарском, Ходошком, „О игуменех“ су чланови 14-16, у Атонском и Барањском под истим насловом је већа група: 14, 15, 16, 35, 36, 37. Наслов „О калугерех“ стоји испред 17-19 у Бистричком, Хиландарском, Ходошком и Шишатовачком; у Атонском и Барањском поред њих и 29 (о забрани да калуђери живе ван манастира). Струшки има пред групом 14-19 наслов „О игумнех и о калугерех“. У Раковачком су иза наслова „О игумнех“ само чланови 16-19, а наслов „О калугерех“ има за групу 29-30, која се у већини рукописа налази под насловом о црквеним људима.

Добро пренет је текст чланова у низу 23, 25 и 26. У Раковачком они су део низа 23-27 са бројем .vi. и насловом „О божјих црквах“, који одговара садржају, а не јавља се у другим рукописима. У групи рукописа који прате Бистрички ти чланови су такође унутар још већег низа 22-30 (Бистрички, Хиландарски, Ходошки, Шишатовачки) или чак 22-34 (Атонски, Барањски), али са насловом „О црквених људех“. Код оних који имају мању групу 22-30 наслов се убрзо понавља. Таква је појава и код других наслова о којима је било речи.

Занимљив је случај члана 44 чији је текст једнако сачуван. То је један од два члана који говоре о отроцима, у Призренском има отроке у оба наслова „О отроцех властеоских“ (.мв.) и „О отроцех“ (.мд.). У Раковачком оба чине једну групу са бројем .к. и насловом „О отроцех“. У осталим рукописима оба члана су у седмочланом низу 41-47 са насловом „О властелех умерших“. Отроци се иначе заједно са меропсима (нерпсима, неропсима) у другим рукописима јављају уз 67, где и Призренским има наслов „О отроце и о меропсе“, док у Раковачком има посебан број .лз. и немогућ наслов „О плата човеку кое кому дужан“. Али, већ у

следећем броју .лз. (68) наслов је „О меропсех закон“.

Члан 50 једнако пренет у свим рукописима, али није једнако насловљен. У Бистричком и групи Студенички, Шишатовачки, наслов гласи „О псости“ и здружен је са чланом 55 (осим у Студеничком), који је садржајно близак Призренском „О опсованији властеоском“. Атонски додаје тој скупини и трећи члан, онај део члана 95 у коме се говори о псовању духовника. Тај уствари двоструки члан у Призренском и у стандардној нумерацији има исти број као и одредба о убиству духовника што је у знатном делу рукописа, разумљиво, одвојено. Атонски је преузео само део о псовању што је у складу са насловом. У Раковачком је здружен са 55 али има наслов „О опсованији властеља или кнеза“ и број .кг.

Члан 56 је негде у групи, негде усамљен. У Бистричком, Барањском, Атонском, Хиландарском и Ходошком налази се у групи 4 члана који не иду редом већ: 52, 56, 61, 62 под насловом „О невере“. У Раковачком је нешто мања скупина 56, 61, 62 под бројем .кз. и насловом „О позвани властелина на суд“. У Призренском су ту, наравно, 4 наслова: „За неверу“ (52), „О позову властеоском“ (56), „О пошаствији војске“ (61) (у пуном нескладу са садржајем, јер је реч о повратку из војске и року кад се војник не мора одазвати на суд) и „О позову властеоском“ (понављање већ употребљеног наслова).

Члан 59 „О пронији“. .ни. у Призренском, посебно је занимљив због тога што пронија спада у установе које су ишчезле и заборављене, па би се могло очекивати да ће бити изостављане као члан о Сасима. Јавља се, заиста, у мањем броју рукописа, већином усамљен. У Бистричком, Барањском, Атонском, Хиландарском и Ходошком под истим насловом. У Струшком је здружен са чланом 60 о дужности „дизања“ цара. Раковачки има тај члан под немогућим насловом „О сиротах“ и бројем .лѐ.

Члан 66 који говори о одазивању браће на суд имао је необичну судбину. У Призренском .џѐ. има наслов „О братенцех“, што има везе са садржајем. У Бистричком, Хиландарском, Ходошком, усамљен „О пренији суда“ (што је један од поновљених наслова, како је раније показано), у Атонском и Барањском је у групи од 5 чланова 66, 78, 91, 103, 104 под истим насловом „О пренији суда“. Слично је и у Раковачком где је група 88, 89, 66, 91 са бројем .ки. и насловом „О позвани на суд“ (пре тога је била

група 56, 61, 62) под већ споменутим насловом „О позвани властелина на суд“.

О међама, споровима, суђењима око међа говори се у више чланова Законика, а чланови су, као и у другим случајевима, негде појединачно насловљени, негде груписани под насловом који треба да наговести заједнички предмет. Члан 80, чији је садржај једнако пренет у свим рукописима, у Призренском има наслов „О међе селској“ (.оџ.). Исти наслов само за тај члан, али са мало друкчијом формулом „За међе селске“ имају Бистрички, Хиландарски, Ходошки, Шишатовачки. Раковачки има спојен члан 79 (који се такође односи на међе) и 80 под бројем .лг. и насловом „О меги“. Исти спој та два члана налази се у Атонском, Барањском и Студеничком под насловом „О међах“.

Једнако је пренет и кратки члан о јемству приликом парницења. У Призренском као .пи. „О прии властеоској“. Група рукописа Бистрички, Атонски, Барањски, Хиландарски, Ходошки, Шишатовачки, има као посебан члан са насловом „О јемстве“. У Раковачком су здружени чланови који не иду редом (88, 89, 66, 91) под бројем .ки. и насловом „О позвани на суд“ (91 се не односи на позив, већ на улогу пристава).

Члан 94 третира убиство властелина и себра. У Призренском .џд.¹⁶ „О властелех и о себру“, у Бистричком, Хиландарском, Ходошком, Шишатовачком, посебан члан са насловом „О убијстве“. У Атонском је унутар веће групе (96, 97, 94, 95Б, 96) под заједничким насловом „О убијстве“, и у Барањском је унутар групе, али нешто друкчијег састава: 87, 94, 95 Б, 96. У Раковачком је у трочланом низу 94, 95Б, 96 под бројем .мг. и са насловом „О убистве закон“.

Члан 128 није сачуван у свим рукописима, а тамо где је сачуван има неједнаке наслове: „О помоки царској“ (.ркџ. Призренски), „Озиданији града“ (Бистрички, Барањски, Ходошки, Шишатовачки: само „О зиданији“); „О царској работех(!)“ (Раковачки .џг. заједно са чланом 60 о царском дизању). Веома кратки члан 130, који прети вешањем оном ко би на војсци оборио цркву налази се у Бистричком, Атонском, Барањском и Ходошком под

¹⁶ У рукопису је копа за коју нема знака у фонту, стављено је ч као у млађим рукописима.

насловом „О војсце“, али заједно са претходним чланом (129) о судској власти војводе на војсци. У Раковачком је унутар четворочланог низа под насловом „О војсках“.

На овим случајевима се вредело дуже задржати због тога што имају посебну тежину. Реч је о члановима којима је текст верно пренет, што значи да су имали једнак текст у предлошцима, а како су предлошци једнаки може се закључити да им је и полазна тачка заједничка. Из горњег прегледа се види да наслови нису ишли истим путем, они су били далеко више подложни променама. Па ипак, кад се посматра цео узорак нема основе за претпоставку да су преписивачи појединих рукописа или верзија поступали произвољно и слободно. Веома је много заједничких кључних речи у насловима да би се њихово појављивање смело приписати случајности. Отскачу Призренски рукопис већ раније описаном тежњом да сваком члану да наслов, и Раковачки, који поред раније споменутих разлика у формули и неспоразума, као код прописа о једнаким обавезама мерапаха и отрока (67) где има наслов „О плати човеку које кому дужан“, или код члана о пронији (59) има „О сиротах“, има и наслова, чак за више чланова, који потпуно одударају од других, а одговарају тексту као „О божјих црквах“ (23-27), „О душегубии“ (87, 86).

Неизбежно се намеће закључак да и у насловима као и у тексту ипак има елемената који су заједнички од првих предложака, што се боље види поређењем онога што је заједничко у насловима свих или већине рукописа.

VII

Уместо коментарисања појединих наслова овде је било могуће изградити табелу (види *Прилог*) на којој су приказани примери једнаких наслова, за које се, према ономе што је раније речено, не може очекивати да се увек односе на исте делове текста (чланове) Законика. Табела има 44 ставке што значи да се у већини рукописа приближно половина наслова подудара. Под 20 од тих наслова налазе се исти чланови Законика. Међу њима је 14 наслова само за по један члан. Искључено је да би до таквог степена подударања могло доћи случајно.

Поглед на табелу показује висок степен формалне сагласности међу тим насловима. У највећем броју ставки употребљени су исти облици истих речи, а и тамо где има неке разлике, она указује на заједнички извор као у примерима: О паши / О попаши и пажити; О позванији / О позванији на суд; О скубежи / О скубежи браду; О књигах царевех / О књигах царских; О зиданији града / О зиданији града цару; О лажном писанији / О лажних хрисовуљих; О трговцех који проходе / О трговцех; О правде / О правде царева. Дублети као: О запаленији / О палежи; О изданији / О издавех; О обретељи / О обретенији; могу се ставити уз бок бројним дублетима који се налазе у тексту чланова.

Друга се слика добија ако се погледа однос наслова и садржаја. Потпуне сагласности имамо код наслова уз један члан, а тада често имамо и сагласност са насловом из Призренског. Најчешћа разлика је у броју чланова који долазе иза наслова. Негде је само један члан или два, ређе већа група. Редак је случај да се чланови под једним насловом потпуно мимоилазе као у случају „О људех црковних“, где су у групи која прати Бистрички рукопис чланови од који се ниједан не понавља под истим насловом Раковачког. Случај члана 59 О пронији, који у Раковачком има наслов „О сиротах“ или је последица неразумевања или погрешке при преписивању. Неразумевању се може приписати разлика код наслова уз чланове 93 и 140, 141. У Бистричком и другима он гласи „О провожденији човека дружнаго“ и потиче из самог текста: „Кто проводи дружнаго човека“ и односи се само на члан 93. Раковачки, међутим, има „О провожденији туждега човека“ (.нз.) и поред члана 93 још и члан 140 о другој материји, о примању туђег човека, што је јасно речено у наслову Бистричког и других „О пријетији туждега човека“. Преписивач Раковачког или неког од његових предложака погрешно је схватио и образовао групу од два члана под непостојећим насловом. Ово је један од веома јаких доказа да су чак и мале групе чланова некад образоване секундарно! Не поклапају се садржајем ни наслови „О хрисовуљех“ Бистричког и других (137) и „О хрисовуљех царских“ (134, 135) код Раковачког. То је први члан са насловом после почетка другог дела Законика. Призренски има као и Бистрички „О хрисовољих“. Раковачки остаје у првом делу Законика и има члан 134, где је тарифа лого-

тету за хрисовуљу, али 135 нема никакве везе са хрисовуљама, тиче се војске!

Пада у очи да је највише сагласности између наслова Призренског и осталих има код првог члана групе од више чланова. То запажање заслужује марљиву проверу, јер ако се покаже тачно то значи да су примарне групе од више чланова и да је у ланцу предлогака који претходе Призренском била артикулација са по једним чланом иза наслова, али и са више чланова. Код почетка, првог члана у низу, наслови се подударају, даље је Призренски наслове додавао, понегде понављао.

VIII

Кад се у целини посматра рукописна традиција Душановог законика пада у очи да се редни бројеви уз чланове појављују сразмерно касно. Према садашњој хронологији рукописа најстарији би био Призренски из прве половине XVI века. Код њега су бројеви, као што је већ речено, стављени уз сваки члан уколико је од стране преписивача препознат. Указано је већ на то да има чланова који у томе рукопису нису третирани као посебне целине. Редне бројеве је имао и предлогак Раковачког рукописа, али они нису стављани уз сваки члан, стављани су код сваког наслова. Бројеви су стављани у маргине наспрам наслова или наспрам почетка члана. У Раковачком има упола мање бројева, последњи је .џд. (=94), али тешко да он припада саставу рукописа. Наиме, под насловом “О постриженији инока и инокиње“ он има 5 чланова о сасвим другој материји.¹⁷ Преко 90 бројева имају и Софијски и млађи рукописи са бројевима. Тако Стратимировићев има последњи број .џз. као рукопис Борђошких; оба имају чланове преузете из Скраћене синтагме, последњи из Законика односи се на златаре .пз. (87).

Питање о редним бројевима присиљава нас да у разматрање узмемо и рукописе који због непотпуности, парафразирања текста и укључења елемената страних Законнику могу само

¹⁷ У завршном делу Раковачког рукописа одавно је запажена извесна пометња, о којој ћемо расправљати другом приликом.

условно да се уброје у рукописну традицију. Као прераде, они представљају сведочанство о Законику, али не преносе верно његову садржину. Бројеви се налазе и у Грбаљском рукопису за који су изношени аргументи да преноси једну старију верзију Душановог законика из доба Деспотовине. На тај рукопис се надовезују Раванички, Софијски и цела бројна група млађих рукописа. Грбаљски има бројеве исписане арапским цифрама са стране, изван оквира од троструке линије којим је ограничено поље у коме се налази текст. У издању А. Соловјева нису тачно репродуковани ти бројеви, а на снимку, којим смо располагали, они се и не виде на свим странама. Законик се завршава код броја 68 (у издању 64), уз члан који говори о златарима.

Начин нумерисања разликује се унеколико од онога што је речено о Раковачком рукопису. Бројевима су означени чланови који су у рукопису препознати као целине, али то не значи да су идентични са члановима које знамо из Призренског рукописа и стандардне нумерације. У већем броју случајева то су групе од два или три члана. У тако образованим члановима, који уствари представљају групе чланова под заједничким бројем, има слагања са групама из других рукописа. На пример под насловом „О људех церковних закон“ под његовим бројевима 13-18, Грбаљски има чланове 17, 18, 21, 24, 28, 30 и 33 стандардне нумерације, што се знатним делом поклапа са групом „О црквених људех“ из Бистричког и оних који се с њим слажу. Грбаљски има наслов „От властеле умрших“ што одговара наслову из старијих рукописа. Под тим насловом налази се пет његових бројева 20-24, од којих се онај означен са 20 састоји из чланова 41-43 стандардне нумерације што тачно одговара групи под бројем .❖i. Раковачког рукописа („О властеле умирајушти и о баштина“). Још један пример: код његовог наслова „От убиства“ (његов број 37) су чланови 87, 86, 94, 95Б, 96, што чини у Атонском групу „О убистве“, а у Раковачком две групе под .na. „О душегуби“ (87, 86) и .mg. „О убистве закон“ (94, 95Б, 96).

Као што се види, у начину груписања и нумерисања има сагласности па и додирних тачака између верзије рукописне традиције коју заступа Грбаљски рукопис и његови сродници и верзије коју је настављао Раковачки. Обе се у груписању и нумерисању разликују од Призренског рукописа.

Нумерисање свакако не спада у првобитни текст и у законодавну технику оних који су формулисали цареve закoникe.¹⁸ До њeгa ce дoшлo у прoцeсу „oпpeмaњa“ тeкстa пo узoру нa прeвeдeнe визaнтијскe кoмпилaцијe (Скpaђeнa синтaгмa, Зaкoн цaрa Јустинијaнa) кoje имaју тзв. „oглaвлeнијa“, прeглeдe глaвa, кoje oдгoвaрaју сaдржaју мoдeрних штaмпaних књигa. У oписимa рyкoписa њимa ce нијe пoсвeћивaлa вeћa пажњa. Oбјaвљeнe су вишe мaњe узгpeднo. A. Сoлoвјeв је у прилoгу својe студијe o Душaнoвoм зaкoнoдaвствy (1928) oбјaвиo прeглeд сaдржaјa Скpaђeнe синтaгмe пo Бaрaњскoм и Хилaндaрскoм рyкoпису. Прeмa њeгoвoм издaњу тaј прeглeд стoји испрeд свa три дeлa a приписујe ce Душaнoвoм зaкoнику: „**Съи законъникъ блгочстиваго и христолубимаго господина цра Стефана**“.¹⁹ Изa тoгa oдмaх прeлaзи нa „Нaчeлo првaгo сaстaвa. Глaвa a.“ Приблизнo из истoг вpeмeнa је сaдржaј „Глaвизни зaкoну“ из Студeничкoг рyкoписa, кoje је зaјeднo сa Скpaђeнoм синтaгмoм и Душaнoвим зaкoникoм издao Влaдимир Мoшин.²⁰ Сaдржaј Хoдoшкoг рyкoписa oбјaвиo је у прилoзимa својe студијe Т. Флoрински.²¹

Oвa три прeглeдa сaдржaјa ce рaзликyју утoликo штo је Студeнички јeднoстaвaн, дoк ce у oстaлa двa рeпрoдyкyје пoдeлa Синтaгмe нa сaстaвe, нe сaмo нa глaвe. Стрyктyрa студeничкoг сaдржaјa је јeднoстaвнa, прeдмeт o кoмe ce гoвoри фoрмyлисaн нa нaмa пoзнaт нaчин: „O нaсилoвaнији oтpoкoвицe“ или „O yбиствe

¹⁸ У вишe члaнoвa цaр спoмињe свој Зaкoник (4 и 105 у првoм дeлу; 139, 159, 171, 172 у другм дeлу). Сaмo у члaну 164 ce нaлaзe рeчи „кaкo пишe у првим зaкoнику“, a тaј члaн ce нaлaзи сaмo и јeдинo у Призрeнскoм рyкoпису.

¹⁹ A. Сoлoвјeв, *Зaкoнoдaвствo Стeфaнa Душaнa цaрa Србa и Гркa*, Скопљe 1928, 233.

²⁰ V. Mošin, *Studenički rukopis. Povodom šestogodišnjice Dušanova zakonika Vlastareva sintagma i Dušanov zakonik u Studeničkom „Otečniku“*, *Starine JAZU* 42 (1949) 39 – 40.

²¹ Прeмa библиoгрaфији oписa рyкoписa Гoрдaнe Рaдoјчић (Библиoгрaфијa o зaкoнoдaвствy цaрa Стeфaнa Душaнa) прeглeди сaдржaјa Скpaђeнe синтaгмe нaлaзe ce у: Aтoнскoм, Студeничкoм, Хoдoшкoм, Бистричкoм, Призрeнскoм, Шишaтoвaчкoм и Рaкoвaчкoм. Прeглeд сaдржaјa Душaнoвoг зaкoникa пoрeд Сoфијскoг трeбa дa имa и Стрaтимирoвићeв. У другoј књизи Aкaдeмијинoг кoрпyсa рyкoписa (стр.104) Д. Бoгдaнoвић је кoнстaтoвao „Пoд зaглaвљeм Душaнoвoг зaкoникa нaлaзи ce, у ствaри, „oглaвлeнијe“ или сaдржaј Скpaђeнe синтaгмe Мaтијe Влaстaрa.“

волном“, а на страни, у маргини, стоји број главе у овом случају од .А. до .НЗ. (1-56). Не наводе се бројеви тетради или листа, стране, јер текст може да мења место у кодексу, због тога се „оглавленија“ праве за сваки текст посебно. Утицај на наслове у верзијама Душановог законика може се опазити у начину формулисања („О формула“), и бројним поменима закона. У студеничком садржају на пример, налазе се ставке: „О палежи закон“, „О покладе закон“, „О казних закон“, што ваља упоредити са насловима у Раковачком рукопису о којима је било речи²² Из оваквих „оглавленија“ полазио је утицај на терминологију и на избор „кључних речи“, и ту су најчешће у насловима категорије људи и правни послови.

Прегледи садржаја се, дакле, јављају прво пред Скраћеном синтагмом, Душанов законик их у ранијим рукописима нема, иако му се приписује, као што се видело. Тек Софијски рукопис има „Оглављење цара Стефана“, садржај Законика, који из тешко разумљивих разлога *није репродукован* у Академијином корпусу рукописа уз Софијски рукопис. Приступачан је у издању Флоринског.²³ Укупно у тексту Законика има 42 наслова док их у *Оглављењу* има 94, од чега 10 не припада Законнику, већ познатим додацима.

Прво што пада у очи је сличност са прегледом садржаја Студеничког рукописа Скраћене синтагме. Овде су скоро све ставке „О..... предмету“, а има већ познатих наслова у којима се спомиње „Закон“ као „Закон царски о властелех“, „Закон о међах селски“ или „Закон о убиству“, „Закон и устав за гусаре“, а две ставке „Се же о властелех“ и „Се же о неверствију“, не сусрећу се у насловима старијих рукописа. Наспрам сваке ставке стоји број од .а. до .пс. где престаје текст Душановог законика, а почињу додаци, од којих сваки појединачно има наслов „Закон царски“. Бројеви су стављани уз наслове, али и уз чланове, тј. групе чланова које немају наслова, баш као у Грбальском рукопису. Како су из софијске верзије изостављени знатно већи делови текста Законика, не може се очекивати слагање у бројевима, које се ипак појављује у малом делу, на пример код бројева .ла. .лв. .лг.

²² Види горе стр. 23 -24.

²³ Т. Флоринскій, *Памятники законодательной деятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ*, Киевъ 1888, Приложенія, стр. 52 – 54.

који стоје спрам чланова о пашама, потрицама и међама, где исте бројеве имају Раковачки и Софијски рукопис.

Оно што може у највећој мери да изненади јесте чињеница да се ставке из садржаја у не малом броју случајева разликују од наслова пред члановима или групом чланова. Остављајући по страни мале разлике као „Закон царев“ (Оглавленије) према „Закон царски“ (текст), упозоравамо на веће разлике. У садржају стоји „О поповски баштина“, а у тексту наслов гласи: „Презвитером устав и закон царски“; или, према „О потрени жита“ у садржају, стоји пред текстом „О потрицах“. „Што се речкају села“ је у садржају а „Закон о међах селских“ је наслов у тексту, који почиње речима „Што се речкају села“. У садржају се наслов „О митрополите и епископе“ налази на два места, пред главом .и. пред главом .лџ. док у тексту на другом месту нема наслова, а члан говори о забрани постављања митом, што се поклапа са почетком члана 10 тога рукописа. Наслов у садржају „Жегушти телеса мртвих“ краћи је од наслова у тексту у коме се спомињу јеретици као у другим рукописима. Занимљив је случај главе .ме. „О земљи сеоској“, која у тексту уопште нема наслова, стоји као „глава“ 45 иза наслова „О људех црковних“. У тексту је наслов „О скубежу“, а у Оглавленију „О скубежу браду“ као у неким другим рукописима. У садржају је „О покрисару царском“ а у тексту наслов „О поклисарех који идут к цару“.

Не мање изненађујућа је чињеница да у Оглавленију има читав низ наслова којих нема у тексту. Има чак 40 наслова који заступају оне чланове или групе чланова који су добили посебне бројеве. Ти наслови се не могу, наравно, овде детаљно приказивати. Већи део је особен, по језику близак тексту Софијског рукописа. Ипак, дају се међу њима препознати наслови који су се сретали у другим рукописима, на пример „О христијанству“, „О сиротах“, „О игумени“, „О побеглацу“ (из наслова Бистричког рукописа и оних који га прате). Из Раковачког рукописа се препознају наслови „За јерес латинску“, „О јеретичех“, а сродно је „О женидбах“ што стоји према „О брацех“ у Раковачком, или „О продајуштих христијанина“ према „О човекопродавце“ у Раковачком. Очигледно је да бар део тих наслова, који се не налазе у Софијском препису, потиче из рукописне традиције Законика.

У оној другој половини наслова, која се налази у тексту много је више слагања са насловима из старијих рукописа, јер они потичу из старијег слоја. Обратићемо пажњу само насловима који обухватају већи број чланова по стандардној нумерацији. Необични наслов „Се же о властелех“ покрива велику групу чланова, одговара у првом делу групи под насловом „О властелех умрших“ из Бистричког и Атонског, која је увећана већим бројем чланова који се на неки начин односе на властелу (41, 42, 43, 45, 47, 46, 48, 50, 55, 95, 53, 54, 49, 52, 56, 61, 62, 57, 58, 83). Ставка са насловом „О игумени“ и бројем .лѣ. обухвата садржај чланова 14А, 14Б, 15, 16, 35, 36 и 37; истог је, дакле, састава као група под насловом „О игуменех“ у Атонском и Барањском рукопису. Ставка „О људех црковни“ уз број .лз. покрива чланове 17, 18, 19 и 29 стандардне нумерације што се поклапа са групом чланова под насловом „О калогерех“ у Атонском и Барањском рукопису. Судећи по овим примерима неке групе чланова формиране су биле пре него што је дошло до стављања редних бројева. Састављање „оглавленија“ као неке врсте индекса присиљавало је на увођење редних бројева и стављање редног броја уз сваки члан или боље речено уз целину која је као члан перципирана. Ту је извор тенденције Призренског рукописа да сваком члану додели наслов и број. Али, као што показује пример „Оглавленија“ у Софијском рукопису бројеви и нови наслови су додељивани не само појединачном члану (по стандардној нумерацији) него и здруженим члановима које познајемо као групе чланова под насловима из старијих рукописа који немају нумерацију.

Ономе што је речено у одељку V (стр. 22-25) могу се сада додати групе чланова којима су додељивани бројеви јер су биле препознате као целина. Пажљиво поређење показује да групе чланова 74-75 (о паши); 97-98 (о скубежи); 99-100 (о паликућама); 110-111 (о судијама); 112-113 (о сужњима)²⁴; 118-121 (122) (о трговцима) и 145-147 (о лоповима и разбојницима), у свим старијим рукописима имају један наслов, а у млађим са редним броје-

²⁴ На први поглед се чинило да се Хиландарски издваја тиме што нема наслов „О сужњих“ тако да су чланови о азилу под насловом „О судијах“. Међутим, Ходоски рукопис настао радом истог преписивача има наслов „О сужњих“ што значи да је велика група из наслова „О судијах“ настала омашком, пропустом преписивача.

вима један број. Према свима њима стоји Призренски рукопис који код сваке те групе има два наслова и два броја! Очигледно је да подела коју имамо у Призренском рукопису не репродукује првобитну артикулацију Душановог законика.

IX

Настојећи да из претходних разматрања извучемо колико толико поуздане закључке можемо на првом месту рећи да су се наслови налазили у Законику од самог почетка, од најранијих протографа и оригинала. У прилог томе говори чињеница да је у рукописној традицији остао не мали број једнаких наслова. Томе закључку се одмах може додати други, једнако поуздан, да наслови приликом преношења из рукописа у рукопис из неког разлога нису пролазили исти пут као текстови садржани у члановима Законика. У рукописној традицији каква је дошла до нас бројни чланови са једнаким текстом немају једнаке наслове!

У насловима какве познајемо из рукописне традиције огледају се тачка гледишта читалаца и корисника, формулисани су тако да показују где се о неком предмету говори. Потиснуто је становиште законодавца, који жели да се уведе нека промена, а преовладао је интерес читалаца рукописа и наслови су добили искључиву функцију да укажу на садржај.

Наслови су, бесумње, повезани са намерним груписањем чланова, које су вршили преписивачи или редактори. Можда је претерано речено да је на тај начин уношен систем у Законик, али је неоспорно да се тежило груписању чланова са сродном материјом. Понеки неспоразуми откривају да је такво груписање могло бити секундарно. Већ је наведен пример, у предлошка Раковачког рукописа где није схваћен пропис који забрањује *провод*, „провожденије човека дружнаго“ (93), па је тај пропис прикључен члану о примању *туђега* човека (140). Сасвим је сигурно да та два члана здружена у његовом члану .113. нису у

првобитном положају.

С том појавом не треба мешати наслове испред групе чланова који су већи и сложенији него што се то закључује на основу Призренског рукописа. Показало се, првенствено поређењем рукописа, да су примарне поједине групе које се састоје од више чланова (подразумевају се чланови какве познајемо из стандардне нумерације). У првобитној верзији Душанов законик није имао тако велики број тако уситњених чланова како то изгледа по артикулацији Призренског рукописа.

Преношење текста Душановог законика кодексима у којима је био здружен са Скраћеном синтагмом Матије Властара и тзв. Законом цара Јустинијана имало је утицаја на одржање и опремање текста²⁵. Једна струја тога утицаја, могла би се назвати вертикалном, имала је за резултат спајање текстова, продужетак Законика, познато претварање из трипартитног у бипартитни корпус, како је то формулисао А. Соловјев. Проучавање наслова и редних бројева показује да је било и неке врсте хоризонталног утицаја који се огледа у опремању текста, настојању да се читаоцима олакша да нађу предмет који их интересује. Византијске компилације су давале пример артикулације, стављања наслова и, наравно, редних бројева. Угледање на византијске обрасце долази до пуног израза у састављању „оглавленија“, до чега долази сразмерно касно. Преглед садржаја тражи да јединице садржаја, норме са санкцијама, буду препознате у својој индивидуалности и јасно означене. Пример „оглавленија“ у Софијском рукопису показује да предлошак није био припремљен у том смислу утолико што није имао наслове за све појединачне чланове, па је било потребно у „оглавленију“ дати нове наслове који су бројевима били повезани са садржајем. Тај пример показује, такође, како је долазило до преслојавања, додавања једне врсте артикулације преко оне већ затечене у предлошку. Вероватно да сличним процесима приликом преношења Законика из рукописа у рукопис треба приписати сразмерно бројне разлике у насловима, веће но што су разлике у тексту.

²⁵ Вредно је упоредити први и последњи лист снимака Призренског рукописа у трећој књизи Академијиног корпуса рукописа, на којима су одломци пратећих текстова да би се видело како је опремање текстова било уједначено.

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ЈЕДНАКИХ НАСЛОВА

БИСТРИЧКИ И ДРУГИ

О духовницех (11)
 О игуменех (14-16)
 *О људех црковних (22-30)
 О поповех (31, 65)
 О насилованији (53, 54, 49, 51)
 *О паши (74-75)
 *За попашу (76)
 *За потку (77)
 *О мегјах (79)
 *О сиротех (64)
 *О бабунској речи (85)
 *О убистве (86-87, 95А-96)
 *О позванији (89)
 О познанији лица (92)
 *О провожденији човека
 дружнаго(93)
 О скубежи (97,98)
 О запаленији (99, 100)
 *О узданији (102)
 *О суду (103)
 О книгах царевех (105)
 *О дворанех (106)
 *О изданији (108)
 О судијах (110, 111)

РАКОВАЧКИ

О духовницех (11-12)
 О игуменех (14-19)
 О људех црковних (32,33,37,38)
 О поповех (31)
 О насилованији (53)
 О попаши и пажити (74,75)
 За попашу (76)
 О потках (77)
 О мегји (79, 80)
 О сиротах (59, 64)
 О бабунској речи (85)
 О убистве закон (94, 95б,96)
 О позвани на суд (88. 89, 66. 91)
 О познанији лица (92)
 О провожденији туждега
 човека(93,140)
 О скубежи браду (97,98)
 О палежи (99, 100)
 О узданији (102)
 О суде отрок (103)
 О книгах царских (105)
 О дворанех (106)
 О издавех (108, 180)
 О судијах (110, 111, 148, 150)

О обретељи (116, 117)
 О приселицах (125, 126)
 *О зиданији града (127, 128)
 О војсках (129 – 130)
 *О поклисарех (133)
 *О хрисовуљех (137)
 О лажном писанији (138, 139)*
 О властелех који затирају
 државу (142)
 *О гусарех (143)
 *О татех и гусарех (149, 150)
 *О судијах (148)
 *О приселицах (155-157)
 О стражах (158)
 О трговцех (који проходе) (159)
 *О потворницех (165)
 *О пијаницах (166)
 *О суди о парцех (167)
 *О златарех
 (168, 170, 169)
 О правде (171, 172)
 *О судијах (175)
 О законе (176)

О обретенји (116)
 О преселицах (125, 126)
 О зиданији града цару (127)
 О војсках (129-132)
 О поклисарех (133)
 О хрисовуљех царских (134, 135)
 О лажних хрисовуљех (138)
 О властеле који затирају државу
 своју (142)
 О гусарех закон (143, 144)
 О гусарех и татех (145 – 147)
 О судијах (148 – 150)
 О приселицах (155, 156)
 О стражах (157, 158)
 О трговцех (159, 160)
 О потворницех закон (165)
 О пијаницах (166)
 О парцех на суду (167, 172, 173)
 О златарех закон (165, 170,
 169, 169Б*)
 О правде царева (171)
 О дворском судији (175)
 О градском закону суд (176)

Објашњење: астериск испред наслова у левој колони значи да тај наслов има и Призренски рукопис.

Поред правописних разлика и разлике у једнини и множини, под *једнаким* насловима подразумевани су и они код којих је промењен ред речи, код којих постоји поред кратког и дужи облик, где се појављује дублет термина.

Наведени су облици наслова из *Бистричког* рукописа, а групу сачињавају још и *Струшки*, *Атонски*, *Студенички*, *Хиландарски*, *Ходошки*, *Барањски* и *Шишатовачки*.

Известан број наслова недостаје у Струшком и Студеничком, у првом због тога што је рукопис оштећен и што нема наслове у целом сачуваном делу, у другом, што је испуштен знатан број чланова Законика. Према табели из II књиге Академијиног корпуса рукописа *Бистрички* има чланове стандардне нумерације 1-183; *Атонски* има 1-173; *Хиландарски* 1-108; *Ходошки* 1-131; *Барањски* 1-174; *Шишатовачки* 1 – 152.

Опширнији коментар табеле у одељку VII, стр. 29-31.

Небојша ПОРЧИЋ

ЈЕДАН НЕЗАПАЖЕНИ ПОДАТАК О ВЛАСТЕЛИНСКОЈ ПОРОДИЦИ ПАШТРОВИЋ

У уводном делу свог рада о средњовековној прошлости области између Будве и Сутомора познате под називом Паштровићи, врски познавалац немирног зетског поморја у позном средњем веку, Иван Божић, подсетио је да назив ове области потиче од имена властелинске породице Паштровић која је њом управљала најкасније од времена последњих Немањића, а онда и током раздобља после пропасти немањићке државе, када су се као господари Зете наметнули браћа Балшићи и њихови потомци.¹ Отуд се у дубровачким изворима помињу Николица Паштровић као посланик цара Душана у Дубровнику 1355. године и Андрија Паштровић као представник Балшића у договорима са Дубровча-нима 1371. године. Међутим, у наставку свог излагања Божић за-пажа да се од почетка 15. века у области Паштровића веома ретко јављају људи са овим презименом. Штавише, ако се изузме податак из повеље Балше III Балшића о оснивању манастира Светог Николе у Прасквици 1413. године, где се међу присутнима наводи и извесни Алекса Паштровић који се затекао код Балше као посланик суседног босанског обласног господара Сандаља Хранића,² са презименом Паштровић помиње се само

¹ И. Божић, *Средњовековни Паштровићи*, Историјски часопис 9–10 (1959) 151–185 (= И. Божић, *Немирно поморје 15. века*, Београд 1979, 105–149).

² Латински превод повеље објавио је још К. Лиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892) 66–68. Касније пронађени српски препис овог акта

Дабижив Алексе Паштровић, први на списку паштровићких главара који су 1423. године закључили споразум о ступању своје области под власт Млетачке републике.³ С друге стране, Божић подсећа да је још Константин Јиречек забележио како се више носилаца презимена Паштровић – Никола, Остоја, Радич, Стефан и већ поменути Алекса – јавља сразмерно често као властела у служби Сандаља Хранића и његовог наследника Стефана Вукчића Косаче, али и босанских обласних господара из породице Павловића и самог босанског краља.⁴ За ову појаву Божић је понудио објашњење – када је 1396. године Сандаљ Хранић напао тадашњег главару куће Балшића, Ђурђа II, властелинска породица Паштровић стала је на страну босанског великаша, али пошто је Сандаљ у другој половини 1398. био приморан на узмицање, Паштровићи су се у страху од освете Балшића повукли заједно са њим. Ипак, ма како смислено звучало, без потврде у изворима ово објашњење имало је само вредност основане претпоставке и зато Божић, износећи га, наглашава да су се догађаји „можда“ тако одиграли.⁵

издао је заједно са Јиречековим читањем латинског примерка П. Д. Шеровић, *Повеља о оснивању манастира Светог Николе у Прасквици и њени додаци*, Историјски часопис 5 (1955) 323-332.

³ За њега ће Божић у свом каснијем раду „Улога и организација ратничких дружина у Зети 15. века“ (*Немирно поморје*, 166) рећи да је био „последњи представник властелинске породице Паштровић у том крају, породице која је читавом пределу и његовом становништву дала име“.

⁴ К. Јиречек, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* I–IV, Wien 1912–1915, I, 34, III, 46 (у српском преводу: К. Јиречек, *Историја Срба* I–IV, Београд 1922–1923, III, 55, IV, 36, односно К. Јиречек, *Историја Срба* I–II, Београд 1952, 1978², II, 46, 278). Преузимајући овај податак Божић погрешно везује све наведене Паштровиће за Босну. У ствари, Јиречек јасно каже да је реч о Паштровићима који се помињу од 1355. године надаље, не само у Босни него и у служби цара Душана и Балшића. У том смислу треба схватити помен имена Никола које се не јавља међу Паштровићима у Босни. Поред тога, у објављеним изворима нема трага о некаквом Стефану Паштровићу. Он се једино помиње у каснијој литератури и то увек на основу ове Јиречекове напомене. Да ли се Јиречек заиста сусрео са подацима о таквој особи или је просто направио омашку тешко је рећи. Тек, сва каснија истраживања налазе уз презиме Паштровић у Босни само три имена – Алекса, Остоја и Радич.

⁵ Исти ставови уз једнаку уздржаност у погледу објашњења за ишчезавање породичног имена Паштровић поновљени су у Божићевом синтетичком приказу овог раздобља зетске историје у *Историји Црне Горе*, 2/2, Титоград

Отприлике у исто време када је Божић писао о области Паштровића у средњем веку и успут дотакао питање истоимене властеле у Босни, на босанске Паштровиће осврнуо се Павао Анђелић у свом раду о средњовековним градовима у поречју Неретве.⁶ Понављајући одавно присутан став да се град Бијела, поменут у документима дубровачког архива с краја 1419. године као утврђење кнеза Алексе Паштровића, налазио близу Коњица, Анђелић је уједно размотрио расположиве податке о Алекси, Остоји и Радичу Паштровићу. На основу тих података који се провлаче кроз готово целу прву половину 15. века он је установио да су њих тројица били браћа, а на основу презимена претпоставио је да су потицали из Паштровића у Зети. После Анђелића, питању властелинске породице Паштровић посветио се и Михаило Динић у својој студији о хумско-требињској властели.⁷ Ослањајући се на објављену и необјављену дубровачку грађу, Динић је списку помена Паштровића у 14. веку додао Никшу Паштровића, забележеног као властелина у служби Ђурђа Балшића 1375. године⁸ и потврдио сазнања о Алекси, Остоји и Радичу до којих је дошао Анђелић. Међутим, Динић је изразио сумњу у везу између зетске области Паштровићи и босанске властеле са тим презименом, дозвољавајући уместо тога да су сви у изворима познати Паштровићи, почев од Николице из 1355. године, живели у залеђу Дубровника. Склоност да прихвати ову његову претпоставку показао је и Љубо Спаравало, који је, доказујући да се Бијела помињана 1419. године није налазила код Коњица него уз дубровачку границу у околини Требиња, уједно у највећој мери синтетизовао постојећа сазнања из објављених извора и литературе о Алексином, Остојином и Радичевом деловању у босанској држави.⁹

1970, 67, где каже да су се Паштровићи „морали, чини се, повући са Сандаљем јер су га вероватно подржавали у борби против Балшића“.

⁶ Р. Анђелић, *Srednjevjekovni gradovi u Neretvi*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 13 (1958) 190–192.

⁷ М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 22, 62–63, 77, 94.

⁸ Овај архивски податак Динић је саопштио већ у студији *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски иконавоски доходак, Провијун браће Влатковића*, Глас Српске краљевске академије 168 (1935) 232. Иначе, Динић сматра да је Никша „свакако исто лице са Николицом“ поменутим 1355. године

⁹ Љ. Спаравало, *Бијела кнеза Алексе Паштровића*, Историјски гласник 1–2

Одговор на недоумицу око постојања и природе повезаности између зетских и босанских Паштровића ипак се може наћи, али не у дубровачкој него у которској архивској грађи. Наиме, у другој књизи серије Судско-нотарских списа Историјског архива у Котору (ИАК СН II), која садржи белешке из раздобља од јесени 1395. до пролећа 1400. године, на страницама 616 и 617 нотар Јаков de Ugodoniciis из Болоње забележио је текст следеће садржине:*

(На маргини уз почетак:) Pro comune Cathari cum filliis Radoslavi Pastrovich.

Millesimo trecentesimo nonagesimo nono, indictione septima, die vigesimo nono decembris. / Nos Paulus de Georgiis de Jadra, regius comex, comes Cathari, / iudices et conscillium dicte civitatis, ex autoritate et arbitrio nobis / concessis a Maiori et Generali conscillio dicte civitatis, pervenimus ad infrascripta pacta, / convenciones et concordia cum Andrias, Nicholiza et Allesio pro se et nomine / Ostoie et Radicio, fratribus et filiis condam Radoslavi Pastrovich, per hunc / modum, videlicet: quod nos predicti comes, regimen et conscillium nomine comunis / Cathari, dessiderantes condescendere libenter ad ea qua sint bone conssevacionis / et augumentacionis civitatis nostre Cathari, recepimus et volumus esse cives / nostros Cathari predictos Andrias, Nicolizam, Allexium, Ostoiam / et Radicium et heorum heredes in eternum, volentes quod ipsi / tranctentur et reputentur pro civibus nostris catarensibus sicut ceteri / cives nostri, remittentes ipsis et heorum hominibus omnes culpas, vio/lencias, furta et omnia allia quevis dampna qua ipsi vel quis / ipsorum seu homines eorum intulerint comuni Cathari vel suo districtu / seu hominibus ipsius civitatis vel districtus usque in presenti die, promiten/tes ipsos tranctare sicut alios cives nostros Cathari. Et / in signo amoris, ut ipsi in presenti fidelitate, bono preposito et / amore persistant ac civiliter vivant sicut faciunt alii / nostri cives, ipsis donamus unum casale quod alias fuit condam / Theodori de Stancho, ponatum in Catharo in contrata sancti Luce supra viam / publicam, quod confinat cum caxale

(1981) 63–87.

* Најтоплије захваљујем рецензенту академику Сими Ћирковићу и професору Ђури Тошићу на помоћи у читању текста документа.

Nicxe de Sancta et confinat cum domo condam / Juchi de Ocussa, franchum, liberum, franchum(!) et securum, cum omnibus / juribus, pertinenciis et potestatibus suis super omnia bona nostri comunis Cathari, / cum hac condicione quod dicta domus non possit auferri aliquo modo / per debitum aliquod tam predictorum quam patris eorum. Et e conversso nos / predicti Andreas, Nicholiza et Allesius nostro nomine ac vice et / nomine Ostoie et Radiz, per nos et nostros homines promictimus et / obligamus decetero aliquam molestiam sive dampnum non inferre / comuni Cathari nec suo districtu ne hominibus et personis dicte civitatis / vel districtus, sed potius t__sare¹⁰ homines et mercatores ipsius / civitatis et ipsos deffensare sicut nosmet ipsos ab omnibus / volentibus illos offendere in ere vel personis. Item promictimus esse / obedientes et fideles comuni Cathari et in omni necessitate(!) dicto comuni /617/ Cathari auxilliari cum omnibus nostris iuxta nostram possibilitatem. Et / si aliquo tempore ad aures nostras pervenerit quod aliquis velet / vel cum aliis tractaret prodicionem vel dampnum comuni / Cathari vel suis hominibus statim notificaremus predicto comuni / Cathari sine mora. Que omnia predicta promixit una pars alteri / et altera alteri attendere et observare et non contrafacere. / Et si per unam partem fuerit contrafactum et non obser/vatum, predicta alia pars non teneatur in aliquo ad predicta. / Firmantes dicte ambe partes omnia et singula supradicta / attendere et observare super se et omnia bona sua, sacramento / sacri evangelii manibus tactis scripturis. Et pro maiori / firmitate omnium predictorum ambe partes renunciaverunt omnibus / legibus et statutis, refformacionibus, terminis, induciis et / feriis quibuscquam quibus contra predicta una pars contra alteram / et altera contra alteram uti posset auxilium et favorem. / De hoc autem sunt duo publica et similia instrumenta. / Actum Cathari, presentibus dominis Junio de Mexa, jurato iudice, / et Maro Luce, auditore.

(На маргини ниже:) Et una predictis Pastrovich.

¹⁰ Можда tansare, реч изведена од класичног taxare, која је на источној јадранској обали означавала процену вредности нечега. Овде би њен смисао могло бити „цењење“ у смислу поштовања. Уп. *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae* VII, Zagreb 1978, 1169.

Превод:

За општину Котор са синовима Радослава Паштровића

Хиљаду тристотине деведесет девете, индикта седмог, дана двадесет деветог децембра. Ми Павле Ђорђић из Задра, краљевски кнез, кнез Котора, судије и веће реченог града, по овлашћењу и праву које нам је дало Велико и Опште веће реченог града, дошли смо до доле наведених уговора, погодби и споразума са Андријашем, Николицом и Алексом – иступајућих за себе и у име Остоје и Радича – браћом и синовима покојног Радослава Паштровића, на овај начин, наиме:

Ми претходно речени кнез, влада и веће у име општине которске, желећи да спремно пристанемо на оно што би било добро за очување и увећање нашег града Котора, прихватамо и хоћемо да претходно речени Андријаш, Николица, Алекса, Остоја и Радич и њихови наследници буду наши которски грађани заувек, те да буду држани и сматрани нашим которским грађанима као и други наши грађани, опраштајући њима и њиховим наследницима све кривице, насиље, крађе и било какве друге штете коју су они или њихови људи нанели которској општини или њеној територији, односно људима тог града или територије закључно са данашњим даном, обећавајући да ћемо са њима поступати као са другим нашим которским грађанима. И у знак љубави, како би они у садашњој верности, добром расположењу и љубави истрајали и грађански живели као што чине други наши грађани, поклањамо им једну кућу која је некад припадала покојном Тодору Станковом, у Котору у четврти Светог Луке, на главној улици, која се граничи са кућом Никше Светића и са кућом покојног Ивка Окуше, бесплатно, слободно, бесплатно(!) и безбедно са свим правима, припадностима и овластима њеним на сва добра наше которске општине, уз услов да се речена кућа не може отуђити на било који начин ради неког дуга како претходно речених тако и њиховог оца.

А заузврат ми, претходно речени Андреја, Николица и

Алекса, у име наше и уместо и у име Остоје и Радича, за нас и наше људе обећавамо и обавезујемо се да убудуће никакву напаст или штету нећемо нанети которској општини нити њеној територији или људима и особама реченог града или територије, него да ћемо ценити(?) људе и трговце тог града и да ћемо их бранити као себе саме од свих који желе да науде њиховој имовини или личностима. Затим, обећавамо да ћемо бити послушни и верни которској општини и да ћемо у свакој потреби рченој которској општини бити на помоћ са свима нашим колико је у нашој моћи. А ако би у било које доба до наших ушију дошло да неко жели или са другима договара да изда или оштети которску општину или њене људе одмах ћемо без оклевања јавити претходно рченој которској општини.

Обећавале су једна страна другој и она овој да ће се свега претходно рченог придржавати, да ће то поштовати и да неће кршити. А ако би једна страна прекршила и не би поштовала претходно рчено, друга страна неће ни у чему морати да се придржава претходно рченог. Обе рчене стране заклетвом положеном на светом јеванђељу, рукама дотичући Писмо, потврђују и собом и свим својим добрима јемче да ће се свега горе рченог, скупно и појединачно, придржавати и да ће све то поштовати. А ради јаче потврде свега претходно рченог обе стране одрекле су се свеколиких закона и статута, одлука, рокова, одгода и празника које би једна страна против друге или ова против оне могла да употреби да јој помогну и да јој иду на руку против претходно рченог. О овоме, пак, постоје две јавне и истоветне исправе. Обављено у Котору у присуству госпode Јунија Мекше, заклетог судије, и Марина Лукиног, аудитора.

Један примерак издат напред рченим Паштровићима.

Овај документ није сасвим промакао пажњи истраживача. Био је познат Јовану Вукмировићу који га користи на два места у својој етнографској студији о области Паштровића,¹¹ а на њега се позива и Божић.¹² Обојица га користе у исте сврхе – као рани пример склоности ка исељавању која ће све до данашњих дана

¹¹ Ј. Вукмировић, *Паштровићи – антропогеографско-етнолошка испитивања*, Цетиње 1960 (репринт 2002), 9, 71.

¹² И. Божић, *Средњовековни Паштровићи*, 184.

остати једно од основних обележја демографије Паштровића. Мада није јасно ко је од ове двојице истраживача први „открио“ документ,¹³ Вукмировићеви подаци о њему далеко су издашнији – док Божић доноси само архивску упутницу у напомени, Вукмировић у неколико редова препричава садржај. При том, у Вукмировићевом тумачењу постоје два битна превида. Он смешта документ у крај 1399. године према датуму који стоји на почетку, али с обзиром на то да се у ово доба у Котору рачунало да нова година почиње на Божић, реч је у ствари о крају 1398. године. Такође, Вукмировић говори само о браћи Остоји и Радичу Паштровићу иако се из наслова и општег смисла документа, као и из места где се помињу дугови *оца* а не *очева* наведених Паштровића, види да се ради о петорици синова истог човека по имену Радослав. Обе ове појединости је иначе претходно већ разјаснио сјајни познавалац которског архива Ристо Ковијанић који је искористио овај документ у свом раду о которским кнежевима на прелазу из 14. у 15. век.¹⁴ Међутим, ни он ни они који су читали његов рад нису приметили, или бар нису саопштили, да подаци садржани у документу значајно употпуњавају сазнања о властелинској породици Паштровић.

Не може бити сумње да су петорица браће који су 29. децембра 1398. године склопили *уговор, погодбу и споразум* са которском општином припадали породици Паштровић. Наиме, док је другим становницима области Паштровића у которским споменицима овог доба уз лично име редовно приписиван и патроним или неко особено презиме,¹⁵ браћа и њихов отац немају уз лично име никакву другу одредницу осим „Паштровић“. Можда није без значаја и то што се међу њима понављају имена Андрија и Никола која носе „Паштровићи“ поменути раније током 14. века. Међутим, оно што је посебно значајно у вези са

¹³ Вукмировићева студија изашла је годину дана после Божићевог рада, али она представља текст докторске дисертације одбрањене на Филозофском факултету у Београду 1959. године пред комисијом чији је један од чланова био Божић.

¹⁴ Р. Ковијанић, *Которски кнежеви у доба самосталности (1391–1420)*, Историјски записи 13/1–2 (1957) 153–154.

¹⁵ Ј. Вукмировић, *Паштровићи*, 65, бележи два документа из исте нотарске књиге у којима се према овим начелима наводе подужи спискови људи из Паштровића, дужника которске властеле.

овом петорицом браће Паштровић јесте чињеница да се имена последње тројице њих поклапају са именима три брата Паштровића који се деценију-две касније помињу као властела у служби босанских властодржаца. Пошто је тешко веровати да су се чак и међу бројном властелом са простора Зете, Требиња и Хума у том временском размаку могле наћи две различите породице са несвакидашњим презименом Паштровић и три брата који носе имена Алекса, Остоја и Радич, извесно је да се ради о истој породици која се преселила из једног краја у други. Стога се може рећи да овај документ коначно пружа Божићевој претпоставци о одласку зетских Паштровића у Босну чврсто утемељење у изворима које јој је недостајало. Шта више, захваљујући неким појединостима садржаним у њему та претпоставка може додатно да се разради, пружајући занимљив приказ судбине једне властелинске породице средњег ранга захваћене збивањима чија је величина превазилазила њене моћи.

По свом времену настанка, крајем 1398. године, оне исте у којој се Сандаљ Хранић повукао из зетског приморја, документ којим петорица браће Паштровић добијају которска грађанска права, па и кућу у Котору, уз опроштај свих сагрешења која су у прошлости починили према которској општини,¹⁶ потпуно се уклапа у Божићеву претпоставку да су се Паштровићи повукли као Сандаљеви савезници у страху од освете његових противника Балшића. Избор Котора као уточишта такође има смисла јер је Сандаљ и после 1398. године у њему задржао значајан утицај који је његовим присталицама могао да обезбеди сигурност. Ипак, одлазак браће Паштровића није био тако брз и коначан као што је Божић изгледа замишљао. Из обавеза које су браћа преузела према Котору – да неће угрожавати општину, њене житеље и поседе, него да ће јој у свакој прилици помагати, између осталог и тако што ће штитити которске трговце и обавестити Которане ако чују да им се спрема неко зло – јасно је да се није очекивало да ће они одмах и коначно напустити своју територију, него да ће задржати у њој улогу која би им омогућавала да испуњавају овај

¹⁶ За таква сагрешења било је доста прилика у претходном раздобљу, нарочито у јесен 1395. године када је тадашњи господар планинске области у которском залеђу Радич Црнојевић, чију су власт признавали и Паштровићи, опседао Котор. Уп. *Историја Црне Горе* 2/2, 63.

договор. Да ли су и у којој мери у томе успели није јасно. Зна се само да им околности нису ишле наруку, јер у продужетку сукоба између Сандаља и Балшића босански великаш није више никад поновио успехе из свог првог налета. Како год било, 1409. године Алекса Паштровић добио је од Сандаља један посед у залеђу Дубровника и од тада почиње босански део историје ове породице који се може пратити до 1449. године када се последњи пут помиње Радич Паштровић у служби херцега Стефана Вукчића.¹⁷

Првим помињањем једног од њих у Босни ипак није окончана прича о браћи Паштровић у Паштровићима. Крајем 1411. године Сандаљ Хранић се измирио са младим Балшом III и узео за жену његову мајку Јелену, чиме је између двојице обла-сних господара отпочело раздобље непомућеног пријатељства.¹⁸ У тим околностима, када је две године касније Балша III оснивао манастир у Прасквици, међу петорицом *властеле Пааштровића* који су дали земљишне прилоге на првом и другом месту наводе се *Никола Радосалић и брат му Радич*, дакле по свој прилици други и пети син Радослава Паштровића из споразума са Котором.¹⁹ Штавише, у допунама исте повеље које бележе прилоге даване манастиру у месецима или, можда, годинама после оснивања помињу се као сведоци најпре *Никола Радосалић* а онда и *Никола Пааштровић и син му Алекса*.²⁰ Да ли су Никола и Радич дошли у завичај после преокрета с краја 1411. године или су још раније пронашли начин да се врате у милост Балшића

¹⁷ Није јасно да ли се овај помен односи на петог и стога вероватно најмлађег брата наведеног у которској исправи или можда на неког припадника наредног нараштаја Паштровића. Временски размак од преко пола века не говори нужно против прве могућности – могуће је да су Остоју и Радича 1398. године у Котору заступала браћа зато што су они сами били још премлади за учешће у таквим пословима. У том случају Радич је 1449. могао имати и мање од 60 година.

¹⁸ *Историја Црне Горе*, 2/2, 102.

¹⁹ П. Д. Шеровић, *Повеља о оснивању*, 325. Остала тројица дародаваца су отац и син са познатим паштровским презименом Бечић и извесни Десина Андрејић, чији би се патроним можда могао довести у везу са Николиним и Радичевим најстаријим братом, мада се чини да пре треба помишљати на Андрију Паштровића поменутог 1371. године.

²⁰ Исто, 325, 327, 329. Да је реч о истој особи сведочи чињеница да се у латинском преводу Никола наводи као *Никола Радосалић Пааштровић* и то, за разлику од српског примерка, оба пута са сином Алексом.

питање је које остаје отворено. У сваком случају после ове повеље и њених додатака Никола се више не помиње, а Радич се најкасније од 1419. налази са Алексом и Остојом у Босни. Са његовим одласком најзад нестаје и сваки поуздани траг о присуству петорице браће Паштровић у приморју између Будве и Сутомора. Могло би се још једино претпоставити да је Дабижив Алексић Паштровић, предводник области Паштровића у преговорима о потчињавању Млетачкој републици 1423. био син Алексе Радосалића, али расположиви подаци указују да је то мало вероватно.²¹ Пре ће бити да је Дабижив припадао неком другом огранку породице Паштровић који можда није био тако обдарен мушким потомцима као Радослављев али је успео да се дуже одржи у матичној области.

Поред кључне улоге у повезивању приче о зетској и босанској властели Паштровићима, овде саопштени документ одсликава још неколико појава, попут склоности Которана у овом раздобљу да за своје кнежеве доводе угледне странце,²² затим, настојања општине на безбедности трговине и, нарочито, поступка доделе которског грађанства,²³ при чему можда понајвише пада у очи културолошка вредност которског образложења да се Паштровићима поклања кућа у граду *како би они грађански живели као што живе други наши грађани*. На крају, пажњу заслужује сам документ који је уобличен као уговор између две власти и њихових поданика, са навођењем обавеза сваке стране у првом лицу и заједничким завршним делом посвећеним обезбеђивању поштовања договореног. Као што је у таквим случајевима био обичај, обе стране добиле су по један истоветан примерак. Како су и докле браћа Паштровић чували свој остаје непознато. Ипак, примерак забележен у которску нотарску књигу опстао до данашњег дана као сведочанство о по много чему преломном раздобљу њихових живота које их је приморало на очигледно

²¹ Поред осталог, Дабижив се помиње у Паштровићима током друге, треће и четврте деценије 15. века, а зна се да је Алекса Паштровић 1419. године боравио у Босни *са породицом*.

²² Видети нап. 13.

²³ О томе је недавно на страницама Историјског часописа и овог истог издања писала колегиница Марица Маловић-Ђукић (*Прилог о додељивању которског грађанства у средњем веку*, Историјски часопис 50 (2003) 53–66 и *Додељивање которског грађанства Николи Квистићу*, Мешовита грађа 22 (2004) 117–122).

невољну и тешку, али, с обзиром на успешне каријере које су тројица од њих касније остварили, не и сасвим несрећну одлуку да напусте свој приморски завичај који и данас носи њихово име.

[illegible]

55

Драгић М. ЖИВОЛИНОВИЋ

РЕГЕСТА ГРЧКИХ ПОВЕЉА СРПСКИХ ВЛАДАРА

У овом раду позабавићемо се посебном врстом докумената – актима српске владарске канцеларије на грчком језику – везаном, превасходно, за епоху највећег узлета српске државе у средњем веку. Пошто их најпре будемо разврстали по дипломатичким категоријама, осврнућемо се на то из којих области српске средњовековне државе потичу и којим су дестинатарима били упућени; напоследку ћемо дати и регеста тих аката, стављајући посебан нагласак на њихове завршне формуле и говорећи о санкцијама тамо где су оне присутне.

Располажемо са укупно 43 документа. У обзир су узимане само аутентичне исправе, било да је реч о општеприхваћеном ставу истраживача или нашем субјективном мишљењу.¹ Наш списак се унеколико разликује од оног у едицији Соловјева и Мошина. Тако су отпали: Душанова недатирана простагма манастиру Есфигмену² – као фалсификат из XV века;³ Душанова хрисовуља истом манастиру⁴ – заправо документ Михајла VIII;⁵ простагма Стефана Душана поводом поклона монаха Јакова Меникејском

¹ У том погледу најспорнија је хрисовуља цара Душана манастиру светог Пантелејмона. Уп. н° 18 у нашим регестама.

² *Соловјев-Мошин* (в. списак скраћеница на крају), н° XIX, 148-150.

³ Уп. *Esphig.*, app. C, 191-192.

⁴ *Соловјев-Мошин*, н° XIV, 104-108.

⁵ Уп. Dölger, *Regesten* 3, н° 2067, 76; *Esphig.*, н° 6, 59-63.

манастиру⁶ – у ствари простагма Андроника III⁷. Одређени документи су накнадно откривени, па је сасвим природно да их нема код Соловјева и Мошина. Реч је о актима из архива манастира Кутлумуша и Филотеја.⁸

Најплоднији издавач повеља на грчком језику био је, што је сасвим природно, најмоћнији српски средњовековни владар, Стефан Душан. Од њега потиче готово две трећине сачуваних докумената – укупно 28 у распону од 1344. до 1355. године. Међу њима је шест из времена краљевства и 22 из царског периода. Од краљевских исправа имамо по три простагме⁹ и хрисовуље,¹⁰ а међу царским четири простагме¹¹ и 18 хрисовуља.¹²

Са Душаном у вези је и акт серског митрополита Јакова из децембра 1355. године.¹³ Митрополитова делатност на утврђивању међа поседа манастира Филотеја, о којој говори овај акт, уследила је након изричитог царског наређења у једној несачуваној Душановој простагми.¹⁴

Син и наследник првог српског цара, Стефан Урош IV, оставио је само једну хрисовуљу на грчком језику, упућену Лаври светог Атанасија.¹⁵

Од тесалијских Немањића сачувано је седам докумената. Имамо једну простагму¹⁶ и три хрисовуље¹⁷ Душановог полубрата цара Симеона; две простагме Симеоновог сина и наследника Јована Уроша¹⁸ и даровни акт деспотице Марије Ангелине,¹⁹ Симеонове ћерке.

Јован Угљеша оставио је за собом укупно пет докумената. Први у низу јесте простагма из 1358. године коју је издао као

⁶ Соловјев–Мошин, n° XXXVI, 190-192.

⁷ Уп. Вѣров, *Codex B*, n° 155, 269-270.

⁸ Уп. у нашим регестама n° 23 и 30 (Кутлумуш), n° 1, 15 и 29 (Филотеј).

⁹ N° 2-4 у регестама.

¹⁰ N° 1, 5 и 6.

¹¹ N° 11, 19, 23 и 25.

¹² N° 7-10, 12-18, 20-22, 24, 26-28.

¹³ N° 29.

¹⁴ Уп. Kravari, *Philothéou*, n° 5, 313, ред. 2-3.

¹⁵ N° 33 у регестама.

¹⁶ N° 34.

¹⁷ N° 31, 32 и 35.

¹⁸ N° 40 и 41.

¹⁹ N° 42.

велики војвода,²⁰ а потом следе четири деспотске исправе: повеља из 1368,²¹ „хоризма са снагом хрисовуље“ (ὁρισμὸς... χρυσοβούλλου δύναντιν ἔχων) из фебруара 1369,²² хоризма из новембра 1369.²³ и хрисовуља из 1371. године.²⁴

Коначно, најмлађи акт неког српског средњовековног владара на грчком језику јесте повеља (хоризма у грчком тексту) деспота Стефана Лазаревића манастиру Ватопеду из 1417. године.²⁵

Примећује се да међу нашим документима највише има хрисовуља и простагми, које иначе представљају две основне категорије исправа у византијској дипломатици.

Хрисовуља је насвечанији акт којим се додељују сваковрсне повластице и дарови, обзнањују значајне управне одлуке, доносе закони, једнострано потврђују државни споразуми са појединим земљама Западне Европе. Име је добила по златном печату који је на врпци од црвене свиле висио са ње. Царски потпис био је својеручан и црвеним мастилом и у познови-зантијско доба имао је облик: N. ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ N. Одлика *par excellence* хрисовуље била је тзв. *логос* формула. На три места у тексту појављивала се реч *логос* (којој је претходио придев *хρυσοβούλλος*) у три падежа (најпре у акузативу, затим у генитиву и на крају у номинативу). Датовање се вршило месецом, индиктом и годином од стварања света. Име месеца, број индикта и последње две цифре у години исписивани су црвеним мастилом. У XI и XII столећу пишу се на папиру, а од XIII до XV века претежно на пергаменту.²⁶

Простагма је акт за свакодневну употребу којим се објављују царске наредбе, краће законске одредбе и постављења

²⁰ N° 30.

²¹ N° 36.

²² N° 37. Уп. *Соловјев–Мошин*, n° XXXVI, 276, ред. 147-148.

²³ N° 38 у нашим регестама.

²⁴ N° 39.

²⁵ N° 42.

²⁶ О хрисовуљама уп. Dölger, *Facsimiles*, 3-5; Ласкарис, *Influences*, 502; Rouillard, *Note*, 117; *Соловјев–Мошин*, lxix-lxxvi; Dölger-Karayannopoulos, 117-125; Икономидис, *Chancellerie*, 190. О врстама материјала на коме се писало посебно. Икономидис, *Chancellerie*, p. 175; исти, *Support*, 385-387. Уп. Икономидис, *Chancery*, 317 о коришћењу материјала за писање у Трапезунтском царству.

на дужности и у звања. Потписивана је царевом руком, али не класичним потписом, него менелогемом (месец и индикт, црвеним мастилом).²⁷ Издавање простагми било је искључиво право владајућег цара све до Михаила VIII, који је дозволио свом савладару Андронику II да објављује простагме, али не и да их потписује менелогемом, већ на посебан начин: Ἀνδρόνικος Χριστοῦ χάριτι βασιλεὺς.²⁸ Но, када је Андроник наследио оца допустио је својим савладарима да издају простагме потписане менелогемом.²⁹ До 70-тих година XIII века простагме су имале воштане печате одмах испод менелогема. Након тог времена печати готово да ишчезавају, тако да је њихова појава на простагмама XIV и XV века само изузетак који потврђује правило.³⁰

Међу актима из грчке канцеларије српских владара пажњу изазива неколико хоризми. Да ли се може рећи да се ради о пуком синониму за простагму као што је тврдио Делгер?³¹ Острогорски сматра да ови појмови у позновизантијско доба представљају два посебна техничка термина. У еволутивном процесу простагма је постала једина врста царске наредбе, док су остали типови докумената, некада издавани у исте сврхе, изгубили своју царску природу. Тако је и је хоризма пала степен ниже, постала деспотски акт и пандан царској простагми.³² Стога и не чуди што управо српски деспоти издају овакве исправе.

²⁷ О простагмама уп. Dölger, *Facsimiles*, 5-6; Соловјев–Мошин, Lxxvi- Lxxvii; Dölger-Karayannopoulos, 109-112; Икономидис, *Chancellerie*, 191-192.

²⁸ Уп. Ostrogorski, *Autour d'un prostagma*, 78. Слично овоме, ни трапезунтски владари нису користили менелогем, већ потпис са скраћеном титулом: Ν. ὁ Μέγας Κομνηνός (уп. Икономидис, *Chancery*, 320).

²⁹ Најстарија савладарска простагма са менелогемом јесте Михаила IX за монаха Моденоса из 1297. године. Уп. Wirth, *Untersuchungen*, 400.

³⁰ О печатењу простагми уп. Икономидис, *Quelques remarques*, 125-127.

³¹ Уп. Dölger, *Facsimiles*, 5. Икономидис, *Chancellerie*, 191-192 је опрезнији и истиче да поред тога што делују као синоними „постоји извесна еволуција у њиховој употреби“. Хоризма се најчешће јавља између 1230. и 1290, док је простагма ретка у XIII, али је веома често коришћена у XIV и XV веку.

³² Ostrogorski, *Autour d'un prostagma*, 69-75; исти, *Простагме*, 253. О деспотским хоризмама уп. Ферјанчић, *Десп. повеље*, 91. Исти аутор истиче како у XV столећу деспоти издају свечане даровне повеље–аргировуље (ἀργυρόβουλος ὀρισμός), које представљају аналогу форму царским хрисовуљама (*Десп. повеље*, 107; *Notes*, 279-280).

Посматрањем грчких повеља српских владара уочавају се две чињенице. Најпре, огромна већина ових аката упућена је манастирима или духовним лицима (од 43 исправе само пет је за световне дестинатаре); а затим, сви су столећима чувани у манастирским архивима и само захваљујући томе су стигли до наших очију. Познато је из Душановог законика да је српски цар у новоосвојеним областима, тзв. Романији, издавао хрисовуље и простагме грчким градовима – несумњиво на грчком језику.³³ У вихору османске најезде сва та акта су нестала, осим оних која су чувана у релативној сигурности појединих манастирских архива.

Природно, највише докумената потиче из светогорских ризница. Међу манастирима монашке републике њих 11 (Ватопед, Ивирон, Есфигмен, Зограф, Лавра, Филотеј, Ксиропотам, Свети Пантелејмон, Дохијар, Ксенофон и Кутлумуш) поседује повеље царева Душана и Уроша, деспота Јована Угљеше и Стефана Лазаревића и митрополита Јакова на грчком језику. Укупно се ради о 24 акта. Најбоље је прошао Ватопед са шест хрисовуља.³⁴ Следи Филотеј са четири документа,³⁵ док Ивирон, Есфигмен, Зограф, Лавра и Кутлумуш имају по два.³⁶ Остала четири манастира поседују по један акт у својим архивама.³⁷ Хиландар има многе грчке повеље, али ниједна од њих не потиче од српских владара, јер су они свој манастир, сасвим разумљиво, даривали актима на словенском језику.³⁸

Следећу скупину по бројности чине повеље које су се налазиле у архиви манастира светог Јована Претече на Меникејској Гори код Сера. Има их девет и све су, осим хрисовуље краља Душана из октобра 1345. која се налази у „кодексу А“, ³⁹ преписане

³³ О томе изричито говори члан 124: „Грчки градови, које је заузео господин цар, што им је дао хрисовуље и простагме... то да задрже и да им је сигурно“ (уп. *Душанов законик*, 56).

³⁴ N°s 6, 14, 20, 38, 39 и 43 наших регеста.

³⁵ N°s 1, 9, 15, 29.

³⁶ N°s 7, 8 (Ивирон); n°s 10, 37 (Зограф); n°s 13, 16 (Есфигмен); n°s 17, 33 (Лавра); n°s 23, 30 (Кутлумуш).

³⁷ N° 12 (Ксиропотам); n° 18 (Свети Пантелејмон); n° 24 (Дохијар); n° 27 (Ксенофон).

³⁸ За издања хиландарских аката в. *Chil. gr.*; *Chil. sl.*; *Chilandar I*.

³⁹ Познат је и као „криторски кодекс“, сачињен је око 1344, а у њему су се налазили најважнији документи Меникејског манастира, укључујући и хрисовуљу n° 5 из наших регеста. Налази се у Универзитетској библиотеци у

у „манастирском картулару Б“ из XIV века.⁴⁰ Сва акта потичу од Душана. Међу њима су четири намењена самом Меникејском манастиру,⁴¹ по два за властелина Ђорђа Фокопула и манастир свете Анастасије код Зихне,⁴² а ту је и једна простагма кефалији Рајку, управнику Трилиса и Вронта.⁴³ Занимљива је простагма из јануара 1348, где се цар заправо обраћа хиландарском игуману Калинику и захтева од њега да престане да омета меникејске монахе приликом риболова на Стримону.⁴⁴ Несумњиво је постојао примерак ове исправе и за Хиландар који је, највероватније, био на српском језику.

У манастирском комплексу Метеора у Тесалији чувало се осам грчких повеља српских владара. Седам докумената је и даље у манастирском архиву, док је, иронијом судбине, хрисовуља Стефана Душана манастиру Богородице у Ликусади⁴⁵ заобилазним путем стигла у аукторову отаџбину само да би потом тајанствено ишчезла без икаквог трага; да ли је изгорела у немачком бомбардовању Београда 1941. године или је завршила у некој приватној збирци – још увек је мистерија. Трагично је и то што, за разлику од осталих повеља, не постоји ни једна фотографија ове повеље. Од преосталих аката по три су за манастир светог Ђорђа у Завлантији и Стагијски скит на Метеору, а један је даровница деспотице Марије Ангелине њеном брату монаху Јоасафу.⁴⁶

Преостали документи, хрисовуља цара Симеона господару града Арте, Јовану Цафи Урсину Дуки, и повеља деспота Јована Угљеше о измирењу српске цркве и цариградске патријаршије, такође су чувани у црквеним архивима. Оригинал Симеонове хрисовуље похрањен је у манастиру светог Пантелејмона код Јањине, а препис оверен од крфског нотара Петра Агапита

Прагу (MS. XXV-C-9 (605)), док је његова садржина објављена у фототипском издању Ивана Дујчева (в. Дујчев, *Cartulary A*).

⁴⁰ Дотични картулар смештен је у библиотеци Центра за словенско-византијске студије „Иван Дујчев“ у Софији (сигнатура Д. 80). Његов садржај публикован је у Βένου, *Codex B*.

⁴¹ N°s 2, 5, 19, 28.

⁴² N°s 11, 26 (Фокопул); n° 3, 25 (Света Анастасија).

⁴³ N° 4.

⁴⁴ Βένου, *Codex B*, n° 199, 196-197. Простагма је n° 19 у нашим регестама.

⁴⁵ N° 21 наших регеста.

⁴⁶ N°s 22, 31, 35 (Завлантија); n°s 34, 40, 41 (Стагијски скит); n° 42 (деспотичин акт).

послужио је као подлога за њено објављивање још у XVII веку.⁴⁷ Угљешина повеља је стајала у патријаршијском архиву у Цариграду, где је оригинал изгубљен, док је једини препис пренесен у Беч средином XVI столећа.⁴⁸

РЕГЕСТА

1. Хрисовуља краља Стефана Душана архонтопулима из Зихне (јул, индикт XII, 6852 [1344]).

Краљ поклања групи од 16 архонтопула из Зихне један зеугелатион и даје им сва права располагања истим. У случају да се неко од старих власника потчини српском краљу и захтева повраћај имања, не би назад добио стари посед, већ би био обештећен новим у одговарајућој вредности.

Оригинал је сачуван у архиви светогорског манастира Филотеја. Наиме, недуго по добијању зеугелатиона архонтопули су га продали Јовану Мазгидасу који га је поклонио Филотеју 1347. године.

Документ се налази на хартији димензија 320 x 287 mm. У лошем је стању, местимично оштећен влагом и са неколико рупа. Недостаје му горњи део са преамбулом, те почиње диспозитивом. Текст броји 27 редова (укључујући и потпис) и написан је светло браон мастилом које је понегде у десном делу акта избрисано. Реч λόγος је написана црвеном бојом три пута на предвиђеним местима. Нема трага печату, али није немогуће да је доњи део документа исечен.

Датум: μήνα ἰούλλιον τῆς δωδεκάτης ἰνδικτηόνοϋ τοῦ ἑξακισχίλλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ δευτέρου ἔτους. У потпуности је исписан обичним мастилом.

Потпис је српски: Стефанъ въ Христа Бога благовѣрни краљъ Србѣкѣ и Гръкѣмѣ.

Издања: Kravari, *Philothéou*, n° 3, 301-302.

Литература: Kravari, *Philothéou*, n° 3, 298-301; Korać, *Charters*, passim.; Korać, *Света Гора*, 51, 52, 66.

⁴⁷ Уп. Соловјев–Мошин, Lxi- Lxii. То је прва објављена грчка повеља неког српског владара. У нашим регестама је n° 32.

⁴⁸ Уп. Соловјев–Мошин, n° XXXV, 258. N° 36 у нашим регестама.

2. Простагма краља Стефана Душана манастиру светог Јована Претече на Меникејској гори код Сера (септембар, индикт XIV [1345]).

На захтев монаха Меникејског манастира краљ им дозвољава да сакупљају слободне сељаке, насељавају их на манастирским добрима и слободно располажу тим људима. Такође, владар одређује да имања светог Јована Крститеља буду изузета од свих пореза и намета, као и да на њима не важи јурисдикција кефалија и пореских чиновника.

Оригинал је изгубљен, али постоји препис из XIV stoleћа који се налази у једном картулару познатом као „картулар Б“ или „стари Меникејски кодекс“. Дотични кодекс је ишчекао у вихору Првог светског рата. На основу њега су у XIX веку направљена два преписа повеља Стефана Душана за Меникејски манастир. Ови рукописи (n° 95 и n° 615), чувани су у Народној библиотеци у Београду и послужили су као подлога издању Соловјева и Мошина. Нажалост, у немачком бомбардовању од 6. априла 1941. године, поделили су судбину библиотеке и заједно са њом изгорели. На сву срећу недавно је у Софији пронађен „картулар Б“, те је угледао светлост дана у париском издању Лизе Бену из 1998. године.

Датум: μηνὶ σελτεμβρίου, ἰνδικτιῶνος ιδ'.

Потпис: Στέφανος κράλης. У свим Душановим актима из архива Меникејског манастира потпису претходи напомена манастирског преписивача да је повеља била потписана црвеним мастилом. Занимљиво је да је нестали рукопис n° 615 Народне библиотеке (иначе, према мишљењу Соловјева и Мошина, у свему другом веома поуздан) доносио продужену верзију владарског потписа: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς κράλης καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας, карактеристичну за хрисовуље и мало вероватну за простагме српских средњовековних владара.

Издања: Mikl.-Müller V, n° XXIII, 121-122; *Зак. спом.*, 721-722; Соловјев–Мошин, n° I, 4; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 38, 123; Bénou, *Codex B*, n° 217, 419-420.

Литература: Флоринский, *Памятники*, n° 43 (II), 127-128; Панченко, 186; Solovjev, *Menoikeon 1*, n° 9, 304; Kyriakidis, 539; Dölger, *Die Urkunden*, n° XXIII, 537; Solovjev, *Menoikeon 2*, n° IV, 63; Соловјев–Мошин, n° I, 2; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 38, 122-123; Острогорски, *Простагме*, 248, 254.

3. Простагма краља Стефана Душана манастиру свете Анастасије код Зихне ([септембар–децембар 1345]).

Краљ поклања манастиру имања смештена у селу Кастици која су припадала браћи Кириавлима, свештеницима желиховске цркве; потврђује да је то добро, као и остали манастирски поседи, ослобођено свих пореза и намета, и забрањује пореским чиновницима, свештеним лицима из Желихове и свима осталима да узнемиравају манастир.

Документ је сачуван у препису из XIV века, у „картулару Б“ Меникејског манастира.

Датум недостаје, а на основу краљевске титуле у потпису Соловјев и Мошин смештају ову простагму у време пре Душановог проглашења за цара. Како је први Душанов акт са царском титулом из јануара 1346. године, закључили су да као хронолошке границе треба поставити септембар–децембар 1345. Додуше, Гију сматра да је Душан све до царског крунисања потписивао простагме краљевском титулом, па помера доњу границу на април 1346. У аргументацији Гију се позива на тезу Соловјева и Мошина да је Душан своје кратке исправе на српском језику све до 1348. године потписивао скраћеном титулом. Но, Острогорски је најпре показао нетачност такве тврдње, а затим и скренуо пажњу да је Гију погрешно разумео Соловјева и Мошина, јер су они говорили о скраћеној *царској*, а не *краљевској* титули.

Потпис: Στέφανος κράλης.

Издања: Mikl.-Müller V, n° XXIX, 127-128; *Зак. спом.*, 742-743; Соловјев–Мошин, n° III, 20; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 40, 132; Bénou, *Codex B*, n° 156, 270-271.

Литература: Флоринский, *Памятники*, n° 44 (III), 128; Solovjev, *Menoikeon 1*, n° 14, 307; Kyriakidis, 540; Dölger, *Die Urkunden*, n° I, 40; Solovjev, *Menoikeon 2*, n° V, 63, 78; Соловјев–Мошин, n° III, 18; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 40, 131-132; Острогорски, *Простагме*, 248, 254, 255.

4. Простагма краља Стефана Душана кефалији Рајку ([септембар–децембар 1345]).

На жалбу епископа Кипријана Феремског краљ му потврђује краљичин дар од 50 перпера и наређује кефалији Рајку, управнику Трилиса и Вронта, да опрости епископу 25 перпера које је захтевао од њега на име пореза, као и да га убудуће не узнемирава са опорезивањем. Краљ, такође, захтева од Рајка да наречену простагму проследи Кипријану.

Простагма је сачувана у препису из XIV века, у „старом Меникејском кодексу“.

Датума нема, а слично претходном документу, хронолошки оквир је септембар–децембар 1345. године.

Потпис: Στέφανος κράλης.

Издања: Флоринскій, *Памятники*, приложене n° VIII, α', 216; *Соловјев–Мошин*, n° IV, 24-26; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 37, 121-122; Bénou, *Codex B*, n° 139, 238-239.

Литература: Флоринскій, *Памятники*, n° 65 (XXIV), 141; Solovjev, *Menoikeon 1*, n° 22, 311; Dölger, *Die Urkunden*, n° XXXVI, 43; Solovjev, *Menoikeon 2*, n° XIX, 67; *Соловјев–Мошин*, n° IV, 22; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 37, 120-121; Ostrogorsky, *Problèmes*, 49; Острогорски, *Простагме*, 248, 254, 255, 257.

5. Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру светог Јована Претече на Меникејској гори (октобар, индикт XIV, 6854 [1345]).

Након што је освојио Сер краљ, на молбу монаха, јемчи неповредивост свих манастирских добара и метоха, потврђује јединство манастира светог Јована Крститеља са оним на Меникејској гори и забрањује кефалијама и пореским чиновницима да улазе на манастирске земље.

Оригинал и потоње копије хрисовуље су изгубљени. Препис овог акта налази се у „картулару А“ Меникејског манастира који се чува у Универзитетској библиотеци у Прагу (сигнатура MS. XXV-C-9 (605)).

Датум: μῆνα ὀκτώβριον τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαίδεκάτης τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς κράλης καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας.

Издања: *Петронијевић*, 20-24; *Sathas*, 234; *Mikl.-Müller V*, n° XVI, 111-114; *Зак. спом.*, 722-727; *Соловјев–Мошин*, n° II, 8-16; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 39, 127-131; Dujčev, *Cartulary A*, 230-247 (фототипија).

Литература: Флоринскій, *Памятники*, n° 42 (I), 124-127; Новаковић, *Струмска област*, 23; *Papagéorgiou*, 312; *Панченко*, 189; Solovjev, *Menoikeon 1*, n° 1, 300-301; *Kyriakidis*, 536; Dölger, *Die Urkunden*, n° XVI, 30; Solovjev, *Menoikeon 2*, n° I, 62; n° 1, 70; *Соловјев–Мошин*, n° II, 6; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 39, 124-127; Ostrogorsky, *Féodalité*, 107, нап. 1; Dujčev, *Le cartulaire A*, 171; *idem*, *L'ancien cartulaire*, 172, 180-181, 184, нап. 5; *idem*, *Cartulary A*, iii; *Марјановић–Душанић*, 90.

6. Општа хрисовуља краља Стефана Душана свим светогорским манастирима (новембар, индикт XIV, 6854 [1345]).

Краљ потврђује атонским монасима њихове захтеве да ће се византијски цар помињати у њиховим молитвама пре српског владара; да ће Света гора и даље управљати собом у складу са старим правилима и обичајима; да ће сва манастирска добра ван граница Свете горе бити враћена њеним манастирима и да више неће бити додељивана Србима; да ће сва та добра бити поштеђена пореза и намета; да ће градом Јерисом управљати његов владика, а не кефалија; да ће светогорски чамци рибарити на Стримону без плаћања пореза; да неће бити катастра на Светој гори, Јерису и атонским имањима ван Халкидике.

Оригинал није познат. У архиви светогорског манастира Ватопеда налази се препис из XIV века, на хартији димензија 370 x 310 mm. Постоји још једна копија ове хрисовуље, препис из XIX века, која се чува у Лаври светог Атанасија.

Датум: νοέμβριον τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ς' ὡ' πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς κρᾶλης. Испред потписа иде белешка кописте да је потпис био изведен црвеним словима и на српском језику (εἶχε καὶ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων σερβικῶν). У следећем реду налази се потврда идентичности ватопедског преписа са оригиналом (τὸ παρὸν ἴσον ἀντιβληθὲν καὶ εὐρεθὲν κατὰ πάντα ἰσάζον τῷ πρωτοτύπῳ αὐτοῦ) и потпис видинског митрополита Митрофана на српском језику: † смѣренѣи митрополитъ вѣдынскѣи Митрофанъ.

Издања: Ватопединос I, n° 31, 331-333; Lascaris, *Vatopédi*, n° 1, 173-174; Соловјев–Мошин, n° V, 30-34.

Литература: Флоринскій, *Памятники*, 32; *Зак. спом.*, 490; Lascaris, *Vatopédi*, 167; Соловјев–Мошин, n° V, 28; Soulis, *Dušan*, 127, нап. 6, 128; *Lavra III*, app. XIII, 210-211; Кораћ, *Новчани дарови*, 5; Кораћ, *Света Гора*, 45-48, 49, 51, 52, 54; Кораћ, *Филотеј*, 13-14; Марјановић–Душанић, 87, 263-264; Поповић, *Аренге*, 223, 225, 226.

7. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Ивируну на Светој Гори (јануар, индикт XIV, 6854 [1346]).

Цар опрашта манастиру порез од 400 перпера за имање у Радоливу и потврђује му све дотадашње поседе (поименично набројани) и повластице које је имао према ранијим хрисовуљама.

У архиви манастира Ивирина сачуван је оригинални документ, на пергаменту димензија 515 x 230 mm, у доста добром стању. Текст је у 44 реда, укључујући ту и потпис. За писање је коришћено браон мастило, док су λόγος формула и потпис изведени црвеном бојом. Ниједан елемент датума, међутим, није истакнут црвеним словима.

У Архиву САНУ налази се фотографија овог акта, заведена под бројем 8867.Б.1.

На повељи је очуван и висећи златни печат пречника 41 mm на узици која је кроз две рупице провучена кроз пергамент. На аверсу је представљен Исус Христос како стоји испред престола са јеванђељем у руци. Натпис гласи: И(ΘΟΥ)C Χ(ΡΙCΤΟ)C. На реверсу се налази цар који стоји са акакијом у левој и крстатим жезлом у десној руци. Легенда је на словенском: СТЕФАНЪ БЛАГОВѢРНИ Ц(А)РЬ.

Датум: μῆνα Ἰαννουάριον τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαίδεκάτης τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστῶς (!) βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ ΡΡομανίας (!).

Издања: Флоринский, *Афонские акты*, 95-96; *Зак. спом.*, 558-560; Соловјев–Мошин, n° VI, 38-40; *Iviron IV*, n° 89, 115-116.

Литература: Соловјев, *Печати*, 40-41; Соловјев–Мошин, n° VI, 36; Мошин, *Каталог*, 486, n° 1; Dölger, *Schatzkammer*, n° 117/4, 324; Soulis, *Dušan*, 128; Dölger, *Byz. Diplomatie*, 185-186, 187; Ostrogorsky, *Problèmes*, 53; Острогорски, *Две белешке*, passim.; Кораћ, *Повеља*, 144-155 passim.; Кораћ, *Света Гора*, 54, 58, 59, 61; *Iviron IV*, n° 89, 112-115; Поповић, *Аренге*, 225.

8. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Ивируну (април, индикт XIV, 6854 [1346]).

На молбу ивирских монаха цар потврђује повластице манастирских имања (поименично набројана), власништво грузијског манастира над њима и изузеће поседа Радоливо од плаћања пореза (што је обезбеђено претходном хрисовуљом); а манастир добија, такође, нове повластице и забрањује се приступ пореским чиновницима и кефалијама на манастирска добра.

У ивирском архиву постоји оригинал и две копије из XIV столећа које се представљају као оверени преписи. Сва три документа су на дугачким пергаментима састављеним из два комада.

Преписи су боље очувани него оригинал, на коме има више мрља које су оштетиле текст у горњем делу. Димензије оригинала су 973 x 277 mm. Текст има 72 реда (заједно са потписом) и исписан је браон мастилом. Три *логоса* и потпис су црвеним словима, а као у претходној хрисовуљи ниједан елемент датума није истакнут црвеном бојом.

Сачуване су фотографије ове повеље у Архиву САНУ. Заведене су под бројем 8867.Б.2-3.

Печат је нестао заједно са врпцом. При дну су видљиве рупице кроз које је био причвршћен за повељу. Према опису Флоринског, који га је видео крајем XIX столећа, био је сличан печату на првој Душановој ивирској хрисовуљи, а на реверсу је носио српску легенду: **СТЕФАНЪ ВЪ Х(РИСТ)А Б(ОГ)А ВЪРНИ Ц(А)РЪ.**

Датум: μῆνα Ἀπρίλλιον τῆς ἐνισταμένης τεσσαρεσκαίδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ζ' ὡ' πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Флоринскій, *Аѳонскіе акты*, 91-94; *Зак. спом.*, 556-558; Соловјев–Мошин, n° VII, 44-50; *Iviron IV*, n° 90, 120-123.

Литература: Соловјев–Мошин, n° VII, 42; Мошин, *Каталог*, 486-487, n° 2-3; Dölger, *Schatzkammer*, n° 53, 145-146; Soulis, *Dušan*, 129, нап. 6; Dölger, *Byz. Diplomantik*, 186-188; Острогорски, *Две белешке*, passim.; Кораћ, *Света Гора*, 58-62 passim.; *Iviron IV*, n° 90, 116-120.

9. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Филотеју на Светој гори (април, индикт XIV, 6854 [1346]).

Цар потврђује права манастира на његова имања (поименично се набрајају) и поклања му нова добра, дарује нове и потврђује старе имунитетске повластице, и забрањује кефалијама и царским чиновницима да улазе на манастирске поседе.

Оригинал се налазио на пергаменту са златним печатом и фотографисао га је П. Севастјанов средином XIX века. У међувремену је, међутим, мистериозно ишчезао, те су Соловјев и Мошин тридесетих година прошлог столећа успели да у манастирској архиви виде само препис на хартији из XVI столећа. Димензије папира су 845 x 303 mm, текст је написан црним мастилом, а само су *λόγος* формула и царски потпис извучени црвеном бојом.

У Архиву САНУ, под бројем 8867.Б.4-6, сачуване су фотографије.

Датум: μῆνα Ἀπρίλλιον τῆς ἐνισταμένης τετάρτης καὶ δεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ς' ὡ' πεντηκοστοῦ τετάρτου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Флоринскій, *Аθонские акты*, 81-84; *Зак. спом.*, 561-565; *Philothée*, n° IX, 24-27; *Соловјев–Мошин*, n° VIII, 54-62.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° VIII, 52-54; Мошин, *Каталог*, 487, n° 4-6; Dölger, *Schatzkammer*, n° 53, 145-147; Soulis, *Dušan*, 126, нап. 5, 128, 129, нап. 16; Кораћ, *Света Гора*, 54, 64-67 passim.; Кораћ, *Филотеј*, 14; Поповић, *Аренге*, 224, 226.

10. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Зографу на Светој гори (април, индикт XIV, 6854 [1346]).

Српски цар, на молбу свог шурака – бугарског владара Јована Александра, враћа бугарском манастиру посед Хандак који се налази на ушћу Стримона, дозвољава монасима да рибаре по Стримону, опрашта им порез од 50 перпера и ослобађа манастирска имања свих намета (све пореске обавезе су поименично наведене); такође, забрањује кефалијама и другим царским чиновницима да ступају на манастирске земље.

У архиву манастира Зографа сачуван је оригинал на пергаменту димензија 605 x 300 mm. Додуше, Соловјев и Мошин мисле да се на основу палеографских одлика потписа и несигурности у правопису пре ради о аутентичној копији из XIV столећа. Ипак, пошто је Мавроматис оправдано указао на то да оригиналне Душанове грчке повеле и иначе показују значајна одступања у правопису, као и да се на темељу палеографске анализе његових потписа тешко могу изградити поуздани критеријуми за разликовање оригинала од копија, сматрамо да овај документ можемо да третирамо као оригинал.

У Архиву САНУ постоји фотографија под бројем 8867.Б.7.

Текст је у 38 редова (заједно са потписом), написан је тамно браон мастилом, док су речи λόγος, царски потпис и поједини елементи датума (име месеца, ознака индикта и бројка педесет у години) извучени црвеном бојом. Печат недостаје, али се виде рупице на пергаменту кроз које је био причвршћен. Како у

манастирској архиви постоји један Душанов царски печат прикачен за тзв. „Манастирску хронику“, Мавроматис сматра да се ради управо о печату са ове хрисовуље.

Поменути печат је пречника 34 mm. На аверсу се налази Христос како стоји испред престола са јеванђељем у руци. Натпис гласи: И(СΟΥ)С Χ(ΡΙΣΤΟ)С. На реверсу се налази цар који стоји са крстатим жезлом у левој и акакијом у десној руци. Легенда је на српском: СТ(Е)Ф(А)НЪ Ц(А)РЬ СРБ(С)КИХ[Ъ] [И] ПОМОРСКИХ[Ъ] ЗЕМЛ[Ъ].

Датум: μῆνα Ἀπρίλλιον τῆς ἐνισταμένης τεσσαρεσκαίδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ δ' ἔτους.

Потпис је на српском језику: Стефанъ въ Христа Бога вѣрни царь.

Издања: Флоринскій, *Афонскіе акты*, 80-81; *Zographou*, n° XXXVII, 88-90; *Зак. спом.*, 543-546; *Соловјев–Мошин*, n° IX, 66-70; Mavromatis, *Le Chrysobulle*, 355-356.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° IX, 64-66; Мошин, *Каталог*, 487, n° 7; Soulis, *Дишан*, 129, нап. 16; Mavromatis, *Le Chrysobulle*, 351-355; Кораћ, *Света Гора*, 55, 62-64, 89-90, 91.

11. Простагма цара Стефана Душана властелину кир Ђорђу Фокопулу (април, индикт XIV, [1346]).

Цар Душан на молбу свог властелина Ђорђа Фокопула, потврђује овоме право да подигне још један млин поред млина кога је већ поседовао у Серу, а што су му дозволили серски кефалија и архонти. Владар, такође, забрањује деци покојног Дипловатаца да узнемиравају Фокопула у његовом поседу.

Документ је сачуван у препису из XIV stoleћа у „картулару Б“ Меникејског манастира. Копије из XIX века (рукописи n° 95 и n° 615 Народне библиотеке у Београду) неповратно су изгубљене у Другом светском рату.

Датум: μηνὶ Ἀπριλλίῳ, ἰνδικτιῶνος ιδ'.

Потписа нема, будући да је у духу византијске царске канцеларије простагма сигнирана искључиво менелогемом. Ово је прва грчка простагма коју Душан издаје као цар и за разлику од сличних краљевских докумената, које је потписивао у скраћеном облику: Στέφανος κράλης, српски владар се у потпуности придржава цариградског формулара.

Потпуно је невероватан потпис Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας, кога Соловјев и Мошин преносе са рукописа н° 615 Народне библиотеке у Београду, који одговара царским хрисовуљама, а који је сигурно додат простагми приликом њеног преписивања у XIX веку. Уосталом, манастирски картулар из XIV века наводи искључиво менелогем.

Издања: Mikl.-Müller V, н° XXXI, 129-130; *Зак. спом.*, 304; Соловјев–Мошин, н° X, 74; Guillou, *St.-Jean-Prodrome*, н° 42, 135; Bénou, *Codex B*, н° 48, 102-103.

Литература: Флоринский, *Памятники*, н° 66 (XXV), 141-142; Панченко, 190; Solovjev, *Menoikeon 1*, н° 19, 309-310; Kyriakidis, 541; Dölger, *Die Urkunden*, н° XXXI, 41; Solovjev, *Menoikeon 2*, н° VII, 64, 71; Соловјев–Мошин, н° X, 72; Guillou, *St.-Jean-Prodrome*, н° 42, 134-135; Острогорски, *Простагме*, 250.

12. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Ксиропотаму на Светој гори ([април–мај 1346]).

Замољен од ксиропотамских монаха, цар потврђује манастиру његове поседе (поименично се набрајају), поклања му парике на различитим имањима, ослобађа га плаћања намета који се поименично набрајају, додељује му имунитетске олакшице и забрањује кефалијама и пореским чиновницима приступ на ксиропотамска добра.

Оригинал је сачуван у манастирском архиву, на пергаменту димензија 800 x 180 mm, састављеном из два неједнака комада. Документ је у веома лошем стању, недостаје читава лева половина, а и остатак је местимично оштећен мрљама и рупама. Текст има 54 реда (укључујући и потпис), исписан је окер мастилом, а на бројним местима је пређен и црним. *Логос* формула и владарски потпис су црвене боје, док је карактеристично да месец, индикт и последње две цифре године од стварања света нису уписане, па на њиховим местима постоје празнине. Печат недостаје, али је остала његова пурпурна врпца провучена кроз седам рупица.

Постоји фотографија овог акта у Архиву САНУ под бројем 8867.Б.8.

На полеђини је запис: Διὰ τοῦ πρωτοθρόνου Σκοπίων μητροπολίτου ὑπερτίμου Ἰωάννου. Иста белешка налази се на још две Душанове царске хрисовуље: за Ватопед (мај 1346) и за Есфигмен (без датума, као и овај акт). Врло је могуће да је

скопски митрополит Јован био посредник између светогорских манастира и српског владара.

Датум: μῆνα ... ἰνδικτιῶνος τοῦ ζ' ὡ' ... ἔτους. Датовање ове царске хрисовуље периодом април–мај 1346. године извршио је Стојан Новаковић на основу велике сличности њеног формулара са ивиронском исправом из априла 1346, као и због белешке о митрополиту Јовану која се налази, што је већ речено, на ватопедској хрисовуљи из маја исте године. По свему судећи, врло је вероватно да су сва та акта издата пригодном Душановог крунисања 16. априла у Скопљу.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: *Зак. спом.*, 553-556; *Споменик* 55, 32-34; *Соловјев–Мошин*, n° XII, 86-92; *Хéропот.*, n° 25, 187-189.

Литература: *Зак. спом.*, 535; *Соловјев–Мошин*, n° XII, 84-86; Anastasijević, *Actes grecs*, 637; Binon, *Deux contributions*, 303-304; Мошин, *Каталог*, 487, n° 8; Binon, *Les origines*, 121-124; Dölger, *Schatzkammer*, n° 33, 93; Soulis, *Dušan*, 126, нап. 5, 129, нап. 16; *Хéропот.*, n° 25, 183-187; Кораћ, *Света Гора*, 70-71.

13. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Есфигмену на Светој Гори ([април–мај 1346]).

На молбу есфигменских монаха, цар потврђује манастиру власништво над добрима која су поименично набројана, додељује му различите повластице и пореске олакшице, враћа половину села Портареје и забрањује кефалијама и царским чиновницима приступ на манастирска имања.

Оригинал се чува у манастирској архиви. Налази се на пергаменту димензија 567 x 270 mm и у доста је лошем стању. Текст садржи 53 реда (укључујући и потпис) окер мастилом, прилично избледелим, а нарочито на десној страни документа. Местимично има појачавања текста црним мастилом, а *логос* формула и потпис су црвеним словима. Као и у претходној хрисовуљи, остале су празнине на местима где је ваљало уписати име месеца, ознаку индикта и последње две године од стварања света. Иначе, Жак Лефор сматра да је иста рука писала претходну и ову повелу. Баш као у случају ксиропотамске хрисовуље, на полеђини је идентична белешка о посредовању скопског митрополита Јована. Печат није сачуван.

У Архиву САНУ, заведена под бројем 8867.Б.9, налази се фотографија ове златопечатне повеље.

Датум: μῆνα ... ἰνδικτιῶνος τοῦ ζ'ω' ... ἔτους. Из истих разлога као код хрисовуље за Ксиропотам овај акт треба сместити у период април–мај 1346. године.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Флоринскій, *Аθонские акты*, 101-103; *Esphigménou*, n° XIV, 30-32; *Зак. спом.*, 535-538; *Соловјев–Мошин*, n° XIII, 96-102; *Esphig.*, n° 22, 142-143.

Литература: Флоринскій, *Памятники*, 65-66; *Esphigménou*, xiii; *Зак. спом.*, 535; *Соловјев–Мошин*, n° XIII, 94-96; Анастасијевић, *Есф. акти*, passim.; Binon, *Deux contributions*, 304-308; Мошин, *Каталог*, 487, n° 9; Binon, *Les origines*, 121, нап. 23, 301-302; Dölger, *Schatzkammer*, n° 51, 141; Ostrogorsky, *Féodalité*, 294-295; Soulis, *Dušan*, 126, нап. 5; *Xéropot.*, n° 25, 185; Lemerle, *Praktikon*, 289, нап. 15; *Esphig.*, n° 22, 139-142; Кораћ, *Света Гора*, 71-72.

14. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Ватопеду на Светој гори (мај, индикт XIV, 6854 [1346]).

Мотивисан да следи своје претке светог Симеона и светог Саву у старању за манастир Ватопед, цар потврђује све манастирске поседе, враћа му одузета имања и дарује нова, ослобађа ватопедска добра свих дажбина (поименично набројане) и забрањује приступ свим царским званичницима на манастирске земље.

Оригинал се налазио на великом комаду пергамента, а још крајем XIX века на њему није било печата. Руска издања ове хрисовуље приређена су на основу копија које су приликом својих боравака на Светој Гори начинили Успенски (1845-46) и Регел (1896). Када су Соловјев и Мошин истраживали ватопедски архив 1935. године, оригинал се више није тамо налазио. Њихово издање је приређено на основу Регеловог.

Датум: μῆνα Μαῖον τῆς νῦν τρεχούσης τεσσαρεσκαίδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ω πεντηκοστοῦ δ' ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Флоринскій, *Аθонские акты*, 97-98; Regel, *Chrysobulle*, n° 6, 22-24; *Зак. спом.*, 565-567; *Соловјев–Мошин*, n° XI, 78-82.

Литература: Lascaris, *Vatopédi*, 166; *Соловјев–Мошин*, n° XI, 76; Soulis, *Dušan*, 129, нап.16; Кораћ, *Света Гора*, 54, 67-69 passim; Кораћ, *Филотеј*, 16.

15. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Филотеју (септембар, индикт I [1347]).

На молбу монаха, цар враћа манастиру део његовог поседа у Цајину који му био одузет и потврђује власништво Филотеја над имањем у Кранијару, које је манастир добио на поклон од Јована Мазгидаса (иначе, Мазгидас је то добро купио од архонтопула из Зихне који су Душановом краљевском хрисовуљом из јула 1344. добили тај посед у баштину).

Оригинал је похрањен у архиви манастира Филотеја. Реч је о хартији димензија 310 x 287 mm. Документу недостаје доњи крај, са највећим делом потписа и печатом. Текст садржи 32 реда (укључујући и потпис), писан је тамно браон мастилом, док су *логос* формула, потпис и датум црвене боје. Куриозитет је то да је изостављена година од стварања света. Чудновато је, такође, да су сви преостали елементи датума исписани црвеним словима, а не само име месеца и ознака индикта као што је то уобичајено у византијској царској дипломатици.

Једини познати печат неког српског владара са грчком легендом чува се управо у Филотеју. Налази се на фалсификованој хрисовуљи Андроника II. На аверсу је Христос који стоји испред престола држећи Јеванђеље, са легендом: ΙΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΩΣ. На реверсу је представљен цар како стоји са крстатим жезлом у десној руци. Натпис гласи: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ [Τ]Ο ΘΕΩ ΠΙΣΤΟ(Σ) ΒΑΣΙΛΕ(Υ)Σ. По иконографским решењима која доста наликују онима на печату са Душанове хрисовуље Ивируну из јануара 1346, као и на темељу легенде, може се, сматра Василики Кравари, са великом сигурношћу тврдити да овај печат припада првом српском цару. Вероватно потиче са ове исправе којој је отргнут крај на коме се налазио печат.

Датум: μῆνα Σεπτέβριον τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος πρώτης.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστός...

Издања: Kravari, *Philothéou*, n° 4, 307-308.

Литература: Kravari, *Philothéou*, n° 4, 302-307, app. I, 333, 334, сл. XIII (печат); Korać, *Charters*, passim.; Korać, *Света Гора*, 52, 60; Korać, *Филотеј*, 14-15.

16. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Есфигмену (децембар, индикт I, 6856 [1347]).

Цар враћа манастиру две трећине села Крушева које су биле отуђене од њега и ослобађа посед, сада у потпуности у есфигменском власништву, свих пореза и намета.

Оригинал се налази у манастирској архиви. Ради се о хартији димензија 343 x 290 mm, местимично оштећеној, посебно у доњем делу, тако да недостаје крај хрисовуље са печатом, а и текст је понегде нечитак услед подеротина и мрља. Документ има 40 редова (заједно са потписом), писан је тамно браон мастилом, док су *логос* формула, одговарајући елементи датума и потпис извучени црвеном бојом.

У Архиву САНУ налази се, под бројем 8867.Б.12, фотографија ове хрисовуље.

Датум: μῆνα Δεκέμβριον τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος πρώτης τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἑκτοῦ ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Флоринскій, *Афонскіе акты*, 85-86; *Esphigménou*, n° XIII, 29-30; *Зак. спом.*, 539-540; *Соловјев–Мошин*, n° XV, 112-114; *Esphig.*, n° 23, 146-147.

Литература: Флоринскій, *Памятники*, 65; *Соловјев–Мошин*, n° XV, 110; Анастасијевић, *Есф. акти*, 65-68; Anastasijević, *Actes grecs*, 637-638; Binon, *Deux contributions*, 304-308; Мошин, *Каталог*, 487, n° 12; Binon, *Prostagma*, 406; Мошин, *Споменик 91*, 222-230; *Esphig.*, n° 23, 143-146; Кораћ, *Света Гора*, 72-73; Поповић, *Аренге*, 226.

17. Хрисовуља цара Стефана Душана Лаври светог Атанасија на Светој гори (децембар, индикт I, 6856 [1347]).

Пошто је посетио манастир, цар му потврђује старе поседе и повластице и поклања му нова добра.

У манастирској архиви налази се оригинал на два комада хартије димензија 295 x 300 и 302 x 300 mm, настављених један на други. Документ је доста добро очуван. Текст броји 44 реда (заједно са потписом). Написан је црним мастилом, а *логос* формула и потпис су црвене боје. Недостаје печат, а на дну су видљиве рупице кроз које је била провучена његова врпца.

Архив САНУ чува фотографију овог акта, заведену под бројем 8867.Б.13.

Датум: μῆνα Δεκέβριον τῆς ἐνισταμένης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἑκτοῦ ἔτους.

Потпис је на српском: Стефанъ въ Христа Бога вѣрни царь + Срблемъ и Гркѡмъ и Деспотаю и Западни земли. Оваква формулација је јединствена у српској дипломатичкој пракси. Уопште није искључено да је део после крста накнадно дописан.

Издања: Флоринскій, *Аѳонскіе акты*, 98-100; *Зак. спом.*, 491-493; *Соловјев–Мошин*, n° XVI, 118-122; *Lavra III*, n° 128, 37-39.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° XVI, 116; Мошин, *Каталог*, 487, n° 13; Binon, *Les origines*, 121, нап. 23; Dölger, *Schatzkammer*, n° 124, 336-337; Soulis, *Dušan*, 134; Динић, *Титула*, 15; Ласкарис, *Deux „chrysobulles“*, 9, n° 1; *Lavra III*, n° 128, 35-37; Кораћ, *Новчани дарови*, 5; Кораћ, *Света Гора*, 54, 56, 73-74; Поповић, *Аренге*, 226; Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, 35.

18. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру светог Пантелејмона (јануар, индикт I, 6855 (sic!) [1348?]).

Цар поклања руском манастиру села Анчишта (Јанчишта), Веникију, Егидомишта (Жидомишта) и Довникеју (Дубницу), потврђује њихов имунитетни статус и ослобађа их свих пореза и намета. Такође, потврђује имунитет манастирских имања у Солуну, Каламарији и Равеникији.

У манастирском архиву постоји шест примерака ове хрисовуље. Три су из XIV (А, В, С), а три из XVII (D, E, F) и каснијих столећа. В и С су идентични, а Соловјев и Мошин су сматрали да је један од њих оригинал, а други аутентични препис оверен од логотета. Примерак А су посматрали као пројекат исправе која је поднесена српском владару у току 6855. године (1. 9. 1346 – 31. 8. 1347) и није добила његово одобрење, те је касније издата нешто модификована верзија В (односно С). Међутим, на хрисовуљи се не слажу индикт (1) и година од стварања света (6855), па су Делгер и Анастасијевић посумњали у фалсификат. Уз то су истицали да се верзије В и С по спољашњим дипломатичким одликама (употреба црвеног мастила на одговарајућим местима, рупице за печат, стављање речи крᾱτος на почетак претпоследњег реда) издају за оригинале, што их је само утврдило у ставу да се ради о фалсификатима. Касније су се њиховом мишљењу придру-

жили Лемерл, Дагрон и Ћирковић, прогласивши овај документ фабрикатом хрисовуље Јована V Палеолога руском манастиру из септембра 1353. Ипак, анализа Мирјане Живојиновић показује да не треба претеривати у критицизму и да су примерци В и С, по свему судећи, *copies figurées* Душанове грчке повеље чији је оригинал изгубљен, док је А фабрикат управо те нестале исправе која је послужила као основа за издавање хрисовуље Јована V.

У Архиву САНУ налазе се фотографије овог документа: 8867.Б.14 и 8804-а.3 (верзије В и С); 8804-а.4 (верзија А); 8804-а.5 (верзија D); 8804-а.6 (верзија E).

Датум: μῆνα Ἰαννουάριον τῆς ἐνισταμένης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ε' ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: *Акты русскаго*, н° 33, 288-293; *Зак. спом.*, 504-505; *Соловјев–Мошин*, н° XVII, 26-130 (верзије В и С), н° XVIIа, 134-136 (верзија А); *St-Pant.*, app. III, 148-149 (В и С).

Литература: Флоринскій, *Памятники*, 62; *Соловјев–Мошин*, н° XVII, 124-126, н° XVIIа, 132; Мошин, *Къ вопросу*, 107-108; Анастасијевић, *Приказ*, 332; Anastasijević, *Actes grecs*, 634-635; Мошин, *Каталог*, 487, н° 14, 489, н° 3-6; Мошин, *Споменик* 91, 225-238; Soulis, *Dišan*, 131 и нап. 22; Dölger, *Byz. Diplomatik*, 164-173; *St-Pant.*, app. III, 146-153; Živojinović, *Chrysobulle*, 167-169; *Kutlunus*, app. II, 432; Коран, *Света Гора*, 54, 76-81.

19. Простагма цара Стефана Душана манастиру светог Јована Претече на Меникејској гори (јануар, индикт I [1348]).

Цар наређује хиландарском игуману Калинику да престане да омета монахе Меникејског манастира у рибарењу, које су они вршили сопственим чамцима у близини свог метоха Есфамена.

Оригинал је изгубљен, али је сачуван репис из XIV stoleћа у „картулару Б“ Меникејског манастира. Постојао је и мањи фрагмент ове простагме у изгорелом рукопису н° 615 Народне библиотеке у Београду који је објављен у едицији Соловјева и Мошина. Но, из њега се сазнаје да меникејски монаси и хиландарски игуман заједнички подносе некакву молбу цару!

Датум: μηνὶ Ἰαννουαρίῳ ἰνδικτιῶνος α'.

Потписа нема. Простагма је сигнирана менелогемом.

Издања: Соловјев–Мошин, н° XLIII, 334 (фрагмент); Guillou, *St-Jean-Prodrome*, н° 41, 133 (фрагмент); Вéпои, *Codex B*, н° 199, 393-394; Живојиновић, *Калиник*, 113-114 (превод).

Литература: Соловјев–Мошин, н° XLIII, 332-334; Мошин–Пурковић, 63-64, 66; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, н° 41, 133; Живојиновић, *Калиник*, 109-121.

20. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Ватопеду (април, индикт I, 6856 [1348]).

Након посете манастиру цар му потврђује све поседе (поименично набројани), додељује имунитетне повластице и забрањује свим царским чиновницима да ступају на манастирске земље.

Оригинал се налази у ватопедској архиви на папиру димензија 400 x 300 mm. Печат недостаје, виде се при дну рупице кроз које је био причвршћен. *Логос* формула, одговарајући елементи датума и потпис изведени су црвеним мастилом.

У Архиву САНУ, заведена под бројем 8867.Б.15, чува се фотографија.

Датум: μῆνα Ἀπριλλίω τῆς νῦν τρεχούσης πρώτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ς' ὡ' πεντηκοστοῦ ἔκτου ἔτους.

Потпис је на српском језику: Стефанъ въ Христа Бога вѣрни царь.

Издања: Ватопединос I, н° 27, 218-221; Goudas, 234-237; Lascaris, *Vatopédi*, н° 2, 174-177; Соловјев–Мошин, н° XVIII, 140-146.

Литература: Соловјев, *Греческіе архонты*, 279, 280, 282, 283; Lascaris, *Vatopédi*, р. 168; Соловјев–Мошин, н° XVIII, 138; Dölger, *Schatzkammer*, н° 125, 337-339; Soulis, *Dišan*, 134; Острогорски, *Серска област*, 96; Кораћ, *Света Гора*, 54, 56, 68; Кораћ, *Филотеј*, 16; Поповић, *Аренге*, 224; Живојиновић, *Карејске хрисовуље*, 35.

21. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру свете Богородице у Ликусади (новембар, индикт II, 6857 [1348]).

На молбу монаха, цар им под заклетвом потврђује власништво над њиховим имањима (поименично набројана), ослобађа их свих пореза и повећава им износ прихода који су добијали од солане у Ликостомији.

Оригинал, на пергаменту димензија 800 x 260 mm, мистериозним путем је стигао из архиве манастира Метеори у једну лајпцишку књижару, где је 1911. године откупљен и, нешто касније, допремљен у Београд. Био је поклоњен Београдском уни-

верзитету и потом је на чудан начин нестао без икаквог трага. Издање Соловјева и Мошина приређено је према њему.

Датум: μῆνα Νοέμβριον τῆς νῦν τρεχούσης δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἑβδόμου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: *Зак. спом.*, 791-793; *Споменик* 55, 34-36; *Соловјев–Мошин*, n° XX, 154-160.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° XX, 152; Ферјанчић, *Тесалија*, 231-234; *Кораћ, Света Гора*, 52.

22. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру светог Ђорђа у Завлантији (новембар, индикт II, 6857 [1348]).

Цар решава спор који су монаси имали са севастократором Јованом око села Завлантије, потврђује манастиру право власништва над његовим имањима и старе повластице, ослобађа га свих пореза, потврђује игумана Макарија у његовој дужности и обавезује се у име световних власти да неће бити уплитања у манастирски живот.

Оригинал се чува у Метеорском архиву. Налази се на хартији димензија 410 x 320 mm. Нема печата, постоје четири рупице кроз које је била провучена његова врпца. *Логос* формула, име месеца, број индикта, последње две цифре године и потпис написани су црвеним мастилом.

Фотографија се чува у Архиву САНУ, где је заведена под бројем 8867.Б.17.

Датум: μῆνα Νοέμβριον τῆς ἐνισταμένης δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἑβδόμου ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: *Велс*, n° 17, 59-62; *Зак. спом.*, 730-732; *Соловјев–Мошин*, n° XXI, 164-166.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° XXI, 162; *Мошин, Каталог*, 488, n° 17; Ферјанчић, *Тесалија*, 234-235.

23. Простагма цара Стефана Душана (?) за 20 светогорских манастира (око 1348?).

Српски владар, на молбу светогорских игумана, наређује свом властелину – протостратору Станиши, да у својој жупи не наплаћује $\rho\omicron\tau\alpha\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ поседима атонских манастира.

Оригинал је похрањен у архиви манастира Кутлумуша. Налази се на хартији димензија 190 x 160 mm. Читава десна половина документа је изгубљена. Сачувани текст има 14 редова. Од менелогема, који је на српском језику – што је јединствен случај, остало је само: $\mu\kappa\sigma\epsilon\zeta$. Иначе, у складу са правилима византијске царске канцеларије, менелогем је исписан црвеним мастилом.

Српско име адресата и менелогем на истом језику указују на српског владара као ауктора ове исправе. Сличности у имунитетним одредбама са Душановом општом хрисовуљом свим светогорским манастирима из новембра 1345. наводе на помисао да је можда баш он творац ове простагме. Коначно, дуги боравак српског цара са породицом на Светој гори, од јесени 1347. до касног пролећа 1348, пружио је монасима одличну прилику да му упуте своје молбе.

Издања: *Lemerle-Solovjev*, 130; *Kutlumus*, app. II, 229-230.

Литература: *Lemerle-Solovjev*, 130-134; *Lemerle, Philippes*, 238-239, нап. 5; *Soulis, Dušan*, 134; *Острогорски, Серска област*, 95; *Kutlumus*, app. II, 229, 431-432.

24. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Дохијару на Светој гори (март, индикт II, 6857 [1349]).

Цар поклања манастиру градић Равеникију са свим добрима, правима и зависним људима, потврђује имунитетске повластице манастира и ослобађа Равеникију свих пореза.

Оригинал је у архиви манастира Дохијара. Налази се на пергаменту димензија 300 x 292 mm. Текст броји 23 реда (заједно са потписом), писан је браон мастилом, док су црвеном бојом извучени *логос* формула и царски потпис. Печат недостаје.

Фотографија је похрањена у Архиву САНУ. Чува се под бројем 8867.Б.18.

Датум: $\mu\eta\nu\alpha \text{ Μάρτιον τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος β' τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ ἑβδόμου ἔτους}$. Написан је истим мастилом као и остатак текста.

Ποτπнс: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Флоринскій, *Аѳонскіе акты*, 100-101; *Зак. спом.*, 560-561; *Ktenas*, n° 3, 289-291; *Соловјев–Мошин*, n° XXII, 170-172; *Docheiariou*, n° 25, 183-184.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° XXII, 168; Мошин, *Каталог*, 488, n° 18; *Docheiariou*, n° 25, 182-183; Кораћ, *Света Гора*, 74-75.

25. Простаγμα цара Стефана Душана манастиру свете Анастасије код Зихне (фебруар, индикт V [1352]).

На молбу монаха Јакова, цар потврђује манастиру власништво над селом Острина, забрањује царским управним чиновницима да узнемиравају манастир и наређује логотету Ђурђу да води рачуна о неповредивости манастира.

Документ је сачуван у препису из XIV века, у „картулару Б“ манастира светог Јована Претече на Меникејској гори.

Датум: μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἰνδικτιῶνος ε'.

Нема потписа. Простаγμα је сигнирана менелогемом.

Издања: *Mikl.-Müller V*, n° XXXII, 131; *Зак. спом.*, 743-744; *Соловјев–Мошин*, n° XXIII, 176; *Guillou, St-Jean-Prodrome*, n° 43, 137; *Bénou, Codex B*, n° 157, 272-273.

Литература: Флоринскій, *Памятники*, n° 46 (V), 129; *Solovjev, Menoikeon 1*, n° 15, 307-308; *Kyriakidis*, 541-542; *Dölger, Die Urkunden*, n° XXXIII, 42; *Соловјев–Мошин*, n° XXIII, 174; *Solovjev, Menoikeon 2*, n° VI, 63-64, n° 6, 70; *Guillou, St-Jean-Prodrome*, n° 43, 136.

26. Хрисовуља цара Стефана Душана властелину кир Ђорђу Фокопулу (мај, индикт V, 6860 [1352]).

На Фокопулову молбу, цар му потврђује власништво над његовим поседима у Серу, забрањује свој властели да ступају на његова добра и допушта му да имовину може завештати неком манастиру.

Хрисовуља је сачувана у „картулару Б“ Меникејског манастира, у препису из XIV столећа.

Датум: μῆνα Μάιον τῆς ἐνισταμένης ε' ἰνδικτιῶνος τοῦ ς' ὡς' ἔτους.

Ποτπнс: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: *Mikl.-Müller V*, n° XXXIII, 132; *Зак. спом.*, 307-308; *Соловјев–Мошин*, n° XXIV, 180-182; *Guillou, St-Jean-Prodrome*, n° 44, 139; *Bénou, Codex B*, n° 49, 103-104.

Литература: Флоринский, *Памятники*, n° 67 (XXVI), 142-143; Панченко, 190; Solovjev, *Menoikeon 1*, n° 20, 310; Kyriakidis, 542; Dölger, *Die Urkunden*, n° XXXIV, 42; Соловьев–Мошин, n° XXIV, 178; Solovjev, *Menoikeon 2*, n° 3, 70; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 44, 138.

27. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Ксенофону на Светој гори (јун, индикт V, 6860 [1352]).

Цар потврђује манастиру власништво над имањима (поименично набројана) и имунитет и ослобађа његове поседе од опорезивања.

Оригинал се налази у манастирском архиву, на папиру димензија 340 x 300 mm. Текст броји 30 редова (укључујући и потпис). Писан је браон мастилом, а *логос* формула и потпис су црвене боје. Нема трага печата.

Датум: μῆνα Ἰούνιον τῆς ἐνισταμένης ἰνδικτιῶνος πέμπτης τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξικοστοῦ ἔτους.

Потпис: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Kurtz, *Xenophon*, 99-100; Соловьев–Мошин, n° XXV, 186-188; *Xenophon*, n° 29, 209-210.

Литература: Соловьев–Мошин, n° XXV, 184; *Xenophon*, n° 29, 207-209; Кораћ, *Света Гора*, 54, 75-76; Марјановић-Душанић, 253; Поповић, *Аренге*, 224 и нап. 5.

28. Хрисовуља цара Стефана Душана манастиру светог Јована Претече на Меникејској гори поводом поклона Ирине Хумно ([1. септембар – 20. децембар 1355]).

На молбу своје тетке Ирине Хумно Палеологине, цар потврђује њен поклон Меникејском манастиру и ослобађа ту донацију намета који су набројани.

Хрисовуља је сачувана у „картулару Б“ манастира светог Јована Претече (препис из XIV века).

Пошто је повељи недостајао датум, он је омеђен захваљујући податку из картулара да је Ирина 6864. године (почела 1. септембра 1355) први пут даривала Меникејски манастир поседима који се спомињу у нашој хрисовуљи. Како је цар Душан преминуо 20. децембра 1355, природно се наметнуо период 1. септембар – 20. децембар као време издавања овог акта.

Потпис на оригиналу био је црвеним словима и на српском – то је забележила особа која је писала картулар (εἶχε καὶ ὑπογραφὴν σερβικὴν δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ θείας χειρὸς τό), али је у манастирском кодексу преведен на грчки језик: Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρομανίας.

Издања: Mikl.-Müller V, n° XVII, 115; *Зак. спом.*, 727; Соловјев–Мошин, n° XXVII, 196-198; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 46, 144; Bénou, *Codex B*, n° 176, 313-314.

Литература: Флоринский, *Памятники*, n° 47 (VI), 129-130; Панченко, 192-193; Solovjev, *Menoikeon 1*, 301; Kyriakidis, 537; Dölger, *Die Urkunden*, n° XVII, 30-32; Соловјев–Мошин, xxxv-xxxvi, n° XXVII, 194-196; Solovjev, *Menoikeon 2*, 79-80; Guillou, *St-Jean-Prodrome*, n° 46, 142-144; Никол, *Византијске племкиње*, 115-116.

29. Акт серског митрополита Јакова за манастир Филотеј (децембар, индикт IX, 6864 [1355]).

По царевом наређењу, серски митрополит Јаков, у пратњи великог доместика Раула, царевог дворанина Дуке Корисиса и званичника митрополија у Серу и Зихни, утврђује границе добара манастира Филотеја у Цајину и Кремни.

Оригинал, на пергаменту димензија 630 x 280 mm, налази се у манастирском архиву. Текст има 31 ред, писан је светло браон мастилом, а испод њега су потписи митрополита Јакова и петорице сведока (скевофилакс Сергије Синадин, сакеларије Георгије Триболис, Дука Корисис, велики доместик Алексије Дука Раул и Димитрије Палеолог Раул). Последњи сведоци, двојица Раула, потписани су тамнијим мастилом.

Датум: μηνὶ δεκεβρίῳ ἰνδικτιῶνος ἐννάτης τοῦ ς'ω'ξ' τετάρτου ἔτους. Пошто се у овом акту Душан спомиње као жив, исправа је несумњиво издата пре 20. децембра. Она свакако спада међу последње акте који су обнародовани за владе првог српског цара.

Потпис митрополита Јакова, за разлику од сведока, написан је великим словима и словенском азбуком: † ЯКОВЪ СЪРСЪ.

Издања: Kravari, *Philothéou*, n° 5, 313-314.

Литература: Kravari, *Philothéou*, n° 5, 308-313; Korać, *Charters*, 186, 187, 209-215 passim; Korać, *Света Гора*, 66-67, 150; Korać, *Филотеј*, 15.

30. Простагма великог војводе Угљеше манастиру Кутлумушу на Светој гори (октобар, индикт XII [1358?]).

Велики војвода (и потоњи деспот) Угљеша потврђује манастиру посед Προυνέα који је Кутлумушу поклонила „госпођа кесариса“ и јемчи његову безбедност у своје име, у име својих људи и свих себи потчињених.

Оригинал је похрањен у манастирском архиву. Налази се на папиру димензија 170 x 260 mm. Текст броји 15 редова (заједно са потписом) и читав је исписан истим мастилом.

С дипломатичког становишта јединствен је случај да велики војвода узурпира царско право издавања простагме, али у турбулентним околностима које су владале у српској држави после Душанове смрти била је могућа и појава овог, како га назива Острогорски, „неписменог провинцијског акта који себи присваја назив простагме“.

Почев од Соловјева и Лемерла, сви истраживачи су се сложили да у овом акту великог војводе треба видети прву познату исправу каснијег деспота Јована Угљеше. Кесариса која се спомиње на почетку простагме, била би у том случају супруга кесара Војихне, господара Дrame, и ташта самог Угљеше. Дванаести индикт којим је датован документ даје 1358. годину.

Датум: ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ι'β'.

Потпис је српски: Угљеша великѣ вѣвода.

Издања: Lemerle-Solovjev, 142-143; Kutlumis, app. II, 231.

Литература: Lemerle-Solovjev, 143-146; Lemerle, *Philippes*, 204, нап. 5; Ферјанчић, *Десп. повеље*, 108; Ферјанчић, *Деспоти*, 46, 171-172; Ђурић, *Ватопед*, 128, 129, нап. 12; Острогорски, *Серска област*, 14-15; Ласкарис, *Deux „chrysobulles“*, 18; Острогорски, *Простагме*, 253, нап. 37; Kutlumis, app. II, 231, 432-433; Кораћ, *Света Гора*, 127.

31. Хрисовуља цара Симеона манастиру светог Ђорђа у Завлантији (август, индикт XII, 6867 [1359]).

Цар потврђује имунитет манастирских поседа у области Трикале, манастирска права на имање око кога је вођен спор са трикалском митрополијом и доходак који је манастир добијао од солане у Ликостомији.

Оригинал се налази у метеорском архиву. Реч је о хартији састављеној из три листа, димензија 1270 x 290 mm. *Λογος* формула, одговарајући елементи датума и потпис написани су црвеним мастилом. Нема печата.

Датум: μῆνιν Αὐγούστον τῆς νῦν τρεχοῦσης δωδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἑβδομοῦ ἔτους.

Потпис: Σύμεων ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβείας ὁ Παλαιολόγος.

Издања: *Beis*, n° 19, 73-80; *Зак. спом.*, 732-734; *Соловјев–Мошин*, n° XXXI, 218-228.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° XXXI, 216; Ферјанчић, *Тесалија*, 239, 241, 243-248 *passim.*, 253-254.

32. Хрисовуља цара Симеона Јовану Цафи Урсину Дуки (јануар, индикт XIV, 6869 [1361]).

На молбу Јована Цафе Урсина Дуке, господара Арте у Епиру, коме су у пожару изгореле старе хрисовуље, цар потврђује њему и његовим наследницима власништво над свим њиховим добрима, ослобађа та имања свих пореза и забрањује чиновницима да улазе на Цафине земље.

Оригинал се, према обавештењима која су имали Соловјев и Мошин, налази у манастиру светог Пантелејмона код Јањине. Њихово издање је приређено према копији из XIX века, која је изгорела у пожару Народне библиотеке у Београду (рукопис n° 50) 6. априла 1941. године.

Датум: μῆνα Ἰαννουάριον τῆς ἐνισταμένης τεσσαρεσκαίδεκάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἐννάτου ἔτους.

Потпис: Σύμεων ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν ὁ Παλαιολόγος.

Издања: J. Grandi, *Risposta a una lettera di Alessandro Pini sopra alcune richieste intorno Santa Maura e la Prevesa*, Venezia 1686, 124; P. Aravantinos, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*, t. II, Athènes 1856-1857, 311-315; *Шафарик*, 276-281; *Mikl.-Müller III*, 126-129; *Зак. спом.*, 789-791; *Соловјев–Мошин*, n° XXXII, 232-238.

Литература: *Соловјев–Мошин*, LXI-LXII, n° XXXII, 230-232; Ферјанчић, *Тесалија*, 245.

33. Хрисовуља цара Стефана Уроша Лаври светог Атанасија (октобар, индикт XV, [1361]).

Цар потврђује имања која је Лаври поклонила царица–мајка за помен душе почившег цара Душана, подвргава под власт Лавре манастир Свих светих и забрањује кефалијама и жупанима да је узнемиравају.

Оригинал се налази у манастирској архиви, на комаду хартије непознатих димензија. Текст се састоји од 28 редова (укључујући и потпис), писан је окер мастилом, а *логос* формула и царски потпис су црвене боје. Ваља истаћи да је у *логос* формули уместо грчке речи коришћен српски еквивалент *слово*, што је прворазредан куриозитет. Исправа није датована годином од стварања света, већ само месецом и индиктом. Нема трага печата.

Фотографија се чува у Архиву САНУ под бројем 8867.Б.19.

Постоји и српска верзија хрисовуље, из новембра исте године, за коју Соловјев и Мошин сматрају да је званични канцеларијски превод (додуше, Делгер је управо супротног мишљења – оригинал је на српском, а канцеларијски препис на грчком језику).

Датум: $\mu\eta\nu\iota$ 'Οκτωβρίω ἰνδικτιῶνος ιε'.

Потпис је на српском: **Стефанъ Оурошъ вѣрни царъ.**

Издања: *Зак. спом.*, 493-494 (српска верзија); *Споменик* 56, 7 (српска), 8 (грчка); *Соловјев–Мошин*, n° XXVIII, 202-207 (обе); *Lavra III*, n° 140, 84-85 (грчка).

Литература: Dölger, *Lavra*, 193; *Соловјев–Мошин*, cvi-cxiv, n° XXVIII, 200-202; Мошин, *Каталог*, 488, n° 19; Dölger, *Schatzkammer*, n° 126, 339-340; Ласкарис, *Deux „chrysobulles“*, 9; *Lavra III*, n° 140, 82-84; Кораћ, *Новчани дарови*, 14-15; Кораћ, *Света Гора*, 124-125; Поповић, *Аренге*, 224.

34. Простагма цара Симеона Стагијском скиту на Метеору (мај, индикт XV [1362]).

Цар забрањује кефалијама и другим чиновницима да узнемиравају монахе, потврђује власништво скита над његовим добрима, ослобађа га свих пореза осим годишњег давања стагијском епископу и враћа му једну келију коју је био отуђио кефалија Орфанојоанис.

Оригинал се налази у метеорском архиву. Написан је на хартији димензија 455 x 280 mm. Сигниран је црвеним менелогемом.

Датум: Μηνὶ μαίῳ ἰνδικτιῶνος ιε'.

Издања: Успенски, 449-452; Веис, н° 22, 89-96; Зак. спом., 746-750; Соловјев–Мошин, н° XXXIII, 242-248.

Литература: Соловјев–Мошин, н° XXXIII, 240; Ферјанчић, Тесалија, 245, 249-252 passim., 256.

35. Хрисовуља цара Симеона манастиру светог Ђорђа у Завлантији (мај, индикт IV, 6874 [1366]).

Цар дозвољава манастиру да подигне зарад заштите једну кулу на брду код Мелисе, обећава да неће отуђити ту кулу од манастира, потврђује манастиру власништво над његовим имањима и ослобађа те поседе обавезе плаћања пореза.

Оригинал је у метеорском архиву. Налази се на папиру димензија 580 x 300 mm. *Логос* формула, име месеца, број индикта и потпис су црвеним словима. У датуму је непажњом испуштена последња цифра године, те је она утврђена према индикту. Нема печата.

Датум: μηνὶ μαίῳ ἰνδικτιῶνος δ' τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ vacat ἔτους.

Потпис: Σύμεων ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν καὶ παντός Ἀλβάνου Οὐρεσίς ὁ Παλαιολόγος.

Издања: Успенски, 483-484; Веис, н° 20, 80-84; Зак. спом., 734-737; Соловјев–Мошин, н° XXXIV, 252-256.

Литература: Соловјев–Мошин, н° XXXIV, 250; Ферјанчић, Тесалија, 245, 248-249, 253-254; Поповић, Аренге, 225.

36. Повеља деспота Јована Угљеше о измирењу са Цариградском патријаршијом (март, индикт VI, 6876 [1368]).

Деспот Јован Угљеша проглашава помирење Српске цркве са Васељенском патријаршијом и осуђује делатност цара Душана који је самовољним постављањем српског патријарха довео до раскола са Цариградом.

Оригинал је изгубљен. Једини препис је онај који се налази у Националној библиотеци у Бечу (codex bibl. Vindob. gr. н° 48, fol. 90β, 91α, 91β), а кога је у XVI столећу донео из Цариграда, заједно са групом патријаршијских аката, царски посланик барон фон Бузбек.

Духовна санкција прети прекршиоцима испадањем из духовне заједнице и милости Христове, као и проклетством светих 318 никејских отаца.

Датум: ἐν μηνὶ Μαρτίῳ ἰνδικτιῶνος ζ' τοῦ ζ' ὡ' ο' ζ' ἔτους.

Белешка кописте каже да је деспотов потпис био на српском, ипак он га је превео на грчки језик: Δεσπότης Ἰωάννης Οὐγκλῆσης.

Издања: *Mikl.-Müller I*, 560-564; *Соловјев–Мошин*, n° XXXV, 260-266; Петровић, *Студенички типик*, 144-146 (фотографије), 163-165 (превод).

Литература: *Соловјев–Мошин*, Lxii-Lxv, n° XXXV, 258; Троицки, *Идеологија*, 200; Ферјанчић, *Десп. повеље*, 108; Ферјанчић, *Деспоти*, 181; Острогорски, *Серска област*, 134-136, 137; Петровић, *Повеља*, passim.; Петровић, *Студенички типик*, 83-91; Богдановић, *Измирење*, 356-357; Марјановић-Душанић, 69, 81-82, 265-266, 301, 309; Поповић, *Аренге*, 223, 226-227.

37. Повеља деспота Јована Угљеше којом решава спор између манастира Зографа и епископа Јериса (февруар, индикт VII, 6877 [1369]).

Пошто су испитани сведоци у земљишном спору између манастира Зографа и епископа Јериса (због тог испитивања деспотов дворанин Никита Педијасим морао је да путује у Солун), деспот Јован Угљеша пресуђује у корист Зографа и шаље Никиту Педијасима да преда монасима њихов посед.

Повеља се налази у архиву манастира Зографа. Налази се на пергаменту, састављеном из три комада, димензија 765 x 340 mm. Соловјев и Мошин бележе да је у време када су они истраживали у бугарском манастиру (1935), на исправу био обешен Душанов златни печат са представом цара на реверсу и легендом: **СТ(Е)Ф(А)НЪ Ц(А)РЪ СРБ(С)КИХ[Ъ] [И] ПОМОРСКИХ[Ъ] ЗЕМЛ[Ъ]**. Како исти тип краси, према Мавроматисовим обавештењима с краја 1970-тих, тзв. „Манастирску хронику“, није јасно да ли се ради о два печата или једном који је премештен с једног на други документ.

У Архиву САНУ смештене су фотографије, заведене под бројевима 8867.Б.24-25.

Датум: μῆνα φεβρουάριου τῆς νῦν τρεχούσης ζ' ἰνδικτιῶνος, ἔτους ζ' ὡ' ο' ζ'.

Потпис је црвеним словима: Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς δεσπότης καὶ αὐτοκράτωρ ὁ Οὐγκλῆσης.

Издања: *Zographou*, 98-101; *Зак. спом.*, 547-548; *Соловјев–Мошин*, n° XXXVI, 270-278.

Литература: *Соловјев–Мошин*, n° XXXVI, 268; *Мошин*, *Каталог*, 488, n° 24-25; *Lemerle, Philippes*, 204, 238, нап. 1; *Ферјанчић*, *Десп. повеље*, 108; *Ферјанчић*, *Деспоти*, 173, нап. 94, 181; *Острогорски*, *Серска област*, 19, 83, 117-118; *Ostrogorsky, Problèmes*, 45, 47; *Mavromatis, Le Chrysobulle*, 352, нап. 2; *Кораћ*, *Света Гора*, 149; *Марјановић–Душанић*, 69.

38. Повеља деспота Јована Угљеше манастиру Ватопеду (новембар, индикт VIII [1369]).

На молбу монаха Теодосија и осталог ватопедског братства, деспот дарује манастиру 120 перпера годишњег дохотка од прихода са језера Пороса.

Оригинал се налази у архиву манастира Ватопеда, на хартији димензија 200 x 260 mm. Додуше, Ласкарис је пред крај свог живота променио мишљење и поставио хипотезу да су ова и наредна исправа Јована Угљеше само преводи са српских оригинала. Острогорски је одлучно побио овакав став.

Духовна санкција прети евентуалним прекршиоцима проклетством светих 318 отаца никејских, Богородице и свих светаца.

Датум: μηνὶ νοεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος η'.

Потпис је црвеним словима: Ἰωάννης δεσπότης ὁ Οὐγκλῆσης.

Издања: *Lascaris, Vatopédi*, n° 3, 177; *Соловјев–Мошин*, n° XXXVII, 282.

Литература: *Lascaris, Vatopédi*, 168; *Соловјев–Мошин*, n° XXXVII, 280; *Анастасијевић*, *Приказ*, 335; *Dölger, Schatzkammer*, n° 127, 341; *Ферјанчић*, *Десп. повеље*, 109; *Острогорски*, *Серска област*, 32, 34, 36, 114-115; *Ласкарис*, *Deux „chrysobulles“*, 15-16, 17; *Ostrogorsky, Problèmes*, 51; *Острогорски*, *Простагме*, 253, 257; *Кораћ*, *Новчани дарови*, 15; *Кораћ*, *Света Гора*, 128; *Поповић*, *Аренге*, 224.

39. Хрисовуља деспота Јована Угљеше манастиру Ватопеду (април, индикт IX, 6879 [1371]).

Припремајући се за борбу против „безбожних муслимана“ (τῶν ἀθέων μουσουλμάνων), деспот обилази Свету гору, манастиру Ватопеду поклања рибњак светог Теодора на језеру Поросу, ослобађа тај рибњак свих обавеза и забрањује чиновницима да ступају на то добро.

Документ је соріе figuré. Похрањен је у ватопедском архиву. Писан је на хартији димензија 280 x 290 mm. *Логос* формула и потпис су црвеним словима. Духовна санкција прети евентуалним прекршитељима Богородицом и аукторовим гневом.

Датум: μῆνα Ἀπρίλιον τῆς ἐνεστώσης ἐννάτης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ ἔτους.

Потпис: Ἰωάννης δεσπότης ὁ Οὐγκλέσης.

Издања: Lascaris, *Vatopédi*, n° 4, 178; *Соловјев–Мошин*, n° XXXVIII, 286-288.

Литература: Lascaris, *Vatopédi*, 168-169; *Соловјев–Мошин*, n° XXXVIII, 284; Lemerle, *Philippes*, 213; Ферјанчић, *Десп. повеље*, 109; Ферјанчић, *Деспоти*, 181; Острогорски, *Серска област*, 32-34, 36, 65-66, 82, 114, 141; Ласкарис, *Deux „chrysobulles“*, 13, 17-18; Острогорски, *Простагме*, 253, 257; Кораћ, *Света Гора*, 128, 155.

40. Простагма цара Јована Уроша проту Стагијског скита (новембар, индикт XI, [1372]).

На молбу Нила, прота Стагијског скита, цар потврђује скиту власништво над Кириловом пећином у Микани.

Оригинал или соріе figurée, чува се у метеорском архиву. Заједно са наредном простагмом налази се на истом комаду хартије димензија 350 x 290 mm. Менелогем је написан црвеним мастилом. Нема печата.

Икономидис претпоставља да је уобичајена канцеларијска пракса била да се на истом листу папира пише више докумената један за другим, који би се потом потписали, исекли и поделили дестинатарима. Како овде имамо исто лице за дестинатара обе исправе, могуће је да је зато хартија остала неразрезана.

Сви издавачи су приписивали ове простагме цару Симеону, поводећи се за несумњиво његовом простагмом Стагијском скиту из маја индикта XV (1362), те су новембар индикта XI сместили у 1357. годину. У Симеоново ауторство први је посумњао Ленерц. Он је приметио како је чудно да Симеон 1357. потврђује поседе у Тесалији којом је завладао тек у другој половини 1358. године. Ласкарис је показао да датум ваља померити за 15 година, дакле у 1372, и ауктора ових исправа потражити у цару Јовану Урошу, Симеоновом најстаријем сину и наследнику. Истовремено, ове простагме су једини сачувани дипломатички документи последњег мушког изданка династије Немањића и цара Срба и Грка.

Датум: μηνὶ νοεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ια'.

Издања: Успенски, 446; Веис, н° 1, 9-11; Зак. спом., 745; Соловјев–Мошин, н° XXIX, 210.

Литература: Соловјев–Мошин, н° XXIX, 208; Loenertz, *Notes*, 391-392, нап. 2; Ласкарис, *Deux chartes*, passim.; Ферјанчић, *Тесалија*, 259, 261-262; Икономидис, *Support*, 393.

41. Простагма цара Јована Уроша проту Стагијског скита (новембар, индикт XI, [1372]).

На молбу Нила, прота Стагијског скита, цар потврђује скиту власништво над манастиром свете Богородице у Дупијаносу са свом његовом имовином.

Датум (црвеним мастилом): μηνὶ νοεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ια'.

Издања: Успенски, 447; Веис, н° 2, 11-13; Зак. спом., 746; Соловјев–Мошин, н° XXX, 214.

Литература: Соловјев–Мошин, н° XXX, 212; Loenertz, *Notes*, 391-392, нап. 2; Ласкарис, *Deux chartes*, passim.; Ферјанчић, *Тесалија*, 250, 259, 261, 263; Икономидис, *Support*, 393.

42. Даровница деспотице Марије Ангелине њеном брату монаху Јоасафу, бившем цару Јовану Урошу (мај, индикт IX, 6894 [1386]).

Деспотица Марија Ангелина је, заједно са мужем деспотом Исаилом Буонделмонте, од свог брата Јована, сада монаха Јоасафа, примила имовину коју му је предала на чување након смрти њеног првог супруга деспота Томе Прељубовића. Деспотица потврђује пријем имовине која јој је враћена, гарантује брату власничка права над црквеним сасудама које су му поклоњене и потврђује да метеорски монаси могу слободно да располажу стварима које су добили од њених родитеља.

Оригинал је похрањен у метеорском архиву. Налази се на папиру димензија 440 x 300 mm. Потпис је црвеним мастилом. Духовна санкција прети прекршиоцу одредби проклетством 318 никејских отаца, Гиезијевом губом, Јудиним конопцем, Каиновом седмоструком казном, Богородицом као тужитељком и проклетством деспотичиних светих родитеља.

Фотографије се чувају у Архиву САНУ под бројевима 8867.Б.26 и 8804-а.2.

Датум: μηνὶ μαίῳ ἰνδικτιῶνος θ', ἔτους ς'ω'ρ'δ'.

Потпис: Μαρία βασίλισσα Ἀγγελίνα Δούκενα ἡ Παλαιολογίνα.

Издања: Успенски, 464-465; Вейс, n° 5, 20-23; Соловјев–Мошин, n° XXXIX, 292-296.

Литература: Соловјев–Мошин, n° XXXIX, 290; Мошин, *Каталог*, 488, n° 26, 489, n° 2; Ферјанчић, *Тесалија*, 264; Поповић, *Аренге*, 225.

43. Повеља деспота Стефана Лазаревића манастиру Ватопеду (2. јул, индикт X, 6925 [1417]).

Пошто су први људи Ватопеда дошли у Србију, деспот поклања манастиру годишњи приход у износу од 60 ливри сребра из новобрдског рудника, дарује Ватопеду село Копривницу код Новог Брда и ослобађа тај посед свих пореза и работа, изузев у случају рата са Турцима или сукоба у околини Новог Брда.

У манастирској архиви налазе се две верзије овог документа, српска и грчка. Оригинал је на српском језику и писан је на пергаменту димензија 543 x 397 mm. Деспотов потпис и неколико почетних слова изведени су црвеним мастилом. Печат недостаје, али се виде рупице кроз које је била провучена његова врпца. Грчка верзија је незванични превод за потребе манастира, писан на хартији из XV века. На њему је потпис урађен истом руком и истим мастилом као остатак текста. Нема ни печата, ни рупа за његову врпцу.

У духовној санкцији евентуалном прекршиоцу се прети проклетством од стране Господа, Богородице, часног крста, 12 апостола, 318 никејских отаца и свих светаца уопште.

У Архиву САНУ налазе се фотографије, заведене под бројевима 8867.Б.27 (српска верзија) и 8867.Б.27 (грчка верзија).

Датум: ἐν ἔτει ς'α'κε' ἰνδικτιῶνι ι' καὶ μηνὸς Ἰουλίου β'.

Потпис: Ἐλέφ Θεοῦ αὐθέντης Σερβίας δεσπότης Στέφανος.

Издања: *Ватопединос* 2, 195-197 (грчка верзија); Соловјев, *Ватопед*, 478-480 (српска верзија); Lascaris, *Vatopédi*, n° 5, 179-180 (српска); Соловјев–Мошин, n° XL, 300-304 (обе).

Литература: Соловјев, *Ватопед*, 477-478, 480-484; Lascaris, *Vatopédi*, 169; Соловјев–Мошин, *схiv-схix*, n° XL, 298; Мошин, *Каталог*, 488, n° 27-28; Ферјанчић, *Десп. повеље*, 111; Ферјанчић, *Деспоти*, 185, нап. 145; Веселиновић, *Држава*, 29, 47, 48, 162, 190, 191, 222.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

Извори

Акты русскаго = *Акты русскаго на Святомъ Аѳонѣ монастыря св. великомученика и цѣлителя Пантелеимона*, Киевъ 1873

Bénou, Codex B = L. Bénou, *Le Codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serrès) (XIIIe-XVe siècles)*, Paris 1998

Βατοπεδιнос 1 = Ἀρκάδιος Βατοπέδινος, *Ἀγιορειτικά Ἀνάλεκτα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Βατοπεδίου*, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς III (Θεσσαλονίκη 1919) 218-221 (n° 27), 331-333 (n° 31)

Βατοπεδιнос 2 = Ἀλεξάνδρος Βατοπέδινος, *Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μονῆς Βατοπεδίου*, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς VI (Θεσσαλονίκη 1922) 195-197

Βεус = N. A. Βεΐς, *Σερβικά καὶ βυζαντιακά γράμματα Μετεώρου*, Βυζαντις 2 (1911-1912) 1-100

Guillou, St-Jean-Prodrome = A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée*, Paris 1955

Goudas = M. Γούδας, *Βυζαντιακά ἔγγραφα τῆς ἐν ᾿Αθῶ ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου*, EEBS 3 (1926) 211-248

Dölger, Regesten 3 = F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. 3. Teil: Regesten von 1204-1282*, München–Berlin 1932

Dölger, Regesten 4 = F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. 4. Teil: Regesten von 1282-1341*, München–Berlin 1960

Dölger, Facsimiles = F. Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden*, München 1931

Dölger, Schatzkammer = F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiliges Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten*, München 1948

Dölger-Wirth, Regesten 5 = F. Dölger, P. Wirth, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. 5. Teil: Regesten von 1341-1453*, München–Berlin 1965

Docheiariou = *Archives de l'Athos XIII. Actes de Docheiariou*, édition diplomatique par N. Oikonomidès, Paris 1984

Dujčev, Cartulary A = I. Dujčev, *Cartulary A of the Saint John Prodromos Monastery. Facsimile edition*, London 1972

Душанов законик = *Душанов законик*, превео, предговор и увод написао Н. Радојчић, Нови Сад 1950

Esphig. = *Archives de l'Athos VI. Actes d'Esphigménou*, édition diplomatique par J. Lefort, Paris 1973

Esphigménou = L. Petit, W. Regel, *Actes de l'Athos III. Actes d'Esphigménou*, Византийскій Временник, приложение къ XII тому, С. Петербургъ 1906

Зак. спом. = С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912

Zographou = W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev, *Actes de l'Athos IV. Actes de Zographou*, Византийскій Временник, приложение къ XIII тому, С. Петербургъ 1907

Iviron IV = *Archives de l'Athos XIX. Actes d'Iviron IV*, édition diplomatique par J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, V. Kravari, avec la collaboration d' H. Métrévéli, Paris 1995

Kravari, Philothéou = V. Kravari, *Nouveaux documents du monastère Philothéou*, Travaux et mémoires, 10, Paris 1987, 261-356

Xénophon = *Archives de l'Athos XV. Actes de Xénophon*, édition diplomatique par D. Papachryssanthou, Paris 1986

Xéropot. = *Archives de l'Athos III. Actes de Xéropotamou*, édition diplomatique par J. Bompaire, Paris 1964

Ktenas = ἀρχιμ. Χριστοφόρου Κτενᾶ, *Χρυσόβουλλοι λόγοι τῆς ἐν ᾿Αθῶ ἱερᾶς βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς Δοχειαρίου*, EEBs 4 (1927) 285-311

Kurtz, Xenophon = E. Kurtz, *Nachträgliches zu den Akten des Xenophonklosters*, Византийскій Временник XVIII (1913) 96-107

Kutlumus = *Archives de l'Athos II². Actes de Kutlumus*, nouvelle édition remaniée et augmentée par P. Lemerle, Paris 1988

Lavra III = *Archives de l'Athos X. Actes de Lavra III (de 1329 à 1500)*, édition diplomatique par P. Lemerle, A. Guillou, N. Svornos, D. Papachryssanthou, Paris 1979

Lascaris, Vatopédi = M. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, Byzantinoslavica 6 (1935) 166-185

Lemerle-Solovjev = P. Lemerle, A. Solovjev, *Trois chartes des souverains serbes conservées au monastère de Kutlumus*, Annales de l'institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum) XI (Belgrade 1940) 129-146

Mavromatis, Le Chrysobulle = L. Mavromatis, *Le Chrysobulle de Dušan pour Zographou*, Byzantion LII (1982) 351-356

Mikl.-Müller = F. Miklosich, J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, I, III, V, Vindobonae 1860, 1882, 1887

Петронијевић = М. А. Петронијевић, *Хрисовуљи Стефана краља и цара Србије и Романије*, Гласник СУД XXVI (1869) 20-43

Regel, Chrysobulle = В. Регель, *Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ ᾿Αγίῳ Ὁρει ᾿Αθῶ ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου*, С. Петербургъ 1898

Sathas = C. Sathas, *Bibliotheca graeca medii aevi*, I, Venetiis 1872

Соловјев, Ватопед = А. Соловјев, *Непозната повеља деспота Стефана Ватопеду*, ЈИЧ I (1935) 477-484

Соловјев-Мошин = А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936

Споменик 55 = Д. Анастасијевић, *Две Душанове грчке хрисовуље*, Споменик СКА LV (1922) 32-36

Споменик 56 = Д. Анастасијевић, *Српски Архив Лавре Атонске*, Споменик СКА LVI (1922) 6-21

St-Pant. = *Archives de l'Athos XII. Actes de Saint-Pantéléemôn*, édition diplomatique par P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris 1982

Успенски = П. Успенскій, *Путешествіе въ Метеорскіе и Оссоолимпійскіе монастыри въ 1859 году*, С. Петербургъ 1896

Philothée = W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev, *Actes de l'Athos VI. Actes de Philothée*, Византийскій Временник, приложение къ XX тому, С. Петербургъ 1914

Флоринскій, Аѳонскіе акты = Т. Флоринскій, *Аѳонскіе акты и фотографическіе снимки съ нихъ в собраніяхъ П. И. Севастьянова*, С. Петербургъ 1880

Флоринскій, Памятники = Т. Флоринскій, *Памятники законодательной деятельности Душана, царя Сербов и Греков. Хрысовулы. Сербскій законник. Сборники Византийскихъ законов*, Киевъ 1888

Chilandar I = *Archives de l'Athos XX. Actes de Chilandar I. Dès origines à 1319*, édition diplomatique par M. Živojinović, V. Kravari, Ch. Giros, Paris 1998

Chil. gr. = L. Petit, *Actes de l'Athos V. Actes de Chilandar. Première partie: Actes grecs*, Византийскій Временник, приложение къ XVII тому, С. Петербургъ 1911

Chil. sl. = B. Korablev, *Actes de l'Athos V. Actes de Chilandar. Deuxième partie: Actes slaves*, Византийскій Временник, приложение къ XIX тому, С. Петербургъ 1912

Шафарик = J. Шафарик, *Хрысовула Симеона-Синише Јовану Урсину Дуки*, Гласник ДСС XIV(1862) 276-281

Литература

Anastasijević, Actes grecs = D. Anastasijević, *Les Actes grecs des souverains serbes*, Byzantion XII (1937) 625-638

Анастасијевић, Есф. акти = Д. Анастасијевић, *Есфигменскіе акты цара Душана*, Annales de l'institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum) X (1937) 57-68

Анастасијевић, Приказ = Д. Анастасијевић, *Грчке повеле српских владара*. Објавили др А. Соловјев и др В. Мошин, Богословље XII/3-4 (1937) 317-356

Binon, Deux contributions = St. Binon, *Deux contributions importantes à l'histoire de la Sainte Montagne*, Revue d'Histoire ecclésiastique 34 (Louvain 1938) 279-319

Binon, Les origines = St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xeropotamou et de Saint-Paul*, Louvain 1942

Binon, Protagma = St. Binon, *A propos d'un prostagma inédit d'Andronic III Paléologue*, Byzantinische Zeitschrift XXXVIII (1938) 133-155, 377-407

Богдановић, Измирење = Д. Богдановић, *Измирење Српске и Византијске цркве*, Студије из српске средњовековне књижевности, Београд 1997, 346-364

Веселиновић, Држава = А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 1995

Wirth, Untersuchungen = P. Wirth, *Untersuchungen zu byzantinischen Kaiserurkunden des Späten Mittelalters*, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 18 (1972) 399-412

Dölger, Byz. Diplomatie = F. Dölger, *Byzantinische Diplomatie. 20 Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner*, Ettal 1956

- Dölger, Die Urkunden** = F. Dölger, *Die Urkunden des Johannes-Prodromos-Klosters bei Serrai*, Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Abteilung, Jahrgang 1935, Heft 9, München 1935
- Dölger-Karayannopoulos** = F. Dölger, J. Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre I. Die Kaiserurkunden*, München 1968
- Dölger, Lavra** = F. Dölger, D. Anastasijević, "Srpski Arhiv Lavre Atonske", *Spomenik SKA LVI* (1922) 6-21, *Byzantinische Zeitschrift* XXV (1925) 192-193
- Динић, Титула** = М. Динић, *Српска владарска титула за време царства*, ЗРВИ 5 (1958) 9-19
- Дујчев, L'ancien cartulaire** = I. Dujčev, *L'ancien cartulaire du monastère de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée*, ZRVI 6 (1960) 171-186
- Дујчев, Le cartulaire A** = I. Dujčev, *Le cartulaire A du monastère de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée retrouvé*, *Revue des études byzantines* XVI (1958) 169-171
- Ђурић, Ватопед** = В. Ј. Ђурић, *Фреске црквице св. Бесребреника деспота Јована Угљеше у Ватопеду и њихов значај за испитивање солунског порекла ресавског животописа*, ЗРВИ 7 (1961) 125-138
- Живојиновић, Калиник** = Д. Живојиновић, *Калиник, игуман манастира Хиландара*, ИЧ LII (2005) 109-134
- Живојиновић, Карејске хрисовуље** = Д. Живојиновић, *Карејске хрисовуље Стефана Душана*, ИЧ L (2003) 33-51
- Џивојиновић, Chrysobulle** = М. Živojinović, *Le Chrysobulle grec de l'empereur Dušan pour le monastère de Saint-Pantéléémon*, ЗРВИ 23 (1984) 167-169
- Икономидис, Quelques remarques** = N. Oikonomidès, *Quelques remarques sur le scellement à la cire des actes impériaux byzantines*, *Зборник Филозофског факултета* XIV/1 (1979) 123-128
- Икономидис, Support** = N. Oikonomidès, *Le support matériel des documents byzantins*, *Actes du Colloque International du CNRS sur la Paléographie Grecque et Byzantine*, Paris 1977, 385-416
- Икономидис, Chancellerie** = N. Oikonomidès, *La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle*, *Revue des études byzantines* 43 (1985) 167-195
- Икономидис, Chancery** = N. Oikonomidès, *The Chancery of the Grand Komnenoi. Imperial Tradition and Political Reality*, *Ἀρχεῖον Πόντου* 35 (1979) 299-332
- Kyriakidis** = St. P. Kyriakidis, *Τὰ χρυσόβουλλα τῆς παρὰ τὰς Σέρρας τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου*, *Mélanges Lambros*, Athènes 1935, 529-544
- Кораћ, Новчани дарови** = Д. Кораћ, *Новчани дарови Стефана Душана светогорским манастирима*, ИЧ 38 (1991) 5-18
- Кораћ, Повеља** = Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана манастиру Свете Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 131-165
- Кораћ, Света Гора** = Д. Кораћ, *Света Гора под Српском влашћу (1345-1371)*, ЗРВИ 31 (1992) 15-179
- Кораћ, Филотеј** = Д. Кораћ, *Светогорски манастир Филотеј и Срби*, *Хиландарски зборник*, 9, Београд 1997, 7-20

- Korać, Charters** = D. Korać, *The Newly Discovered Charters of Stefan Dušan for the Monastery of Philotheou*, ЗРВИ 27-28 (1989) 185-216
- Ласкарис, Deux chartes** = M. Lascaris, *Deux chartes de Jean Uroš, dernier Némanide (novembre 1372, indiction XI)*, Byzantion XXV-XXVII (1957) 277-323
- Ласкарис, Deux „chrysobulles“** = M. Ласкарис, *Deux „chrysobulles“ serbes pour Lavra*, Хиландарски зборник, 1, Београд 1966, 9-19
- Ласкарис, Influences** = M. Lascaris, *Influences byzantines dans la diplomatie bulgare, serbe et slavoroumaine*, Byzantinoslavica III (1931) 500-510
- Lemerle, Praktikon** = P. Lemerle, *Un praktikon inédit des archives de Karakala (janvier 1342) et la situation en Macédoine orientale au moment de l'usurpation de Cantacuzène*, Χριστήριον εἰς Ἁ. Κ. Ὁρλάνδον, Τ. Ἀ., Athènes 1964, 278-298
- Lemerle, Philippes** = P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris 1945
- Loenertz, Notes** = R.-J. Loenertz, *Notes sur le regne de Manuel II à Thessalonique*, Byzantinische Zeitschrift L (1957) 390-396
- Loenertz, Chancelier** = R.-J. Loenertz, *Le chancelier impérial à Byzance au XIVe et au XIIIe siècle*, Orientalia christiana periodica 26 (1960) 275-300
- Марјановић-Душанић** = С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића. Дипломатичка студија*, Београд 1997
- Мошин, Каталог** = В. Мошин, *Каталог фотографских снимака докумената из Академијиног архива*, Годишњак СКА XLIX (1939) 445-504
- Мошин, Къ вопросу** = В. Мошин, *Къ вопросу о составленіи хрисовуловъ у южныхъ славянъ и въ Византіи*, Юбилейный Сборникъ Русскаго археологическаго общества въ Королевствѣ Югославіи, Бѣлградъ 1936, 93-109
- Мошин-Пурковић** = В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњега века*, Скопље 1940
- Мошин, Споменик 91** = В. Мошин, *Акти из светогорских архива*, Споменик СКА ХСІ (1939) 153-260
- Никол, Византијске племкиње** = Д. Никол, *Византијске племкиње. Десет портрета, 1250-1500*, прев. М. Крстић, Београд 2002
- Новаковић, Струмска област** = С. Новаковић, *Струмска област у XIV веку и цар Стефан Душан*, Глас СКА XXXVI (1893) 1-49
- Ostrogorski, Autour d'un prostagma** = G. Ostrogorski, *Autour d'un prostagma de Jean VIII Paleologue*, ЗРВИ 10 (1967) 63-85
- Острогорски, Две белешке** = Г. Острогорски, *Две белешке о Душановим хрисовулама светогорском манастиру Ивиру*, Византија и Словени, Сабрана дела, књига четврта, Београд 1970, 216-227
- Острогорски, Простагме** = Г. Острогорски, *Простагме српских владара*, Прилози КЈИФ XXXIV (1968) 245-257
- Острогорски, Серска област** = Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965
- Ostrogorsky, Problèmes** = G. Ostrogorsky, *Problèmes des relations byzantino-serbes au XIVe siècle*, Proceedings of the XIIIth International Congress of the Byzantine Studies (Oxford 1966), ed. by J. Hussey et alii, London 1967, 41-55

Ostrogorsky, Féodalité = G. Ostrogorsky, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, Bruxelles 1954

Панченко = Б. А. Панченко, *Крестыанская собственность в Византии. Земледельческий законъ и монастырскіе документы*, ИРАИК IX (София 1904) 1-234

Papagéorgiou = P. N. Papagéorgiou, *Αἱ Σέρραι καί τὰ προάστεια τὰ περί τὰς Σέρρας καί ἡ μονή Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου*, Byzantinische Zeitschrift III (1894) 225-329

Петровић, Повеља = М. Петровић, *Повеља–писмо деспота Јована Угљеше из 1368. године о измирењу Српске и Цариградске цркве у светлости номоканонских прописа*, ИЧ XXV-XXVI (1978-1979) 29-51

Петровић, Студенички типик = М. Петровић, *Студенички типик и самосталност српске цркве*, Горњи Милановац 1986

Поповић, Аренге = А. Поповић, *Аренге грчких повеља српских владара*, Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 223-228

Rouillard, Note = G. Rouillard, *Note de diplomatique byzantine. Le χρυσόβουλλον σιγίλλιον et le χρυσόβουλλος λόγος*, Byzantion VIII (1933) 117-124

Соловјев, Греческіе архонты = А. Соловјев, *Греческіе архонты в сербскому царстве XIV века*, Byzantinoslavica II (1930) 275-287

Solovjev, Menoikeon 1 = A. Solovjev, *Les diplômes grecs de Menoikeon attribués aux souverains byzantins et serbes*, Byzantion IX (1934) 297-325

Solovjev, Menoikeon 2 = A. Solovjev, *Encore un recueil de diplômes grecs de Menoikeon*, Byzantion XI (1936) 59-80

Соловјев, Печати = А. Соловјев, *Два прилога проучавању Душанове државе. II Печати на Душановим повељама*, Гласник СНД II (1927) 37-46

Soulis, Dušan = G. Soulis, *Tsar Stephen Dušan and Mount Athos*, Harvard Slavic Studies 2 (1954) 125-139

Троицки, Идеологија = С. Троицки, *Црквенополитичка идеологија Светосавске крмчије и Властарева синтагме*, Глас САН ССХП (1953) 155-206

Ферјанчић, Деспоти = Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960

Ферјанчић, Десп. повеље = Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, ЗРВИ 4 (1956) 89-114

Ferjančić, Notes = B. Ferjančić, *Notes de diplomatique byzantine. A propos du cinquième tome des régestes des diplômes impériaux*, ЗРВИ 10 (1967) 251-296

Ферјанчић, Тесалија = Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд 1974.

Марица МАЛОВИЋ-ЋУКИЋ

ТЕСТАМЕНТ СИМОНА МИХА МЕКШЕ

У Хисторијском архиву у Дубровнику у серији Testamenta Notariae сачуван је мали број тестамената познате которске властеле из 14. века. Један од ретких је и тестаменат Симона Микша и налази се у осмој књизи поменуте серије.¹ Други је тестаменат которског властелина Мароја Буће из 1384. пронађен у серији Miscellanea а не, као што је уобичајено, у дубровачкој серији Testamenta Notariae.² У Историјском архиву у Котору нема тестамената которског племства из друге половине 14. века, јер је которска архивска грађа сачувана само за период од 1326. до 1337. године³ и од 1396. до 1400.⁴ Тестамент Микша значајан је за топономастику Котора, али и за генеалогiju породице Мекша. Из тестамената се посредно сазнају његове пословне везе са которском властелом која је, осим у Котору, живела и пословала у Дубровнику и српским земљама (протовестијар Трипе Бућа и други). У тестаменту се такође наводи да је властелска породица Мекша имала и свој грб, уосталом, као и друге познате патрицијске породице у Котору. На основу овог тестамената и других вести из дубровачког и которског архива настојаћемо да напишемо студију

¹ HAD, *Testamenta Notariae* VIII fol 83-83', 31. III 1396.

² Р. Ћук, *Тестамент Мароја Буће*, Мешовита грађа Miscellanea Нова серија Књ. XXII, Београд 2004, 105-109.

³ *Kotorski spomenici I Prva knjiga kotorskih notara od God. 1326-1335*, ed A. Mayer, Zagreb 1951; *Kotorski spomenici II Druga knjiga kotorskih notara God. 1332-1337*, ed A. Mayer, Zagreb 1981.

⁴ ИАК, *Sudsko notarski spisi* II.

о истакнутим члановима породице Мекша и да покушамо да саставимо њихово генеалошко стабло. Неки чланови породице Мекша живели су и пословали у Котору, а повремено у Дубровнику и Србији.

Тестамент је писан 31. марта 1396. а регистрован је 5. априла 1396. године у Дубровнику. Симон је вероватно умро између ова два датума. Он је најпре навео своју имовину у Котору (куће, њиве и винограде) коју је завештао својој браћи и њиховој деци. Осим у Котору поседовао је и имовину у Дубровнику. Оставио је део богатства у сребру протовестијару Трипи Бући свом епитропу у Котору. Свој накит (прићење) завештао је жени Трипа Буће. Део Симонове имовине је требало да продају епитропи и да новац дају за његову душу.

Testamentum Simonis Michi de Mechsa de Kataro

MCCCLXXXVI indictione IIII^{ta} die quinto mensis aprilis Ragusii coram nobili et prudenti domino Andrea Dobre de Binçola honorabili rectore civitatis Ragusii et iuratis iudicibus ser Stiephano de Lucaris et ser Marino de Bona. Nos Natalis de Procullo, Vita de Resti, Marinus Symonis et Matulle quondam ser Nicolai de Besanti, testis iurati de veritate dicenda nostro sacramento testificamur. Quod Symon Michi de Mechsa, in nostra presentia fecit suum ultimum testamentum sic dicens. In Christi nomine amen. MCCCLXXXVI indictione IIII^{ta} die ultimo mensis marcii. Io Symon de Micho de Mechsa avegna che infermo del corpo ma per la gracia de dio sano de la mente et de mia bona memoria facio et ordeno el mio ultimo testamento in questa forma. In prima la mia mitta de la chasa grande posta in Kataro, la qual fo del nostro padre Micho et venne me in parte cum li mei fradelli lasso a Marin de Mechsa mio fratello. Item la chasa mia posta in Kataro in luogo se clama sancto Lucha voyo che li pitropi mei la debia vendere el plu presio porano, et lo presio de quella distribuir in Kataro ali poveri bisognuoli dove allora parera meyo per l anima mia. Item lo orto meço mio posto avanti Kataro el qual fo de nostro padre partiglo

cum Zugno mio fratello, voyo che la parte mia del ditto orto sia de Katussa, fiolla de Marin, mio fratello, per soa maritason. Et se ella morisse avanti che la andasse a marito.voyo che la viegna al altra soa sorella non maritada. Et se intrambe moreseno avanti che vadano a marito, voyo chel se venda, et lo presio se dia per man de li pitropi mei, ali poveri doue parera meyo per l anima de qui el fo et mia. Item la vigna posta in *Collinaberda* lasso ali fiolli Givcho mio frar. Item la mia meça vigna de *Sidolço* lasso a Zugno mio frar. Item la mia peçça de vigna posta ala puncta *Silgliano* lasso a Marin mio frar per dotta a le soe fiolle. Item doe botte de vin che son in chasa de Givcho mio frar che se venda, et li dinari se dia per amore de dio per anima mia a poveri. Et tutta la mia massaria tutto altro ço che se trovasse in Kataro del mio oltra quello deto de sovra che sia de Katussa fiolla de mio frar. Diemo dar Drasio de Kataro perperi undexe. Item de li mei fati de Ragusa: inprima voyo che tutta massaria la qual agio in Ragusa sia de dona Unhe sorella de Zugno de Zorzi. Et la detta voyo che daga a ser Trippe de Buchia protovistiar libre quindexe dargento. Et che la ge torni tute le taçe che son cum le arme soe et lo avançio de quello che la ha del mio in man soa recomando aliei che la faça de esso ali poveri quello che ge parera per l anima mia. Epitropi mei et commissari de questo mio testamento sopra li mei fatti et beni de Kataro voyo che sia ser ser Trippe de Bucha prothovistiar, Marin mio frar et ser Luco de Drago. Et sopra li fatti de Ragusa lasso pitropa solla Unhe sorella de Zugno^o Zorzi. Tutti li anelli mei che la daga ala dona de ser Trippe de Buchia pre detto. Et che Unhe faça de altro et de lasso de tuti li mei beni agio in Ragusio come dito de sovra et come aliei parera per anima mia. Hoc autem testamentum et cetera.

Гордана ТОМОВИЋ

ДВА СТАРОСРПСКА НАТПИСА ИЗ КОСАНИЧКЕ РАЧЕ

1. Место налаза

Планинско село Косаничка Рача налази се на левој страни реке Косанице, у питомом побрђу југоисточних обронака Копаоника, на средокраћи Куршумлија – Подујево. У старој сеоској школи на видном месту су узидана два старосрпска надгробна натписа, секундарно употребљена као грађевински материјал.¹ Према казивању рачанског пароха протојереја Сретена Анђелића, оба натписа потичу из старе гробљанске цркве у рачанском засеоку Марићи, која је и данас у рушевинама. По традицији сазидана је у време Немањића, касније претворена у џамију, а срушена у XX веку. Значајну џамију код Раче, претворену у општинску зграду, видео је и поменуо Феликс Каниц почетком XX века на пропутовању од Куршумлије долином Косанице преко Пусте реке за Лесковац.² Са рушевина џамије потиче жућкасти кречњак од којег је сазидана сеоска школа у

¹ Трагом дописа у дневној штампи о постојању једног старосрпског натписа у Косаничкој Рачи, током учешћа у раду научног скупа *Куршумлија кроз векове* у Пролом Бањи, 13. октобра 1995. године у селу Рачи снимили смо натписе и обишли рушевине цркве и старо гробље у засеоку Марићи. До села нас је одвео Горан Стошић Жути, новинар данас угашеног листа „Политика експрес”, предусретљив и добро обавештен водич, коме се овом приликом, као и осталим љубазним житељима Раче, захваљујемо на помоћи.

² Феликс Каниц, *Србија - земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, друга књига, Београд 1985, 319.

Рачи. На овом подручју у демографским променама крајем XIX века и током XX века и сменама становништва није била сачувана успомена на првобитну црквену посвету, а данашњи сеоски житељи, већином досељеници, сматрају да је стара црква била посвећена св. Тројици.³ На старом гробљу код рушевина цркве постоји велика камена надгробна плоча (156 x 39 x 28 cm). То је сиви монолитни камен зрнасте структуре покривен рељефним украсом у виду увијеног ужета по рубовима, а у средини су низови назубљених и вијугавих трака и крстова. Настала под утицајем дрворезбарених споменика, вероватно потиче из XVI или XVII века.

Сл. 1 Надгробни споменик на старом гробљу код цркве, заселак Марићи, Косаничка Рача

³ Према евиденцији Управе прокупљанске 1877/78. године Рача је припадала непописаним напуштеним насељима, Видосава Николић–Стојанчевић, *Топлица, етнички процеси и традиционална култура*, Београд 1985, 23-26 (исељавање српског становништва и колонизација Арбанаса), 123-125 (савремене сеобе); Сл.1 (карта Управе прокупљанске).

2. Рача и села у Косаници у XIV и XV веку

Село Рача под тим именом није познато из средњо-вековних извора, али се зна да је долина Косанице припадала области Топлице. Села у непосредном суседству Раче појављују се већ у најстаријим турским пописима, 1444. и 1455. године. Са обе стране реке Косанице низводно постојала су села: Орловац, Механе, Дешишка, Пупавице, Пролом, Лубница, Лужани, Рудари, Каменица, Дединац, Космача, Самоков и Костајница, крајем XIX века Костраће, данас Кастрат. Када се упореде географски подаци са секције најновијег премера (1980) и оне из 1928. године, запажа се да је раније у селу Рача на левој страни реке Косанице на месту данашњих заселака Марићи и Горње Село, испод узвишења Кулине (706 m), чији назив обично указује на рушевине средњо-вековног утврђења, постојао заселак Раковица, а на месту данашњег засеока Колаци био је заселак Калудра.⁴ Село Горња и Доња Раковица, пописано у хасу субаше Лаба Мухамед-бега 1455. године испред суседног села Кртог, одговара положају Раковице (данас Марићи и Г. Село), као горњег насеља, и Раче као доњег. Поред тога, сматра се да су оба назива, Раковица и Рача, исте етимологије.⁵ У селу Доња Раковица регистроване су 44 куће и пет нежењених, али се према именима уписаних и њиховим сродничким односима види да је, у ствари, у селу било двадесет

⁴ Секција *Куришумлија*, 1:100 000, изд. Војни Географски институт Краљевине СХС, 1928; *Topografska karta 1: 25 000, Kuršumlijska Banja*, 134-4-3, изд. Војно-географски институт, 1980.

⁵ Оба назива потичу од прасловенске и општесловенске речи *рак*, са честим изведеницама у топонимији (Раковица, Раковац, Рача, као поименичен придев женског рода), Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III*, Zagreb 1973, 101, s.v. *rak*. О наведеним селима из турских пописа: О. Зиројевић – И. Ерен, *Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444-1446)*, Врањски гласник IV, Врање 1968, 377-416, стр. 391 (Дединац); 394 (Космача, Полом); 395 (Пупавица); 402, 404 (Куманица = Каменица). О селима у поседу субаше Лаба: *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, priredili: Hamid Hadžibegić, Adem Handžić i Ešref Kovačević, Sarajevo 1972, 242 (Мајана=Механе); 243 (село Ратај; мезра Рудар = Рударе). Сва насеља и становништво области Бранковића детаљно су проучени и картографски приказани, *Насеља и становништво области Бранковића 1455. године*, ур. Милош Мацура, Београд 2001, 116, 130, карта нахије Лаб; 603, карта насеља хаса Мухамед-бега, субаше Лаба.

породица са по две или три мушке главе, које су биле подељене да би се увећао број пореских обвезника. У селу је свакако постојала црква, иако се не помиње, јер су уписани поп Никола и Радота, син попа. Укупан приход од села износио је 5.554 акче. У Горњој Раковици у 12 кућа било је пет породица, две са по три мушка члана и три са по два члана, од којих је убиран далеко мањи приход од 918 акчи. После тридесет година, 1487. помиње се само једно село Раковица у коме је црква Светог Николе можда управо она црква, данас непознате посвете, чије се рушевине виде у рачанском засеоку Марићи.⁶

Назив оближњег села Рудари и нешто севернијег Самокова потврђују у топонимији важне трагове старе рударско-прерађивачке делатности дуж реке Косанице, јужно од Куршумлије. Ту је средином XIV века имао поседе деспот Иваниш, високи дворанин цара Душана. По царевјој жељи, манастиру Светих Арханђела код Призрена, приложио је „село у Топлици више Рудара Тудорче са свим засеоцима и међама”. Село је нестало, а од детаљно наведених међника сачуван је само топоним Пупавице, и то два села на десној страни Косанице, прво, Мала Пупавица, око три километра североисточно од села Рудара, и Велико Пупавце (раније Горњи и Доњи Пупавци), такође око три km југоисточно од истог села. Праћење описа границе из повеље на савременој географској карти показује да се старо село Тудорче налазило са обе стране Проломске реке, десне притоке реке Косанице, запремајући простор данашњих села Мале Лубнице, и заселака Сретеновићи и Петронијевићи, између села В. Пупавце, Механе и Дешишка, око 2,5 km североисточно од Раче.⁷

⁶ *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 245 (Доња Раковица); 248 (Горња Раковица).

⁷ Јанко Шафарик, *Хрисовуља цара Стефана Душана којом оснива манастир Св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?*, Гласник Друштва србске словесности, св. XV, Београд 1862, 262 – 317, стр. 302 (село Тудорче). У међама села Тудорче помињу се реке Мала и Велика Јелшаница, што одговара Проломској реци са Пупавичком реком, затим Врбица, која се помиње као мезра, обрадиво земљиште села Механе, јужно од В. Пупавца, *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 242 (Село Мајана= Механе), 243 (мезра Врбица).

Сл. 2 Села у Топлици на Косаници и у Горњем Лабу (среди́на XIV - среди́на XV века)

У време кнеза Лазара (1381) челник Муса са синовима приложио је *од своје државе* цркви Светог Пантелејмона на Светој Гори село Уљаре, названо Горњи Закут, заселак Трnavу и цркву Светог Николе са засеоком, и с друге стране Лаба заселак Горњи Луковак с воденицама, бродом и пољем *што су имали од првих господа до сада*. Уз многобројне друге прилоге истом манастиру, тај дар челника Мусе потврдила је кнегиња Милица (1400), као заокружени метох формиран око цркве Светог Николе у Лабу са селима Закут, засеоцима Трнава и Луковац и са црквом Светог Петра.⁸ Величина и положај овог малог светогорског имања могу се готово у целини установити по сачуваним топонимима, будући да је по њему названо село Метохија на десној страни Лаба, десетак километара западно од Раче. Село Горњи Закут налази се између леве обале Лаба и брда Беласица (752 m). На супротној страни реке Лаба око два километра северније у атару села Метохије били су заселак Трнава, данас потес на реци Трнави, а други заселак, Луковак или Луковац, био је на потесу Луковац. Остаци једне цркве налазе се на локалитету Киша у селу, а друге на српском гробљу у махали Доња Метохија. Метоху је припадало цело подручје села Крпимеј између Горњег Закута и Метохије. У крпимејском засеоку Краљевци или Краљевица

⁸ Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 516 (кнез Лазар потврђује дар зета челника Мусе манастиру Светог Пантелејмона на Светој гори 1381); 519 (кнегиња Милица и синови Стефан и Вук Светом Пантелејмону 8. јун 1400, датирање повеље према: *Actes de Saint-Pantéléemôn*, ed. P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris 1982, 176-177 (S. Ćirković). Радослав Грујић, *Руска властелинства по Србији у XIV и XV веку*, Историски часопис V, Београд 1955, 53 –77, стр. 73-74 (о селу Горњи Закут). Атанасије Урошевић, *Топоними Косова*, Српски етнографски зборник LXXXIX, Одељење друштвених наука, Расправе и грађа 9, Београд 1975, 93 (село Метохија, српски топоними Луковац, Трнава, Селиште, место Киша где је раније била српска црква). Милан Ивановић, *Црквени споменици XIII-XX века*, Задужбине Косова, Београд 1987, 387-547, стр. 482-482 (Метохија). О прилогу челника Мусе расправља и Србобран Милојевић, *Мусићи*, Историски часопис XXXIII, Београд 1987, 5–36, стр. 10-11, али погрешно идентификује заселак Трnavу са Трновицом, засеоком села Мургуле, између којег и Г. Закута има 15 km и четири села: Крпимеј са Метохијом, Репа, Палатна, Житиње, Бреце и Мургула. Сви савремени подаци наводе се према: *Topografska karta 1:25.000*, секције: Oštro koplje, Prepolac, Podujevo, Kuršumlijska Banja, Vojnogeografski institut 1980.

постоји црквени поток, а на брду Краљевац сељаци су током 1924/1925. године ископали рушевине старе цркве Светог Петра и Павла, коју је по традицији подигао краљ Милутин, и на старим темељима подигли нову цркву исте посвете.⁹

Средином XV века сви становници села Рудари, Каменица, Лубница и Самоково били су ковачи (300 кућа), а међу њима било је и 13 мајстора. Израђивали су гвоздене буздоване и топузе, са обавезом да дају 6.000 акчи годишњег данка (харача) и 800 комада гвожђа, од којих сваки вреди 10 акчи, односно укупно 14.000 акчи годишње.¹⁰ Насеља ових специјализованих радника у процесу вађења и прераде руде била су повезана са Беласицом на Копаонику - развијеним металуршким центром у средњем веку и у турском периоду. Средњовековни рудник био је у селу Беласица на изворишту Мургулске реке, саставнице Лаба, које окружују копаонички висови Мусинац (1725 m), Шаторица (1750 m), Пилатовица (1703 m) и Сребреница (1415 m). Западно од села сачували су се остаци једне снажне куле и крај десне обале Мургулске реке плански изграђено мање насеље са кућама у два реда. У оближњем селу Полатна, на ставама Речице и Мургулске реке где настаје река Лаб, сматра се да је био двораци Врхлаб, где је краљ Милутин 14. септембра 1302. године Дубровчанима издао повељу о слободној трговини и другим повластицама. Беласица је данас заселак села Требиња, које је, са засеком Бачиће, држао најбогатији човек српске деспотовине, челник Радич 1428/29. године.¹¹ Као насеље у коме послују Дубровчани Беласица се помиње од 1423. године, а из турских извештаја из 1488. године

⁹ А. Урошевић, нав. дело, 73 (Крпимеј, заселак Краљевица, о цркви Светог Петра и Павла) Приликом изградње задружног магацина у селу су пронађени остаци зидова, могуће друге старе цркве, М. Ивановић, нав. дело, 387-547, стр. 466 (Крпимеј).

¹⁰ Села Велика и Мала Лубница, Рударе, Доња и Горња Каменица и Самоков налазе се на реци Косаници и њеним притокама, јужно од Куршумлије и северно од Косаничке Раче. О ковачима (демирџије) у наведеним селима по турском попису из 1444 /1446. године, О. Зиројевић – И. Ерен, нав. дело, 385.

¹¹ Војислав Јовановић, *Археолошка истраживања средњовековних споменика и налазишта на Косову*, Зборник Округлог стола о научном истраживању Косова, Београд 1988, 17-66, стр. 37-38 (са старијом литературом); Ружа Ћук, *Прилог проучавању рударства на Копаонику у средњем веку. Копорић и Беласица*, Историјски гласник 1-2, Београд 1989, 23-38, стр. 33 (посед челника Радича).

види се да је око Беласице постојала истоимена рударска област са три рудника. Подручје Беласице припадало је Рашкој митрополији све до 1578. године када су Вучитрн и Беласица издвојени у посебну Вучитрнску митрополију.¹²

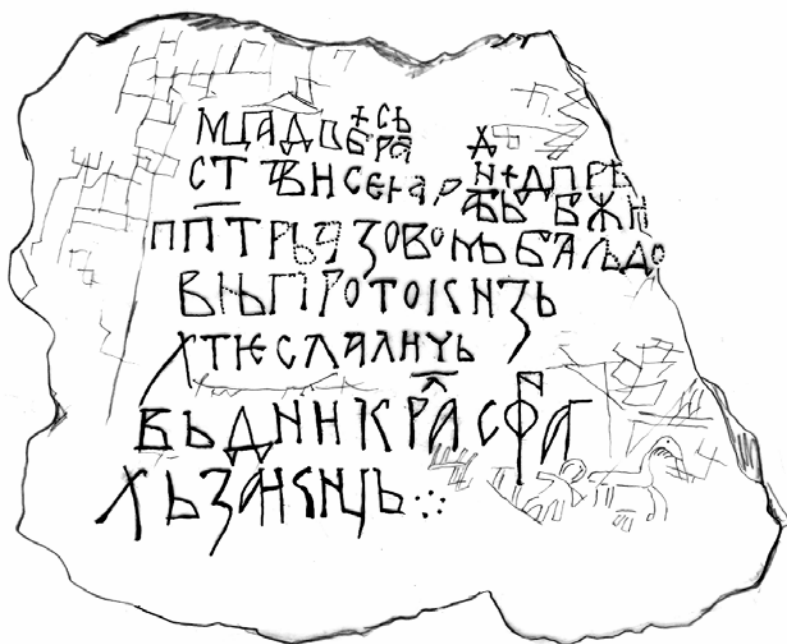
3. Надробни натпис протокнеза Балдовина Хтјеслалића (1331-1345)

Оба надгробна споменика са старосрпским натписима узидана су један поред другог на видном месту у спољњи источни зид сокла старе школе у Рачи. Први је камена плоча од жућкастог кречњака, трапезастог облика 49 x 40 cm, којој недостаје десни и завршни горњи део. Обијена је при врху и на пет места по површини плоче. Тиме је намерно постигнута потребна храпавост површине ради лакше уградње и коришћења надгробног споменика као грађевинског камена. Плоча је првобитно морала бити веће дужине. Будући да је узидана, дебљина није позната, али је, на срећу, сачуван онај део на коме се налазио натпис. Може се рећи да је натпис у целини сачуван, иако су нека слова оштећена, а нека недостају. Дубина уреза почетног дела текста и десне половине од другог до четвртог реда смањена је услед површинског трвења камена, што се обично догађало када је плоча била у црквеном поду.

Натписно поље обележено је танком уклесаном линијом која се сачувала на левој страни и лево и десно од средишње почетне формулације на врху. Натпис је уклесан у осам неправилних редова неједнаким словима, чија се величина постепено повећава, тако да су слова последња два реда двоструко већа. Први ред почиње инвокацијом у облику крста и прилогом *Съ[де]* од којег су се сачувала само прва два слова (*Съ*).

¹² Сима Ћирковић – Десанка Ковачевић-Којић – Ружа Ћук, *Старо српско рударство*, Београд 2002, 95, 155, 182-183 (кадилук Беласица са укупним приходом од 610.165 акчи, са две касабе: Беласица и Бело Брдо, рудником Беласица, са Копорићем и селима), 197 (остаци рударења у долини Косанице, подаци у турском попису из 1444 -1446); Радмила Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, Глас CCCXX Српске академије наука и уметности, Београд 1980, 61-164, стр. 105 (о подели Рашке митрополије).

Други ред садржи податке о месецу и дану смрти покојника, али није одржан правилан ред до краја, већ су, можда због отпора камена,

*Сл. 3 Надгробни натпис протокнеза Балдовина Хтјеслалића
(1331-1345)*

завршне речи спуштене у десни међуред. Трећи ред је јасан - о својој смрти, престављењу, саопштава у личном обраћању раб божији, чије је монашко име забележено у четвртом реду - *Петар*. Међутим, испред имена уклесано је још једно слово П, које испада из вертикале коју чине почетна слова других редова. Како је слово П ипак оквирном линијом укључено у натпис, може се тумачити двојако: прво, као удвајање првог слова имена Петар, погрешно или намерно; друго, уколико је на крају претходног реда (који недостаје) постојало слово а, тај део текста могао би се протумачити као *ап(остол) Петар*, што би требало да значи: *назван по апостолу Петар*. Сличан случај појављује се у једном надгробном натпису из села Врбовца код Лебана (крај XIV - средина XV века), који говори да је преминуо *раб божији назван архангел Михал мирског имена Прислав*.¹³

У тексту натписа из Раче даље се наводи световно име покојника – *Балдовин*, завршено у следећем, петом реду, са његовом титулом - *протокнез*, и презименом у шестом реду – *Хтјеслалић*. Седми ред садржи описно датовање - *у време краља Стефана*, а последњи ред завршну формулу: *хижа (кућа) и конач*. Завршетак текста означен је са пет уклесаних и кружно распоређених тачкица. Једва видљиве цик-цак линије које се негде спајају у неправилне ромбове уоквиравају натпис и испуњавају слободан простор на левој и горњој страни. На десној страни плоче у дну је представа јелена, једне људске фигуре и птице раширених крила. Ови невешти цртежи, изведени накнадно сасвим плитким урезима, више угребани у камен, имали су намену да улепшају споменик и посебном симболиком отпрате покојника у други свет и представе га пред лицем Бога. Међу ликовним представама на надгробним споменицима обе животиње имају посебно значење. Птица је, као летеће биће, симбол светог духа и душе и њеног узлета у небо, а јелен означава чист живот, доброг верника и монашку примереност, самоћу и слободу високих планина, тежњу ка Богу, а та симболика има идејну подлогу и у

¹³ Г. Томовић, *Надгробни натписи из околине Лесковца*, Лесковачки зборник XXV, Лесковац 1985, 457–463, стр. 460 и сл. 2.

стиховима 42. Псалма (*Као што јелен тражи изворе вода, тако и моја душа тражи тебе, Боже*).¹⁴

Према горе наведеном тумачењу текст натписа би гласио:

+ Гь[дє]	+ Овде
м(єѣ)ца д(є)к(єм)[в]ра вь д(ь-)	месеца децембра у да-
н(ь) їд пр[ѣ-]	н 14. пре-
стави(хь) се [ѣ] равь в(о)жи [.]	ставих се ја раб божији
пп(є)т(а)р[ь а]зѡв[ѡ]мь Балд[ѡ-]	Петар а назван Балдо-
в[ин]ь п[р]ѡтокн(є)зъ	вин протокнез
Хткслаличъ	Хтјеслалић
вь дни крал(а) С(тє)фана	у време краља Стефана
хьза и к(о)н(а)ць	кућа и крај .

Натпис је значајан као поуздани извор који омогућава различита проучавања, како из области историје, тако и језика, културе и државне управе Срба у средњем веку. Описно датовање у *време краља Стефана* и карактеристични облици слова указују на време краља Стефана Душана (1331-1345). Међу словима се истичу: слово А по броју варијанти - са петљицом која полази од горње црте, са дугом и уском петљом, и слично данашњем облику, код којег је, као и код слова Л, горња црта продужена улево; затим, чашкасто слово Ч; слово Х са доњим крацима који, као и слово З залазе у доњи ред; слово Ц из три потеза; слово К са одвојеним десним делом од усправне црте; слово В са спојеним и растављеним петљицама, од којих је доња изразито велика. Исти или слични облици слова срећу се у ктиторском натпису великог казнаца Јована Драгослава из Мушуташта (1315), затим у следећим надгробним натписима: монахиње Марте, мајке епископа Николе III (око 1330), кнеза Балдовина из Враћа (1331-1345), Исаије Симона из Сопоћана (1345) и Вратка Чихорића из

¹⁴ Anđelko Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog hrišćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb 1985, 296 (јелен, са сликом мозаика из Салоне, IV век, где два јелена пију из кантароса са почетним стиховима 42. Псалма : /... cer/vus desiderat fontes aquarum ita desiderat anima mea ad te Deus; 495 (птице). Никола Дудић, *Стара гробља и надгробни белези у Србији*, Београд 1995, 99-100 (представе јелена и птица).

Куршумлије (1349).¹⁵

У натпису Хтјеслалића појављује се пет лигатура од два слова (МЦ, АВ, АБ, ФН, НЦ) и једна од три слова (АИК). Скраћивање речи изведено је вешто и тако да се недвосмислено могу разрешити. Иако текст није плански уређен нити правилно распоређен у односу на расположиву површину камена, облици слова су клесани јасно и лепо. Кратак и језгровит садржај натписа јединствен је по титули покојника (протокнез), његовом породичном имену (Хтјеслалић) и по завршној формули (хиза и конац).

Хижа или хиза, старословенски *hyzъ* или *hysъ*, у значењу куће, коморе и ћелије, распрострањена је на широком словенском простору, а у хрватском и словеначком језику са истим значењем очувала се до данас.¹⁶ Уместо уобичајеног облика *хижа* у натпису је забележено *хъза*, са полугласом уместо вокала, вероватно онако како се средином XIV века говорило и писало у долини Косанице.

У Хтјеслалићевом натпису завршном формулом *хиза и конац* исказује се мисао о окончању световног живота и о гробу као о вечној кући, као да је речено: *ово је моја кућа и мој крај*.

Лично име романског порекла – Балдуин, појављује се у которској породици Драго у XIII и XIV веку, а у варијанти Балдовин међу властелом у српској држави управо у време краља Душана.¹⁷ Необично породично име – Хтјеслалић, несумњиво словенско,¹⁸ у том облику или у некој сличној варијанти није се

¹⁵ Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974, 48, сл. 25 (казнац Драгослав из Мушутушта, 1315); 49, сл. 26 (Стефан Порђа 1317); 51-52, сл. 30 (монахиња Марта, око 1330); 52-53, сл. 31 (Драгослав Тутић из Призрена 1332); 59-60, сл. 39 (кнез Балдовин 1331-1345); 60, сл. 40 (Исаија Симон 1345); 61-62, сл. 42 (челник Димитрије 1349); 62-63, сл. 43 (Вратко Чихорић 1349) и Т. IV, 25,26; Т. V, 30, 31; Т. VI, 39, 40; Т. VII, 42, 43.

¹⁶ Сматра се да је *hyzъ* или *hysъ* свесловенска и прасловенска позајмљеница од германског *hūzam*, pl. *hūzô*, одакле и немачко *haus*, Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb 1971, 668-669, s.v. *his*; Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, III, Београд 1864, 439; *Старословјанский словарь (по рукописям X-XI веков)*, Москва 1999, 768-769.

¹⁷ К. Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962, 147. С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 298 (1333. г. казнац Балдовин).

¹⁸ Име потиче од глагола *хѣтѣти*, *хѣтѣти*, одакле је у старослов. *Хѣтѣславъ, у чешком *Hotěslav*, према тумачењу проф. др Александра Ломе, коме се срдечно захваљујемо.

могло пронаћи међу објављеним именима ни средњовековним, нити познијим. Начин на који је то име изведено у натпису, у посебном реду, истиче значај и углед личности покојника и његове породице.

3.1. Протокнез

Посебан проблем чини титула, или пре функција протокнеза. Сложеница је необична по постанку. Чине је грчка реч *πρώτος*, први, и српска *кнез*, латински *comes*.¹⁹ У српској државној и црквеној организацији у средњем веку познате су сложенице *протовестијар*, *протопопа*, *протосинђел*, *протомајстор*, које означавају руководећу улогу, звање и положај једног одабраног и одговорног лица међу људима исте функције или занимања.²⁰ Ту спада и *протогер*, занимљива, али и недовољно позната титула и служба која се појављује у српском друштву од XV века. Док је Хрвоје Вукчић Хрватинић 1412. године носио титулу *велики протогер краљевства босанског*, која је означавала високо дворско звање и вероватно функцију великог намесника, нешто каснији дубровачки, српски и турски извори бележе протогере као помоћнике кадија, капицибаша и субаша, и сеоске прваке по многобројним селима у области Бранковића и у северној Грчкој. У својству сеоског позивара, често у натури плаћеног помоћника сеоског старешине, протођер се дуго задржао у Македонији, на Косову и у јужном Поморављу.²¹

За разлику од протогера, протокнез припада фонду непо-

¹⁹ Реч *кнез* потиче од прасловенског и општесловенског **кънѣпъ*, **кънѣгъ*, са значењем племенског глаvara, кнежине, села; синоним *comes* (XII век, Дубровник), стари придев на -ј:= кнеж, очуван само у топонимији (Кнежпоље, Кнежа Горица), Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb 1972, 108-109, s.v. *knez*.

²⁰ *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 596-597 (о протовестијару, М. Благојевић); 597 (о протомајстору, С. Ћирковић); 597-598 (о протопопи, Р. Милошевић); 599 (о протосинђелу, М. Јанковић).

²¹ Миленко С. Филиповић, *Протођер*, Лесковачки зборник VII, Лесковац 1967, 79-84; Раде Михаљчић, *Идејна подлога титуле херцег*, Српска проза данас. Косаче – оснивачи Херцеговине, Гацко – Београд 2002, 308-341, стр. 313-314 (о протогеру). У нап. 34. аутор упозорава на погрешно читање *протобор* уместо *протогер* у попису Области Бранковића из 1455. године.

знатог и заборављеног у српском друштву и култури. Прва реч *протос* у сложеном називу указује да звање и функцију прото-кнеза Балдовина Хтјеслалића треба схватити као водећу у оквиру неке посебне службе у коју је био укључен већи број кнежева. С обзиром на то да његов надгробни споменик потиче из планинског поткопаоничког подручја, где је сточарство и рударење било од давнина познато (сам масив Копаоника добио је име по копању руда), изгледа да улогу протокнеза треба тражити или у катунској, могуће влашкој организацији живота, или у организацији рударске производње и живота у рударским насељима.

У српским као и у другим словенским земљама, *кнез* је имао сложено и вишеструко значење, пре свега као титула у владарској или властеоској породици.²² Поред тога, у српској државној управи у средњем веку кнез је био представник владара, којег је владар постављао као старешину града, рударских и трговачких насеља, изабравши га међу локалним становницима. На челу управе рударског града Брскова забележен је 1280. године comes Vreibergerius, немачког порекла, истог какво је било највећим делом српско рударско право.²³ У *Закону о рудницима деспота Стефана* на више места помиње се кнез. Његова улога била је ограничена на рударски градски метох, учествовао је у суђењу спорова мање вредности, наплаћивао таксу на рударском тргу, са војводом и пургарима контролисао трговину у граду, одређивао мерне јединице, делио трговинске дажбине и глобе. Иако је донет 1412. године, деспотов Закон о рудницима и Новом

²² Звање, функције и служба кнеза и великог кнеза одавно су проучени у посебним студијама и општим делима, Константин Јиречек, *Историја Срба II*, Београд, 1981, 17-18, 83; France Goršić, *Župani in knezi v jugoslovanski pravni zgodovini*, Časopis za zgodovino in narodopisje, Leto XXIV, Maribor 1929, 16-49; Fransijs Kont, *Sloveni, nastanak i razvoj slovenskih civilizacija u Evropi (VI-XIII vek)*, Tom I, Београд 1989, (предговор Ј. Калић), 155-160 (о кнезу код Руса); Милош Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 38-55 (жупани и кнезови); Раде Михаљчић, *Владарске титуле обласних господара*, Београд 2001, 88-103 (кнез); Милош Благојевић, *Велики кнез и земаљски кнез*, Зборник радова Византолошког института 41, Београд 2004, 293 –318.

²³ Михаило Ј. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, I део, Београд 1955, 3-4 (Саси у Брскову, са изворима и литературом); Сима М. Ћирковић, *Неостварена аутономија: градско друштво у Србији и Босни*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 259-276, стр. 262 (о кнезу у Брскову, са старијом литературом у нап. 10); 273 (о кнезу).

Брду настао је раније, што се види и из позивања на старе законске одредбе „бивших царева и госпoде”.²⁴

3. 2. Село Протокнеже код Сера

Поред натписа Балдовина Хтјеслалића, једини до сада познати историјски извор који се може довести у везу са протокнезом је село Протокнеже у околини града Сера, где је, као и у подручју Копаоника, била развијена рударска производња. Центар металургије гвожђа средином XIV века био је код Трлиса и Вронта, североисточно од Сера, од којих је годишњи приход од 600 мера гвожђа имао светогорски манастир Лавра Светог Атанасија, а руски манастир Светог Пантелејмона 200 млетачких перпера.²⁵ Учешће и утицај словенске, вероватно српске рударске технологије огледају се у називу насеља Самоков, сумећног са Вронтом. Манастиру Светог Јована Претече (Продрома) на Меникејској гори код Сера својом хрисовуљом од октобра 1345. године краљ Душан је потврдио поседе, поред других и неке код Трлиса, и доделио нове, међу којима је било старо село названо Протокнеже. Оригинал хрисовуље није сачуван, а варијанте писања назива села у копијама насталим на основу два преписа из XIV века своде се, у суштини, на различито писање слова *ж*,

²⁴ Према индикту и новим резултатима анализе текста, Закон о рудницима донет је 1390. године, а потврђен 1412, Сима М. Ћирковић, *Латинички препис Рударског законика деспота Стефана Лазаревића*, Београд 2005, 8-11; Биљана Марковић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Споменик САНУ СХХVI, Београд 1985, 20 -23, 34, 36, 52, 54, 55 (о кнезу).

²⁵ Душан Кораћ, *Света Гора под српском влашћу (1345-1371)*, Зборник радова Византолошког института 31, Београд 1992, 73, 80. Оба рудника била су активна и под турском влашћу. Крајем XV века приход од жељеза у Горњем Трлису био је 1260 акчи, а од самокова 30, у селу Трлис приход од жељеза и топионице био је 7000 акчи; у селу Вронди приход од жељеза износио је 371 акчу, а од самокова 300, *Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опишрен пописен дефтер од XV век*, Том IV, превод, редакција и коментар Александар Стојановски, Скопје 1978 (=Опишрен пописен дефтер од XV век), 235, 249 (Трлис); 252, 361 (Вронди). Могуће је да су загонетни Сингел и Брин, два рудника сребра које је имао Сер крајем XV века, у ствари корумпирани називи Трлиса и Вронта, С. Ћирковић, *Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до почетка новог века*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 79-103, стр. 100, 103.

страног Грцима (Πρωτοκνέτζε, Πρωτοκνέντζε).²⁶ У том смислу *протокнез* у надгробном натпису Хтјеслалића потврђује исправност читања имена села код Сера као Протокнеже, назив који је, као присвојни придев у старосрпском језику (протокнежев), означавао, у ствари, протокнежев посед. Село Протокнеже бележи се као старо насеље, селиште, једно од запустелих насеља у тешким пустошењима околине града Сера пре српског освајања 24. септембра 1345. године. Обнављање насеља уследило је одмах, јер је већ истог месеца својим првим актом краљ Душан манастиру Светог Јована Претече одобрио сакупљање слободних људи и њихово насељавање на манастирску земљу.²⁷ Слично је могло бити и са селом Протокнеже. Испрва додељено протокнезу, представнику српског краља, који је, као вероватно и Балдовин Хтјеслалић у копаоничком рударском ревиру, могао бити надлежан за рад оба рударска центра код Сера, село Протокнеже потом се наводи међу оним добрима које је сам краљ Стефан Душан приложио манастиру Светог Јована Претече на Меникејској гори.

Под именом Протокнеже насеље се није сачувало. Источно и југоисточно од Сера од леве обале струмског језера све до Зихне

²⁶ Хрисовуља краља Стефана Душана издата је октобра 1345. године, индикта 14. Оригинал хрисовуље није сачуван. Два савремена преписа, један из средине XIV века, а други незнатно каснији, доживели су исту судбину - изгубљени су. Сачувала су се четири каснија преписа (један из XVIII и три из XIX века) и по њима начињена издања, али се аутентичност документа не доводи у сумњу. Александар Соловјев – Владимир Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936, 14, ред 124 : καὶ τοῦ παλατιοχωρίου τοῦ λεγομένου Πρωτοκνέντζε; 15 (превод : ... са селиштем названим Протокнеже); Andre Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrôme sur le mont Ménécée*, Paris 1955, No 39, 124 –131 (хрисовуља краља Стефана Душана, октобар 1345, индикт 14); стр. 130, нап. 82 (варијанте имена села из четири преписа документа: Πρωτοκνέντζε, Πρωτοκνέτζε; Πρωτοκνέντσε; Πρωτοκνρίτζε).

²⁷ Околина Сера пострадала је током грађанског рата у Византији од јесени 1341. године; 1342. серски намесник Гиј од Лузињана запленио је поседе Јована Кантакузина код Сера и доделио их другима; у лето Кантакузин са српским одредом напада Сер и пустоши околину; у пролеће 1343. године краљ Стефан Душан опседа Сер, пустоши све и пљачка; после дуге опсаде град се предаје српском краљу 24. септембра 1345. године. О тим збивањима, Божидар Ферјанчић, *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, Београд 1994, 55-61. А. Соловјев – В. Мошин, нав. дело, 2-5 (простагма краља Стефана Душана манастиру Светог Јована Претече на Маникејској гори, септ. 1345 о насељавању слободних људи на манастирска имања).

и око овога града, средином XIV века велики део земљишта био је покривен већим и обједињеним или изолованим и уситњеним црквеним поседима локалних цркава и великих манастира, Светог Јована Претече на Меникејској гори и светогорских манастира Филотеја, Ватопеда, Хиландара и Ивилона. У том подручју административним и хидротехничким мерама у другој и трећој деценији XX века дошло је до великих промена у називима насеља и река, а нарочито после исушивања језера на Струми, због чега је, и поред сачуваних извора и опсежних проучавања, остало делом непознато где су била нека села, међници и речни токови.²⁸ Село Протокнеже помиње се после Меленикича (село Мелникич северозападно од Сера), са селом Велидол и два Каниклова млина и селиштем Ловци на Панаку.²⁹ Наведени поседи су били близу старих имања Светог Јована Претече, јужно и источно од Сера, а то су: метох Света Варвара поред језера, са водовађама и чамцима, данашње село Вернар³⁰; Есфагменов метох - село Сфаменос сумеђно се Вернаром; земља код Цаина (селиште Цанос у селу Неа Петра, јужно од Зихне), близу земље Филотејеве и желиховске (село Желихово, данас Неа Зихна); метох Асоматос (село Соматос северно од Зихне); метох у Зихни (данас спојено са селом Желихово / Зељахово-Неа Зихна) и у селу Доња Уска (Като Нуска, данас Дафнудион), у пределу Сфолена жирородна стабла и маслинов гај на Панаку (село Сфелинос североисточно од Зихне).

Каниклови млинови у Велидолу³¹ били су крај хиландар-

²⁸ Промене био-географске средине, стари и данашњих назива насеља у источној Македонији од XVI до XX века проучени су и прегледно изложени, Paul Bellier, René-Claude Bondoux, Jean-Claude Cheynet, Bernard Geyer, Jean-Pierre Grélois, Vassiliki Kravari, *Paysage de Macédoine*, présenté par Jacques Lefort, Paris 1986. Према подацима из овога дела наводе се (у загради) данашњи називи уз средњовековне топониме у околини Зихне и Сера.

²⁹ А. Соловјев – В. Мошин, нав. дело, 14, ред 124 -130; 15 ред 111-115.

³⁰ Манастир Светог Јована Претече на Меникејској гори добио је метох Свете Варваре код царског поседа у Вернари залагањем српске краљице Симониде (простагма њеног оца цара Андроника II Палеолога 1304. године), Божидар Ферјанчић, *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, Београд 1994, 37-38, нап. 198; 27-32 (о поседима манастира Светог Јована Продрома на Меникејској гори; 37-40 (о посебном односу краљице Симониде према манастиру и њеном старању око његових добара).

³¹ Село Велидол у другој половини XV века имало је 10 кућа, три нежењена и пет удовица, а доносило је приход од 1330 акчи. Пописано је у нахији

ског села Потолоино (село Петелинос јужно од Сера), на левој обали језера (блата) на ушћу Струме.³² Продромово имање граничило се према језеру са хиландарским селом Потолоино и селом Цанос (метох манастира Филотеја), а око Зихне са Филотејевим селом Кримна, чији је синор досезао до Панака, реке на којој је било Продромово село Кинегои (Ловци) и маслинов гај на Панаку код села Сфолена. Међе Цаина и Кримне су познате и проучене, али тачан опсег првога и положај другог села нису установљени.³³ У границама села Цаина помињу се непознато место Ангелокомис на језеру (блату), затим Мамен (εἰς τοῦ Μάμηνου), што би, у ствари, био Есфагмен, метох Светог Јована Претече; затим земљиште манастира Петре (село Неа Петра), метох Асомати (село Соматос) и земљиште Пентаклисиотисе, што ће бити посед манастира Св. Духа (празник Педесетница, грчки Пентикоста), код села Довишта, оно исто имање, одузето од Желихова, које је цар Душан повратио Филотеју 1346. године.³⁴ У селима Цаинос, Кримна и Прунаја поседовао је имања протостратор Теодор

Кешишлик (Света гора), протумачено са замењеним местом прва два слога као Левендо, *Опишрен пописен дефтер од XV век*, 320-321.

³² Село Потолоино и земља Калодикитина и Каниклева сина помињу се у општој хрисовуљи цара Душана манастиру Хиландару 1348. године, *Законски споменици српских држава средњег века*, прикупио и уредио Стојан Новаковић, Београд 1912, 423; Д. Кораћ, нав. дело, 84. У селу Потолоино у другој половини XV века скела са рибњаком доносила је приход од 1.850 акчи, постојала је црква, која је плаћала 300 акчи, највише се гајила пшеница, на коју се плаћало 1.500 акчи, а укупан приход од три куће муслимана и хришћанске 32 куће, три нежењена и 13 удовица износио је 6.170 акчи, *Опишрен пописен дефтер од XV век*, 285-286.

³³ Границе оба села детаљно су описане у акту митрополита Сера из 1355. године, чији је садржај, као и међе, подвргнут студиозној анализи, V. Kravari, *op.cit.*, 308-314, Fig. 3 (границе метоха Цаин).

³⁴ Пентаклисиотиса је схваћена као личност, поседница у Желихову код А. Соловјев – В. Мошин, нав. дело, 58-59 (хрисовуља цара Душана манастиру Филотеју 1346); 522. Такво тумачење прихватају V. Kravari, *op. cit.* 284, 310 (о њој расправља у оквиру просопографије), и Д. Кораћ, нав. дело, 64-65. На аустријској карти из 1911. уписан је Мон. Аја Пнеума (Св. Дух) код села Довишта, вероватно село Добристикеја у коме је манастир Филотеј 1326. године имао један виноград, V. Kravari, *op. cit.* 280, not. 70 (Добристикеја се убраја у непозната места). Земљиште Пентаклисиотисе 1355. године одвајало је два Филотејева села - село Цаин, на обали струмског језера, од села Кримна, које се налазило у непосредној близини Зихне.

Синадин, познати намесник Солуна, којега цар Душан назива „прељубазним ујаком царства ми”. Од њега је крајем 1333. године хиландарски игуман ГERVасије купио за 300 перпера млин са два жрвња на реци Панаку у селу Кримни и земљу у околини.³⁵

Сачувана топонимија почетком XX века омогућује да се Есфагменов метох код села Цаинос идентификују као село Сфаменос³⁶; Кримна, посед манастира Филотеја на реци Панаку, као села Ески Рамна и Рамна, са међницима Харавица (село Хуровишта, потом Хагиос Христорос) и Тумба, истоимено село у изворишној челенци реке на карти 1911. уписане као Корлукдере, која се код села Цанос улива у струмско језеро. Филотејево село Прунаја било би Порна (Газорос), код села Рамне и северно од Толоса, а његов Цаинов метох, који се 1346. године наводи са виноградима, водавађама и рибањакм „до блата, и Кримна све до реке Панака”, били су, значи, село Цаинос³⁷ на обали струмског

³⁵ А. Соловјев – В. Мошин, нав. дело, 58 ред 77-81, 59 ред 66-69 (Цаинов метох 1346); Љубомир Максимовић, *Последње године протостратора Теодора Синадина*, Зборник радова Византолошког института 10, Београд 1967, 176 – 185, стр. 181, нап. 19, где се исправља превод о селу Кримна (А. Соловјев - В. Мошин, 58, ред 79-81), али се другачијим преводом село смешта на обалу струмског језера, што прихватају и други аутори, Д. Кораћ, нав. дело, 64, 67; V. Kravari, op. cit., 282, Fig. 2. Тако је тачна убикација села Кримна остала до сада непозната.

³⁶ У турском попису вилајета Кешишлик (Света гора), који је настао 1451-1476. године, бележи се село Скамено (Есфамино) са једним хаса рибањакм са скелом и црквом, са 16 кућа, четворицом неожењених и пет удовица, и приходом од 3.023 акче, *Опишрен пописен дефтер од XV век*, 286-287.

³⁷ У другој половини XV века у вилајету Кешишлик село Цаин, уписано као Цанос, било је богато село са хаса рибањакм и једном воденицом, имало је само једну кућу муслимана, 68 хришћанских домова, 12 момачких домаћинстава и 32 удовице, а велики укупан приход у износу од 16.527 акчи потицао је највише од рибака (4.000), пшенице (3.800) и винове лозе (2.000). У истом вилајету било је и село Порна уписано као Прнар, имало је три муслиманске куће и 20 хришћанских домова, и приход од 5.745 акчи, највише од гајења пшенице (1.900) и винове лозе (1.500). Село Тумба убележено је у вилајету Сер, са 95 кућа и 18 удовица, а приход у износу од 9.957 акчи највише је потицао од гајења пшенице (3.300) и винове лозе (1.044). Село Кримна, касније Рамна и Ески Рамна, биће да је пописано као два села у вилајету Зихна - Раменци и Макори. У селу Раменци две хаса воденице и две ваљавице доносиле су приход од 900 акчи, у селу је било девет хришћанских домова, једно удовичко домаћинство и три куће муслимана, а укупан приход био је

језера (блата), и у потпланинском подручју источно од Сера код Зихне село Кримна, на простору између Зихне, села Тумбе и Хуровишта (Хагиос Христофорос), где треба тражити и део тока реке Панак.³⁸

Локализација наведених средњовековних насеља омогућује да се положај несталог села Протокнеже тражи југоисточно од Сера, између данашњих села Петелинос, Толос, Сфаменос и Зихне, а нестало село Ловци на Панаку, у околини села Сфелинос, североисточно од Зихне.³⁹

3.3. Prothocomes

Као што је протокнез значио грчко-српску сложеницу, у јужном приморском подручју забележена је појава грчко-латинске варијанте истог звања – протокомес. На уговор са Дубровником

2.177 акчи. Село Макори, које се могло читати и као Крима, имало је 10 домова, два нежењена и пет удовица, са приходом од 575 акчи. *Опишан пописан дефтер од XV век*, 213-214 (Тумба); 299 –230 (Цанос); 332-333 (Прнар); 358-359 (Раменци, Макори).

³⁸ Цанос је данас селиште у селу Неа Петра, V. Kravari, op. cit. 282, Fig. 2; 290 (о метоху Цаину 1326.). Есфагменов метох биће да је исто што и Маменос у међама Цаина, за који В. Кравари назначава приближну локацију, али, превидевши Тумбу као насеље, за убикацију села Кримна и међника Харавице, данас село Хагиос Христофорос, истиче с правом као проблем удаљеност од реке Панак, данас Ангитес, и зато за село Кримна претпоставља приближан положај источно од Цаина на ушћу реке Ангитес (нав. дело, 282 сл. 2, 311 сл. 3, 312-313). Решење проблема треба тражити у променама хидрографске мреже левих притока Струме и струмског језера. Положај два села на Панаку - Кримна (Рамна) и Сфелинос код Зихне, на падинама планине Смијнице на изворишу десне притоке реке Ангиста /Ангитес (Драманице), која се на аустријској карти из 1911. године назива Чепелцедереси, указују да је на том простору био део тока реке Панак. На старо име дугог и композитног тока реке, могуће делом понорнице, подсећа део речне мреже код Жернова назван Панеч, источно од Трлиса и северозападно од Дrame, (секција Kavala, 1:200.000, K.u.K. Militärgeographisches Institut, 1911), која се под именом Панега (Неврокопска река) спаја са реком Св. Варвара код села Баница, југозападно од Дrame, и ствара ток река Драматика (Ангистас) (секција Kavala, 1:200.000, Vojnogeografski institut JNA 1965, према подацима из 1939. године.)

³⁹ Манастир Светог Јована Претече на Маникејској гори, и манастири Филотеј и Ватопед имали су поседе у селу Толос и у околини села, А. Соловјев – В. Мошин, нав. дело, 56 (Филотеј, 1346); 143 (Ватопед, 1348); 192 (Св. Јован Претеча, 1352); 196 (Св. Јован Претеча, 1355).

25 јануара 1383. године у дугој листи угледних и неписмених грађана Драча, свој крст уместо потписа ставио је и *кир* Михаил де Церго, протокнез Драча, (*Signum crucis proprie manus Churi Mishaelis de Cergo, prothocomitis de Durachio, scribere nescientis*).⁴⁰ Од 1368. до 1392. власт над Драчом често се мења, од Анжувинаца до албанске властеле Топија и до зетских Балшића. Анжувинци га последњи пут држе око 1379, а њихова претходна столетна владавина Драчом у структуру града унела је функцију намесника - дуке, капетана и кастелана. Појава протокомеса и других титула којима је додата грчка реч *протос* (први) у Драчу у другој половини XIV века одражава политичке промене чији носиоци прихваћене византијске институције уносе у албанско друштво.⁴¹

У српским земљама под турском влашћу међу различитим називима и затеченим титулама које су Турци преузели, задржаће се назив кнеза и још извесно време жупана. Укључење старог домаћег звања у турски евиденциони и фискални систем формално је означавало да су се стварно признавали и значај и функција појединаца. Међутим, међу кнежевима код влаха најутицајнији није називан протокнезом, већ врховним кнезом.⁴²

Два помена протокнеза у изворима (натпис Балдовина Хтјеслалића, село Протокнеже код Сера) доказују да је то звање постојало у XIV веку у српској држави и да је било везано за

⁴⁰ У списку сведока забележени су: Андреја Музаки, као витез (*miles*) драчког функционера (*prothoucini* ?), један кнез (*comes*) и један старешина месара (*prothomacellarius*), *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sabrao Tadija Smičiklas, uređio Marko Kostrenčić, dopunili, sumarij i indekse izradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, sv. XVI, Zagreb 1976, 338-341, стр. 340 (*prothocomes*); 610 (*Churus Michaelis de Cergo*). Chur, међутим, није лично име већ византијска титула *кир*, лат. *chur*, *chiur*, Константин Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962, 156-157.

⁴¹ Alain Ducellier, *La façade maritime de l'Albanie au moyen age. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*, Thessaloniki 1981, 509 – 511. Аутор упозорава да је непознат утицај Срба на друштвену и управну структуру Драча у другој половини XIV века, појаву *протокомеса* тумачи посредним византијским утицајем, прихватањем институција које су подржане у Драчу, али констатује да се о функцији *prothoucini* и протокомеса ништа не зна.

⁴² Врховни кнез свих влаха у Смедеревском санцаку помиње се само у попису 1476. године, Ема Миљковић, *Смедеревски санџак 1476-1560. Земља – насеља - становништво*, Београд 2004, 237-238.

организацију српске управе како у матичним, тако и у освојеним областима, па би се и појава протокомеса у Драчу можда могла тумачити српским утицајем. Малобројност ових помена показује истовремено да је необичну и ретку титулу и функцију протокнеза могао понети само мали број истакнутих појединаца, као и да је она била релативно кратког трајања. Права функција протокнеза се може само наслутити, можда најпре у обједињавању различи-тих и специјализованих активности у ширем окружењу металуршког и меркантилног центра, као што је била Беласица на Копаонику.

4. Надгробни натпис Ге[оргија] Бо[гдана] (1396-1402)

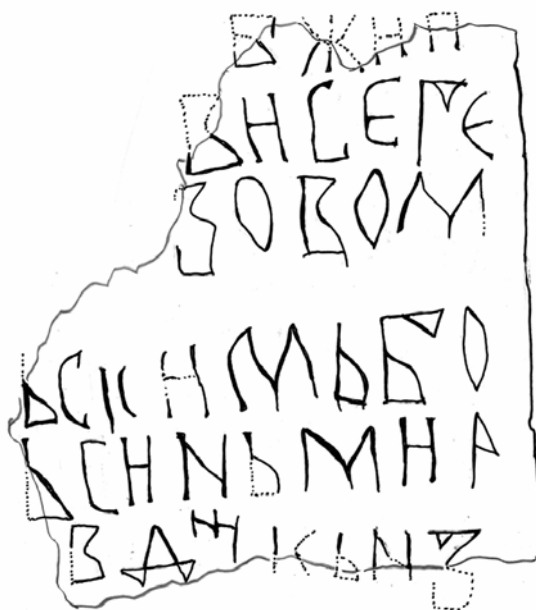
Друга надгробна плоча која потиче са рушевина цркве у рачанском засеоку Марићи узидана је поред надгробне плоче Балдовина Хтјеслалића, такође у источну страну сокла старе школе у Рачи. Плоча је од жућкастог кречњака добро обрађене површине, а њена десна страна је правилно и равно клесана. Горњи, леви и доњи део плоче је уништен и на тај начин је тешко оштећен текст натписа. На сачуваном фрагменту неправилног облика, највеће очуване ширине од 26 cm и висине од 27 cm, постоје делови шест редова текста.

У првом реду сачувани су само доњи делови четири слова која могу бити Б, Ж, И и П, па се тај ред може реконструисати уобичајеном почетном формулом за надгробне натписе: *Овде лежи раб божји*. Други ред се може поуздано реконструисати: *[преста] ви се Ге-*. У следећем реду се наставља монашко име покојника, вероватно Георгије, па наставак текста треба допунити са: *[оргије а зовом]*, и даље у петом реду *[мир]ским Бо-*. Наставак имена на почетку петог реда је оштећен, недостају два - три слова, а од првог сачуваног слова доња петља припада меком полугласу (Ь). Име покојника би најпре могло да се тумачи као Богдан.⁴³ Даље је јасно записано да је покојник био *синь* човека чије је име почињало са *Мирь*, а оштећени завршетак у следећем реду могао

⁴³ Мушко име Богдан било је друго по учесталости у области Бранковића 1455, М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба*, Ономато-лошки прилози V, Београд 1984, 1-182, стр. 52 (учесталост имена Богдан); 58, прилог 61 (имена из горњег Лаба);

је да буде *ков*, односно наводи се да је покојник био син *Мирков*. Даље је у истом реду било уписано описно датовање уобичајеном формулом: у *дни*, а затим је сачувана само доња половина слова *кѣнз*, што би значило да је покојник преминуо у време кнеза чије је име било уписано у последњем реду који недостаје.

Сл. 5 Надгробни натпис Ге[оргија] Бо[гдана] (1396-1402)

Према тумачењу очуваног дела текста и са предложеном реконструкцијом натпис би гласио:

[Сѣде рабѣ] божи п-	[Овде раб] божији п-
[реста]ви се Ге-	[реста]ви се Ге-
[ѡргик а] зовом	[оргије а] назван
[(м)ир]ѣскимъ Бо-	[ми]рским Бо-
[гѣдан]ѣ синъ Мирѣ-	[гдан] син Мир-
[ковѣ] в(ѣ) д(ѣ)ни кѣн(ѣ)з-	[ков.] У време кнез-
[а Степана]	[а Степана]

Иако је споменик знатно оштећен, облици слова у натпису и начин компоновања текста могу ближе да одреде време у коме је настао. На првом месту посебним обликом издваја се широко слово М, код којег је лева половина већа од десне, а стране заобљене; затим слово В, где се десни извијени део не спаја са усправним стаблом; мало слово К са одвојеним и српастим десним делом; слово З са угластим завршетком који је јако савијен на унутра; петопотезно и геометризовано слово Д;

завршетак у облику троугла на продуженој горњој црти код слова Б, Г и З; слово Р са малом и уском омчом, која је и горе и доле зашиљена. У поуздано датованим натписима срећу се такви облици слова М, В и К у натпису госпође Гоисаве из Бискупа код Коњица (1398-1399); петопотезно Д у натпису Богдана Хатељевића из села Милавића у Дабру (1398-1404); слично З и Г са троугластим завршетком на горњој хасти појављује се у надгробном натпису Јоакима Ђураша са Превлаке (после 1362), затим код слова А, Т, Б, З и Л у надгробном натпису Михала Прислава из села Врбовца код Лесковца, који се може датовати у период од краја XIV века до половине XV века.⁴⁴ Наведене аналогije показују да је кнез чије име недостаје у натпису Георгија из Косаничке Раче био Стефан Лазаревић, што би значило да је Георгије преминуо у периоду од 1393. године (пунолетство Стефаново) до августа 1402. године, када Стефан Лазаревић постаје деспот.⁴⁵

⁴⁴ Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 73, Т. IX, 57 (Јоаким Ђураш); 91-92, Т. XV, 83 (Богдан Хатељевић), 84 (госпођа Гоисава); Иста, *Надгробни натписи из околине Лесковца*, Лесковачки зборник XXV, 459 - 460 (Михал Прислав).

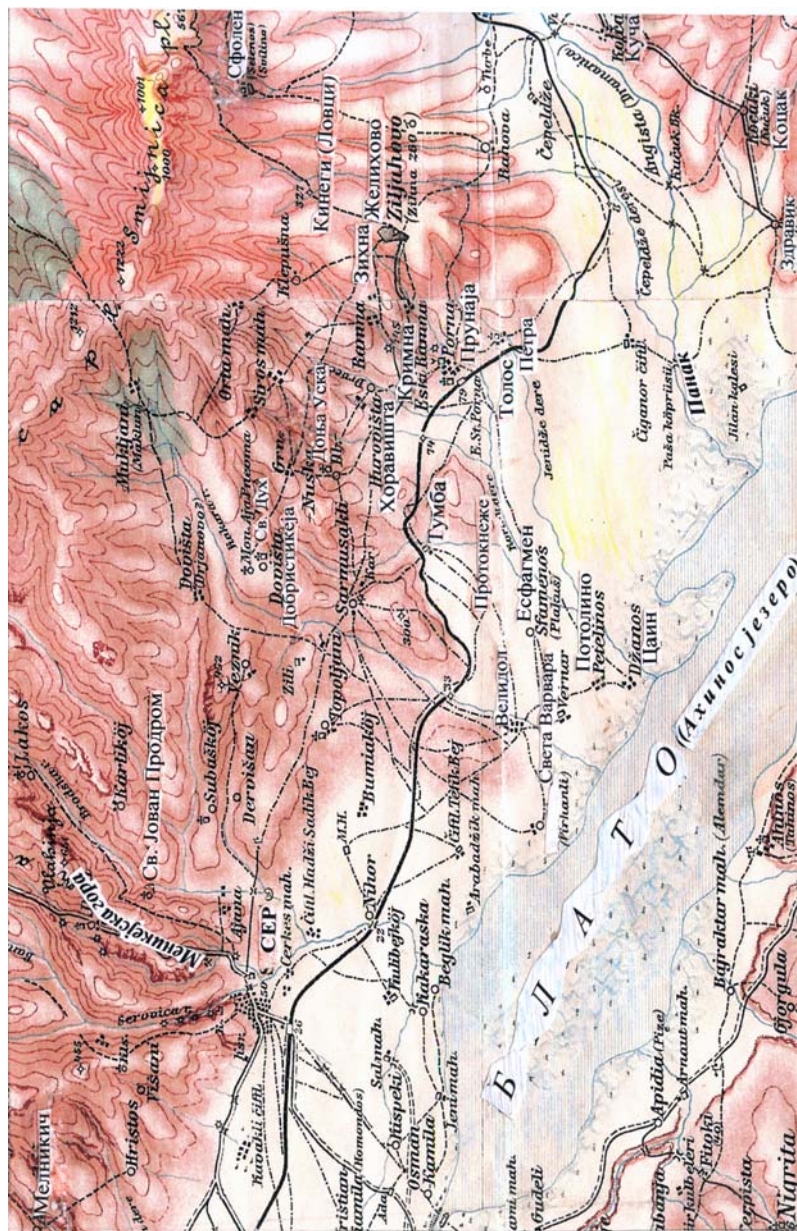
⁴⁵ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 16, 19, 45, 63.

Облици слова	Натпис Балдовина Хтјеслалића(1331-1345)	Натпис Ге[оргија] Бо[гдана] (1396-1402)
А	а а а а а а а а	
Б	б б б б	б
В	в в в в	в в
Г		г
Д	д д	д
Е	е	е е
Ж	ж	
З	з з	з з
И	и и и и	и и и
К	к к к к	к
Л	л л л л	
М	м м	м м м
Н	н н н н	н н
О	о о о	о о о
П	п п п п	
Р	р р	р
С	с с с с с	с с с
Т	т т т т	
Ф	ф	
Х	х х	
Ц	ц ц	
Ч	ч	
Ь	ь ь ь ь ь ь ь ь	ь
Ю	ю	

Сл. 6 Облици слова двају натписа из Косаничке Раче

Два надгробна старосрпска натписа из Косаничке Раче доносе нове и значајне податке за историју поречја Косанице. Поређењем података са старих карата и из турских извора установљено је да су на подручју данашњег села Рача у XV веку била села Горња и Доња Раковица, и да су данашњи засеоци Марићи и Горње Село постали од села Горње Раковице. Са оближњим селима Рударе и Самоков ово средњовековно насеље припадало је ширем рударском поткопаоничком подручју са центром у Беласици у жупи Лаб, потоњој истоименој турској нахији. У селу Горња Раковица средином XIV века у име владара краља Стефана Душана дејствовао је протокнез као државни службеник, вероватно у рударству и у неким пратећим делатностима. Судећи по другом надгробном натпису из Раче, крајем XIV и почетком XV века село је припадало подручју под влашћу кнеза Стефана Лазаревића. Како је турски попис из 1455. године показао да је нахија Лаб у области Бранковића обухватала многобројна насеља у сливу Лаба, Косанице и Горње Топлице, укључујући и село Рачу (Г. и Д. Раковица), политичко стање изражено у натпису речима у *данима кнеза* могло је бити тако исказано једино током седам година од слома Вука Бранковића 1396, после којег је Стефан Лазаревић добио од султана Бајазита велики део Вукове земље, до августа 1402. године, од када Стефан више не носи титулу кнеза, већ деспота.⁴⁶ Тиме се и време смрти Ге(оргија) Бо(гдана) може тачније одредити од 1396. до августа 1402. године.

⁴⁶ Михаило Динић, *Област Бранковића*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 148-177, стр. 160 (о слову Вука Бранковића), 163-167 (о повраћају очевине Бранковићима).

Сл. 4 Насеља у околини Сера и Зихне средином XIV века (унета ћурицијом у део
секија Saloniки и Kavala, К.и к. Militärgeographisches Institut, 1:200.000, 1911)

Ђуро ТОШИЋ

НЕКОЛИКО ПРИМЈЕРА ПОКАТОЛИЧАВАЊА СТАНОВНИШТВА ИЗ СРЕДЊОВЈЕКОВНЕ БОСНЕ

Највише робља у Дубровник је стизало из Босне, пошто је становништво „*de genere servorum et patarenorum*”, као некрштено, паганско, било погодно за трговину људима, под условом да није потицало из хришћанских крајева Босне.¹ О томе најбоље свједочи примјер неколико босанских робиња које су успјеле да пониште продајни уговор, јер су доказале да су католичке вјере.² Зато је долазило до покрштавања и преименовања робља, што је било уобичајено, нарочито за особе женског пола, које су стизале из јереси захваћених дијелова Босне или из православне средине.³ То најбоље показују случајеви босанских робиња „*sclauice vocatam Goyna et latine Symonam, ... in sclauicho nomine Rada et in latino Allegrina, ... et Monna in Bosina vocata nunc nominatam Vladnam*” које су, доспијевајући међу дубровачко робље, мијењале своја имена, а, вјероватно, с њима и вјеру.⁴ Другачије нису прошли ни татарски роб „*latine vocatum Symonem et tartarice Melminson*” купљен у Сурхату и црни роб, поријеклом Сарацен „*vocatam et nominatam in lingua sua Barcha et in lingua latina*

¹ М. Динић, *Из Дубровачког архива III*, Београд 1967, 65-69, бр. 164-169, 25. V 1393; 25. X 1393; 15. II 1394; 4. VI 1394; 4. XI 1394.

² Ћ. Truhelka, *Još o testamentu Gosta Radina i o patarenima*, Glasnik Zemaljskog muzeja (GZM), XXV, Sarajevo 1930, 380.

³ L. Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 157.

⁴ М. Динић, *Из дубровачког архива III*, 69-70, бр. 170, 31. X 1397; 83-84, бр. 193, 2. V 1404; 84-85, бр. 194, 6. VI 1405.

Johannem” продат трговцу из Мајорке.⁵ И њихова ранија имена, дакле, била су, попут имена поменутих робина, приликом купо-продаје промијењена у нова хришћанска имена (Симон и Иван). Још бјелоданије о томе свједочи успомена на „робињу ... звану Ивана” (servam ... vocatam Johannam) која бијаше „из крајева Босне” (de partibus Bocine) и која се „прије њеног крштења звала Естоса” (ante sui baptismum vocabatur Estosa) продавану у Барселони.⁶ Међутим, не смијемо заборавити да је било и случајева директног превођења словенских имена на латински језик, попут „sclauice vocatam nomine Biellana et latine vocatam Blancham” у Дубровнику и њене имењакиње „Bielosaua Stencich vulgari latino vocata Bianca”, у Котору, као и Радивоја „latine vocatum Alegretus” након одласка у Дубровник.⁷ Слично се дешавало и са слушкињама које су ступањем у најам у Дубровнику и у Италији бивале покатоличаване и преименоване, а потом се удавале за људе из нове и непознате католичке средине. Таква судбина није понекад заобилазила ни младе православне дјетиће из Хума који су у вријеме изучавања заната, а можда и остатак живота, проводили у католичкој вјери и с новим именима. Зато ћемо сваки од ових случајева покушати да илуструјемо понеким новим и досад непознатим примјером из дубровачког и которског архива.⁸

⁵ Исто, 71-72, бр. 173, 13. V 1398; 79-80, бр. 187, 10. IV 1400.

⁶ Н. Фејић, *Документи о продаји и ослобађању робља из Босне и Дубровника у Каталонији (XIV и XV век)*, Историјски институт, Посебан отисак из Мешовите грађе, Београд 1982, 13-14, бр. II, 20. III 1400.

⁷ Historijski arhiv Dubrovnik (HAD): Diversa Cancellariae (Div. Canc.) XXXII, fol. 100', 27. XI 1397; Div Canc. XXXIII, fol. 120' 12. IX 1398; Istorijски arhiv Kotor (IAK): Sudsko-notarski spisi (SN), 768, 23. VI 1458.

⁸ За пружену помоћ приликом транскрибовања појединих теже читљивих мјеста у факсимилима објављених докумената и за дио уступљене архивске грађе дубровачке провенијенције у претходној напомени дугујемо искрену захвалност академику С. Ћирковићу.

I
Historijski arhiv Dubrovnik (HAD): Diversa Notariae (Div. Not.)
XII fol. 20, 5. IV 1414

ФАКСИМИЛ:

die quinto aprilis

Radoslawa filia de Radoye Raçich de Neussigne Regni Bosne ac tamen
ad fidem catholicam batizata sponte et ex certa sua scientia et bona
voluntate locavit se et opperas suas ser Thome Franchi de Manfredonia
ad presens mercatori in dicta ciuitate Ragusii, presenti et ipsam
Radoslauam conducenti ad standum sechum usque ad quinque annos

Транскрипција:

Die quinto aprilis

Radoslawa filia de Radoye Raçich de Neussigne Regni Bosne ac tamen
ad fidem catholicam batizata sponte et ex certa sua scientia et bona
voluntate locavit se et opperas suas ser Thome Franchi de Manfredonia
ad presens mercatori in dicta ciuitate Ragusii, presenti et ipsam
Radoslauam conducenti ad standum sechum usque ad quinque annos

proxime futuros,¹ promictens dicta Radoslaua fideliter et legaliter sine fraude seruire eidem ser Thome. Et facere omnia eidem possibilia actam licita et honesta; furtum non comittere nec volenti comittere consentire ymo suas res et bona fideliter saluare et custodire more cuiuslibet fidelis famuli. Et quod nullo modo possit ab eo recedere finito termino dictorum quinque annorum, et se recederet absque licentia ser Thome, possit eam convenire et in carceribus detinere per sua libera voluntate et compelere eam ad rediendum sechum donec complementum suprascripte sue servitie. Et hoc quia idem Thoma proximit et se solempniter obligauit bene tractare dictam Radoslauam. Et dare sibi victum et vestitutum condecentem. Promitentes dicte partes et cetera. Hoc actum in cancellarie comunis, ser Marinus de Zamagna iudex et Ruschus Crixoforouich.²

Превод:

Дана 5. априла (1414)

Радослава кћерка Радоја Рачића из Невесиња у краљевству Босне, скоро крштена у католичкој вјери, вољно и по својој сигурној одлуци и доброј вољи унајмила је себе и свој рад сер Томи Франки из Манфредоније, сада трговцу присутном у реченом граду Дубровнику, који је саму Радославу довео да станује с њим за сљедећих пет година, а Радослава је обећала да вјерно и по закону, без преваре служи ономе сер Томи. И да ће му чинити све могуће и крају неће починити, напротив, његове ствари и добра ће вјерно пазити и чувати као сваки вјерни слуга. И да не може ни

¹ С обзиром на то да је Невесиње било до средине 20-их година XIV вијека у саставу српске државе, а од 1326. до 1340. године прелазило у неколико наврата из руку српског краља у руке босанског бана, а послије тога дефинитивно постало саставни дио босанске бановине, односно босанског краљевства (1377), то је тамошње становништво и у вријеме настајања овог документа (1414) морало бити православно. (Види о томе: С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 54, 62, 64). У то нас увјерава и случај поменуте Радославе, која је приликом унајмљивања у Дубровнику била „крштена у католичкој вјери” (ad fidem catholicam batizata).

² Ово писмо је, уз пристанак и обећање уговорних страна, настало у општинској канцеларији у присуству чувеног дубровачког племића, сер Марина Заманића, судије и словенског канцелара Руска Кристифоровића.

на који начин да оде од њега прије завршетка рока од пет година и ако буде отишла без дозволе, ser Тома је може казнити и у затворима држати по његовој слободној вољи и присилити је да се врати с њим док не испуни своју гореписану службу. И ово зато што је Тома обећао и свечано се обавезао да ће добро поступати с реченом Радославом и да ће јој давати храну и одјећу како доликује. Будући да су обе стране дале обећање и остало, ово је начињено у општинској канцеларији у присуству ser Марина Замањића, судије и Руска Кристифоровића.

II

HAD: Div. Not. XXII fol. 95, 15. II 1437.

Факсимил:

Descotho Descotho de Isabira filia suam legitima nore glubiffiam
et tunc ad baptisma ^{nostrum} ventura anoz octo ut appa. dedit. Tomam
Duce antoni d. tonto d. ortona maris. pnti stipulanti. 2 cam
et tunc dedit. gdnem. / promittens ut Descotho q. ipe filia
sua tunc nuptura ventura sibi bene saluti. q. diligenter
prietate. Raquise 2 m. ortona maris in domo sue habundat
ad pnti. 2 cam ortone ipe. Duce tunc. fiam. gdnem. mult
net. sibi fiam. fanet. net. comite. uolent. q. fiam. fiam. fiam
posse. ipe. ibundat. / Et d. fiam. ipe. nuptura. pnti. d. d.
Descotho / q. d. fiam. filiam suam. tunc d. d. fiam. fiam. 2 m. fiam. fiam
domo sue. hiam. teneat. at. fiam. dabit. nuptura. 2 vestire. gdnem.
fiam. d. d. gdnem. / et. cam. humane. kartabit. / et. ipe. fiam.
manitationis. illam. maritabit. tunc dote. uel. 2 alij. opportuno.
fiam. gdnem. ipe. Nuptura. 2 d. d. ventura. hoc. parte. q. fiam.
apposito. pnti. d. d. q. d. d. / q. si. ipe. Descotho. hiam. ad. and.
q. fiam. pnti. fiam. ortona. 2. d. d. filia. sua. uellet. fiam. d. d.
Raquise. / q. ipe. Duce. cam. fiam. dare. 2 fiam. teneat.
at. pnti. cam. Raquise. condit. fiam. alij. ex. pnti.
iust. ut. fiam. Que. omia. 2 fiam. fiam. d. d. pnti. fiam. d. d.
fiam. 2. d. d. hiam. pnti. fiam. fiam. se. 2. omia. nuptura. ipe. van.
fiam. / fiam. fiam. fiam.

Транскрипција:

Veseochus Veochouich de Isadbra filiam suam legitimam nomine Gliubissauam et nunc ad baptismum nominatam Venturinam, annorum octo uel circa, dedit et locauit Nucio Antonii de Tonto de Ortona maris presenti stipulanti et eam ut infra diceretur conducenti, promittens idem Veseochus quod ipsa filia sua nunc nuncupata Venturina sibi bene, solícite et diligenter seruire in Ragusio et in Ortona maris in domo sue habitationis ad quam terram Ortone ipse Nucius nunc secum conducere vult nec sibi furtum faciet nec comittere volentibus consenciet imo secundum posse ipsis obuiabit. Et versa vice idem Nucius promisit dicto Veseocho, quod dictam filiam suam toto dicto tempore sanam et infirmam in domo sue habitationis tenebit ac sibi dabit victum et vestitum condecens secundum eius conditionem, et eam humane tractabit et tempore sue maritationis illam maritabit cum dote vestibus et aliis opportunos, secundum conditionem ipsius Nucii et dicte Venturine. Hoc pacto expresse appposito inter dictos contrahentes, quod si ipse Veseochus hinc ad annos quinque proxime futuros iret Ortonam et dicta filia sua uellet secum recidere Ragusium, quod ipse Nucius eam sibi dare et consignare teneatur ac promittere eam Ragusium conducere sine aliqua exceptione juris uel facti. Que omnia et singula suprascripta dicte partes simul et vicissim firma et rata habere promiserunt super se se et omnia cuiuslibet ipsorum bona. Renuntiantes iudex et testes ut supra.

Превод:

Весеоко Веоковић из Дабра своју закониту кћерку именом Љубисаву и сада крштењем названу Вентурину од осам година или околу осам, даје и смјешта код Нуција Антонија де Тонто у Ортони на мору који је присутан и који њу, како се каже доле, води, обећајући исти Весеоко како ће та његова кћерка сада названа Вентурина добро, брижљиво и марљиво служити њему у Дубровнику и у Ортони на мору у кући његовог боравишта, да је у ту земљу Ортону сам Нуције сада хоће да води са собом и како

му неће никакву крађу чинити нити ће пристати уз оне који је буду хтјели починити већ ће им се противити свим својим моћима. И с друге стране, исти Нуције је обећао реченом Весеоку како ће његову кћер читаво то вријеме држати здраву и болесну у кући свога боравишта и давати јој храну и одјећу како доликује по њиховом договору и према њој се људски опходити и у вријеме њене удаје удаће је са миразом од одјеће и других потрепштина према договору истог Нуција и речене Вентурине. Пошто је ово договорено и јасно изнијето међу реченима да ће се придржавати и овога, ако сам Весеоко од сада за пет идућих година оде у Ортону и буде хтио своју кћерку да врати са собом у Дубровник, сам Нуције требало би да му је да и обећа да ће је одвести у Дубровник без икаквих законских ограничења. Ово у цјелини и појединачно горе уписано, речене стране заједно и посебно обећаше држати чврсто и постојано. Обзнаватељи судија и свједок како је горе (у претходном документу!)

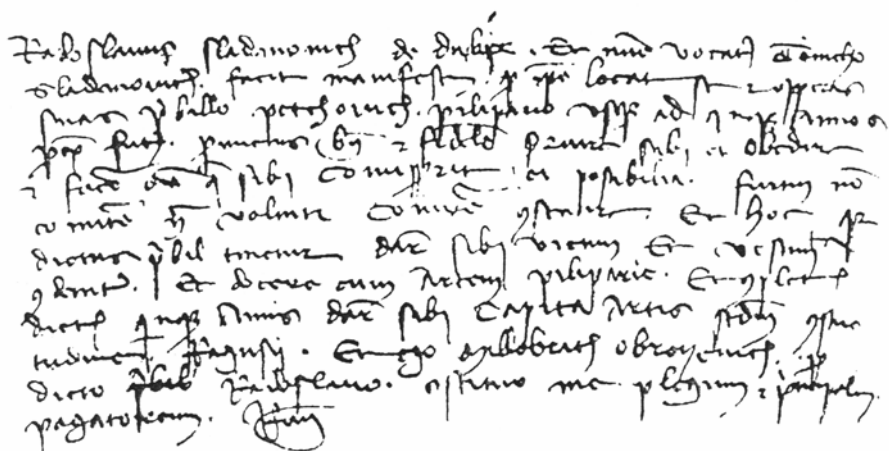
III

HAD: Div. Canc. XXXIX fol. 333'

31. XII 1413

Факсимил:

Die XXXI decembris

Транскрипција:

Die XXXI decembris (1413)

Radoslaus Sladanouich de Daber et nunc vocatus Tomcho Sladanouich facit manifestum quod ipse locat se et operas suas Pribillo Petchouich pilipario usque ad quinque annos proxime futuros¹ promittens bene et fideliter seruire sibi et obedire et facere omnia que sibi comisserit ei posibilia. Furtum non comittere nec volenti comittere consentire. Et hoc quia dictus Pribil teneatur dare sibi victum et vestimenta condecens et docere eum artem piliparie. Et completis dictis quinque annos dare sibi capita artis secundum consuetudinem Ragusii. Et ego Millobratus Obroyeuich pro dicto Radoslao constituo me plegium et principalem pegatorem. Renuntiando.

¹ Дабранин Радослав Сладановић „сада назван Томко Сладановић” (nunc vocatus Tomcho Sladanouich), приликом унајмљивања код кожухара Прибила Петковића, прешао је на католичанство. О томе свједочи и типично католичко име Томко које ће стајати, умјесто претходног имена Радослав, испред његовог патронимичког презимена Сладановић, барем док се буде налазио у најму и на изучавању кожухарског заната код поменутог Прибила, у року пет наредних година, ако не можда и до краја живота, пошто се за већину свршених мајстора не зна да ли су се након школовања враћали кући или су остајали у Дубровнику.

Превод:

Дана 31. децембра (1413)

Радослав Сладановић из Дабра и сада назван Томко Сладановић потврђује да унајмљује себе и свој рад Прибилу Петковићу кожухару за идућих пет година, обећавши да ће му добро и вјерно служити, слушати га и чинити све што му повјери у границама моћи, неће крађу чинити нити пристати уз онога који је буде хтио починити. И по завршетку речених пет година Прибил ће му дати мајсторски алат по обичају Дубровника. И ја Милобрат Обројевић постављам се јемцем и главним платишом за реченог Радослава. Обзнањено.

IV
HAD: Div. Not. XXXIII fol. 155', 18. VI 1449

Факсимил:

Die Xonij Junij 1449

Juanus Tonchouich de Melida asserens se habuisse uxorem que qz
est facta leprosa cum dimisit: et iuit cum alijs leprossis dimictens
sibi tres filios/et tres filias: et propterea non posse stare sine aliqua
femina, que ipsos eius filios/et filias gubernet: et regat domum
suam: et inuenisse milam filiam de Nouach prete de Vatniza
que vult stare secum. Eapropter non valens aliter facere in asserens se
habuisse licentiam a domino vacante domino Archiepiscopo, et et ipsam eius uxorem
leprosam esse gentilem accepit: et accepit ipsam milam ibi prius
et gentilem/et valentem/et assentientem tamquam eius legitimam
uxorem ad standum: et habendum cum ipso Iuano cum tribus suis
filialis et quas ipsa nulla habet: si ipsa mila eius secum ducere voluit
permittens ipse Iuanus ipsam milam semper cum habere: et tenere
tamquam suam legitimam uxorem: et si interea venientis viri ipsa eius
uxor legitima morietur: ea mortua cum milam desponsare tamquam
legitimam uxorem: volens insuper de his Iuanus: quod si venierit
ad mortem huius filios/et filias quos/et quas habet ex nunc: quod
ipse/aut illi quos habet de predicto teneant: et debeant omnes
alios filios/et filias quos/et quas habet ex ipsa mila habere
tineant: et.

Транскрипција:

Die XVIII junii 1449

Iuanus Tonchouich de Melida asserens se habuisse uxorem que, quia
est facta leprosa, eum dimisit et iuit cum alijs leprossis, dimictens sibi
tres filios et tres filias: et propterea non posse stare sine aliqua femina,
que ipsos eius filios et filias gubernet et regat domum suam, et
inuenisse Milam, filiam de Nouach prete de Vatniza, que vult stare
secum.¹ Eapropter non valens aliter facere tamen asserens se habuisse

¹ Нашавши се у невољи када га је жена, обољела од лепре, напустила и отишла
с другим лепрознима, остављајући му три сина и три кћери, Иван Тонковић из
Мљета (без сумње, као што ћемо у наредној напомени видјети, католик) је
пронашао „Милу кћерку попа Новака из Фатнице” (Milam filiam de Nouach
prete de Vatniza - очито кћерку једног од православних свештеника који су, за

licentiam a domino vicario domini archiepiscopi, et etiam ipsam eius uxorem leprosam esse contentam accepit: et accepit ipsam Milam ibi presentem et contentantem et volentem et consentientem tamquam in eius legittimam uxorem² ad standum et habitandum cum ipso Iuano cum tribus suis filiabus quas ipsa Milla habet: si ipsa Mila eas secum ducere voluerit promittens ipse Iuanus ipsam Milam semper eam habere et tenere tamquam suam legittimam uxorem, et si intra viuentibus utrisque ipsa eius uxor leproxa morietur: ea mortua eam Milam desponsare tamquam legittimam uxorem³: volens insuper dictus Iuanus: quod si venerit ad mortem habens filios et filias quos et quas habet ex nunc: quod ipsi aut illi quos habebit de predictis teneantur: et debeant omnes alios filios et filias quos et quas haberet ex ipsa Mila habere, tenere etc.⁴

Превод:

Дана 18. јуна 1449.

Иван Тонковић из Мљета, тврдећи да је имао жену која га је,

разлику од католичког клера, могли имати дјецу), која би му „одгајала напуштене сирочиће и водила кућу” (eius filios et filias gubernet et regat domum suam). (О Милој, кћерци фатничког попа Новака, види: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба (Херцег Стефан Вукчић Косача)*, Београд 1964, 217, нап. 65).

² Поменуто „допуштање од господина викара господина бискупа” (licentiam a domino vicario domini archiepiscopi) Ивану Тонковићу да узме Милу „за његову легитимну жену” (in eius legittimam uxorem) директно говори о његовој припадности католичкој вјери.

³ Очекивано „вјенчање оне Миле као легитимне жене” (eam Milam desponsare tamquam legittimam uxorem) једног католика подразумева промјену вјере и прелазак из православља у католичанство, за шта је било такође неопходно поменуто „допуштање од господина викара господина архиепископа” (licentiam a domino vicario domini archiepiscopi).

⁴ И Иваново очекивање од „оних синова и кћери које је имао из претходног брака” (illi quos habebit de predictis) да ће, у случају његове смрти, прихватити „све друге синове и кћери које буде имао од исте Миле” (omnes alios filios et filias quos et quas haberet ex ipsa Mila) као браћу и сестре потврђује становиште из претходне напомене о истој вјери родитеља очекиване и још нерођене дјеце, односно преласку њихове мајке Миле на католичанство приликом вјенчања са Иваном, као законитим оцем и ранијих и будућих синова и кћери (filios et filias) који би се нашли под заједничким кровом.

пошто је обољела од лепре, напустила и отишла с другим лепрознима, остављајући му три сина и три кћери, и зато што не може да буде без икакве жене, која би му одгајала те његове синове и кћери и која би му водила кућу, пронашао је Милу, кћерку попа Новака из Фатнице која је хтјела да остане с њим. И пошто није хтио другачије да учини, тврдећи да је имао допуштење од господина викара господина надбискупа и да је сама његова лепрозна супруга била задовољна, примио је Милу овдје присутну и ревносну и вољну и сагласну као закониту жену да станује и пребива са истим Иваном са своје три кћери које сама Мила има, ако буде хтјела да их са собом доведе, обећавајући исти Иван да ће саму Милу увијек имати и држати као закониту жену, и ако, док су обоје живи, буде умрла она његова лепрозна супруга, послје њене смрти да ће ону Милу вјенчати као закониту жену. Поред тога жели речени Иван, кад буде на самртном часу, имајући синове и кћери од сада, да они из претходног брака морају имати и задржати све друге синове и кћери које буде имао од оне Миле.

V

Факсимил:

648

Транскрипција:¹

Suprascripto millesimo et indictione et die dicti Jubissa douanarius Magnifici et potentis domini Stephani vaivode Bossine² habens licentiam a circumspectis viris Gruppico Popouich et Vochoslauus Vochsich, nuntiis prefati magnifici et domini Stephani³ per litteram credentialem vendendi infrascriptam sclauam et ipsius pretium recipiendi, et quam licentiam dicti Grupchus et Vochoslauus dederunt dicto Jubisse in presentia infrascripti iudicis et auditoris et mei notarii infrascripti. In Dei nomine et in bona gratia dedit, vendidit et imperpetuum tradidit et transactauit Magnifici generosoque viro domino Laurentio Victuri pro serenissimo ducali dominio Venetarium honorando comite te capitaneo Cathari⁴ unam suam sclauam etatis annorum quindecim vel circa, de genere bossinensium et heretica pravitate ortam vocatam lingua bosinensi Dieuena et ad baptismum in lingua latina Martha, quam dictus Magnus dominus Stephanus redemi fecit a Theucris. Et quam sclauam dictus Jubissa dicto nomine dat et tradit pro sana omnibus membris infirmitate et magagnis tam publicis quam occultis, prefato domino Laurentio Victuri presenti et pro se suisque heredibus ementi amodo in antea cum plena potestate ipsam sclauam intromittendi, possidendi, dandi, donandi, vendendi, franchandi, alienandi et quicquid ipso domino Laurentio et suis

¹ Овај докуменат из Которског архива објавили су Александар Соловјев (*Одабрани споменици српског права од XII до XV века*, Београд 1926, 203-204), уз мноштво палеографских грешака и Иво Стјепчевић (*Kotor i Grbalj*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast 2003, 276-277, нап. 196), са нешто мање, углавном, словних грешака и изостављених ријечи.

² Најприје као цариник војводе Сандаља, а потом и цариник његовог синовца и наслједника војводе Стефана, поменути Љубиша је на своме посједу у Боки, у Ђурићима код Верига, стекао велики углед, захваљујући коме је и његов син Вукша постао канцелар херцега Стефана. И. Стјепчевић и Р. Ковијанић, *Хранићи - Косаче у которским споменицима*, Историјски часопис V, Београд 1955, 317.

³ О улози ове двојице Косачиних гласника у честим политичким мисијама у Дубровнику види: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 17, 25, 27, 29, 60, 61, 62, 73, 78, 95.

⁴ Упоредо с обављањем функције которског провидура, Лоренцо Витури се, преко својих компањона, интензивно бавио трговином на релацији Котор Венеција. Д. Маликовић, *Италијански трговци у Котору у XV и XVI веку*, Баштина XI, Приштина - Лепосавић 2000, 289.

heredibus de ipsa sclaua placuerti perpetuo faciendi tamquam de re sua propria nemine contradicente quia exinde per omnia dictus Jubissa dictis nominibus se satis facit, ipsamque sibi cum omni potestate relinquit. Pretium autem inter ipsum dominum Laurentium et dictum Jubissam dictis nominibus diffinitum quod fuit in totum ducatos quindecim boni auri et justī ponderis. Predictus Jubissa dictis nominibus contentus confessus manifeste fuit integre et sine diminutione habere habuisse et manualiter recepisse a dicto domino Laurentio. Unde predictum dominum Laurentium et suos heredes quia tam de dicta sclaua quam de eius pretio suprascriptio fuit cum integritate solutus et satisfactus supradictus Jubissa securum redit imperpetuum quietatum. Quia nichil inde remansit unde dictus Jubissa dictum dominum Laurentium suosque heredes et successores amplius compellere et requirere possit per ullum ingenium siue modum.* Propterea prefatus Jubissa, nominibus quibus superius per se et suos heredes promisit et se solempniter obligauit perpetuo guarentare et deffendere dictam sclauam venditam dicto domino Laurentio et suis heredibus contra omnem hominem et personam eum vel suos heredes pro ipsa sclaua molestare volentem suis omnibus sumptibus et expensis. Et hoc instrumentum venditionis et omnia in eo contenta perpetuo habere firma et rata super se et ipsum magnificum dominum Stephanum et omnia sua bona presentia et futura. Actum in cancellarie comunis. Testes ser Matheus de Besante, iudex

Ser Michael Pelegrina, auditor.

In margine:

Dominus comes Cathari cum Jubissa douanerio domini Stephani.

Превод:

Горе писане године хиљаду (1436) и индикта и дана реченог, Љубиша цариник узвишеног и моћног господина Стефана, војводе босанског, имајући дозволу на основу вјеровног писма од угледних посланика горе реченог велможног господина Стефана, Групка Поповића и Вукослава Вукшића, да прода доле речену

* Текст уговора одавде је праћен према следећем документу истовјетног садржаја који је објављен под редним бројем VI.

робињу и да прими за то новац. Ово допуштење речени Групко и Вукослав дали су поменутом Љубиши у присуству доле писаног судије и аудитора и мене доле потписаног нотара, и он је у име Бога и у доброј милости дао и на вијек вијекова предао велможном и племенитом господину Лоренцу Витурију за пресвијетлу дуждевску Владу Венеције поштованом кнезу и капетану Котора једну робињу од отприлике 15 година од босанског рода и рођену у јеретичкој заблуди, названу босанским језиком Дјевена, а на крштењу на латинском језику Марта, коју је речени узвишени господин Стефан откупио од Турака. Ову робињу у име речених Љубиша даје и продаје здраву у свим удовима, без болести и без мана, како видљивих тако и скривених њему и његовим насљедницима, реченом господину Лоренцу Витурију присутном, са потпуним правом да дотичну робињу посједује, да дарује, прода, ослободи, отуђи и вјечно чини што год се њему и његовим насљедницима прохтије као са својом личношћу ствари без ичијег приговора. Јер је тиме у свему поменути Љубиша намирен у име речених и њу (робињу) са свим овлашћењем Лоренцу препустио. А што се тиче цијене која је уговорена између самог господина Лоренца и реченог Љубише, чији је износ у свему био 15 добрих златних дуката и прописане тежине, Љубиша је изјавио у име речених да је задовољен њим и јасно показао да га је у цјелини и без умањивања имао и примио на руке од поменутог господина Лоренца. Према томе у односу на реченог господина Лоренца и његове насљеднике, како реченом робињом тако и новцем који је добио за њу, Љубиша је био у цјелини исплаћен и задовољен, па га заувјек сматра намиреним. Наиме, није ништа остало на основу чега би ни под којим разлогом и на који начин, речени Љубиша могао реченог Лоренца и његове насљеднике и потомке даље присиљавати и од њих нешто тражити. Зато се поменути Љубиша, као што је претходно њему (Лоренцу) и његовим насљедницима обећао, свечано обавезао да ће увијек, својим средствима и трошковима, бранити и јемством заступати речену робињу која је продата Лоренцу и његовим насљедницима, против сваког човјека и особе која њега и његове насљеднике жели да узнемирава због те робиње. И овај продајни уговор и све што се у њему садржи обавезао се држати утврђеним и важећим за себе и самог узвишеног господина

Стефана и сва његова садашња и будућа добра. Учињено у општинској канцеларији у присуству ser Матеја Безанти, судије и ser Михаила Пелегринa, судског извршитеља.

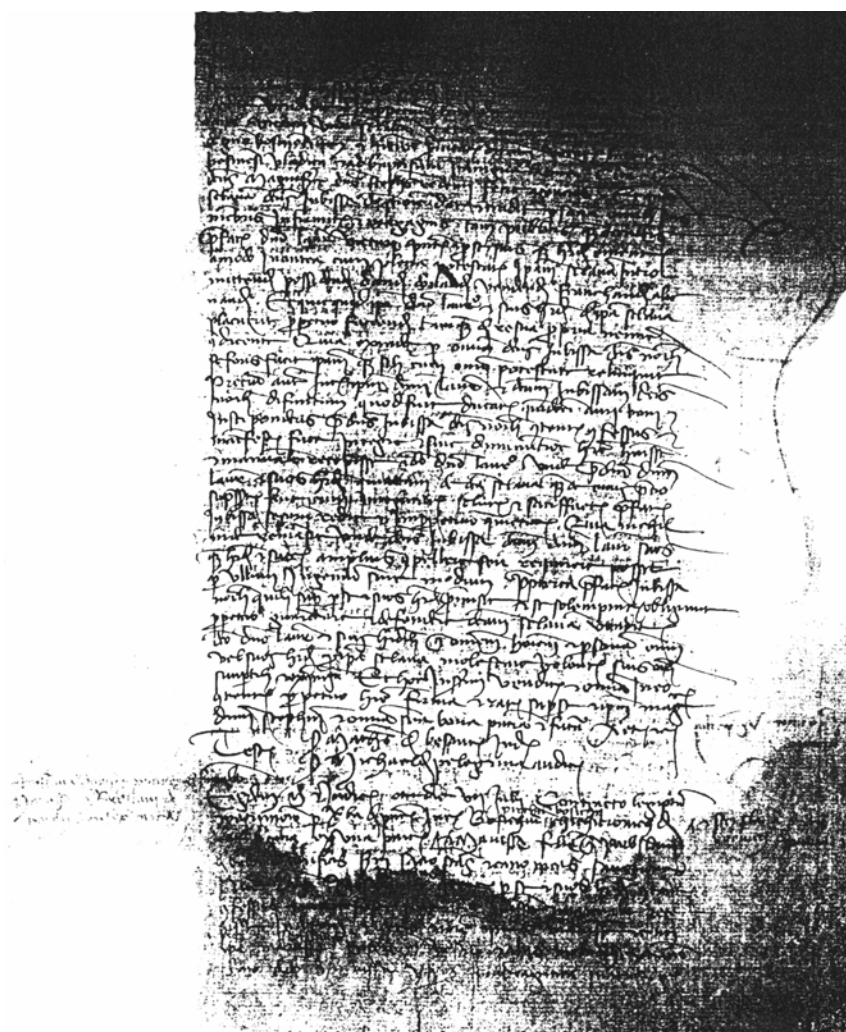
На маргини:

Господин кнез Котора са Љубишом цариником господина Стефана.

VI

IAK: SN, XIV, 646, 3. VII 1436

Факсимил:

Транскрипција:

Као што се види из читљивог дијела факсимила, овај уговор слиједи одмах иза уговора са претходне стране истог датума и исте садржине, осим године старости и различитих имена робина, чији садржај, с искључивим освртом на поменуте разлике, гласи: „ . . etatis annorum XIV vel circha . . . vocatam lingua bosinensi Vladiça et ad baptismum in lingua latina Cita”.

Превод:

„... отприлике 14 година . . . звану босанским језиком Владика и крштењем у латинском језику Цита”.

* * *

Рецимо на крају и то да је провизор Лоренцо Витури због неких сумњивих послова - кријумчарење соли, незаконита промјена новца и посједовање двеју робиња - док је обављао дужност кнеза у Котору, доспио на оптуженичку клупу у Венецији. Њему је, у ствари, наложено да двије робиње које су „му дароване ... мора предати” (*sibi donate ... debeat presentare*), пошто „морају бити слободне будући да нису робиње” (*debeant esse libere cum non serve*), уз казну од 100 дуката, од којих ће 50 бити „њима даровано” (*eis donentur*), и то свакој по 25 дуката „за њену удају” (*pro suo maritare*).¹ Ако би довели у везу ове неименоване робиње са мало прије помињаним Дјевоном и Владиком, односно преименованим Мартом и Цитом, остали бисмо дужни одговор на питање када су му и од кога биле дароване уколико их је прије четири године купио од војводе Стефана Вукчића за 30 добрих златних дуката и како то „нису биле робиње” (*non sint serve*), па су као такве „морале бити ослобођене” (*debeant esse libere*). Можда су са чином „крштења” (*ad baptismum*) престале бити патаренке и робиње и постале католкиње којима се није смјело трговати, што им је помогло сада да угледају слободу дана уз лијепу суму новца који би унијеле у будући брак?

¹ Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, IX, Zagreb 1890, 132-133, 28. XI 1440.

Ружа ЋУК

ДВА ТЕСТАМЕНТА ЧЛАНОВА ПОРОДИЦЕ БРАТОСЛАВИЋ

Дубровачка породица Братославић, која је првобитно носила презиме Тоболчаревић, позната је у историјској литератури.¹ Четворица браће Тоболчаревић – Марин (Маринко), Матко, Радич (Раде) и Јакша, синови Братослава, пореклом су из Пријепоља, а у Дубровник су, као успешни трговци, дошли крајем шездесетих година 14. века. Тоболчаревићи су убрзо примљени у ред дубровачких грађана јер су испунили два важна услова дубровачке владе – преселили су се у Дубровник и куповином стекли непокретна добра у граду под Срђем.² Од тога времена уз њихова имена јавља се, поред презимена Тоболчаревић, и патронимичко презиме Братославић/Братосаљић/ Братосавић.³

Браћа Тоболчаревић су успешно пословали око три деценије на широком простору – од српских земаља, преко Дубровника, до Венеције. У Дубровнику су засновали породице и изродили децу. Међутим, сви доцнији Братославићи потицали су од Марина. Наиме, Марин је у браку са Декушом, чије порекло није познато, имао четворо деце: два сина – Петра и Радослава и две кћерке – Николету и Марушу.⁴

¹ Р. Ћук, *Тоболчаревићи – Дубровчани пореклом из Пријепоља*, Историјски гласник 1-2, 1996, 19-29; Иста, *Полимље у средњем веку: људи и послови*, Милешевски записи 6, Пријепоље 2005, 23-33.

² О додели дубровачког грађанства уп.: Ј. Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку*, Глас САНУ CCXLVI књ. 9, 1961, 112-120.

³ Р. Ћук, *Тоболчаревићи*, 20.

⁴ Р. Ћук, *Тоболчаревићи*, 20-27; Иста, *Полимље у средњем веку*, 28-29, и Родослов породице Тоболчаревић - Братославић, 32.

Сачувани су тестаменти Маринове деце – сина Петра и кћерке Николете које овде објављујемо.⁵

Тестамент Петра Братославића је веома садржајан – доноси податке о пословању, имовном стању и породичним односима. Петар је наставио трговачку делатност својих предака. Годинама је боравио и пословао у Србији, најдуже у Приштини (1407-1431). Бавио се углавном посредничком трговином – извозио је, заједно са компањонима, сребро у Дубровник и Венецију, а отуда увозио тканине у српске земље. У браку са Николетом имао је два сина – Налка и Добрића.⁶ Трећи син Никша, којег помиње у тестаменту, највероватније је незаконит, можда рођен у Приштини, где је Петар дуги низ година деловао. После Петрове смрти (1431) његове разгранате послове наставили су синови Налко и Добрић.⁷

О Николети има мало података у дубровачкој архивској грађи. Зна се да се удавала два пута: први пут за Остоју Николића, богатог и угледног дубровачког трговца који је умро 1395. године.⁸ Недуго после Остојине смрти Николета се поново удала и то за Добрића Наљешковића, такође познатог дубровачког трговца.⁹ Николета и Добрић су изродили седморо деце: пет синова и две кћерке.¹⁰

Николетин тестамент је значајан за утврђивање генаолошког стабла породице Братославић. Наиме, она у опоруци истиче да је кћерка Маринка Братосаљивића и жена Добрића Наљешковића. Такође помиње и првог мужа Остоју Николића, затим своју браћу Петра и Радослава и сестру Марушу, а од своје деце само синове

⁵ Historijski arhiv u Dubrovniku (даље: HAD), Testamenta Notariae 10 fol. 66; Test. Not. 12 fol. 30-30'.

⁶ У тестаменту Петар не наводи имена својих синова. Уп. HAD, Test. Not. 12 fol. 30-30'. Снимак тестаamenta Петра Братославића љубазно ми је уступио проф. др Бранислав Милутиновић на чему му још једном захваљујем.

⁷ Р. Ћук, *Полимље у средњем веку*, 31.

⁸ Р. Ћук, *Тоболчаревићи*, 26.

⁹ Николетина «carta dotis» регистрована је 10. јануара 1398. године у дубровачкој канцеларији. Уп. Архив Историјског института САНУ, Исписи 1500-1700, кутија 7, *Genealogia Cingria, L'origini e genealogie dei cittadini Ragusei che furono in officio delle confraternitate di S. Antonio*, 48 (даље: *Genealogia Cingria*).

¹⁰ *Genealogia Cingria*, 48-49.

Наока и Тонка, који су свакако били најстарији.¹¹

Тестамент Николете, некоћ /жене/ Добрића Наљешковића

Тестамент је писан 24. априла 1415. а регистрован 1. децембра 1416. у Дубровнику. Николета је умрла између наведених датума. У опоруци је завештала новчане прилоге црквама у Дубровнику и браћи Петру и Радославу, затим златно прстење сестри Маруши и братаници или сестричини Декуши, док је рођаци Јелуши, кћерки Рукне наменила одећу за удају. Сва покретна и непокретна добра Николета је оставила синовима Наоку и Тонку, а у случају њихове смрти све би, према њеној жељи, припало њиховом оцу Добрићу.

Testamentum Nicolete, quondam Dobrich de Nale

MCCCCXVI, die primo mensis decembris, indictione VIII^a, Ragusii. Coram nobili et sapienti viro domino Junio de Georgio honore rectore comunis Ragusii et juratis iudicibus ser Andrea Mar. de Volzo et ser Matheo de Grade constituti nos Antoe de Butcho et Ziuchus Brodarouich testes jurati (et examinati. canc.) veritate dicenda nostro sacramento testificamur qualiter Nicoleta olim uxor Dobrich de Nale suum ultimum condidit testamentum existens sane mentis quod nobis dedit in scriptis sic dicens videlicet: Al nome de Christo amen. MCCCCXV a di XXIII aprile. Io Nicoleta, fiola di Marincio Bratosaglich et uxor de Dobrich de Nale, fazo lo mio ultimo testamento con buona et sana mia mente digando cosi in prima lasso per primizia et decima a Sancta Maria Maggior yperperi V. Item lasso che se debia dar a due prevedi celebrare le messe di Sancto Gregorio yperperi V. per zascuno. Item voglo che se debia mandare prevedi II a Roma, uno per l anima della mia madre et l altro per l anima mia et debia avere zascuno yperperi XXV. Item lasso a Sancta Maria di Castello grosi XXX per messe. Item lasso a Sancto Nicola appresso Sancta Maria Maggiore per messe yperperi XXX. Item lasso a Sancto

¹¹ HAD, Test. Not. 10 fol. 66. Неколико година после Николете умро је и Добрић. Јер, његов тестамент регистрован је у дубровачкој канцеларији 1421. године. *Genealogia Cingria*, 49.

Biagio di fuora per messe grosi XXX. Item lasso a Goislaua fantesca che stette con noi grosi XXXVI et se la detta non si trovasse infra uno anno dianose al so propinquo che se trovasse. Item voglo et lasso a Petar Bratosaglich yperperi CLXXX et questo sono per li denari che pago Radoslauo suo frar per una piezaria che fece per mi a Ostoia Nicholich primo marido mio acio che non sia tegnuda l anima della mia madre et anche la mia. Item lasso a Goma da Sancto Sicurato yperperi X che debia pregar dio per l anima mia. Item lasso a Marusa mia sorella uno delli mei anelli d oro per amore. Item lasso a Decusa mia nieva uno altro mio anello d oro per amore. Item lasso a Veona baila mia et uxor di Radosau yperperi XX. Et se la detta morisse avanti de mi voglo che non abia niente nessuno per la detta, anche voglio che si debia dare alli prevedi poveri yperperi X che debiano dir messe per l anima mia. Item lasso a Jelusa fiola de Ruchna mia cugina uno mio par di vestimenti di scarlato senza le ombrete d argento per maritaxon se la dicta morisse avanti di cio che vada al marido o vero volesse portar pelande al marido zoe andare in pelanda non voio che abia mente salvo se la dicta portasse li vestimenti secondo usanza della terra guardazoli, et se morisse avanti come dicto di sopra non abia niente. Item lasso tutto lavanzo che si trovasse delli miei beni mobili et stabili alli me fioli, se per caso fallisse li ditti senza legitima etade, voglo che abia tutto Dobrich loro padre et mio marido et perche Naocho mio fiolo sie della legitima etade se per caso morisse senza testamento non pervegnado Toncho mio figliuolo alla etade voglo che abia Dobrich mio marido li miei beni come e detto di sopra. Et se io avesse piu fioli di quegli che sono di sopra scripti zoe mascoli voglo che siano tutti a una rata, lasso li miei pitropi et comessari prima ser Matheo di Gradi et Nicola de Ostoia et Dobrich di Nale mio marido et Maroe di Nale. Hoc autem et cetera.

Testamenta Notariae 10 fol. 66.

Тестамент Петра Братославића

Тестамент је писан 3. септембра 1431. у Дубровнику а регистрован 17. октобра 1431. у дубровачкој канцеларији. Петар је умро између поменутих датума. У опоруци је навео своје

компаньоне Мароја Птичића и Ђурђа Лучића са којима је трговао сребром. Две куће у Приштини Петар је продао Ђурђу Лучићу за 20 литара финог сребра. Део имовине поделио је рођацима (сестри Тврдици и сестричини или братаници Витачи), пријатељима и црквама. Остала добра (кућу, сребренину, покућство) оставио је жени Николети и синовима. Истовремено Петар моли Николету и синове да брину о његовом сину Никиши.

Testamentum Petar Bratosaliach (!)

MCCCCXXI^o, indictione VIII^a, die XVII^a octobris Ragusii. Hoc est testamentum Petar Brathosauich hodie mortui repertum in notaria Ragusii ibi alias repositum ad saluandum cum aliis testamentis viuorum testatum per ser Marinum Mi. de Restis, iudicem et Michaellem Marini Zizer testem ascriptos ipsi testamento secundum consuetudinem Ragusii. Cuius testamenti tenor sequitur per hec formalia verba videlicet:

Yhesus Christus amen, 1431. adi III de septembrio in Ragusa. Io Petar Bratosauich fazo lo mio ultimo testamento cum bona e sana memoria. In prima lasso per decima e primitia a Sancta Maria perpero I^o. Item ho in compagnia de Maroe Ptizich come apar per scritta de nodar in cancellaria in 1431. adi XXI d agosto perperi mille ducento sexagintaquattro, voglio che de questi denari se distribuiscie questo mio testamento. Item de aver de Giurag Lucich per due case vendude in Pristina per livre d argento fin XX. Item anchora de aver da miser Zorzi despot zoche pagasimo per avaria in Ragusa libre d argento LV, onze III, sagi II. Item anchora resta a dar Giurag Lucich quando fossimo in conpagnia libre d argento XXVI onze VIII como apar per scrittura de Cancellaria in 1428. adi X decembrio. Item anchora agio in caxa mia taze d argento IX e cusleri XX d argento pexa libre VII onze IX. Item anchora agio de massaria in casa mia come se trovava. Item voglio che se manda a Roma per anima mia e che li se daga perperi XXX. Item anchora lasso ali fra predicatori per messe perperi XL. Item lasso alli fra minori per messe perperi V. Item lasso ali fra minori de Umbla de Umbla(sic) perperi V. Item lasso alli fra minori de Stagno per messe perperi cinque. Item lasso a Sancta Maria a

Stagno apresso l aqua perperi II. Item lasso ali fra minori de Corzola per messe perperi V. Item lasso a frar Simon con li frari de Umbla per messe de San Grigori perperi V. Item anchora lasso a fra Stefano predicator mio pare de penitentia per le messe de San Grigorio perperi V. Item lasso alla mia sorella Tuerdiza perperi X. Item lasso a Vitaza mia nepoza per I^a gonella perperi XX. Item lasso a Illia fiol de Bogossauo perperi X. Item lasso alle recluse de Ragusi che li se sparta perperi V. Item lasso che se sparta per li hospedali ali poveri perperi IIII° Item lasso ali leprosi perperi V. Item lasso a chascaduna reclusa a grossi III. Item lasso Sancto Jacomo de Visniza perperi duo. E si voglio zoche avanzasse deli mei beni spartando lo lasso soprascritto che ogni cosa sia dela mia dona Nicoleta e deli suoi fioli, e che li sia obedienti, e anchora prego e comando ala mia dona e ali suoi fioli che abia a mente Nixa mio fiol che li faza del ben per amor de dio. Item lasso li mei epitropi Anthoe de Butcho, Nicola de Forte, Ziucho Rugich, Vlachota Crancouich, Steffano de Nale e Nicoleta mia uxor. E si li sconzuro per parte de dio che satisfaza tosto questo mio testamento. Item anchora ho con Maroe Ptizich /in compagnia/ in parte mia zoche tocha a mi perperi IX. Item anchora ho/.../ con Maroe Pticich II barche in una naviga Marin de Matcho e l altra Bogossauo de Umbla. Lasso ala fratiglia de preti de Sancta Maria Granda perperi V. Anchora lasso alla fratiglia de Sancto Francisco a Stagno perperi cinque. Quod testamentum nullo testimonio rumpi possit.

Testamenta Notariae 12 fol. 30-30'

Le. Petar Bratosajin

८

Le ppele ppo. Item lasso a chasraduna zelusa zigroffi. m. Item lasso a finto
facome de luffa ppe duo / E si voglio zo che uanzasse deli meci beni spau-
tando lo lasso sopra tutto che ogni cosa sia dela mia dona Diuola e deli suoi
foli / e cheli sia obediente / E anhoza pigro e comando ala mia dona e ala
suoi foli che abia amiente d'ioa mio foli / cheli faga del ben p amo
dedio . Item lasso li meci epitopi Anthoe de butho / Diuola de fori
Zurho ziguri / elatoba canonanti Steffano de nale / E Diuola n . . .
E si siomuo p pte de dio che si suffaga tosto questo mo . . . en
anhoza ho con d'ioe pha' m . . . ma m . . . e mia zo che totta am
ppe 15 . Item anhoza hi . . . con d'ioe phuri . m . . . bante m
una nauca d'acim de matto / elatba Bogossauo d'umbla . lasso ala
fatigla de pte de santa maria ^{luffo} granda ppe . . . Anthoe ^{luffo} della fatigla
d'ioa fanafo astagno ppe cinz / . . . Quod testamento nullo testamento zampi
pessit .

Тестамент Петра Братославића

Ђуро ТОШИЋ

**ПРИМЈЕР БРАЧНЕ БИГАМИЈЕ
"CONTRA SACRAMENTUM MATRIMONII"**

У средњовјековној Босни брак заснован по „обичају земље” (mos patriae) на обећању (promissio), а не на заклетви (iuramento) супружника, сматран је „друштвеном а не црквеном институцијом и био порицан као сакрамент”,¹ те се као такав, према казивању Симе Ћирковића, усталио „изван зоне интересовања босанске цркве и нашао у сфери обичаја и обичајног права”.² Такво лабаво схватање брака, условљено вјерским приликама у земљи, погодовало је и веома раној појави бигамије на босанским просторима, о којој смо већ раније, на другом мјесту писали.³ На то нас подсјећа и седмо питање фра Бартола из Алверне у његовој *Dubiji* да ли они који имају наложнице и с њима живе морају бити присиљени црквеним казнама да их отпусте и поново се врате законитим женама, на које је од Апостолске столице добио, разумије се, потврдан одговор.⁴ Зато ћемо један од примјера бигамије учињене „противно светој тајни брака” (contra sacramentum matrimonii), а

¹ В. Рупчић, *Значење "Dubia" fra Bartola iz Alverne iz god. 1372/73. za povijest Bosne (Значење "Dubia" fra Bartola iz Alverne)*, Zbornik JAZU, Vol. 15, Zagreb 1988, 80-81 и S. Jalimam, *Brak i bosanski bogomili*, Historija bosanskih bogomila, Tuzla 1999, 253-258.

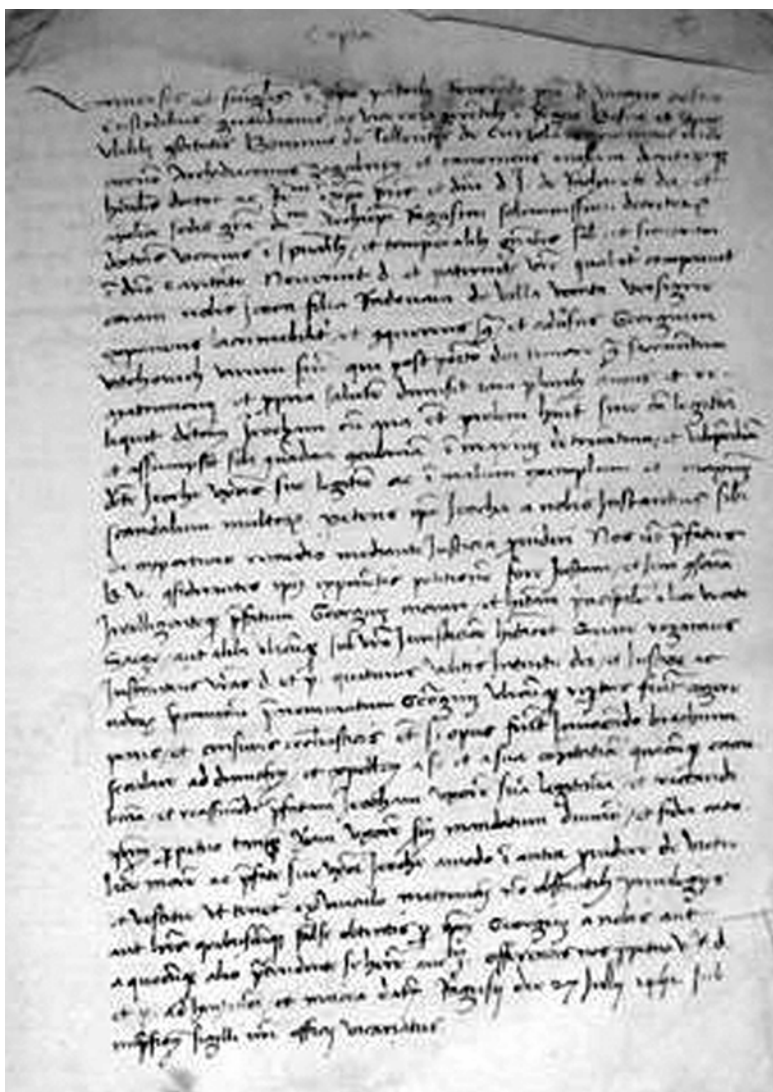
² С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 107, 363, нап. 5.

³ Ћ. Тошић, *Примјер брачне бигамије "More Bosignanorum et Patarinorum"*, Мешовита грађа (Miscellanea), Нова серија, књ. XXII, Београд 2004, 123-127.

⁴ В. Рупчић, *Значење "Dubia" fra Bartola iz Alverne*, 85.

састављен по одређеном дипломатичком формулару, представити на овом мјесту.⁵

Факсимил:*

⁵ Historijski arhiv Dubrovnik (HAD): Lettere e comissioni di Levante (Lett. di Lev.) XIV fol. 7 (fol. 253' (atergo) – према некој ранијој пагинацији), 27. VII 1451.

* Факсимил документа преузели смо из микрофилмоване дубровачке архивске грађе похрањене у Архиву САНУ у Београду.

Транскрипција:

Copia

Uniuersis et singulis in Christo patribus reuerendo patri domino vicario Bosne, custodibus, quardianis ac vice eorum gerentibus in regno Bosne et Seruie ubilibet constitutis Boninus de Tollentis de Curzola canonicus ibidem necnon archidiaconus Zagabriensis et canonicus eiusdem decretorumque humilis doctor ac reuerendissimi in Christo patris et domini domini Jacobi de Rachaneto dei et apostolice sedis gratia dignissimi archiepiscopi Ragusini solemmissimi decretorum doctoris vicarius in spiritualibus et temporalibus generalis salutem et sinceram in domino caritatem.⁶ Nouerint domini et paternitatis vestre qualiter comparuit coram nobis Jeoca filia Radouani de villa vocata Versigne exponens lacrimabiliter et conquerens contra et aduersus

⁶ О именованим и неименованим црквеним достојанственицима поменутим у инскрипцији (адреси) овога писма донијећемо нешто више појединости него што их је овдје наведено. За дубровачког надбискупа Јакоба из Реканата сазнајемо да је обављао надбискупску дужност од 1448. до 1463. године када је умро и био сахрањен у Риму. Поред надбискупских, завршавао је и друге послове у Папској држави и изван ње: био је папски комесар за Јужну Италију, легат у Цариграду, намјесник Перуђе и заповједник ("gubernator") папске војске (D. Farlati, *Iliricum Sacrum VI*, Venetiis 1800, 160-168 и S. Krsić i S. Razzi, *Povijest Dubrovačke mitropolije i dubrovačkih nadbiskupa*, Dubrovnik 1999, 180). Надаље, Корчуланин Бонин Толентић био је најприје мјесни каноник, а потом истовремено каноник и архиђакон Загребачке дијецезе, да би у вријеме настајања писма обнашао дужност генералног викара поменутог дубровачког надбискупа Јакоба (D. Farlati, *Iliricum Sacrum VI*, 380-381). Након Бонинове смрти (1459) његовом синовцу Луки Толентићу било је наложено да се прихвати старања о Корчуланском архиђаконату, а десетак година касније (1470-1491) био је именован за бискупа у Шибенику (I. Narelić, *Diplomatički izvori za srednjovjekovnu povijest Dubrovačke nadbiskupije prema fondovima Tajnog vaticanskog arhiva*, Tisuću godina uspostave Dubrovačke (nad)biskupije, Dubrovnik 2001, 97. и B. Baničević, *Osnivanje Korčulanske biskupije*, Tisuću godina uspostave Dubrovačke (nad)biskupije, Dubrovnik 2001, 233).

Међу званичницима Босанске викарије (викар, кустоди и гвардијани и њихови замјеници на различитим положајима у краљевству Босне и Србије), поменутим у писму, у сачуваним изворима се среће име фра Миховила Задрањина који је у два маха (1448-1453. и 1453-1457) био постављан за босанског викара (D. Mandić, *Franjevačka Bosna. Razvoj i uprava Bosanske vikarije i provincije 1340-1375*, Rim 1968, 117-123). Због великог њиховог броја, о кустодима, гвардијанима и њиховим замјеницима, из разумљивих разлога, нећемо овдје поименично говорити.

Georgium Vitchouich virum suum, qui postposito dei timore contra sacramentum matrimonii et propriam salutem dimisit iam pluribus annis et reliquit dictam Jechoam cum qua etiam prolem habuit, sine causa legitima et assumpsit sibi quandam concubinam in maximum detrimentum et vilipendium dicte Jechoe uxoris sue legitime ac in malum exemplum et maximum scandalum multorum, patens ipsa Jechoa a nobis instantius sibi de opportuno remedio mediante iusticia prouideri.⁷ Nos uero prefatus Boninus considerantes ipsius exponentis petitionem fore iustam et iuri consonam intelligenteque prefatum Georgium monari et habitare principaliter in loco vocato Saoçe aut alibi ubicumque sub vestra iurisdicione habitaret,⁸ quare rogamus instantius vestras dominationes et personas quatinus velitis intuitu dei et iusticie ac nostrorum precaminum prenominationum Georgium ubicumque repertus fuerit cogere penis et censuris ecclesiasticis etiam si opus fuerit inuocando brachium seculare ad dimittendum et expellendum a se et a sua cohabitatione quamcumque concubinam et reassumendi prefatam Jechoam uxorem suam legitimam et tractandi ipsam perpetuo tamquam veram uxorem secundum mandatum diuinum et fidei catolice morem⁹ ac prefate sue uxori Jechoe amodo in antea

⁷ Неколико насумице набројаних чињеница у диспозитивном дијелу писма, према којима је Јелкин супруг Јурај Витковић "супротно светој тајни брака" (contra sacramentum matrimonii) прије неколико година "без стварног разлога" (sine causa legitima), најприје "оставио речену Јелку" (reliquit dictam Jechoam) са којом је "имао пород" (prolem habuit), а потом на велику штету и понижење "његове легитимне супруге" (uxoris sue legitime) Јелке "узео себи неку наложницу" (assumpsit sibi quandam concubinam), показују да су "већ више година" (iam pluribus annis) одвојени супружници били својевремено вјенчани по католичком обреду, тј. "слиједећи уредбе Свете мајке цркве" (secundum ordines sancte matris ecclesie). – О браку склопљеном по узусима свете мајке цркве види: L. Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 30-31.

⁸ Подстакнут Јелкином молбом за пружањем помоћи, викар Толентић је сазнао да Јурај, углавном, борави и живи "у мјесту званом Saoçe" (in loco vocato Saoçe) или у неком другом мјесту на подручју фрањевачког душебрижништва (наведена формулација: "sub vestra iurisdicione" – односи се, наравно, на јурисдикцију адресаната: босанског викара фра Миховила Задранина, кустода, гвардијана и њихових замјеника).

⁹ Помени "црквених казни" (penis ecclesiasticis) и "свјетовног закона" (brachium seculare) у санкцији писма, уз помоћ "воље Божије и обичаја католичке вјере" (mandatum diuinum et fidei catolice morem) код "отпуштања наложнице" (expellendum concubinam) и поновног "примања његове законите жене" (reassumendi uxorem suam legitimam), још једанпут свједоче о браку склопљеном између

prouidere de victu et vestitu ut tenetur ex vinculo matrimonii non obstantibus priuilegiis aut literis quibuscumque false obtentis per ipsum Georgium a nobis aut a quocumque alio pretendente se habere auctoritatem offerentes nos perpetuo vobis reuerendi domini ad huiusmodi et maiora.¹⁰

Datum Ragusii, die 27. iulii 1451, sub impresione sigilli nostri officii vicariatus.¹¹

У цјелини гледано, крајњи епилог ове суморне и, вјероватно, не баш тако ријетке приче о брачној неслози двоје људи и уплитању треће особе у њихов заједнички живот, показује да је у селу Врсињу (у граничном подручју дубровачког посједа и посједа херцега Стефана, на територији средњовјековне Требињске жупе) у склапању брака и свему што је стајало с тим у вези, функциони-сала и католичка вјерска пракса коју су проводили босански фрањевци са одређеним утицајем у народу тога краја.

Превод: *

Копија

Свим оцима у Христу, уваженом оцу господину викару Босне, кустодима, гвардијанима и њиховим замјеницима који су на разним положајима у краљевству Босне и Србије, Бонин Толентић са Корчуле, корчулански каноник, као и загребачки

Јурја и Јелке "по обичају Свете Римске цркве" (secundum consuetudinem Sancte ecclesie Romane).

¹⁰ На обавезност брака склопљеног у католичкој цркви подсјећа и упозорење Јурју да убудуће мора "храном и одјећом" (victu et vestitu) снабдијевати Јелку "као праву жену" (tamquam veram uxorem), будући да викар и друге црквене власти нису неким исправама "привилегијама или писмима" (priuilegiis aut literis) покушале развргнути њихов брак као закониту институцију.

¹¹ Из датације писма сазнајемо вријеме и мјесто настанка: 27. јули 1451. године у Дубровнику, док му је вјеродостојност потврђена у короборацијском дијелу "утиснутим печатом" (impresione sigilli) дубровачког викаријата.

* Захваљујемо се колегиници Драгани Кунчер, асистенткињи Историјског института, чија нам је помоћ била од велике користи приликом превођења овог документа.

архиђакон, затим његов каноник, понизни доктор канонског права и још викар уваженог оца у Христу господина Јакоба из Реканата, Божијом и папском милошћу уваженог дубровачког надбискупа, славног доктора канонског права, желимо како у духовним тако и свјетовним стварима свако здравље и искрену љубав у Богу. Нека господа и оци приме на знање да је код нас дошла Јелка, кћерка Радована из села званог Врсиње и плачући нам испричала, тужећи се против свог мужа Јурја Витковића, јер је он не страхујући и радећи против свете тајне брака и сопственог спасења прије неколико година без стварног разлога отпустио и оставио поменуто Јелку са којом је чак имао и пород и себи узео неку наложницу на велику штету и понижење поменуто Јелке, своје законите жене, поставши тако рђав примјер и саблазан за многе. Сама Јелка нас је усрдно молила да јој пружимо одговарајућу правну помоћ. А ми, горе поменути Бонин, сматрајући да је њен захтјев оправдан и у складу са законом и знајући да горе поменути Јурај углавном борави и живи у мјесту званом Саосе или у неком другом мјесту које је под вашом јурисдикцијом, усрдно молимо ваша господства да зарад Бога, правде и наших молби горе поменутог Јурја, гдје год га пронађете, глобама и црквеним казнама и, ако је потребно, силом свјетовне власти натјерате да отпусти и из своје куће отјера наложницу и врати себи своју закониту жену и да се према њој заувјек понаша као према својој правој жени, у складу са вољом Божијом и обичајем католичке вјере, и да горе поменутој Јелки убудуће обезбјеђује храну и одјећу као што је у браку дужан. Не обазирјући се на било какве привилегије преварно добијене од нас или било кога другог правдајући се тобоже да има овлашћење. Нудећи се трајно вама, велечасна господо, за ове ствари и веће.

Дато у Дубровнику, 27. јула 1451, под утиснутим печатом нашег викаријата.

Татјана КАТИЋ

**ТРГОВИШТЕ У ОСМАНСКИМ ПОПИСИМА
ПРИЗРЕНСКОГ САНЦАКА
ИЗ 1530, с.1550. и 1571. ГОДИНЕ**

Трговиште, данас Пазариште, археолошки локалитет на ушћу Себечевске реке у Рашку, удаљено седам километара од Новог Пазара, било је у средњем веку значајно трговачко-занатско место. Помиње се у историјским изворима често у периоду од 1382. до 1494. године.¹ Из тог места, подигнутог на раскрсници важних путева, долазили су српски трговци у Дубровник, а Дубровчани су се у њему задржавали и настањивали.² Трговиште је и по турском освајању 1455. године, задржало пређашњи значај с обзиром на то да је одређено за седиште истоимене нахије у новооснованој управној области – *Vilayet-i Vilk*. Попис Вукове области (*Vilk ili*), односно Области Бранковића из 1455. године³ не доноси, међутим, битније податке о нахији Трговиште, као ни о самом Трговишту.⁴

Најранији подаци из периода османске власти, познати нашој историографији, потичу из 1530. године, из сажетка сумарног пописа призренског санцака, према коме је Трговиште имало статус касабе, састојало се од шест хришћанских махала и

¹ К. Лиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952 (репр. 1978), 334.

² *Историја српског народа*, II, Београд 1982, 104-106, 272 (Д. Ковачевић-Којић).

³ *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, 1-2, priredili H. Hadžibegić, A. Handžić i E. Kovačević, Sarajevo 1972.

⁴ Разлог томе је што овај попис садржи само села обухваћена тимарима, а не и села која су спадала у хасове великог везира и румелијског беглербегу, или су припадала рудницима, или су по другом основу била уписана негде другде.

припадало је призренском кадилуку.⁵ Познато је, такође на основу објављених сумарних прегледа два каснија дефтера призренског санџака, да је половином XVI века Трговиште припадало хасу призренског санџакбега,⁶ као и да је 1571. године износ државних прихода од Трговишта био 10.000 акчи.⁷ Остали подаци које садрже ова два опширна пописа, као и сумарни из 1530. године, а тичу се самог места Трговишта (*nefs-i Turgovište*), остали су непознати, па их ми овом приликом објављујемо.

Већ летимичним прегледом пописног материјала, на основу имена хришћанских махала, закључујемо да је у Трговишту у турско доба било шест цркава, од којих су неке и откривене током археолошких истраживања.⁸ Трговиште опада током XVI века, а нарочито у периоду између 1530. и 1550. године, када је укупан број домаћинстава оптерећених рајинским порезима (рачунајући и удовичка), са 158 спао на 36. У наредних двадесет година овај број је незнатно порастао, али не као последица природног прираштаја већ досељавања. Разлоге овако великих демографских промена треба тражити у укидању влашких повластица тридесетих година XVI века, епидемијама куге које су харале нашим крајевима у то време, али и због јачања Новог Пазара као регионалног трговачко-занатског центра.

Колико је заправо било Трговиште и ко је све живео у њему током XVI века скоро да је немогуће утврдити само на основу османских катастарских пописа. Наиме, дефтери не региструју целокупно становништво једног места, већ само оно подложно плаћању одређене врсте пореза.⁹ Становништво које је

⁵ О. Зиројевић, "Вучитрнски и призренски санџак у време владавине Сулејмана Величанственог", *Историјски часопис*, XIX (1972), 272-273; *Tapu tahrir defteri no.167*, 392-393, Başbakanlık Arşivi, İstanbul. Овај дефтер, који обухвата санџаке Паша, Ћустендил, Вучитрн, Призрен, Крушевац и Херцеговина, објављен је недавно (*Muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri (937/1530)*), I-II, Ankara 2003-2004). Попис призренског санџака налази се у другој књизи.

⁶ О. Зиројевић, нав. дело, 274; *Tapu tahrir defteri no. 368*, 465, Başbakanlık Arşivi, İstanbul.

⁷ Иста, "Насеља нахије Трговиште 1571. године", *Новопазарски зборник*, 18 (1994), 33. *Tapu tahrir defteri no.495*, 201, Başbakanlık Arşivi, İstanbul.

⁸ Резултати су објављивани у часопису "Новопазарски зборник" у више наставака (в. радове Д. Минић).

⁹ У попису из 1571. године регистрована су два соколара, која нису плаћала спенџу нити су њихова домаћинства давала наведене порезе, па их зато ни писар није узео у обзир приликом сабирања укупног броја пореских кућа. Соколари, који су иначе уписивани у посебне соколарске дефтере, су, међутим,

по разним основама било ослобођено намета, делимично или у целости, трговци и занатлије који нису спадали под тимар или хас, већ су, као становници касабе, били ослобођени рајинских обавеза, нису уношени у ове пописе.¹⁰

Такође наведени дефтери не региструју постојање муслиманских махала, што не значи да их није било с обзиром на то да је место имало статус касабе¹¹, да су поједини муслимани уписани као власници винограда, као и да је Трговиште 70-тих година XVI века било седиште истоименог кадилука.¹²

Најзад треба истаћи да се ни у једном од ова три турска пописа Трговишта не помиње име Рас у ма ком облику.

били стално настањени у Трговишту, тако да би број домаћинстава у хришћанским махалама у то време заправо износио 50.

¹⁰ У историографији је већ истакнуто да османски пописи нису погодни за утврђивање броја становника једног градског насеља, као ни његове урбане структуре. (А. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo 1975, 170-171) Могуће је да је у случају Трговишта, као и у случају Грачанице, Модриче, Брчког, и других (Исто, 157-158, 160-161), део насеља имао статус села (шест хришћанских махала) а други део статус касабе (према попису из 1530. године).

¹¹ Вид. нап. 5. Услови за стицање статуса касабе били су: да постоји барем један џемат муслиманског становништва и једна главна џамија у којој се одвија молитва петком и Бајрамом, и да постоји трг, односно да се одржава седмични пазар. (А. Handžić, *nav. delo*, 145)

¹² У попису из 1571. године уписан је кадија Јунус који би могао бити кадија Трговишта. Трговишки кадија се такође помиње у документима из 1571. и 1576. године: *Maliyeden müdevver no 7534*, s. 854, 905, 1315, 1636, Başbakanlık Arşivi, İstanbul.

1530. ГОДИНЕ¹³

کجاریا کی لکھائی پروردگار		
صفر عجم		
صفر عجم		
کجاریا کی لکھائی ۱ ۲ ۳ ۴	کجاریا کی لکھائی ۵ ۱ ۲ ۴	کجاریا کی لکھائی ۱ ۳ ۴ ۵
کجاریا کی لکھائی ۵ ۲ ۱ ۴	کجاریا کی لکھائی ۱ ۴ ۳ ۵	کجاریا کی لکھائی ۱۰ ۴ ۱۳ ۵
کجاریا کی لکھائی ۳۷ ۱۴ ۱۲۱		
صفر عجم ۳ ۴ ۷ ۳ ۳		

¹³ *Tapu tahrir defteri no.167, 379.* Ово је сумарни попис који не садржи имена пореских обвезника.

[379] Од тимара призренског кадилука
 Нахија Трговиште
Само Трговиште

Махала попа Димитрија
Кућа 16 Неожењених 3 Удовица 1

Махала попа Тодора
Кућа 24 Неожењених 1 Удовица 5

Махала попа Божидара
Кућа 24 Неожењених 2 Удовица 8

Махала попа Јована
Кућа 13 Неожењених 4 Удовица 10

Махала попа Радоње
Кућа 30 Неожењених 4 Удовица 8

Махала попа Радомана
Кућа 14 Неожењених 2 Удовица 5

Укупно: Кућа 121 Неожењених 16 Удовица 37

Приход 24733 [акче]

وادی ریلوے ڈھیلے ڈھیلے لہو پو ہا - فہ - سو

[illegible]

پہلو ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰

وون سوون دوون

ما — فـ پـ

فول فول فول

ر.ه. ١٢٠٥ حيدر ر.ه. ١٢٠٥ ر.ه. ١٢٠٥ ر.ه. ١٢٠٥ ر.ه. ١٢٠٥

$x \dots x$

لحم و
نور

وہابیہ
شیعہ
رہنوردیہ
رہنوردیہ
ہالہ
فہم
پہ

موسى بن داود

¹⁴ *Tapu tahrir defteri no. 368, 68-69.*

[68] Нахија Трговиште у вучитрнском кадилуку, припада Призрену

Само Трговиште

Махала попа Димитрија

Вук Радоња; Вукила Радосав; Цветко доселац, неожењен; удовица Милица

Кућа 2

Неожењених 1

Удовица 1

Махала попа Тодора

Никола Степан; Радоња сиромаш; Јаков Јован; Оливерова баштина у руци Ђурке; Јаковљева баштина у руци Јорје; удовица Рада; удовица Јела; удовица Милица

Кућа 5

Удовица 3

Махала попа Божицара

Јован Вук; Никола преселац, неожењен; Вук преселац, неожењен; Оливерова баштина у руци Радивоја; Владисављева баштина у руци Николе; удовица Радосав(а); удовица Јована

Кућа 3

Неожењених 2

Удовица 2

Махала попа Јована

Петри Радоња; Симон Радосав; Миладин Радоња; удовица Емилија; удовица Рада

Кућа 3

Удовица 2

Махала попа Радоње

Цветко Јован; Лазар Ђурко; Радо сиромаш; Радосав Јован; Радоња Вук; Вукалина Марко; Радивојева баштина у руци Димитрија; Петри Бранивој неожењен; удовица Мила; удовица Радојна; удовица Оливер(а).

Кућа 7

Неожењен 1

Удовица 3

Махала попа Радомана
 Радоња Радушина; Радоња Никола; Миле сиромах; Ђовазе¹⁵ Ђура;
 Петри прешлац, неожењен; Петри прешлац.
 Кућа 5 Неожењен 1

[69] Лутајућа лица
 Јован Цветко; Јован Страњиха; поп Стојо.

Кућа 25 Удовица 11 Лутајућих лица 3 Неожењених 5

Приход	
спенца 30 особа	750
удовица 11	66
лутајућа лица 3	димнина ¹⁶ 18
шира 100 чаброва	вредност 2400
такса на корито ¹⁷	135
траварина	125
такса на повртњак	50
такса на дрво	50
такса на чување шума	50
такса на лан	50
такса на воће	22
ушур од кошница	30
младарина	68
такса на воденицу 5 жрвњева	150
приход од Трговишке монополије ¹⁸	2000

¹⁵ Настало од библијског имена Јов, Ђов и албанског наставка -зе, -за (zë). Хришћанска имена са албанским суфиксом zë, срећу се ретко у турским пописима наших крајева, углавном по ивици албанске етно-језичке зоне (најчешће: *Никеза*). Изузетак је област *Мркојевића*, у залеђу Бара и Улциња, где, 1485. године, трећина пореских обвезника носи име с овим завршетком: *Бореза, Браноза, Дабеза, Дабоза, Ивеза, Калеза, Пејоза, Грубоза, Дралеза, Буреза, Ђуроза, Милоза, Младоза, Цветоза*. (М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба*, Београд 1984, 118). У следећем попису у овој махали уписан је Јован Ђура; можда је то иста личност?

¹⁶ Такса за привремени боравак на тимару.

¹⁷ *Resm-i tekne; tekne*, корито, дугуљаста плићи суд који је служио за прање веша, мешање хлеба, ношење грожђа и др. Према закону за призренски санџак из 1571. године свака рајинска кућа која поседује виноград плаћа власнику земље пет акчи на име овог пореза. *Tapu tahrir defteri no. 495*, 9; A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, İstanbul, 1994, 708.

приход од баждарине на вино и баждарине на медовину	1518
приход од нијабета, бадухаве и наиба Трговишта	5000
такса на винограде муслимана 5 дунума	20
приход од запушеног хаса винограда, кога обрађује Оливер	50
свињарина	25
Укупно	12578 [акчи]

¹⁸ Монополија на продају вина трајала је два месеца и десет дана; по жељи спахије могла је да буде једном годишње, или два пута годишње по месец дана. Исто.

[illegible]

Handwritten musical notation on a single staff, featuring a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various notes, rests, and dynamic markings such as *forte* and *piu forte*. The manuscript is written in a cursive style, with some words and notes underlined. The page is numbered '76' in the bottom right corner.

¹⁹ *Tapu tahrir defteri no. 495, 204-205.*

[204] Нахија Трговиште

1. Само Трговиште

Махала попа Димитрија

Јован Стојан; Марко Јован неожењен; Јован Радисав; Живан Јован неожењен; Јован Радоња; Димитри Јован неожењен; Вук Вукела; Лука Вук неожењен; Младен Радоња; Радисав Младен неожењен; Марко Радоња; Стојан поп доселац; Симон Живко неожењен; Лука доселац; Вид Ђурка; Вука Степан, соколар према царском берату; Матеј Степан соколар према царском берату; удовица Петруша; удовица Вучица.

Кућа 9 Неожењених 6 Удовица 2

Махала попа Тодора

Матеј Никола; Радоња Матеј неожењен; Ђурка Лука; Оливерова баштина у рукама Ђурке; Лука Живко; Матеј Лука, Марко Лука; удовица Дафна.

Кућа 6 Неожењен 1 Удовица 1

Махала попа Божидача

*Вукоје*²⁰ *Петко*²¹; Милија *Вукоје*; Матеј Јован; Живан Јован неожењен; Цветко доселац; Петрашин Цветко неожењен.

Кућа 6

Махала попа Јована

Марко Петри; Цветко Петри; Никола доселац; Марко доселац; Михаил Марко; Грубан доселац; Петри доселац, Неста доселац; Радисав доселац; удовица Дафна; удовица Јована; удовица Стоја.

Кућа 9 Удовица 3

[205] Махала попа Радоње

Матеј Никола; Степан Никола Бежан; Јака преселац; Симон Цветко; Јован Вука; Радивојева баштина у руци Димитрија.

Кућа 6

²⁰ Или Вукота.

²¹ Или Нико, Ненко.

Махала по па Радмана

Марко Димитри; Димитри доселац; Цветко Радоња; Вук Филип;
Јован Ђура; Огњан Јован неожењен; Комлен Ђура доселац.

Кућа 6

Неожењен 1

Приход

Спенца лица 50 1250

удовица 6 36

пшеница 5 бремена (*himl*) 250

суражица 10 бремена 200

шира 110 чаброва 3520

такса на корито 200

траварина 210

такса на повртњак 84

такса на дрво 84

такса на чување шума 84

свињарина и Божић 70

ушур на воће 80

воденица кадије Јунуса 4 жрвња 60

приход од запушеног хаса винограда, који се
обрађује 80

виноград Диване Алија 3 дунума 15

виноград Велија сина Мустафе 2 дунума 10

виноград спахије Османа 2 дунума 10

виноград Бајазита 2 дунума 10

виноград Халила сина Илијаса 3 дунума 15

приход од монополије реченог Трговишта 2000

приход од баждарине на вино и баждарине на
медовину 1550

нијабет, младарина, такса на издавање тапије
и остало 182

Укупно

10.000 [акчи]

Срђан КАТИЋ

ДВА ИЗВЕШТАЈА О ПОСЛОВАЊУ РУДНИКА МАЈДАНПЕК ИЗ 1566/67. и 1567/68. ГОДИНЕ

Рудник бакра Мајданпек један је од највећих површинских копова на свету. И поред изузетне важности, о његовој прошлости зна се веома мало. Тако се у историографији, доскора, сматрало да историја Мајданпека у новом веку почиње хабзбуршким освајањем северне Србије 1718. године. Рударске радове, међутим, покренуле су Османлије још 1559/60. године.¹ Поред тзв. Старог Рудника, на подручју Мајданпека, отворен је и рудник на бајиру (брду) Караоглан 1571/2. године, а у наредним деценијама још два. Већ средином седамдесетих година XVI века производња бакра достигла је 200 тона, а у време рада сва четири рудника више је него удвостручена,² па се може закључити да је Мајданпек, поред рудника Куре у Анадолији,³ био највећи рудник бакра у Османском царству. Ширење рударских активности допринело је развоју самог места у коме је до страдања у Бечком рату (1688-1690) постојало више од 500 кућа и велика занатско-

¹ С. Катић „Улога Јевреја у отварању и развоју рудника Кучајна и Мајданпек у другој половини XVI века", *Годишњак за друштвену историју*, 1–2 (2001) [у даљем тексту: С. Катић, „Улога Јевреја"] 7-8.

² Исто, 15; С. Катић, докторска дисертација: *Рударство и металургија у Османском царству (на примеру Смедеревског санџака)*, Београд 2005, у припреми за штампу [у даљем тексту: С. Катић, *Рударство*] 197-201.

³ Податке о руднику Куре види: S. Faroqhi, *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, crafts and food production in an urban setting, 1520-1560*, Cambridge 1984, 171-188.

трговачка чаршија.⁴ Производња у Мајданпеку обновљена је после четири велика аустро-турска рата и трајала је све до Првог српског устанка 1804. године.⁵

О османском рударству постоје многобројни документи, који се највећим делом чувају у Архиву Председништва Владе Републике Турске (*Başbakanlık Arşivi*) у Истанбулу. Међу њима посебно треба истаћи годишње извештаје о пословању рудника и ковница новца. Они су сачувани као књиге или као појединачне листине и написани су финансијским писмом – сијакатом. У раду представљамо два извештаја о руднику Мајданпек из 1566/67. и 1567/68 године.⁶ За њих смо се определили због тога што су настали само неколико година после отварања рудника и зато што таква врста докумената није до сада коришћена у историографији.

Сви годишњи извештаји о пословању рудника рађени су типски и били су подељени на неколико целина. У уводном делу уписан је датум почетка и краја обрачунске године и имена управника рудника – емина, главног писара и закупца рудника. Следе подаци о рударској и топионичарској производњи. За руднике бакра, због једноставног металуршког процеса, наведене су само тежине и цене ископане руде и количине добијеног бакра, док су за руднике чији су производи били олово, сребро и злато ти подаци заузимали и по две стране.⁷

Наредну целину чини списак прихода које је држава убирала у руднику. На почетку је износ државне десетине од метала, а потом следи неколико пореза и такси скупљаних у рударском насељу и околини. У новоотвореном руднику Мајданпек с малим бројем рударских и топионичарских постро-

⁴ Т. Катић, „Сувоземни пут од Београда до Видина (Према дневнику похода Мустафа-паше Ђуприлића 1690. године), *Историјски часопис*, XLVII (2000) 109.

⁵ С. Катић, *Рударство*, 272-295.

⁶ Ali Emîri Tasnifi, *Başbakanlık Arşivi*, Istanbul [у даљем тексту: AE], *Kānûni Süleymân*, 115/1; II *Selîm*, 1/2.

⁷ У два извештаја из суседног рудника Кучајна, који су настали у истом периоду, уписано је шест врста руде, с подацима о тежини, ценама и продатим количинама. Потом следе ставке о нерафинисаном сребру из топионица, рафинисаном сребру из чистилца – калхана, издвојеном злату, као и потрошним топионичарским материјалима (*Bâb-i defteri*, *Başmuhasebe kalemi*, *Başbakanlık Arşivi*, Istanbul, 61, 974/5; 975/6).

јења и рударским насељем у настанку, тај број био је знатно мањи него у развијеним рударским срединама.⁸

Прикупљени новац слат је у царску благајну, посадама утврђења на име плата и провинцијским управитељима за финансирање јавних радова. За сваку пошиљку уписани су подаци о суми, лицу задуженом за испоруку, и датуму приспећа.

Посебан део обрачуна посвећен је припадностима емина, главног писара и надзорника рудника и топионица – шафара. Појединачно су наведени њихова имена, врста службе, висина дневнице, и зарађени износ.

Извештаје су потписима и печатима оверавали службеници регионалних надзорништва царских прихода. У случају Мајданпека то су били надзорник и кадија-инспектор Београдског надзорништва, чија се надлежност простирала на санцаке: Смедерево, Крушевац, Зворник и Срем.⁹

Анализом постојећих података могу се поставити важни закључци. Тако, на пример, дужина фискалне године и обрачунавање плата доказују да су рудници бакра радили целе године, а изузетно висок проценат бакра у руди указује на налазишта самородног бакра у првоотвореном руднику у Мајданпеку.

Обрачуни садрже и неке особености рудника Мајданпек, као што је рачунање финансијске године према сунчевом, а не месечевом календару, како је то иначе било уобичајено у османским рудницима. Треба истаћи и назив рудника Мајдан – Медни Пек, који се јавља још у неколико обрачуна о пословању из шездесетих и седамдесетих година XVI века. Он сведочи о старом имену реке које је садржало старословенски придев медни, што значи бакарни Пек.

⁸ У то време, у Кучајни је, поред десетине од сребра и злата, из насеља и околине прикупљано седам пореза и такси (*исто*).

⁹ С. Катић, *Рударство*, 152-164.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
السلامة والسلامة
السلامة والسلامة

سنة ١٣٥٠ هـ

عالمی

2

المؤلف .

المطبعة

محاسن و فضائل

للعقود والعهود

المادة ٢٠.

الحمد لله
الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
لولا ان هدانا الله
لكننا لكانم
خاسرين

نہایت اس کے لئے کہ وہ ان کے لئے

تسليم الله

۱۰۰

ملک

برقمه

لے لیا ۔

_____ Vega

۹۷۶
 ۱۱

ТРАНСКРИПЦИЈА

Muhâsebe-i

mahsûlât-i cevâhir ve nühâs-i ma'den-i Medni İpek 'an evvel-i Ağustos el-vâkı' fî 14. Muharrem sene 974. ilâ 25. Muharrem sene 975. be zabt-ı Dervîş emîn-i mültezim ve be-kalem-i Yahyâ el-kâtib

Asl-ı cevâhir

kıbıl 9.316,5

Mahsûl-i nühâs 'an cevâhir-i mezbûre

nühâs vukıyye 51.935,5

öşr-i mîrî 5.193,5 vukıyye

Muhâsebe-i nakdiyye

Asl-ı mâl 58.142

'An mahsûl-i öşr-i nühâs ki der bâlâ mestûr est

vukıyye 5.193,5 fî 10,5

semen 54.532

'An mahsûl-i bâc-ı siyâh-i ma'den-i mezbûre fî't-târîhi'l-mezkûr 1.518.

'An mahsûl-i bâdîhavâ-i ma'den-i mezbûre fî't-târîhi'l-mezkûr 2.092.

Vuzi'a [min] zalike

Et-teslîmât

İrsâliyye be-hızâne-i âmire be-nakl-ı Mehmed gulâm-ı şâhî havâle-i Ağustos el-vâkı' fî 7. Safer sene 976.

49.498

resid fî 16. C. (Cumâde'l-âhır) sene 976.

Mevâcib-i Dervîş emîn-i mültezim 'an 14. Muharrem sene 974 ilâ 25. Muharrem sene 975 fî yevm 10 – 3.640.

Mevâcib-i Yahyâ kâtib-i ma'den-i mezbûre fî't-târîhi'l-mezkûr fî

yevm 5 – 1.820.

Mevâcib-i Ömer şafar-i çarh-ı ma‘den-i mezbûre fî’t-târîhi’l-mezkûr fî
yevm 3 – 1.092

Mevâcib-i Şa‘bân şafar-i jol-ı ma‘den-i mezbûre fî’t-târîhi’l-mezkûr fî
yevm 3 – 1.092

Becihet-i rûsûm-ı çavuşân ve bevvâbân-i Dergâh-ı Âlî be-yed-i
Hüseyin el-bevvâb ber mûceb-i hükm-i şerîf 1.000

..... be-ma‘rifeti’l-fakîr Bâlî el-kâdî bi-Belgrad el-müfettiş (mühür)

Hurrire be-ma‘rifeti’l-fakîr Mü‘min en-nâzır (mühür)

Muhâsebe-i
mahsûlât-i cevâhir ve nühâs-i ma‘den-i Medni İpek ‘an evvel-i
Ağustos el-vâkı‘ fî 25. Muharrem sene 975. ilâ 6. Safer sene 976. be-
zabt-ı Dervîş emîn-i mültezim ve be-kalem-i Yahyâ el-kâtib

Asl-ı cevâhir
kıbıl 6.227 ç. (çeyrek) 1

Mahsûl-i nühâs ‘an cevâhir-i mezbûre
nühâs vukıyye 40.312
öşr-i mîrî 4.031 vukıyye

Muhâsebe-i nakdiyye
Asl-ı mâl 47.814

‘An mahsûl-i öşr-i nühâs ki der bâlâ mestûr est
vukıyye 4.031 fî 10
semen 40.310

‘An mahsûl-i bâc-ı siyâh-i ma‘den-i mezbûre 5.000

‘An mahsûl-i bâdıhavâ-i ma‘den-i mezbûr 2.504

Vuzi‘a [min] zalike
Et-teslîmât

İrsâliyye
be-hızâne-i âmire be-nakl-ı Mustafa ‘an zümre-i silâhdâran havâle-i
Nevrûz el-vâkı‘ fî sene 976
20.000

Becihet ta‘mîr ve termîm-i Câmi‘-i şerîf-i kal‘a-ı Bâlâ Belgrad ber-
mûceb-i hükm-i şerîf be-yed-i Receb Beğ hâdim-i hâkânî
10.170

Teslîm be-Mehmed Beğ mîr-i livâ-i Sirem sâbıka be-cihet-i zahîre ber-
mûceb-i emr-i şerîf ve tezkire-i hod
10.000

Mevâcib-i Dervîş emîn-i mültezim ‘an 25. Muharrem sene 975 ilâ 6.
Safer sene 976 fî yevm 10 – 3.640.

Mevâcib-i Yahyâ kâtib-i ma‘den-i mezbûr fî’t-târîhi’l-mezkûr fî yevm
5 – 1.820.

Mevâcib-i Ömer şafar-i çarh-ı ma‘den-i mezbûre fî’t-târîhi’l-mezkûr fî
yevm 3 – 1.092

Mevâcib-i Şa‘bân şafar-i jol-ı ma‘den-i mezbûr fî’t-târîhi’l-mezkûr fî
yevm 3 – 1.092

Ez’af ’ül-ibâd Lutfî el-müvellâ bi-kazâ-i Belgrad, el-müfettiş (mühür)

Hurrire be-ma‘rifeti’l-fakîr Mü‘min en-nâzır (mühür)

ПРЕВОД

Обрачун

прихода од драгоцене рудаче и бакра мајдана Медни Пек, од 1. августа [1566.], који је био 14. Мухарема 974. године [по Хиџри], до 25. Мухарема 975. године (1.VIII 1567), у држању Дервиша, емина-закупца,¹⁰ а који је сачинио Јахја писар.¹¹

Очишћена руда: 9.316,5 кабала¹² (228.962 kg)

Приход од бакра из очишћене руде: 51.935,5 ока¹³ (63.818 kg)
Државна десетина: 5.193,5 оке (6.381 kg)

Обрачун у новцу

Основни капитал 58.142 [акче]

Приход од десетине бакра који је горе записан
5.193,5 ока по 10,5 [акчи] – 54.532 [акче]

Приход од градске баждарине поменутог рудника у наведеном периоду – 1.518 [акчи]

¹⁰ У то време, Дервиш Али је већ држао трогодишњи закуп рудника и ковнице новца у Кучајни. Он је 1567. године, под новим условима, објединио закупе у Мајданпеку и Кучајни. Међутим, због слабог пословања, држава је пре краја трогодишњег рока раскинула уговор и преузела привремену управу над рудницима и ковницом новца (С. Катић, „Улога Јевреја“, 12-13).

¹¹ Јахја је поред службе писара у Мајданпеку био и емин рудника и ковнице новца у Кучајни (исто).

¹² Кабао (*kibîl, kabal*) – запреминска мера за мерење руде, која је по свему судећи износила 20 ока, односно 8.000 дирхема. Тежину кабла у килограмима (24,576 kg) рачунали смо према тебриском дирхему од 3,072 грама, који је до краја XVII века био у званичној употреби у Османском царству. На примену тебриског уместо византијског или руми дирхема од 3,207 грама указали су Х. Сахилиоглу, а потом и Е. Херциг и Г. Агоштон (Н. Inalcik, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica*, XV (1983), 318-320; Е. Herzig, „A Note on the Ottoman Lidre and Dirhem Around 1500", *Turcica*, XV (1988), 247-249; G. Agoston, "Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Tomus XLVII, 1-2 (1994), 15-48, 34.

¹³ Ока (*okka, vukiyue, kiyye*) – мера за тежину, од 400 дирхема, којом је у рудницима мерен бакар. Тежина оке у тебриским дирхемима је 1.228,8 грама.

Приход од бадухаве¹⁴ поменутог рудника у наведеном периоду – 2.092 [акче]

Одузето од тога
Предато је:

Пошиљка царској благајни коју је обавио Мехмед, царски слуга, августовском пошиљком,¹⁵ што се догодило 7. Сафера године 976 (1. VIII 1568)¹⁶ – 49.498 [акчи]
Испоручена 16. Џумаде друге године 976 (6. XI 1568).

Принадлежност Дервиша, емина-закупца, од 14. Мухарема 974. године до 25. Мухарема 975. године (1.VIII 1566 – 1. VIII 1567), дневно по 10 [акчи] – 3.640¹⁷ [акчи].

Принадлежност Јахје, писара поменутог рудника у наведеном периоду, дневно 5 [акчи] – 1.820 [акчи]

Принадлежност Омера, шафара топионице поменутог рудника у наведеном периоду, дневно 3 [акче] – 1.092¹⁸ [акче]

Принадлежност Шабана, јамског шафара поменутог рудника у наведеном периоду, дневно 3 [акче] – 1.092 [акче]

¹⁴ Бадухава, назив за групу пореза, такси и глоба, које су плаћали сви одрасли мушкарци у Османском царству. Најважнији део бадухаве била је крвнина, односно новчане казне за крвне деликте и друга кривична дела.

¹⁵ У годишњим извештајима увек се наводе два термина пошиљки у Истанбул: Невруз – Персијска Нова година (пролећна равнодневница) и тзв. августовска пошиљка (С. Катић, *Рударство*, 127).

¹⁶ Прва испорука новца упућена у османску престоницу извршена је с годину дана закашњења, што указује на посебне услове закупа, или, вероватније, финансијске потешкоће закупаца.

¹⁷ У свим извештајима из Мајданпека из тог времена обрачунаване су 364 дневнице (D.BŞM 79, 2-7; AE, Kânûni Süleymân, 115/1, 115/2; AE, II Selîm, 1/1, 1/2, 2/1, 2/2, 3). Разлози за такво поступање нису нам познати.

¹⁸ На основу десетина рудничких извештаја из тог периода види се да су плате шафара у највећем броју случајева износиле пет акчи, што значи да су плате у време закупа Дервиша Алија биле неуобичајено ниске (С. Катић, *Рударство*, 85-87).

На име таксе за чауше и капиције Високе Порте, руком Хусејина, капиције, у складу са часном заповести – 1.000 [акчи]

Сажетак је извршен под надзором убогог Балија, кадије Београда, муфетиша (с.р. печат).¹⁹

Написано под надзором убогог Мумина, назира (с.р. печат).

Обрачун

прихода од пречишћене руде и бакра мајдана Медни Пек, од 1. августа [1567.], који је био 25. Мухарема 975. године, до 6. Сафера 976. године (1. августа 1568), у држању Дервиша, емина-закупца, а који је сачинио Јахја писар.

Пречишћена руда: 6.227 кабала и $\frac{1}{4}$ (153.041 kg)

Приход од бакра из поменуте пречишћене руда: 40.312 ока (49.535 kg)
Државна десетина: 4.031 ока (4.953 kg)

Обрачун у новцу

Основни приход 47.814 [акчи]

Приход од десетине бакра који је горе записан
4.031 ока по 10 [акчи] – 40.310 [акчи]

Приход од градске баждарине поменутог рудника – 1.518 [акчи]

Приход од бадухаве поменутог рудника – 2.092 [акче]

Одузето од тога

Предато је:

Пошиљка царској благајни коју је обавио Мустафа, припадник [царских] спахија, пошиљком за Невруз 976. године – 20.000 [акчи]

¹⁹ Муфетиш је био задужен за решавање правних питања и за контролу пословања царских муката на незарету.

Поправка и обнова Часне цамије у Горњем граду београдске тврђаве,²⁰ у складу са часном заповести, посредством Реџеп-бега, царског службеника – 10.170 [акчи]

Предато Мехмед-бегу бившем санџакбегу Срема, као трошак за намирнице, у складу с часном наредбом и тескером – 10.000 [акчи]

Принадлежност Дервиша, емина-закупца, од 25. Мухарема 975. године до 6. Сафера 976. године (1. VIII 1567-1. VIII 1568), дневно по 10 [акчи] – 3.640 [акчи]

Принадлежност Јахје, писара поменутог рудника у наведеном периоду, дневно 5 [акчи] – 1.820 [акчи]

Принадлежност Омера, шафара топионице поменутог рудника у наведеном периоду, дневно 3 [акче] – 1.092 [акче]

Принадлежност Шабана, јамског шафара поменутог рудника у наведеном периоду, дневно 3 [акче] – 1.092 [акче]

Најпонижнији од слугу божијих Лутфи, мула у кадилуку Београд, муфетиш (с.р. печат).

Написано под надзором убогог Мумина, назира (с.р. печат).

²⁰ Средином јула 1565. године дошло је до великих оштећења на београдској тврђави услед експлозије изазване ударом грома, па је за неопходне поправке и обнову бедема одмах издвојено 300.000 акчи (Maliyeden müdevver defteri, Başbakanlık Arşivi, İstanbul, 2775, s. 84). Цамија је вероватно тада оштећена, а новац издвојен из прихода рудника Мајданпек спадао је у накнадне трошкове.

Драгана АМЕДОСКИ

ДВА ПОПИСА ЗЕМУНСКЕ НАХИЈЕ ИЗ 1578/9. И 1588-1596. ГОДИНЕ

Најстарије пописе Земунa и околних села из 1546.¹ и 1566/7.² године објавио је Хазим Шабановић.³ Остали сачувани пописи ове области из 1578/9,⁴ периода после 1588.⁵ и 1614. године⁶ за сада још увек нису објављени.

У Архиву Србије налазе се фотокопије дефтера, из 1578/9. године⁷ и из времена Мурата III (1574-1596), после 1588. године,⁸ чије смо преводе овде саопштили. Подаци садржани у овим пописима већ су анализирани у раду “Земун и земунска нахија у XVI веку”.⁹

¹ Istanbul Başbakanlık Arşivi (BBA), *Tapu defteri (TD)* 437.

² BBA, *TD* 549.

³ Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, 1, 1, Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566, Београд 1964, 400-411, 581-601. У даљем тексту *Турски извори*. Брус Мекгоуан је касније објавио попис Сремског санџака из 1566/7. године (B.W. McGowan, *Sirem sancağı mufassal tahrir defteri*, Ankara 1983).

⁴ BBA, *TD* 571.

⁵ BBA, *TD* 673.

⁶ У поседу Јана Рејцмана, Универзитет у Варшави (према McGowan, *Sirem sancağı*, lvi).

⁷ Архив Србије *TD* 571 (3819-4000). Фотокопија дефтера није комплетна јер недостају завршне стране, али је потпун попис земунске нахије. У даљем тексту пагинација Архива Србије.

⁸ Архив Србије *TD* 673 (3635-3818). У даљем тексту пагинација Архива Србије.

⁹ Д. Амедоски, “Земун и земунска нахија у XVI веку”, *Историјски часопис* LII, Београд 2005, 195-224.

Значај ових пописа је у томе што на основу њих може да се утврди како се развијала земунска нахија у XVI веку, како се кретао број њених насеља, какве су биле промене у етничком саставу становништва, као и демографска кретања, а у складу са тим и измене у статусу Земуна као седишта нахије. Подаци о новчаним и натуралним дажбинама у дефтерима које смо саопштили омогућавају реконструкцију привредних прилика у земунској нахији у означеном периоду.

ПОПИС ЗЕМУНСКЕ НАХИЈЕ ИЗ 1578/9. ГОДИНЕ

[3970]

Нахија Земун, припада београдском кадилуку

Сама варош Земун, припада поменутој нахији

Цемат муслимана поменуте вароши:¹⁰

Вели син Касима 22, Тимур син Абдулаха 22, Деде Инехан 22, Ибрахим син Ресула 22, Мехмет син Делала 22, Хасан војник, Мехмет син Јусуфа 22, Махмуд син Дерзије 22, Али син Бали Рустема 22, Сулејман Јусуф 22 - 1 виноград 1 дунум, Искендер Абдулах 22, Кемал син Хусејина 22, Вели син Абдулаха 22, Хусејин Абдулах 22, Хурем Абдулах 22, Осман субаша 22, Пири војник 22, Сулејман Касим 22, Синан Кара 22, Вели син Абдулаха 22, Синан Бербер 22, Сефер син Махмуда, Муслихудић Абдулах 22, Хасан штављач 22, Ахмет Абдулах 22, Рамазан Ферхад 22, Хусејин Јусуф 22 - 1 виноград 1 дунум, Али чизмар 22 - 1 виноград 1 дунум

Кућа: 28

Хришћани вароши Земун која припада поменутој нахији:

Марко Јован, Марко Брајан, Никола Живко, Јочко Бојовић, Живко

¹⁰ Имена која смо у преводу подвукли означавају старешине кућа који се јављају и у претходном попису, староседеоце.

стар, Која Радоје, Нико морнар, Јован Груја, Јован доселац, Лазар Обрад, Димитре поп, Радосав Дамјан, Вука доселац, Дамјан Ратко, Радосав Никола, Јован Босанић, Цветко Петре, Андрија Дуја, Јован Огњен, Димитре Павал, Павал Перањача, Вукдраг кожухар, Јован Тасин, Миладин Никола, Паун доселац, Субота доселац, Петко Дуја, Митрета Хамерик,¹¹ Ђурађ Босанка, Шимун доселац, Илија Соја, Стојан Драгић, Марко Бакић, Вукдраг Вук Савинац, Живко влах, Живко Зоран, Павал Вучерина, Стојко Милија, Субота чизмар, Илија Пејак, Радован Ђуроје, Јован доселац, Пеја Станисав, Недељко Зоран, Степан месар, Војин коњушар,¹² Радоња Станко, Ђурађ Панић, Јован Драган, Јован Вујић, Димитре Герин, Димитар Глумац, Радосав Маровић, Ђурко Живко, Јован Милић, Вукоман Ђуро, Јован доселац, Илија доселац, Недељко Ђуроје, Петко Ракић, Вук Пејо, Дамјан доселац, Стојан ковач, Микавица Ивић, Недељко доселац, Новак Никола, Марко Хамирић, Драгоје доселац, упражњена баштина Радула доселца,¹³ упражњена баштина Божицара доселца, Вуја доселац, Рајак доселац, удовица Цвета, удовица Милица

Кућа: 71, удовица 2¹⁴

Приход од ушура и намета:

25400

Прихваћено је	25400
пшеница, 146 мерица	2190
јечам, 146 мерица	976
зоб, 50 мерица	200
просо, 10 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва муслимана и хришћана	3796
ушур од вина, десетина од шире, 130 пинти	1300
овчарина	2300
торовина	360

¹¹ Село Амерић, припада авалској нахији (Х. Шабановић, *Турски извори*, 571).

¹² Постоји могућност да се чита и као *kaluşar/koloşar*—колар.

¹³ Нисмо сигурни у читање , али са великом вероватноћом може да се чита као *laq* (لَق) у значењу голетан, празан (земља), неважећи (Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Beirut 1996, 1636).

¹⁴ Погрешно израчунат укупан број кућа, има их 75.

ушур од кошница	3000
порез на сепет	50
порез на бостан	15
порез на удовице	12
ушур од белог и црног лука	140
ушур од лана и конопље	200
ушур од сочива, боба, граха и репе	142

[3971]

ушур од купуса	1000
младарина	324
порез на винску бурад	1500
пољачина	450
порез на чифлук	572
порез на тапију	300
порез на свиње	400
порез на Божић	73
ушур од воћа	6
млинови на реци Дунав, 6 жрвања по 60, порез	300 ¹⁵
ушури од житарица и других зрнатица муслимана	178
приход од тржишних такси, недељног сајма, ихтисаба и ихзарије поменуте вароши	4000
Велико и мало острво насупрот Земуну ¹⁶	
Приход од ушура и намета:	240

Друго острво¹⁷ насупрот поменуте вароши. Становништво поменуте [вароши] и околине напаса стоку и сади поврће.
Укупно: 30

Чифлук Рецеп бега, назира, на граници поменуте вароши. Пошто су земље и ливаде поменутог чифлука у време пописа у његовом поседу и пошто је дао државној благајни 300 акчи на име

¹⁵ Очигледно је овде у питању грешка писара, зато што је млинарина по жрвњу износила 50 акчи.

¹⁶ Ратно острво.

¹⁷ Острво код Земунa, са леве стране (X. Шабановић, *Турски извори*, 585).

таксе на тапију, уписано је у нови царски дефтер, с тим да сваке године отсеком плаћа по 150 акчи господару земље уместо ушура.	
Укупна надокнада за ушур у готовом	150
Половина бадухаве	496

Поменути варош се налази на почетку прелаза насупрот београдске тврђаве; [Становници] ни ноћу ни дању нису мирни од путника и намерника; они хране поштанске коње, а улаке који долазе и пролазе због државне службе спроводе до мензила. У надокнаду за те службе они плаћају од сваке куће по 45 акчи на име цизије и увећања царског ступања на престо и дају по једну и по мерицу пшенице и по једну и по мерицу јечма, рачунајући према митровачкој мерици. Осим поменутог, све порезе плаћају попут остале раје, док су ослобођени од изванредних намета и обичајних терета, нузула,¹⁸ церахора,¹⁹ данка у крви и од свих осталих кулука. Будући да је тако уписано у старом султанском дефтеру, заведени су и у нови царски дефтер као мензилције и то на ранији начин.

Село Грабовац,²⁰ припада поменутој нахији

Илија Грубач, Марко Радоња, Новак Богдан, Марко Никола, Ђуро Радул, Станисав Рајак, Рака Радул, Вук Никола, Вукдраг Цветко, Раден Груја, Никола Степан, Цветко Радоња, Вујица доселац, Јован доселац

¹⁸ Припада изванредним наметима и обичајним теретима, а подразумева давање хране за људе, позобу за коње, или давање новца за владара и његове потребе у пролазу, приликом коначења, у војном походу итд. Ову дажбину је давала раја, осим ако није била ослобођена, док војни сталеж није подлегао овој обавези (Д. Бојанић, *Турски закони*, 158).

¹⁹ Њихова делатност је најпре била везана за војску, док је касније подразумевала поправку тврђава, изградњу мостова, рад у рудницима и друге тешке физичке послове. Постојала је и обавеза давања одређеног броја церахора која је улазила у изванредне намете и обичајне терете (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, 63-64).

²⁰ Данас потес села Бечмена (Д. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7. Историја насеља и становништва*, САН, Београд 1950, 44, у даљем тексту *Срби у Срему*).

Кућа: 14

Виноград Шахмана сина Курда, 1,5 дунум	
порез на тапију	15
Приход од ушура и намета:	
4900 ²¹	
пшеница, 66 мерица	990
јечам и раж, 18 мерица	108
зоб, 5 мерица	20
просо, 15 мерица	105
порез на сено, бостан и дрва и остало	728
ушур од шире, 191 пинта	1910
овчарина	352
торовина	45
ушур од кошница	250
порез на сепет	30
ушур од белог и црног лука	18
ушур од лана и конопље	19
ушур од сочива, боба, граха, репе	12
ушур од купуса	13
младарина	150
пољачина	35
порез на винску бурад	15
порез на дунум 1,5	37
порез на тапију	15
порез на свиње	99
порез на Божић	35
порез на удовице	5
бадухава	40

**Село Батајница са земљама Вишњевац,²² Блажевац,²³
Двориште²⁴ и Ђурино Горње²⁵ и**

²¹ Тачан збир прихода износи 5046.

²² Неубицирано.

²³ Неубицирано.

²⁴ Неубицирано.

половина земљи-шта мезре Окоп²⁶ у близини поменутог села
Ђурађ Милосав, Цветко Петко, Стоја Милосав, Пеја Милосав, Вук Степан, Радивој Милић, Јован Вучина, Продан Радивој, Вукдраг Милић, Продан Страхиња, Радосав калуђер, Рајак доселац, Вук Цветко, Вукдраг Огњен, Вукић Петровић, Лазар Петровић, Пеја Којчић, Раја Новак, Томаш Радул, Грубач Јован, Путник Ђуро, Пејак Петре, Ђуро Божица, Новак Вукоје, Милак Стојан, Јакша доселац, Павал Радул, Продан поп, Радоје Станко, Манојло Јован, Димја влах, Вукач Радан, Милак Никола, Вук Радича, Рајак Димитре, Вукдраг Доланић, Никола Радован, Михаил Радоња, Цветко Лукач, Пејак Петко, Марко Радоња, Петре доселац, поп Никола, удовица Надица, удовица Милица

Кућа: 43, удовица 2

Земљиште Дуги Извор²⁷ и Изворњак²⁸ припада поменутом.

Приход од ушура и намета:

10866	
пшеница, 315 мерица	4725
јечам, 105 мерица	630
зоб, 2 мерице	80
просо, 50 мерица	350
порез на сено, бостан и дрва и остало	2236
ушур од шире, 45 пинти	450
овчарина	800
торовина	160
ушур од кошница	400
порез на сепет	36
ушур од белог и црног лука	48
ушур од лана и конопље	56
ушур од сочива и осталог	160
ушур од купуса	50
младарина	160

²⁵ Неубицирано.

²⁶ Окопје, потес у пољу Батајнице (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 40); северозападно од Батајнице (Х. Шабановић, *Турски извори*, 597).

²⁷ Неубицирано.

²⁸ Неубицирано.

пољачина	70
порез на винску бурад	140
порез на тапију	40
порез на Божић	58
порез на удовице	12
порез на свиње	85
[3972]	

бадухава	120
Половина земљишта мезре Ругаш, ²⁹ у близини поменутог села, припада Батајници.	
Приход од ушура и намета:	250

Село Сурчин са мезром Микула³⁰ у близини поменутог села, припада поменутој нахији

Кнез Војин Петруш, Павун Степан, Живко Јован, Ђуро Вукашин, Милула Станишин, Димитре Јован, Михајло Радоња, Стојан Селак, Марко Радојица, Радоје Петко, Новак Рајко, Вучко Рајко, Степан Радосав, Радован Никола, Војин Радосав, Димитрашин Радован, Дуја влах, Никола Ђурић, Ђурица влах, Вукашин Вукман, Цветко Панић, Димитре Михаил, Петар Никола, Дабижив Панић, Рељина Бојан, Раја Јочић, Никола Пирија, Вукман Радојин, Никола Никашин, Павал доселац, Димитре доселац, упражњена баштина Томаша Радоње, упражњена баштина Ђурађа доселца, удовица Тодора

Куће са баштинама: 30, удовица 1, кнез 1

Приход од ушура и намета:

6875³¹

пшеница, 100 мерица	4725
јечам и раж, 80 мерица	480

²⁹ Х. Шабановић га поистовећује са истоименом мезром код села Биљарице, које је идентично са данашњим истоименим потесом југоисточно од Батајнице (Х. Шабановић, *Турски извори*, 591).

³⁰ Данас не постоји (Х. Шабановић, *Турски извори*, 592).

³¹ Тачан збир прихода износи 10110.

зоб, 15 мерица	60
просо, 70 мерица	490
порез на сено, бостан и дрва и остало	1664
ушур од шире, 120 пинти	1200
овчарина	570
торовина	132
ушур од кошница	175
порез на сепет	20
ушур од белог и црног лука	45
ушур од лана и конопље	27
ушур од сочива, боба, граха и репе	35
ушур од купуса	22
младарина	90
пољачина	40
порез на винску бурад	45
порез на тапију	54
порез на Божић	35
порез на свиње	75
ушур од воћа	6
порез на удовице	6
бадухава	114

Село Тврдењава³²

Радин Радојин, Вук Милош, Војин Димитре, Радосав Драгиша, Војин Радин, Вукдраг Огњен, Рајак Димитре, Гојак Ђурић, Драгиша Дивнић, Манојло Радан, Петко доселац, удовица Марија

Кућа: 11, удовица 1

Приход од ушура и намета:

5599

пшеница, 100 мерица	1500
јечам и раж, 45 мерица	270
зоб, 9 мерица	36
просо, 20 мерица	140

³² Потес између Бечмена, Јакова, Сурчина и Добановаца (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 292).

порез на сено, бостан и дрва и остало	572
ушур од вина, 200 пинти	2000
овчарина	270
торовина	54
ушур од кошница	290
порез на сепет	30
ушур од белог и црног лука	32
ушур од лана и конопље	25
десетина од сочива, граха и репе	26
ушур од купуса	39
младарина	30
пољачина	45
порез на винску бурад	30
порез на тапију	10
порез на Божић	20
порез на свиње	39
порез на удовице	6
ушур од воћа	5
половина бадухаве	130

Село Бановци³³ са мезрама Ливадице,³⁴ Луково,³⁵ Фодвар,³⁶ Рупача³⁷ и половином земљишта мезре Окоп у близини помесног села

Кнез Петар Брајан, Цветко Бакић, Субота доселац, Живко Вуксан, Ђука Данчул, Петре Степан, Вук Радул, Милош Радул, Петре Радица, Петко Вучко, Петко Вечерин, Живко Вуксан, Петар Старић, Никола Поповић, Радован Којчић, Дуја Радоња, Раја Маловац, Јочко Радош, Драган доселац, Вуксан доселац, Вуја Перин, Петре Јован, Боја Мијовчевић, Петар Томанић, Пеја Вучко, Пејо Јочић, Никола Јочић, Вук Димитре, Милош Данчул,

³³ Стари Бановци.

³⁴ Ливаде, потес у пољу Старих Бановаца на Дунаву (Д. Поповић, *Срби у Срму*, 38).

³⁵ Неубицирано.

³⁶ Неубицирано.

³⁷ Рупача је вероватно данашњи локалитет Гвозђено Поље, северно од Окопја. (Х. Шабановић, *Турски извори*, 601).

Милош влах, Јован Михић, Иван Петре, Стојан Поповић, Јако Перин, Степан Петко, Михајло Турковић, Никола Лукач, Петре Зоран, Ђуро Јован, Михаил Глумац, Вукоје Петре, Павал колар, Михајло Милак, Васил Давид, Трифун Радан, Јован Бурсић, Војин Ранчић, Милош Павал, Петре Милован, Јован Рајин, Новак Путник, Степан Гвоздић, Ђура Никшић, Томаш Цвејић, Јован Манојло, Вук ковач, Војин Рајак, Стојан Боја, удовица Станка

Кућа: 57, удовица 1, кнез 1

Порез на тапију земљишта поменуте мезре Фодвар
која је у поседу становника поменутог села Бановци 2000

[3973]

Приход од ушура и намета:

16736³⁸

пшеница, 440 мерица	6600
јечам и раж, 300 мерица	1800
зоб, 30 мерица	120
просо, 100 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва и остало	2964
ушур од шире, 90 пинти	900
овчарина	1425
торовина	285
ушур од кошница	800
порез на сепет	100
ушур од белог и црног лука	80
ушур од сочива, боба, граха и репе	160
ушур од лана и конопље	54
ушур од купуса	40
младарина	90
пољачина	100
порез на винску бурад	130
порез на тапију	32
порез на удовице	6
порез на Божић	80
порез на свиње	120

³⁸ Тачан збир прихода износи 19781.

ушур од воћа	10
бадухава	140

Половина земљишта мезре Владовци³⁹ у близини поменутог села.
Приход од ушура и намета: 545

Воденице на реци Дунав, насупрот мезре Фодвар и Црвене Цркве,
припадају Земуну 500

**Село Бућавци⁴⁰ са мезром Топола,⁴¹ сејалиштем раје помену-
тог села, припада поменутој нахији**

Радица Радосавић, Радул Радивој, Рајин ковач, Мирко влах,
Драгоје Вукоје, Радул Ђурађ, Леско Петровић, Каран Степан,
Петре Живко, Драгош Радивој, Гвозден Радица, Павал Андрија,
Ратко Ђурађ, Вукашин Милко, Јован влах, Петре говедар, Милија
поп, Радосав Радонић, Огњен Смољан, Богдан Владојевић, Петко
Вуковић, Петко Војин, Радул Владојевић, Петре Вукша, Вучко
Радосав, Никола Петко, Вук Вечерин, Вук Степан, Радич Цветко,
Иван Радосавић, Стојан Никола, упражњена баштина Тодора
доселца, удовица Милица, упражњена

Куће са баштинама: 31, удовица 1⁴²

Приход од ушура и намета:

15800	
пшеница, 350 мерица	5250
јечам и раж, 250 мерица	1500
зоб, 150 мерица	600
просо, 100 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва и остало	1664
ушур од шире, 350 пинти	3500

³⁹ Неубицирано.

⁴⁰ На простору села Бољевци (О. Зиројевић, “Сремске цркве и манастири у турским пописима из друге половине XVI века”, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 25, 1989, 28).

⁴¹ Топола, потес у пољу Бољеваца или онај југоисточно од Сурчина (Х. Шабановић, *Турски извори*, 595).

⁴² Грешка у бројању, укупно 33.

овчарина	605
торовина	65
ушур од кошница	680
порез на сепет	28
ушур од белог и црног лука	165
ушур од лана и конопље	150
ушур од сочива, боба и граха	150
ушур од купуса	140
младарина	115
пољачина	62
порез на винску бурад	40
порез на тапију	60
порез на свиње	85
порез на Божић	75
порез на удовице	6
ушур од воћа	10
половина бадухаве	150
Мезра Живац ⁴³ у близини поменутог села, припада поменутом	
Приход од ушура и намета:	300

Село Врбас,⁴⁴ припада поменутој нахији

Кнез Петар Петко, Угљеша Петран, Рајак Радул, Воја Браја, Раден Бежан, Павал Бежан, Радосав Петре, Вук Милош, Вукдраг Драгоје, Ђура Дукић, Манојло Петко доселац, Иван Бежан, Петко калуђер, Родоња Бежан, Храбак Бојић, Миладин Степан доселац

Куће са баштинама: 15, кнез 1

Приход од ушура и намета:

2500

пшеница, 40 мерица	600
јечам и раж, 40 мерица	240
зоб, 15 мерица	60

⁴³ Данас се тако зове један потес у селу поља Прогара (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 95).

⁴⁴ Потес између Сурчина и Бежаније (*Stara Pazova*, Masstab 1:75000, Zone 26 kol. XXII, Wien K.u.k. militar-geographisches Institut, 1915).

просо, 20 мерица	140
порез на сено, бостан и дрва и остало	780
ушур од шире, 12 пинти	120
овчарина	145
торовина	29
ушур од кошница	30
порез на сепет	14
ушур од белог и црног лука	20
ушур од лана и конопље	25
ушур од сочива, боба и граха	30
ушур од купуса	20
младарина	30
пољачина	25
порез на винску бурад	30
порез на тапију	25
порез на свиње	30
порез на Божић	20
ушур од воћа	7
бадухава	80

Мезра Орешац⁴⁵ у близини поменутог села Врбас, припада поменутој нахији.

Приход од ушура и намета: 353

Мезра Бршљан⁴⁶ на обали реке Саве, приход од ливада и осталог припада поменутој нахији.

Ливада Ибрахим бега, заима, становник Београда. Претходно наведена ливада на поменутој мезри Бршљан је [величине] од око шест кола и пошто му је раније господар земље издао тапију и пошто се она налази у његовом поседу, тако је заведено и у новом царском дефтеру.

Одсеком годишње 40

Приход од ушура и намета: 908

⁴⁵ Потес у пољу Сурчина (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 282).

⁴⁶ Потес у пољу Сурчина (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 254).

[3974]

Село Јаково⁴⁷

Кнез Јован Рајин, Обрад Којчић, Вукосав Вуксан, Вук Смедеревац, Петре Јован, Радоје Радонић, Живко Радич, Живко Вук, Радоња Јован, Радул Весић, Радоје Никола, Храбак Вучко, Јован Вукдраг, Цветко Степан, Стојан Грубач, Петре Манојло, Манојло Радосав, Димитре доселац, Вукоје Радин, Рајак доселац, Ђурађ Марко

Кућа: 20, кнез 1

Приход од ушура и намета:

3823⁴⁸

пшеница, 100 мерица	1500
јечам и раж, 50 мерица	300
зоб, 5 мерица	20
просо, 20 мерица	140
порез на сено, бостан и дрва и остало	1040
ушур од шире, 30 пинти	300
овчарина	270
торовина	20
ушур од кошница	12
порез на сепет	30
ушур од лана и конопље	15
ушур од белог и црног лука	10
ушур од сочива, боба и граха	15
ушур од купуса	12
младарина	30
пољачина	20
порез на винску бурад	15
порез на тапију	15
порез на свиње	36
порез на Божић	10
ушур од воћа	5

⁴⁷ Данас истоимено село.

⁴⁸ Тачан збир прихода износи 3832, писар је пермутовао последње две цифре, што је честа грешка у дефтерима.

Мезра Петрич⁴⁹ у близини поменутог села, припада поменутој нахији.

Приход од ушура и намета: 999

Село Биљарица⁵⁰ са острвом⁵¹ на реци Дунав насупрот поменутог села, припада поменутој нахији

Поп Батножић, Вук Батножић, Пеја Батножић, Лукач Батножић, Вукој доселац, Вукоје Врбашанин, Михајло Петрић, Петре доселац, Илија Петре, Павал Вукосав, Марко Добановић, Петре Цветко, Павал Бојанић, Петко Бојанић, Јован доселац, Јован Радоје, Лукач Томаш, Петре Деретић, Радован Цветко, Рака Цветко, Радич Јован, Петре Вук, Недељко Петро, Петран Врбашанин, Радоје Радивој, Радич Михајланич, Богдан Кочопан, Јован Петре доселац, удовица Војка

Кућа: 28, удовица 1

Приход од ушура и намета:	8850 ⁵²
пшеница, 200 мерица	3000
јечам, 100 мерица	600
зоб, 50 мерица	200
просо, 100 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва и остало	1456
ушур од шире, 30 пинти	300
овчарина	1000

⁴⁹ Источно од Јакова (*Umka*, Razmer 1:25000, L-34-113-D-c, Glavna Geodetska Uprava pri Vladi FNRJ, 1948).

⁵⁰ Некадашње село, данас потес села Батајнице (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 40, према О. Зиројевић, "Сремске цркве и манастири у турским пописима из друге половине XVI века", *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 25, 1989, 26).

⁵¹ Мало острво на Дунаву, источно од Батајнице.

⁵² Тачан збир прихода износи 8860.

торовина	170
ушур од кошница	1100
порез на сепет	20
ушур од белог и црног лука	14
ушур од лана и конопље	35
ушур од сочива, боба, граха и репе	40
ушур од воћа	12
ушур од купуса	20
младарина	30
пољачина	30
порез на винску бурад	15
порез на тапију	12
порез на Божић	20
порез на удовице	6
порез на свиње	30
бадухава	50

Половина земљишта мезре Марин Сурдук⁵³ у близини поменутог села Биљарица, припада поменутој нахији.

Приход од ушура и намета: 250

Половина земљишта мезре Ругаш у близини поменутог села.

Приход од ушура и намета: 250

Мезра Градине⁵⁴ у близини поменутог села Биљарица, припада поменутој нахији.

Приход од ушура и намета: 150

Село Живац⁵⁵ са мезром Михаловац⁵⁶ и са Сувад Голом,⁵⁷

⁵³ Данас не постоји под тим називом, налазила се између Биљарице и Црвенке (Х. Шабановић, *Турски извори*, 409).

⁵⁴ Потес код Нових Бановаца на Дунаву (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 260).

⁵⁵ Можда идентично са данашњим селом Прогаром (Х. Шабановић, *Турски извори*, 405).

⁵⁶ Данас не постоји, ако није идентична са данашњим селом Михаљевци, западно од Земуна и северозападно од села Прогара (Х. Шабановић, *Турски извори*, 594).

⁵⁷ Неубицирано.

при-пада поменутој нахији

Пејча Никола, поп Богоје, Давид Арбанас, Јакша Лукач, Дамјан Јован, Батрић ковач, Лазар Петре, Јован Шакотић, Лазар Петре, Пеја Јован, Радосав Марин, Радивој Петре, Вукман Радосав, Борко Петре, Јанко Вујица, Радан Радосав, Јован Белић, Петре Тодор, Ђура Милован, упражњена баштина Радосава доселца, Маринко Тодор

Куће са баштинама: 20⁵⁸

Приход од ушура и намета:

6600⁵⁹

Прихваћено је 12700

[3975]

пшеница, 358 мерица	4270
јечам и раж, 220 мерица	1320
зоб, 120 мерица	520
просо, 164 мерице	1148
порез на сено, бостан и дрва и остало	1092
ушур од шире, 250 пинти	2500
порез на сепет	60
овчарина	704
торовина	160
ушур од кошница	60
ушур од белог и црног лука	30
ушур од лана и конопље	52
ушур од сочива, боба, граха и репе	61
ушур од купуса	29
младарина	60
пољачина	124
порез на винску бурад	20
порез на тапију	130
порез на свиње	35
порез на Божић	45

⁵⁸ Тачан збир кућа је 21.

⁵⁹ Тачан збир прихода износи 12800.

ушур од воћа	10
половина бадухаве	170
Приход језера Живац ⁶⁰ у близини села Живац без Сувада. [Становници] поменутог села Живац који у реченом језеру лове рибу и квасе лан и конопљу плаћају оно што треба према закону.	
Укупно годишње:	200

Село Бежанија⁶¹ са Сувад голом, припада поменутој нахији

Михајло Јован, Никола Трифун, Ђуро Радиша, Петре Лукач, Вучихна влах, Јован Влатко, Никола Весић, Ђуро Ђурисав, Рајак Радован, Вукман влах, Никола Каран, Јован поп, Јован Радич, Петар Милић, Јован Цветко, Јован Каран, Вук влах, Вукман влах, Пејча Хотић, Вранеш Радоња, Јован Попадић, Радосав влах, Петар поп, Радул доселац, Ђурко Петре, Степан доселац, Радован Сенић, Јован Радоња, Иван Марић, Милош Белегиш, Ђуро влах, Петко Пајкић, Вук Вучихна, Ђуро Јован, Вук Радован, Лазар Ристичевић, Вукич Радоња, Јован Радич, Вуксан Јован, Мерилот влах, Пејо Влајин, Лазар Радашин, Димитрашин грнчар, Радул Смедеревац, Петко ловац, Павун Вукич, Васил Радивој, Драгојло Керанић, Радоје Дугобрад, Михаил Лазар, Вук Баштинић, Иван прешлац, Петре доселац, удовица Станица, удовица Каја

Кућа: 53, удовица 2

Приход од ушура и намета:

16400⁶²

Прихваћено је	38100
пшеница, 1002 мерице	15030
јечам и раж, 1503 мерице	9018
зоб, 201 мерица	804
просо, 303 мерице	2121
порез на сено, бостан и дрва и остало	2756
овчарина	5000
торовина	400
ушур од кошница	148

⁶⁰ Језеро на Сави код села Прогара, постоји и данас под истим називом (Х. Шабановић, *Турски извори*, 599).

⁶¹ Данас истоимено село.

⁶² Тачан збир прихода износи 38131.

ушур од шире, 83 пинте	830
порез на сепет	40
ушур од белог и црног лука	120
ушур од лана и конопље	150
ушур од сочива, граха, боба и репе	120
ушур од купуса	198
младарина	182
порез на удовице	12
пољачина	194
порез на винску бурад	120
порез на јечам	30
порез на свиње	118
порез на Божић	80
ушур од воћа	10
половина бадухаве	650
Баре и острва између Саве и Дунава и то [од места] изнад скеле Бариц, Савом до испод Земуна до места где се спаја са Дунавом. Раја из села: Бариц, Кумша, Јаково, Сурчин, Врбас, Бежанија и Земун, као и из осталих села, која на поменутих блатима и острвима лови рибу, сече траву и трску, кваси лан и конопљу, држи кошнице и напаса стоку, плаћа неопходне законске намете. Приход од ушура и намета:	
	999

Село Добановци⁶³ са мезром Трњани,⁶⁴ припада поменутој нахији

Брајан Ранчић, Стојан Петре, Стојан Петре, Павал Ранчић, Ђуро Јован, Никола, Пеја Маринко, Малеша Поповић, Цветко Маслеша, Димитре Ромић, Милко Олић, Воја Јован, Степко Ђурић, Војин Топал, Димитре Субота, Павал Ратко, Михаил Сејарић, Јован Мостарић, Михајло Милић, Радич Паун, Петар Ратко, Рудић Раденко, Манојло Ракић, Богоје Перин, Субота Марић, Павал Стојовић, Петко Милачић, Марко Степко, Субота Рајић, Пејо Винко, Вујич ковач, Димитре Јован, Петре Влајко, Пава Јован, Богдан Павал, Павал Радосав, Томаш Ромић, Милутин

⁶³ Данас истоимено село.

⁶⁴ Неубицирано.

Радан, Пеја Мичић, Петар Ковачевић, Димитре Влајко, Живан
 Вујич, Радован Винко, Ђурађ Рудона, Рајко доселац, Радосав
 Јован, Вечерин доселац, Рајак доселац, удовица Цвета

Кућа: 40, удовица 1⁶⁵

Приход од ушура и намета:

13099⁶⁶

пшеница, 299 мерица	4485
јечам и раж, 200 мерица	1200
зоб, 96 мерица	384
просо, 150 мерица	1050
порез на сено, бостан и дрва и остало	2496

[3976]

ушур од шире, 60 пинти	600
порез на сепет	40
овчарина	1421
торовина	400
ушур од кошница	268
ушур од белог и црног лука	62
ушур од лана и конопље	180
ушур од сочива, граха и репе	69
ушур од купуса	31
младарина	45
пољачина	75
порез на винску бурад	40
порез на тапију	36
порез на свиње	80
порез на Божић	40
порез на удовице	6
ушур од воћа	10
половина бадухаве	87
Порез на тапију мезре Трњани која је у поседу становништва по- менутог села	1000

⁶⁵ Тачан збир кућа, без удовица, је 48.

⁶⁶ Тачан збир прихода износи 13105.

Село Кизил Килисе, друго име Црвена Црква,⁶⁷ припада поменутој нахији

Кнез Степан Јован, Вукоје Радоје, Михајло Вукић, Груја Влаја, Андрија Петре, Драгић Вукић, Субота Радохна, Вук Ђуроје, Богоје Комашић, Петко Комашин, Степан Новак, Ђурађ Супурдић (?), Никола Ђурко, Лукач Стоја, Степан Бојић, Павал Никола, Ђурађ Јован, Аврам Јован, Петко Бојић, Пава Петре, Рака Петре, Михал Босилко, Вукдраг Смедеревац, Михаил Милош, Јован Брајан, Манојло Милош, Пејак Раденко, ~~Џагула~~ Жагула, Степан Јован, Лазар Томић, Радован Јован, Михаил Радул, Субота Радосав, Сава Никола, Јован Марко, Никола Јокић, Никола Цветко, Петре Јован, Миладин Степан, Лазар Петре, Михаил Димитре, Дамјан Влајко, Миладин Марко, Субота Ранчић, Марко Никола, Војин доселац, удовица Веселица

Кућа: 45, удовица 1, кнез 1

Приход од ушура и намета:

9500⁶⁸

пшеница, 298 мерица	4470
јечам и раж, 195 мерица	1170
зоб, 50 мерица	200
просо, 100 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва и остало	2340
овчарина	140
торовина	20
ушур од кошница	40
ушур од белог и црног лука	40
ушур од сочива, граха, боба и репе	42
ушур од лана и конопље	42
ушур од купуса	31
младарина	30
пољачина	45
порез на винску бурад	30

⁶⁷ Црвенка.

⁶⁸ Тачан збир прихода је 9502.

порез на тапију	40
порез на свиње	57
порез на Божић	40
порез на удовице	6
половина бадухаве	19

Половина земљишта мезре Марин Сурдук, у близини поменутог села

Приход од ушура и намета: 500

Село Камендин,⁶⁹ припада поменутој нахији

Вук Никола, Дамјан Ђурашин, Димитре поп, Јако Милош, Вук Илијас, Јован Милош, Степан Радојко, Радосав Резбач (?), Степан Милојевић, Петко Ђурица, Радивој Брајан, Вујич доселац, Вукдраг Вучихна, Ђурађ Марко, Влајко ковач, Никола Пејак, Радул Вукдраг, Јурица Радован, Јован Иван, Томаш Јеринић, Илија Степан, Пава Милош, поп Путник, Пејак Перић, Јован Милојевић, Петар Иваниш, Радул Радосав, Томаш Радивој, Ђуро Субота, Ђурко Вукан, Никола Вукман, Вучихна Радоман, Радохна Теслић, Петко Томић, Никола Јован, Никола Јеринић, Пеша Павал, Никола Цветко, Павал Радисав, Груја доселац, Радован Ристић, Цветко Радован, Никола Панић, Радивој Јован, Младен Лојаница, Милоје Радосав, Радул Радоман, Радул Радосав, Петар Панчић, упражњена баштина Петре доселца, Иван Дамјан, упражњена баштина Димитре доселца, Новак Радоје, Цветко Марко, упражњена баштина Димитре доселца, Михаил Панчић, Лазар Вукман, упражњена баштина Вукдрага доселца, Степан доселац, удовица Цветија

Куће са баштинама: 55, удовица 1⁷⁰

Приход од ушура и намета:

11178

пшеница, 233 мерице	3495
јечам, 200 мерица	1200

⁶⁹ Потес између Земунa и Батајнице (Х. Шабановић, *Турски извори*, 411).

⁷⁰ Тачан збир домаћинстава, без удовица је 59.

зоб, 50 мерица	200
просо, 100 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва и остало	3068
ушур од шире, 76 пинти	760
порез на сепет	60
овчарина	939
торовина	200
ушур од кошница	40
ушур од белог и црног лука	60
ушур од лана и конопље	40
ушур од сочива, граха и репе	45
ушур од купуса	30
младарина	30

[3977]

пољачина	48
порез на винску бурад	40
порез на тапију	30
порез на Божић	45
порез на свиње	60
порез на удовице	6
ушур од воћа	12
бадухава	70

Раја поменутог села заједно са становништвом Земуна сама издржава поштанске коње. У надокнаду за ту службу ослобођена је изванредних намета, обичајних терета и свих осталих кулука, о чему поседује царску заповест. Пошто је тако заведено у старом султанском дефтеру, уписано је, на претходни [исти] начин, и у нови царски дефтер.

Село Кумша⁷¹ са мезром Братинац⁷² у близини поменутог села, припада поменутој нахији

⁷¹ Потес између Јакова и Бољеваца (Х. Шабановић, *Турски извори*, 405).

⁷² Неубицирано.

Јован калуђер, Петар Радич, Димитре Јован, Радоје Козић, Радосав Смољан, Павал Живко, Добрица Јован, Ђурађ Јако, Вукча Јован, Ивко Бошњак, Јован Вуксан, Михаил Малиша, Михајло Петко, Пеја Милак, Милак доселац, Димитре Јован, Петко Степан, Михајло Цветко, Стојан Милић, Радоња Ђуринко, Радоња Цветко, Новак Краја, Вук доселац, Рајак поп, Хр(а)бак Вук, Комлен Вукоје, Петар Јако, Медош Ђурић, Радохна Степан, Јован Радич, Стојан Михаил, упражњена баштина Вука доселца, упражњена баштина Петка доселца, Цветко Угљеша, удовица Драгина

Кућа: 32, удовица 1⁷³

Приход од ушура и намета:

9868

пшеница, 250 мерица	3750
јечам, 150 мерица	900
зоб, 100 мерица	400
просо, 100 мерица	700
порез на сено, бостан и дрва и остало	1768
овчарина	1500
торовина	300
ушур од кошница	50
ушур од белог и црног лука	30
ушур од лана иконоплје	17
ушур од сочива и граха	60
ушур од купуса	60
младарина	45
пољачина	38
порез на винску бурад	40
порез на тапију	60
порез на удовице	6
порез на свиње	50
порез на Божић	35
бадухава	59

Мезра Бигавац⁷⁴ са манастиром Фенек у близини села Грабовца,

⁷³ Тачан збир кућа је 34, без удовица.

⁷⁴ У близини језера Живац и брда Црни Луг, ако није идентично са данашњим Прогаром (Х. Шабановић, *Турски извори*, 599).

припада земунској нахији. Они који је обрађују плаћају ушур господару земље.

Виногради, баште, ливаде и њиве који припадају поменутом манастиру Фенек, њиве познате под називом Дуга Њива, блато по имену Курмадин поред реченог манастира и шума која се налази у близини овог манастира. До сада су монаси неверници притежава-ли речене винограде, баште, ливаде, њиве, језеро и манастирске земље и то на основу тапије коју им је издао бивши пописивач Ахмед-бег. Сваке године давали су по 300 акчи на име ушура на вино и житарице, овчарине, кошница и свих осталих намета, што је уписано у стари дефтер. Пошто су према новом попису још више оптерећени, поменути манастир је, са свим оним што му припада и што је горе изложено, уписан у нови царски дефтер на раније свештенике који треба да плаћају по 600 акчи годишње господару земље на име надокнаде за ушуре и намете.

Годишња надокнада за ушуре и намете: 600

Приход од ушура и намета:

1450

Годишња жировина брда Црни Луг⁷⁵ у близини поменуте мезре Бигавац, припада земунској нахији са брдима кадилука Митровица:

1300

ПОПИС ЗЕМУНСКЕ НАХИЈЕ ИЗ 1588 -1596. ГОДИНЕ

[3811]

Нахија Земун у санџаку Срем

Касаба Земун припада поменутој [нахији]

⁷⁵ Црни Луг на Сави, постоји и данас под истим називом, југоисточно од села Прогара (Х. Шабановић, *Турски извори*, 599).

Џемат муслимана:

Лутфулах хатиб, Халифе Хасан имам, Салих мујезин - 1 виноград 2 дунума, Кејван мујезин, Мустафа Чауш - 1 виноград 4 дунума, Шахман јаничар - 1 виноград 2 дунума, Дервиш јаничар - 1 виноград 4 дунума, Ахмед јаничар ливада од 2 кола, Мехмет јаничар, Гази сироче - 1 виноград 4 дунума, Бали Хусејин - 1 виноград 5 дунума, Али Мустафа - 1 виноград 4 дунума, Курд Деде - 1 виноград 2 дунума башта дунума, порез_на дунум 30, Бали Дервиш - 1 виноград 2 дунума, Меми Диване - 1 виноград 2 дунума, Сулејман спахија - 1 виноград 1 дунум, Пијале Абдулах - 1 виноград 1 дунум, Мустафа Ахмед - 1 виноград 1,5 дунума, Хурем Абдулах - 1 виноград 1 дунум, Мехмед Абдулах - 1 виноград 1 дунум, Мехмет ешкинција - 1 виноград 1 дунум, Вели Бурназ - 1 виноград 2 дунума, Осман Абдулах - 1 виноград 2 дунума, Курд спахија - 1 виноград 2 дунума, Насух Мехмед - 1 виноград 1,5 дунума, Мурад Абдулах - 1 виноград 1 дунум, Хаци Ибрахим - 1 виноград 1 дунум, Махмуд плетар - 1 виноград 1 дунум, Омер чизмар - 1 виноград 1 дунум, Мехмет кречар - 1 виноград 1,5 дунума, Хабиб Хусејин - 1 виноград 1 дунум, Хасан штављач коже - 1 виноград 2 дунума, Муслихудић спахија - 1 виноград 1,5 дунума, Салих писар - виноград 0,5 дунума, Рамазан Абдулах - 1 виноград 1 дунум, Курд Абдулах, Хусејин Абдулах, Гази јаничар, Газанфер чизмар, Хусејин чизмар, Хусејин Абдулах, Кејван Абдулах, Ахмед Абдулах, Сејди масер, Мехмед масер

[3812]

Нихад Босна, Али Диване, Мустафа трговац свилом, Муса Диване, Нихад Хусејин - виноград 2 дунума, Ферхад Абдулах, Ибрахим Абдулах, Меми чизмар, Газанфер Мустафа, Меми Мустафа, Мусли Сефер - виноград 2 дунума, Кара Синан, Перване јаничар, Хасан Пири

Чифлук Шахмана јаничара, становника поменуте касабе на граници поменуте [касабе]. То су ливада, њиве, два винограда и три баште које од давнина притежава.

Приход од ушура и намета одсеком годишње 100

Ливада јаничара Махмуда, становника Београда, на граници поменуте [касабе]. Поменуту ливаду на месту Камен Грета, према новом попису нико није притежавао са тапијом. Пошто је речени Махмуд дао 100 акчи пореза на тапију, ливада је уписана у нови царски дефтер на њега.

Порез на тапију 100

Воћњак на граници касабе Земун сада у рукама Ахмеда јаничара, становника поменуте касабе.

Око 3 дунума, порез на тапију 30

Сама касаба Земун налази се наспрам Београда, на почетку прелаза који служи за пролаз људи. У њој се налази часна џамија у којој се клања пет молитви и у којој се муслимани стално моле за срећу падишаховог царства. Они, међутим, трпе доста потешкоћа и невоља од путника и намерника, као и од чауша и свих осталих који долазе због државног. Осим тога они на поменутом месту хране мензилске коње, и када је потребно помажу у државним пословима. У надокнаду за те службе и зато што су достојни бриге и заштите, до сада нису били оптерећени никаквим кулуцима, дужностима или [ванредним] наметима, па је касаба тако и уписана.

Међутим, муфетиш муката и вилајетски ајани су путем писма известили да је утврђено да је ово једна добра и напредна касаба и да, ако се упише ресми чифт, то ће донети корист државним приходима. Али, пошто речени слој и даље обавља своје уобичајене службе и зато плаћа ушур од засејаних житарица и порез на дунум од винограда, касаба је у нови царски дефтер уписана као ослобођена ресми чифта, изванредних намета, обичајних терета и осталих тешких кулука.

Хришћани вароши Земун која припада поменутој [нахији]:

Недељко Цветко, Јован Груја, Радосав Павун, Димитар Вук, Ђурађ Павун, Дамјан Рачко, Аким Поповић, Михајло обућар, Крагуј Хамерић, Кузма Ђурић, Илија Ресавкић, Стојко Босанка, Сима доселац, Јован Вечерин, Јован Јелић, Рајак Живко, Живко

сакупљач такси, Младен млинар, Која Радoje, Јова Ракић, Рака Крајић, Јоцко Вујић, Стојан Драгић, Пава Бракича, Субота Врачалић, Пава Јованић, Новак Цветковић, Пеја Станисав, Живко влах, Степан месар, Вукман Ђуро, Михоч Иван, Вук Санивац,⁷⁶ Јован Огњен, Илија Соја, Димитре поп, Вука доселац, Ђурко Живко, Вукоје Боро, Димитар Глумац, Живко Зоран

Кућа: 41

Приход од ушура и намета:

18000

пшеница, 82 мерице	1394	
суражица, 82 мерице	656	
просо, 150 мерица	1350	
порез на сено, бостан и дрва од хришћана	2184	
ушур од шире, 120 пинти	1440	
порез на сепет	50	
овчарина и торовина	2660	
порез на 58 ⁷⁷ дунума винограда муслимана	290	
ушур од кошница	300	
порез на бостан	15	
ушур од купуса, белог и црног лука	140	
ушур од лана и конопље	300	
ушур од сочива, граха, боба и репе	142	
младарина муслимана и хришћана		234
порез на винску бурад	1000	
пољачина са порезом на тапију	750	
порез на свиње и порез на Божић	227	
млинови на реци Дунав, 6 жрвања	300	
ушур од летине и осталих зрнатица муслимана	178	
Чифлук Рецеп бега, назира,		
на граници поменуто вароши. У готовом	150	
бадухава	100	

Чифлук Мусе сина Мехмеда на граници касабе Земун. Он притежава њиву и ливаду поменутог чифлука са тапијом господара

⁷⁶ У претходном попису је Савинац, можда се ради о истој особи.

⁷⁷ У попису има тачно 60,5 дунума.

земље, па је тако уписано и у нови царски дефтер.

Приход од тржишних такси, недељног сајма, ихтисаба и ихзарије
Поменуте вароши са касабом, годишње 4000

Велико и мало острво наспрам касабе Земун годишње 240
Друго острво насупрот поменуте вароши. Становништво
поменуте [вароши] и околине напаса стоку и сади поврће.

Приход од ушура и намета:
3000

Млинови на реци Дунав, наспрам касабе Земун
Приход од намета: 150

Неверници поменуте вароши која се налази на почетку пролаза
насупрот београдске тврђаве нису мирни од путника и намерника;
они хране поштанске коње, а улаке који долазе и пролазе због
државне службе спроводе до мензила. У надокнаду за те службе
они плаћају од сваке куће по 45 акчи на име цизије и дају од сваке
куће по две мерице пшенице и две мерице јечма. Осим поменутог,
све порезе плаћају попут остале раје, док су ослобођени од
изванредних намета и обичајних терета, нузула, церахора, данка у
крви и свих осталих тешких кулука. Будући да је тако уписано у
старом султанском дефтеру, заведени су и у нови царски дефтер
са ослобођењем као мензилције и то на ранији начин.
[3813]

Село Грабовац, припада поменутом

Ђура Радул, Рако Драговић, Вук Топчевић, Павко Никола, Бојак
Цветко, Стојан Станко, Радосав Первић, Филип Грубач, Петко
Груја, Михајло Рајак, Комлен Никола, Вујица Никола, Јован
доселац, Продан Манда

Кућа: 14
Приход од ушура и намета:
5200⁷⁸

⁷⁸ Укупан збир износи 5101.

пшеница, 85 мерица	1445
суражица, 53 мерице	424
просо, 35 мерица	315
порез на сено, бостан и дрва и остало	728
овчарина и торовина	500
ушур од шире, 100 пинти	1200
порез на сепет	10
ушур од кошница	188
ушур од лана и конопље	20
ушур од сочива, боба, граха и репе	12
ушур од купуса, белог и црног лука	13
ушур од воћа	5
младарина	30
пољачина са порезом на тапију	30
порез од свиња са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	131
бадухава	50

Сејалиште раје поменутог села на мезри Бигавац, припада поменутом [селу].

Од давнина су то места која [раја] обрађује. Ушур дају спахији Грабовца.

Приход од ушура и намета: 500

Село Батајница са земљама Вишњевац, Блажевац, Двориште и Ђурино Горње и половина земљишта мезре Окоп у близини поменутог села

Новак Вукоје, Никола Кочоја, Никола Радован, Вук Марић, Вукура(?) Цветко, Ђурађ Милосав, Продан Радивој, Продан Пеја, Путник Ђуро, Манојло Јован, Јован Вучић, Милак Никола, Пејак Петровић, Цветко Лукач, Петар Радивој, Трипа Никша, Милашин Радич, Манојло Димитре, Михаил Радука, Комлен Радосав, Ђура Јован, Вукић Рајак, Огњен Вук, Милош Петко, Дамјан Бинић, Павле Радул, Стојан Рајак, Грубач Јован, Томаш Радул, Субота Милак, Вукдраг Огњен, Петар Петковић, Остоја Поповић, Сава

Субота, Дамјан Радич, Павлен Кулин, Петар Никола, Илија Рајић,
Цветко доселац, Остоја Андрић, поп Јован доселац

Кућа: 41

Приход од ушура и намета:

23000⁷⁹

пшеница, 300 мерица	5100
суражица, 200 мерица	1600
просо, 350 мерица	2250
порез на сено, бостан и дрва и остало	2132
ушур од шире, 404 пинте	5448
порез на сепет	60
овчарина и торовина	3300
ушур од кошница	120
ушур од лана и конопље	120
ушур од сочива, граха, боба, репе	130
ушур од купуса, белог и црног лука	150
ушур од воћа	10
младарина	130
пољачина са порезом на тапију	170
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	500
бадухава	700
Земљиште Дуги Извор и Изворњак у близини поменутог села, припадају поменутом.	
Приход од ушура и намета:	200
Земљиште Ругаш у близини поменутог села, припада поменутом.	
Приход од ушура и намета:	500

Село Сурчин, припада поменутом

Кнез Вук Павловић, Степа Радосав, Петко Ђурка, Живко Јован,
Стојан Селак, Степан Новак, Огњен Сојат, Никола Прибић, Радул
Вукман, Вучко Рајко, Вукман Раде, Никола Лучић, Пава Јован,
Петко Михајло, Живко Новак, Цветоје Ранко, Димитре Јован,
Живко Радука, Владин Радосав, Радул говедар, Лукач доселац,

⁷⁹ Тачан збир дажбина је 21920.

Петко Вук, Милија Бабић, Ковач доселац, Радоје Гинић, Павун Степан, Ђура Вукашин, Димитре Михаш

Кућа: 27, кнез 1

Приход од ушура и намета:

8500

пшеница, 150 мерица	2550
суражица, 110 мерица	880
просо, 120 мерица	1080
порез на сено, бостан и дрва и остало	1300
ушур од шире, пинта 100	1200
порез на сепет	20
овчарина и торовина	692
ушур од кошница	300
ушур од лана и конопље	27
ушур од сочива, граха, боба, репе	35
ушур од купуса, белог и црног лука	67
ушур од воћа	10
младарина	90
пољачина са порезом на тапију	40
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	155
бадухава	54

Мезра Микула у близини поменутог села. Раја поменутог [села] је притежава и плаћа ушур.

Приход од ушура и намета: 500

[3814]

Село Тврдењава, припада поменутом

Војин Раден, Војин Петровић, Манојло Радијевић, Радосав Драгић, Раден Радић, Вукдраг Огњен, Драгиша Дивнић, Рајак Димитре, Петко Вукић, Гојак Јурић, Вук Милош, Јован доселац

Кућа: 12

Приход од ушура и намета:

6500

пшеница, 85 мерица	1445
суражица, 53 мерице	424
просо, 35 мерица	315
порез на сено, бостан и дрва и остало	600
ушур од шире, 150 пинти	1800
порез на сепет	50
овчарина и торовина	500
ушур од кошница	300
ушур од лана и конопље	15
ушур од сочива, граха, боба, репе	25
ушур од купуса, белог и црног лука	50
ушур од воћа	15
младарина	30
пољачина са порезом на тапију	40
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	500
бадухава	391

Половина земљишта мезре Почуча⁸⁰ у близини села Пазуха⁸¹ које припада Сланкамену.

Приход од ушура и намета: 500

Село Бановци са мезрама Ливадице, Луково, Фодвар и половином земљишта мезре Окоп и половином земљишта мезре Владовци⁸² и мезром Турфал (?),⁸³ припада поменутом

Кнез Вукашин Вукдраг, Михајло Радован, Цветко доселац, Тодор Данко, Вук Јокић, Петко Боро, Добривој влах, Марко Дујић,

⁸⁰ У близини Тапавице у митровачкој нахији и у близини Бановаца у земунској нахији (B.W. McGowan, *Sirem sancağı*, сi).

⁸¹ Неубицирано.

⁸² Неубицирано.

⁸³ Неубицирано.

Петко Милак, Лазар Вечера, Радич доселац, Никола Лукић, Пејчо Вучковић, Петар колар, Паја Мирко, Богдан Радан, Вукадин ковач, Митар Брајовић, Петар Бојић, Бора Мијовчевић, Јован Брајо, Васа Давид, Степан Јовица, Боро Милош, поп Петар, Томаш Радивој, Петар Вуковић, Никола доселац, Петре Радич, Јован Мали, Ђурко поп Јован

Кућа: 30, кнез 1

Приход од ушура и намета:

9000

пшеница, 150 мерица	2550
суражица, 120 мерица	960
просо, 110 мерица	990
порез на сено, бостан и дрва и остало	1720
ушур од шире, 50 пинти	600
порез на сепет	20
овчарина и торовина	1184
ушур од кошница	300
ушур од лана и конопље	25
ушур од сочива, граха, боба, репе	35
ушур од купуса, белог и црног лука	26
ушур од воћа	10
младарина	38
пољачина са порезом на тапију	42
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	300
бадухава	200

Приходи чифлука Црни Луг изван граница села Живац које припада Земуну.

Приход од ушура и намета: 500

Мезра Рупача у близини поменутог села, припада поменутој [нахији].

Приход од ушура и намета: 500

Воденице на реци Дунав, насупрот мезре Фодвар која припада Земуну

Приход од намета: 200

Село Буђавци са земљиштем Топола, сејалиштем раје поменутог села, припада поменутој нахији

Радко Ђурка, Вучко Радосав, Петар Живко, Вук Вечерин, Драгош Радивој, Радоје Ђурка, Путник Никола, Радосав Радоје, Драгоје Вуковић, Ника Војин, поп Милија, Мирко влах, Огњен Смолан, Пава Андрија, Радич Радосав, Радул Радивој, Вукашин Милко, Павле, Петре Вукашин, Радован н[еожењен]⁸⁴

Кућа: 20

Приход од ушура и намета:

13400	
пшеница, 250 мерица	4250
суражица, 150 мерица	1200
просо, 130 мерица	1170
порез на сено, бостан и дрва и остало	986
ушур од шире, 300 пинти	3600
порез на сепет	54
овчарина и торовина	700
ушур од кошница	300
ушур од лана и конопље	150
ушур од сочива, граха, боба, репе	150
ушур од купуса, белог и црног лука	300
ушур од воћа	6
младарина	104
пољачина са порезом на тапију	120
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	160
бадухава	150
[3815]	

Мезра Живац у близини поменутог села, припада Земуну

Приход од ушура и намета:

300

Село Врбас, припада поменутој [нахији]

⁸⁴ Ово је једино место у оба пописа у коме се јавља ова ознака.

Станко Петар, Вукдраг Данчул, Рајак Радо, Заре Вујић, Петко калуђер, Павун Бежан, Радин Бежан, Ђурко Дукић, Пава Бежан, Радосав Петре, Храбак Божо, Радука Бежан, Угљеша Бежан, Вук Милун, Манојло доселац, Миладин Степан

Кућа: 16

Приход од ушура и намета:

4500

пшеница, 85 мерица	1445
суражица, 53 мерице	424
просо, 35 мерица	315
порез на сено, бостан и дрва и остало	780
ушур од шире, пинта 10	120
порез на сепет	14
овчарина и торовина	270
ушур од кошница	300
ушур од лана и конопље	40
ушур од сочива, граха, боба, репе	60
ушур од купуса, белог и црног лука	132
ушур од воћа	10
младарина	70
пољачина са порезом на тапију	60
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	250
бадухава	210

Мезра Орешац у близини поменутог села Врбас, припада Земуну

Приход од ушура и намета: 500

Мезра Бршљан на обали реке Саве, приход од ливада и осталог припада поменутому [селу].

Ливада Ибрахим бега, заима

Приход од ушура и намета:

1500

Село Јаково, припада поменутој [нахији]

Радул Рајко, Јован Вукдраг, Цветко Степан, Милић доселац, Радука калуђер, Петар Манојло, Радоје Радивој, Обрад Којчин,

Вук Смедеревац, Петар Јован, Рadoје Рadoхна, Лазар Вук, Јован Рајић, Радука Јован, Вукосав Вуксан, Живко Радич, Живко Вук

Кућа: 17

Приход од ушура и намета:

5500

пшеница, 100 мерица	1700
суражица, 82 мерице	656
просо, 50 мерица	450
порез на сено, бостан и дрва и остало	884
ушур од шире, 50 пинти	600
порез на сепет	20
овчарина и торовина	450
ушур од кошница	100
ушур од лана и конопље	40
ушур од сочива, граха, боба, репе	60
ушур од купуса, белог и црног лука	20
ушур од воћа	20
младарина	60
пољачина са порезом на тапију	40
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	250
бадухава	150

Мезра Петрич у близини поменутог села, припада Земуну

Приход од ушура и намета:

800

Село Биљарица са острвом на реци Дунав насупрот поменутог села, припада поменутој нахији

Јован Брајић, Лукач Томаш, Пава Бојанић, Михајло Брајић, поп Николић, Пејо Батножић, Трифун Батножић, Рadosав Батножић, Степан Живко, Стојан Врбаска, Бежан Врбаска, Петко Бојанић, Петар Петринић, Марко Чоклин, Илија Прибић, Михајло Хашанчић, Петар Вукојић, Рadoје Бурловац, Петко Цветковић, Рака Цветковић, Богдан Кочопан, Недељко Михајло, Петар Турјанац, Раден Халајач (?), Радич Јован, Павле Видосавић

Кућа: 26

Мезра Градине у близини села Биљарица,
урачуната у његов приход, припада поменутом [селу].

Приход од ушура и намета:

9000⁸⁵

пшеница, 150 мерица	2550
суражица, 100 мерица	800
просо, 150 мерица	1350
порез на сено, бостан и дрва и остало	1352
ушур од шире, 50 пинти	600
порез на сепет	20
овчарина и торовина	1170
ушур од кошница	110
ушур од лана и конопље	20
ушур од сочива, граха, боба, репе	40
ушур од купуса, белог и црног лука	60
ушур од воћа	10
младарина	70
пољачина са порезом на тапију	40
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	250
бадухава	258

Половина земљишта мезре Марин Сурдук, припада поменутом

Приход од ушура и намета: 250

Половина земљишта мезре Ругаш, припада поменутом

Приход од ушура и намета: 250

[3816]

Село Живац са мезром Михаловац и са Сувад Голом и половином мезре Вандиш (?),⁸⁶ сејалиштем раје поменутог села, припада поменутој нахији

Михајло Радосав, Радоје Драговић, Никола Ђура, Степан Рајић,

⁸⁵ Тачан збир износи 8700.

⁸⁶ Неубицирано.

Иван Лазар, Иван Никша, Јован Степан, Субота Милковић,
Драгојло Радовић

Кућа: 9

Приход од ушура и намета:

5000

пшеница, 85 мерица	1445
суражица, 53 мерице	424
просо, 50 мерица	450
порез на сено, бостан и дрва и остало	460
ушур од шире, 5 пинти	60
порез на сепет	10
овчарина и торовина	549
ушур од кошница	300
ушур од лана и конопље	150
ушур од сочива, граха, боба, репе	150
ушур од купуса, белог и црног лука	180
ушур од воћа	20
младарина	170
пољачина са порезом на тапију	30
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	450
бадухава	152

Језеро Живац са ушуром од уловљене рибе у близини села Живац без Сувада. Поменуто село Живац је у рукама Курда чауша, становника Београда. Поменути Курд чауш је речено језеро тражио са тапијом. Оно је у нови царски дефтер уписано на поменутог с тим да државној благајни преда 800 акчи пореза на тапију и да плаћа 1000 акчи одсеком. Они који у реченом језеру лове рибу и квасе лан и конопљу плаћају оно што треба према закону.

Укупна надокнада за ушур и порезе одсеком годишње: 1000

Половина земљишта мезре Бојчин⁸⁷ у близини поменутог села. То је сејалиште села по имену Живац.

Приход од ушура и намета:

500

⁸⁷ Северозападно у односу на село и језеро Живац (*Kupinovo*, Masstab 1:75000, Zone 27 kol. XXII, Wien K.u.k. militar-geographisches Institut, 1915).

Ливаде брда Црни Луг на граници села Живац. На овом брду је раја реченог села секла дрво. Пошто је [раја] сама напустила ливаде које је притежавала још од царског освајања и напустила земљу, неке особе су силом постале притежаваоци. У време пописа, један од чауша, Курд-чауш, затражио је и замолио на основу дефтера који поседује да му се изда тапија, с обзиром да је према закону потребно издати тапију. Након што је платио благајни 300 акчи пореза на тапију, поменуте ливаде су уписане у нови царски дефтер на њега.

Село Бежанија са Сувад голом, припада Земуну

Илија Огњен, Живко Пејић, Ђурица Михајло, Цветко Радашин, Никола Субота, Димитар Каран, Стојко Марин, Јован поп, Никола Јован, Субота Спахић, Јован Степан, Ђурађ Бабић, Марко Ђурковић, Димитре Радован, Цветко Лазар, Петар Лукач, Илија Пејчић, Младен поп, Димитре Јован, старац Новак, Петко Јован, Павал Радовић, Субота Илија, Јакоб Рађа, Сава Драгојло, Ђурађ Вукоје, Иван Марић, Пејо Милош, Михајло Јован, Никола Трифун, Јован Владко, Ђуро Ђурисав, Рајак Радован, Димитрашин грнчар, Радул Смедеревац, Лазар Ристичевић, Вукач Радоња, Лазар Радашин, Вукоје Вучихна, Мирчета Ивко, Петре доселац

Кућа: 41

Приход од ушура и намета:

16300⁸⁸

пшеница, 400 мерица	6800
суражица, 200 мерица	1600
просо, 300 мерица	2700
порез на сено, бостан и дрва и остало	3032
ушур од шире, 150 пинти	1600
порез на сепет	50
овчарина и торовина	1550
ушур од кошница	500
ушур од лана и конопље	250

⁸⁸ Тачан збир је 20300.

ушур од сочива, граха, боба, репе	240
ушур од купуса, белог и црног лука	320
ушур од воћа	28
младарина	180
пољачина са порезом на тапију	250
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	700
бадухава	500

Ливада Мехмеда, тимарског дефтердара [ејалета] Темишвар, на граници села Бежанија. Са једне стране , са друге стране ливада Реџепа чауша, а са треће стране река Сава на [чијој се] обали завршава. Једна [један комад], годишње 20 [акчи].

Укупна надокнада за ушур одсеком: 20

Блата и острва између Саве и Дунава и то [од места] изнад скеле Барич, Савом до испод земунске вароши, до места где се спаја са Дунавом. Раја из села: Барич, Кумша, Јаково, Сурчин, Врбас, Бежанија и Земун, као и из осталих села, која на поменутих блатима и острвима лови рибу, сече траву и трску, кваси лан и конопљу, држи кошнице и напаса стоку плаћа неопходне законске намете.

Приход од ушура и намета: 500

Село Добановци, припада Земуну

Петар син ковача, Лазар Никола, Никола Степко, Радул Богоје, Гаврило Павал, Никола Стојан, Продан поп, Михајло Марко, Пејо влах, Марко Мостарић, Пава Рогич, Вујица ковач, Војин Страхиња, Марко Иван, Манојло Рако, Рајак Радосав, Никола Маринко, Лозан поп, Огњен Страхиња, Петко Трпезић, Субота Богдан, Димитре Вук, Ранко Која, Павле Радосав, Петре Јурица, Субота Раја

[3817]

Филип Марко, Рајак Вук, Продан глув, Милутин Радин, Радман

Шакотић, Дамјан Олић, Војо Радош, Михајло Веселић, Станко Јочко, Војо Цветко, Субота Ђокић, Радоје Ђурић, Симон Петко, Томаш Илић, Пејо Субота, Станко Мичић, Субота Радован, Смолан Петко, Миша Субота, Пејо Радован, Вукоје Вук, Јован Петре, Павле Илија, Радосав Вукоје

Кућа: 50

Од прихода брда Црни луг на коме раја села по имену Добановци и Ново Село⁸⁹ сече дрва и плаћа царској благајни оно што је потребно, урачунато је 50 [акчи] прихода.

Приход од ушура и намета:
18500

пшеница, 300 мерица	5100
суражица, 250 мерица	2000
просо, 150 мерица	1350
порез на сено, бостан и дрва и остало	2548
ушур од шире, 150 пинти	1800
порез на сепет	10
овчарина и торовина	2500
ушур од кошница	1642
ушур од лана и конопље	20
ушур од сочива, граха, боба, репе	150
ушур од купуса, белог и црног лука	130
ушур од воћа	20
младарина	180
пољачина са порезом на тапију	110
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	550
бадухава	390

Мезра Трњани у близини поменутог села Добановци, припада Земуну
Приход од ушура и намета: 500

⁸⁹ Потес у пољу Земуна (Д. Поповић, *Срби у Срему*, 280).

**Село Кизил Килисе, друго име Црвена Црква са делом острва
насупрот поменутог села, припада поменутом**

Никола Јокић, Михајло Босилко, Пава Марко, Михајло Димитре,
Миладин Стакић, Михајло Радул, Лаза Вукдраг, Кузма Радулић,
Субота Радосав, Божа Ђурко, Ђура Вукдраг, Никола Цветко,
Ђурађ Лупавица, Ђурађ Јован, Пеја Раденић, Андрија Петровић,
Јака Чукић, Аврам Јован, Божа Дамјан, Јован доселац, Јована
Петровић, Радул Марко, Вучин Вучић, Вучета Радоје, Михајло
Вукшић, Груја Влаја, Драгић Дукић, Субота Радохна, Манојло
Милош, Петре Јован, Дамјан Влајко

Кућа: 31

Приход од ушура и намета:

9500

пшеница, 250 мерица	4250
суражица, 110 мерица	880
просо, 100 мерица	900
порез на сено, бостан и дрва и остало	1600
овчарина и торовина	600
ушур од кошница	400
ушур од лана и конопље	40
ушур од сочива, граха, боба, репе	100
ушур од купуса, белог и црног лука	80
ушур од воћа	10
младарина	30
пољачина са порезом на тапију	70
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	250
бадухава	290

Половина земљишта мезре Марин Сурдук у близини поменутог
села, припада поменутом.

Приход од ушура и намета:

500

Млинови на реци Дунав наспрам села Кизил Килисе,
припада нахији Земун.
Приход од намета:

1000

Село Камендин, припада поменутом

Степан Радојко, Ралина Цвејић, Ђурко Вуксан, Радо Радосалић,
Субота Радован, Петар Манојло, Никола Јован, Тома Радоје,
Комлен Вукдраг, Никола Вуксан, Михаил Панчић, Симун Ђурић,
Никола Панић, Пеја Иваниш, Тома Косовић, Димитар поп, Павун
Милош, Пека Дукић, Радоје Радман, Радивој Радосалић, Милаш
Павун, Милоје Радосалић, Милутин Радосалић, Вук Попов, Воја
Вучић, Петко Ђурић, Радо Вугић, Кумлен колар, Дамјан
Ђурашин, Илија Степан, Јовица Радован, Новак ковач, Нов[а]к
Милојевић, Степа Милојевић, Вукдраг Вучихнић, Ника
Папучковић, Пава доселац, Цвеја Миладин, Вук Никола, Јовица
Радован, Димитре поп, Ђурко Вуксан, Томаш Радоје, Димитре
доселац, Вучихна Радман, Пава Милош, Ђуро Субота

Кућа: 47

Приход од ушура и намета:
10500

[3818]

пшеница, 200 мерица	3400
суражица, 150 мерица	1200
просо, 200 мерица	1800
порез на сено, бостан и дрва и остало	1444
ушур од шире, 50 пинти	600
порез на сепет	50
овчарина и торовина	639
ушур од кошница	200
ушур од лана и конопље	11
ушур од сочива, граха, боба, репе	96
ушур од купуса, белог и црног лука	23
ушур од воћа	10

младарина	30
пољачина са порезом на тапију	50
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	247
бадухава	160

Раја поменутог села заједно са становништвом Земуна о свом трошку издржава поштанске коње. У надокнаду за ту службу ослобођена је изванредних намета, обичајних терета и свих осталих кулука, о чему поседује царску заповест. Пошто је тако заведено у старом султанском дефтеру, уписано је, на претходни начин, и у нови царски дефтер.

Приход?

Село Кумша са мезром Братинац, припада поменутој нахији

Дано Пејак, Миладин Вукоје, Милош Ђурић, Драшко Вучихна, Петар доселац, Михајло Каленић, Ђурађ Радован, Степан Јаков, Комлен Вукоје, Радин Вук, Дамјан Петре, Вукман Гргур, Рака Божинко, Стојан Михајло, Вукман Милић, Стојан Вукојић, Пејак Радука, Михајло Димитре, Михајло Петко, Радое Козић, Ниша Милоје, Селак доселац, Степан Јелић, Храбак Вук, Петре Милко

Кућа: 25

Приход од ушура и намета:

9868⁹⁰

пшеница, 250 мерица	4250
суражица, 100 мерица	800
просо, 70 мерица	630
порез на сено, бостан и дрва и остало	1300
овчарина и торовина	1500
ушур од кошница	50
ушур од лана и конопље	17
ушур од сочива, граха, боба, репе	60

⁹⁰ Тачан збир је 9524.

ушур од купуса, белог и црног лука	90
ушур од воћа	5
младарина	40
пољачина са порезом на тапију	98
порез на свиње, са порезом на Божић	
и порезом на винску бурад	425
бадухава	259

Мезра Бигавац у близини села Грабовац без сејалишта раје поменутог села Грабовац које припада Земуну.

Приход од ушура и намета: 500

Манастир Фенек у близини поменутог села Кумша. У близини овог манастира налазе се виногради, баште, ливаде, њиве и њиве познате под називом Дуга Њива који су везани за речени манастир Фенек, затим бара по имену Курмадин у околини наведеног манастира и једна шума. До сада су монаси неверници притежавали речене винограде, баште, ливаде и њиве. Сваке године давали су по 600 акчи на име ушура на вино и житарице, овчарине, кошница и свих осталих намета, што је уписано у стари дефтер. Пошто су према новом попису још више оптерећени, поменути манастир је, са свим оним што му припада и што је горе изложено, уписан у нови царски дефтер на раније поменуте свештенике који треба да плаћају по 700 акчи годишње господару земље на име надокнаде за ушуре и намете.

Укупна надокнада за ушур и порезе у готовом годишње: 700

Чифлук Јусуфа чауша на граници касабе Земун. Налази се у његовом поседу са тапијом господара земље, па је тако уписано у царски дефтер.

Укупна надокнада за ушур годишње *нечитко*

Ливада Јусуфа чауша на граници села Бежанија, на месту познатом по имену Греда, које се с једне стране граничи Османом, с друге стране баром, с треће ливадам Худавердија, а са четврте јавним путем.

Укупна надокнада за ушур годишње: 20

Ливада Махмуд баше, становника Београда, [која је] између
Земуна и Бежаније. Налази се у његовом поседу, па је тако
уписано и у нови царски дефтер.

Укупна надокнада за ушур годишње:

20

۱. مهر مهر
 ۲. نارنج نارنج
 ۳. گل گل
 ۴. گل گل
 ۵. گل گل
 ۶. گل گل
 ۷. گل گل
 ۸. گل گل
 ۹. گل گل
 ۱۰. گل گل

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

Срђан КАТИЋ

ОБНАВЉАЊЕ РУДНИКА НОВИ БЕЗИСТАН У ТРЕПЧИ 1664. ГОДИНЕ

Рударску производњу у Трепчи, једном од најбогатијих оловно-цинканих рудишта у свету, покренули су Саси. Место се, као католичка парохија први пут помиње у папском писму из 1303. године. Трепча временом постаје једно од најважнијих рударских и трговачких средишта српске средњовековне државе, у које се досељавају трговци из Дубровника и других приморских места.¹

Много пре коначног османског освајања 1455. године у граду је била и бројна муслиманска заједница, по којој је део насеља назван Турска Трепча. Муслимани су уживали значајне привилегије; у судском погледу били су подложни кадији, а имали су и друге видове локалне самоуправе. Такво стање својеврсног двовлашћа није имало негативне последице по рударску производњу и трговачки обрт, јер се управо прва половина XV века сма-тра периодом пуног процвата Трепче.²

¹ М. Динић, „Трепча у Средњем веку”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 33 (1967) 3-10 (=Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 400-409; =Из српске историје средњег века, Београд 2003, 669-678); С. Ћирковић – Д. Ковачевић-Којић – Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002, 35-36.

² М. Динић, *Трепча у Средњем веку*, 4-9; *Старо српско рударство*, 35, 145.

У време османске управе, производња је проширивана на нове локације,³ тако да је, од друге половине XV до почетка XVII века, Трепча била један од већих рудника сребра у европском делу Царства.⁴

Упркос томе, у историографији се мало зна о овом изузетно значајном рудишту под Турцима. Османски извори, премда бројни и богати подацима, ретко су коришћени. О Трепчи у XVII веку, на пример, зна се једино поуздано да је 1606. године издата у закуп за 1.440.000 акчи⁵ и да је до хабзбуршког освајања 1689. године радило окно неког Ибрахим-паше.⁶

Остала сазнања о руднику у XVII stoleћу дају шутири и контрадикторни извештаји папских визитатора. Тако, према извештају прелата Бјанкија из 1642. године, Трепча више не ради, док се, према визитатору Гаспарију, 1671. године ту налазе богати рудници⁷

Зато смо одлучили да представимо документ о отварању рудника Нови Безистан 1664. године, који сведочи о томе да се и у другој половини XVII века улагало у рударска постројења у Трепчи и околини.⁸ Ради се о хуцету, решењу шеријатског суда,

³ N. Beldiceanu, *Les Actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris*, II, Paris – La Haye 1964, 172-174.

⁴ S. Rizaј, *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva*, Priština 1968, 169-171; R. Murphey, "Silver Production in Rumelia According to an Official Ottoman Report Circa 1600", *Südost-Forschungen*, XXXIX (1980), 79, 95-96; *Старо српско рударство*, 153-156, 183, 202.

⁵ R. Murphey, *Silver Production*, 96.

⁶ Документ у коме се наводе подаци о Ибрахим-пашином окну објавио је на турској латиници А. Рефик (*Osmanlı devrinde Türkiye madenleri (967-1200)*, Istanbul 1931, (9) 50-51). Акт је настао 1714. године, због обнове поменутог окна и садржао је изјаве пет муслимана и једног хришћанина о стању окна пре хабзбуршког освајања. Тај изузетно важан документ превео је Р. Анхегер (*Beitraege zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich*, I Europaeische Türkei, Bd. 2, Istanbul 1944, 319-320), а потом и С Ризај (*Rudarstvo Kosova*, 237-238). Међутим, због неодговарајућег превода на немачки, као и на наш језик, за османите је упутно да користе Рефиков текст.

⁷ С. Димитријевић, *Дубровачки каравани у јужној Србији у XVII веку*, САН посебна издања CCCIV, Историјски институт књига 10, Београд 1958, 105-106; S. Rizaј, *Rudarstvo Kosova*, 170; *Старо српско рударство*, 204.

⁸ Документ се чува у Архиву Председништва Владе Републике Турске у Истанбулу у архивској збирци Ибнүлемин (*Ibn ül Emin*) под сигнатуром: Meadin I, 78.

које је кадија издао на захтев Сулејман-паше, надзорника Скопског незарета.⁹

Сулејман-паша је властитим новцем три и по године обнављао давно запуштена окна, за која је платио тапијску таксу и од управника рудника Трепча за то добио признаницу. С тим документом и бројним сведоцима дошао је на шеријатски суд да би добио кадијски хуцет и тиме потврдио своја власничка права.

У документу су прецизно наведене међе атара рудника Нови Безистан, који се налазио на ободу касабе Трепча и обухватао једну страну брда од подножја до врха. У подножју граница је полазила од штолне¹⁰ Црквиште и пратила вучитрнски пут, пролазећи поред два потока од којих је други истицао из штолне Барска и стизала до планинске косе, лево од пута, насупрот цркве Светог Спаса. Одатле је настављала стазом према врху брда и окну Чрешња, а затим се, преко врха брда, спуштала до штолне Нитреш и потока који извире у подножју. Затим је потоком поново стизала до вучитрнског пута и штолне Црквиште.

Нажалост црква Светог Спаса уопште се не помиње у историографији,¹¹ а непозната је и стара траса вучитрнског друма. У убикацији не помажу ни назив рудника Нови Безистан, као ни имена штолни Црквиште и Нитреш и окна Чрешња. Само назив штолне Барска упућује на околину Барске реке. Та река, заправо поток, улива се у Трепчанску реку око пола километра низводно од места Трепчани, на коме се налазе остаци старе Турске Трепче.¹² Анализирајући микротопонимију, резултате досада-

⁹ Скопски незарет, је био финансијска институција, која је надзирала пословање рудника у Скопском и неколико околних санџака, попут: Кратова, Новог Брда, Запланине, као и саме Трепче (Н.Г. Мајер, „Нешто за јава-џизето и маден мукатаа незаретот на Скопје и Вучитрн во 1663. година“, *Гласник Института за национална историја*, XVIII/3, Скопје 1974, 127-148; Шериф, Ахмет, *Рударство во Македонија во време на османлиското владеење*, Скопје 2001, 43-44).

¹⁰ Штолна (нем. *Stollen*), хоризонтални ходник, који је служио за одвођење воде из окна. У османским документима среће се и турски назив лагум.

¹¹ О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984; В. С. Јовановић, „Археолошка истраживања средњовековних споменика и налазишта на Косову“, *Зборник округлог стола о научном истраживању Косова*, Београд 1988, 17-60; М. Шупут, „Црква у Старом Тргу“, *Зборник Филозофског факултета*, XII-1, 321-329.

¹² *Topografska karta Jugoslavije*, 1:25.000, Izdanje Vojnogeografskog instituta,

шњих теренских истраживања и наведене податке из документа може се претпоставити да се Сулејман-пашин рудник налазио на брду Бунгаја. Аргументи за то су: остаци старих окана,¹³ положај у близини некадашње Турске Трепче, ушће Барске у Трепчанску реку у подножју, као и савремени пут, који, као што је то често случај, вероватно прати трасу старог.¹⁴

Поред увида у правну процедуру примењивану приликом обнављања рудника, документ садржи и неколико важних података. Тако се, на пример, може закључити да је, у то време, цело трепчанско рудиште чинило једну закупничку целину – мукату, која је била у надлежности државног службеника – емина. Затим да су владареви приходи од рударске производње, који су се разликовали од рудника до рудника и мењали током векова, у Трепчи, у другој половини XVII века, износили петину од произведеног чистог сребра. Такође, на основу списка сведока, сазнајемо да су у граду постојале најмање три муслиманске богомоље: Велика џамија и два месџида.

1980. На карти В. Симића „Остаци рударства и насеља у околини Трепче” у чланку: „Рејонизација и карактеристика средњовековне рударске делатности у области Копаника”, *Весник завода за геолошка и геофизичка истраживања НР Србије* 15 (1958) 389, која је преузета и у књизи: *Старо српско рударство*, 36, карта 4, име Барске реке није написано поред десне притоке Трепчанске реке, већ поред потока Пруни и Муливе, који тече ка северу.

¹³ В. Симић је на наведеној карти на месту брда Бунгаја учртао остатке неколико рударских окана.

¹⁴ И према конфигурацији терена било би најлогичније да је од Турске Трепче стари пут водио долином Трепчанске реке до Митровице, а одатле долином Ситнице до средишта санџака – Вучитрна.

کتاب شرعی اولاد

بالفعل استمر وفتح طه ونوابي مقاطعنا طارحيا دلور ورجو ريه لق ولجوتين شجبا شغرفا ولا اشبق فظ انهما اميرالامراء الكرام واللي
وسعادتي سببا باننا بسره تظنا ما بين وما بينا خضرواي مجلس الشرفه الشرفه الفراء ومجلد الطرقيه الشرفه الميعا ابداه تظنا الي امور الجرازه
بسط متال وغيره في الكمال ايديا سكر بظا رفي ما خلدن اولوب تويجه قصيدتي حمد ودين واقع نورسند وديجا درها ومعدل ولا نورسند
تاريخ مرتين اسبق سنده دني وسبعين والي شتر شوال الكثر تيك غره سندن كسبي مال الاله مجددا اخلاف واحسانه ماسرت الميرزا محمد
براستان وملك معروف الي محمد معون قوسه حدود تعين والي سجاي تباين سندن سبعين ظلف تباين معالو مرقوم اميني وكون
احمد غاوان طوس ندره سي لقا شعر الزمره ولطيف قضاير من نابع حدودي معلوم ولا مواضع والمراعيه طاولا ووزن ولجوتين قصيدتي حموس
ابن طرقي الي جوق سندن شتر سنده جاي تبارك جانب يسار نيزه واقع سوسن طاشند وارج و موضع مرقوم دن طرفي الي ابره شتر سندن
كلن جاي تبارك طرف يسار نيزه واقع حدود وخرجه تكلين موضع مرقوم دن طرفي الي حدود واسطه اسباضي مكله معروف تكمينا مفايدين واقع
اولا طرفيك جانب يسار نيزه ابره تبارك وضع ولتا حدود طاشند وارج موضع مرقوم دن ابره شتر ووزني حموس طرفي الي
وضع ولتا حدود طاشند هشت قوسه تكلين موضع حموس دن ابره شتر ووزني وضع ولتا حدود طاشند باير انتا سندن جاي
تبارك ينتر شتر سندن تكلين موضع مرقوم دن جاي الي مصل اولوب ولجوتين قصيدتي حموس وعبور ابن طرفي جوق شتر سندن
مفايدين وضع ولتا حدود وخرجه تكلين بدكين واقع ولتا مرادع والمراعي مواضع مرقوم ده واقع اولوب نورسند دن مفايدين ومعدل ولا نورسند
معون قوسه دني حيا البحر مالك الميرزا دلور غره تين وده شروح ووزن دكري سندن سنده نماينغي مين بوي اليه احمد غا
ما بين حصيدل تباين ووقوف تقي وتكليف ليانك تباين مقابلين ووقوفه بول بعين اوان تبارك في ربيع سندن مفايدين وعبور
نور الابر مجدا اخلاف واحسانه ماسرت الميرزا سنان الكرام حميد نوراستاده معيني مفايدين جوق مري طويلا الكرام سمي غا
وزن اولوب تويجه حموس مرقوم غري سني معالو مرقوم اميني والكرام الميرزا زياده الميرزا سجاي واولما ووزن ديه طويلا
وهر سندن نظر ولتا مفايدين قبل سندن دني بدم شتر شتر غره اعطا والي مفايدين ودين تقي في المراقه اساني مشار اليه خضرواي براز الميرزا
طوس سندن نظر تعالاي ايديا تقي وقرت اولوب قوسه اكل الوجوه قضاير جوق واولم طاق وخطات مشر وعلري نيس لامع موافق
وحتيق اولوب مرقوم اليه احمد غا تكل مضاسل تقي وعتيد حدود مونس تين وسبعين داني شتر ورضا الميرزا كرام راجله مونس نيزه
طوس سندن ولطيف مرقوم مرقوم دني لاجل الاستخاره من الله تبارك في مفايدين وقره اولوب اساني مشار اليه طويلا ودي بول
وضع واعطا ولتا ليانك احده مرقوم مفايدين ولا

[illegible]

ТРАНСКРИПЦИЈА

El-emr kemâ zükire fih

Harrerehû el-fakîr ileyhi sübhânuhû ve te‘âlâ
Şa‘bân el-kâdî bi-kazâ-i Trepça ufiyye anhu
Mühür: Mazhar-i lûtf-i illâh Şa‘bân

Sebeb-i tahrîr-i kitâb-i şer‘î oldırki:

[1] Bi'l-fiil Üsküb ve Kratova ve tevâbi‘ mukâta‘âtı nâzırı olub ber vech-i arpalık Vılçıtırn sancağına mutasarrıf olan işbu hâfız’il-kitâb emîr’ül-ümerâ’il-kirâm devletlü [2] ve sa‘âdetlû Süleymân Paşa yesserellâhu te‘âlâ mâ yuhibbe ve mâ yeşâ hazretleri meclis’iş-şerî‘at’iş-şerîfe’l-garrâ ve mahfil-i tarîfe’l-münîfe’l-beyza ebbedallâhu te‘âlâ yevm’ül-cezâda [3] bast-i makâl ve takrîr-i mâ fi’l-bâl edub: Üsküb nezâreti dahilinde olub Trepça kasabası hudûdunda vâkı‘ yüz seneden mütecâviz hâlî ve mu‘attal olan yerlerde [4] târîh-i rakîmden esbak sene ihdâ ve seb’in ve elf şehir-i Şevvâl el-mükerrerminin guresinden kendi mâlım ile muceddeden ihdâs ve ihyâsına mübâşeret eyledüğim cedîd [5] bezzâstân dimekle ma‘rûf iki aded ma‘den kuyusuna hudûd ta‘yîn olunmak icâb etmeğın sene selase ve seb’in ve elf târîhinde mukâta‘a-i merkûme emîni olan [6] Ahmed Ağa’dan tapu tezkiresi almak ehemm ve elzem olmağın kazâ-i mezbûre tâbi‘ hudûdi ma‘lûme olan mevâzi‘ ve arâziden olmak üzere Vılçıtırn kasabasından murûr [7] iden tarîk ile Çırkvişte iştonasından çây kenârının cânib-i yesârında vâkı‘ sunûr taşına varınca ve mevzi‘-i merkûmeden tarîk ile Barska iştonasından [8] gelen çây kenârının taraf-i yesârında vâkı‘ hudûd hacetine gelince ve mevzi‘-i merkûmeden tarîk ile mahdûd Isveti Ispas dimekle ma‘rûf kenisa mukâbilinde vâkı‘[9] olan tarîkin cânib-i yesârında bayır kenarile vaz‘ olınan hudûd taşına varınca ve mevzi‘-i mezbûreden bayır re’sine doğru murûr eden hafîf tarîk ile [10] vaz‘ olınan hudûd taşlarile Çireşna kuyusuna gelince ve mevzi‘-i mersûmeden bayır re’sile doğru vaz‘ olınan hudûd taşlarile bayır intihâsından çây [11] kenârında Nitreş iştonasına gelince ve mevzi‘-i merkûmeden çây ile muttasıl olub Vılçıtırn kasabasından murûr ve ubûr eden tarikle Çırkvişte iştonasının [12] mukâbilinde vaz‘ olınan hudûd hacetine gelinceye değin vâkı‘ olan mezâri‘ ve arâzî ve mevâzi‘-i merkûmede vâkı‘ olub yüz seneden mütecâviz hâlî ve

mu'attal kalan yerler [13] ve ma'den kuyuların dahi min hays'il-mecmû' tâlib ve râgib olduğım cihetden vech-i meşrûh üzere zikri sebk eden senede kemâ-yenbagî emîn-i mûmâ-ileyh Ahmed Ağa [14] emâneti hasebile bana bey' ü tefvîz ve temlik eyledikten sonra mukâbele-i bey' ü tefvîze bedel yedimden on bin akçe resm-i tapû ahz idub şol vech üzere [15] tahrîr eyledi ki muceddeden ihdâs u ihyâsına mübâşeret eylediğim sâlifü'z-zikr cedîd bezzastân'da ma'den-i mezbûrânın cevheri zuhûr eyledikte sîm hâlis [16] vezn olunub beş dirhemde bir dirhem öşr-i mîrîsini mukâta'a-i merkûme emîni olanlar ahz eyleyub ziyâde talebi ile tecâvüz olunmamak üzere yedime tapû temessûki [17] virmişdir nazar olunub mücebince kıbel-i şer'îden dahi yedime hüccet-i şer'iyye i'tâ olunmak matlûbumdur didüğünde fi'l-vâkı' paşa-yı müşâr-ileyh hazretleri ibrâz eylediği [18] tapû temessûkine nazar ta'alluk edub feth u kırâ'et olındıkda min kullî'l-vucûh takrîrleri her vechile vâk'aye mutâbık ve kelimât-i meşrûheleri nefsül-emre muvâfık [19] ve muhakkak olub emîn-i mûmâ-ileyh Ahmed Ağa'nın imzâsile mûmzâ ve hatemile mahtûm ve sene-i selase ve seb'in ve elf şehr-i Ramazân el-mübârekinin târîhile müverrah yedinde [20] tapû temessûki olmağın mücebince savb-ı şer'îden dahi li eclî'l-istihkâm hazihi'l-vesîka alâ mâ hüve'l-hakîka ketb ve terkîm olunub paşa-yı müşâr-ileyh talebleriyle yedlerine [21] vaz' ve i'tâ olındı ki lede'l-hâce müzekkir mâ cerâ ve müeyyid mâ mezâ ola

Hurrire fî evâil-i şehr-i Rebî'u'l-evvel li sene hams ve seb'in ve elf [22. IX – 1. X 1664]

Şuhûd ul hâl:

Fahrî'l-hutâbâ Yûsuf Efendi el-hatîb

Hüseyin Efendi el-imâm bi mescid-i müe'zzin Hoca

İbrâhîm Efendi el-imâm bi mescid-i el-hac Hüseyin

Ahmed Halîfa el- müe'zzin bi Cami'-i Kebîr

Yahyâ Çelebî ibn Mehmed Çelebî

İbrâhîm Ağa ibn Mûsâ kethudâ-i kasaba-i Vılçıtırn

Tatar 'Ali peyk ibn Yahyâ an kasaba-i Pîştine

'Ali Yazıcı ibn Sefer an kasaba-i Pîştine

Ahmed çavuş AşkHzâde

Pîrî peyk ibn İsmâ'îl

İbrâhîm bin İsmâ'îl

Mustafâ bin Mehmed

Yûsuf bin Mustafâ
Murâd bin Ibrâhîm
Kurd ‘Ali bin Mehmed
Mustafâ bin Ahmed
Muslı bin Ahmed
Hüseyin bin ‘Abdullâh
Ahmed bin Sefer
Ibrâhîm bin Dilâver
Ismâ‘îl beşe er-râcil
Mehmed bin Yûsuf es-sabunî
‘Abdülbâki Çelebî an kasaba-i Vilçitırn ve gayruhum min el huzzârîne

Kâğıtın öbür tarafında: Ma‘den huccetidir

ПРЕВОД

Ствар је онаква како је овде наведено
Написа убоги коме је потребна милост
Хваљеног и Превишњег, Шабан, кадија
у кадилуку Трепча, њему опроштај
Печат: Почаствован милошћу Алаха Шабан

Узрок писању шеријатске књиге је овај:

Садашњи надзорник муката Скопља, Кратова и других њима припадајућих муката, власник овог списка, који путем арпалука притежава Вучитрнски санџак, заповедник племенитих запове-дника, његова екселенција, преузвишени и племенити Сулејман-паша – *нека му Свевишњи учини доступним оно што воли и оно што жели* – [дошао је] на часни и сјајни шеријатски скуп и узви-шени и светли суд – *нека Бог учини да траје вечно и на судњи дан* - и опширно испричао и изложио све што му је на срцу:

„Ја сам, почевши од убележеног датума [у тапији], 1071. године, од првог дана поштованог месеца Шевала [30. V 1661], сопственим новцем, почео изнова да оживљавам и отварам два

рударске окна, позната под именом Нови Безистан, на местима која се налазе на граници касабе Трепча и припадају Скопском незарету, а која су празна и напуштена већ више од сто година.

Пошто је требало одредити границу ових рударских окана, као што је, такође, било преко потребно и неопходно узети тапијску тескеру од Ахмед-аге, који је 1073. године [16. VIII 1662. – 4. VIII 1663] био емин речене мукате, [утврђено је] да, рачунајући према местима и поседима са познатим међама која припадају поменутом кадилуку, граница иде путем који пролази кроз касабу Вучитрн, од штолне Црквиште до камена међаша на левој обали потока. Затим од тог места, путем, до граничног камена постављеног на левој обали потока који истиче из штолне Барска, потом, од наведеног места, падином брда до камена међаша постављеног лево од пута, насупрот цркве, познате по имену Свети Спас, коју омеђава тај исти пут. Одатле наставља стазом, која се пење према врху брда, до постављеног граничног камења и окна Чрешња. Затим од реченог места, преко врха брда и тачно постављених међника до штолне Нитреш, на обали потока [који извире] у подножју брда. Затим од наведеног места, путем који пролази кроз касабу Вучитрн и спаја се с [поменути]м потоком, до камена међаша постављеног преко пута штолне Црквиште.

С обзиром да сам замолио и у целости затражио места, која се налазе на поменутом земљишту и која већ више од сто година стоје празна и напуштена, као и рударска окна, мени их је, наведене године, на описани начин, речени емин Ахмед-ага, како доликује и у складу са његовом службом, продао, предао и пренео ми у власништво. Након тога ми је узео из руке, на име таксе за издавање тапије, износ од 10.000 акчи, као надокнаду за продају и пренос. Онда ми је предао у руке тапијски темесућ у коме је написао да, када се у овим рудницима (окнима), у реченом Новом Безистану, који сам ја изнова отворио и оживео, појави руда, да се измери чисто сребро, па да од њега емини узму по један дирхем на сваких пет дирхема за горенаведену мукату а на име државног ушура, и да ми не чине насиље захтевајући више од тога. Моја је молба, сада, да ми се од стране шеријата, у складу са увидом [у садржину тапије], изда шеријатски хуџет.”

Када је то рекао, извршен је увид у тапијски темесућ, који

је показао његова екселенција горепоменути паша. Пошто је [темесућ] отворен и прочитан, утврђено је да све што је у њему написано у сваком погледу одговара ономе што се догодило и да су претходно наведене [пашине] речи несумњиве и да одговарају правом стању ствари, као и да је [темесућ] оверен и запечаћен потписом и печатом поменутог емина Ахмед-аге.

Зато је, да би се оснажио тапијски темесућ који [паша] има у руци, датиран часним Рамазаном 1073. године [9. IV – 8. V 1663], од стране шеријата састављен и написан овај документ, према ономе како јесте, и на молбу поменутог паше предат и уручен њему у руке да би, ако затреба, подсетио на оно што се догодило и потврдио оно што се збило.

Написано у првој декади месеца Ребија првог године 1075. [22. IX – 1. X 1664]

Сведоци чина:

слава писара Јусуф ефендија, писар
Хусејин ефендија имам у месциду мујезин Хоџе
Ибрахим ефендија, имам у месциду Хаџи Хусејина
Ахмед халифа, мујезин Велике Џамије
Јахја челебија син Мехмеда челебије
Ибрахим-ага син Мусе, ћехаје касабе Вучитрн
Татарин Али, пејк, син Јахје из касабе Приштина
Али Јазиџи син Сефера из касабе Приштина
Ахмед чауш Ашкзаде
пејк Пири син Исмаила
Ибрахим син Исмаила
Мустафа син Мехмеда
Јусуф син Мустафе
Мурат син Ибрахима
Курд Али син Мехмеда
Мустафа син Ахмеда
Мусли син Ахмеда
Хусејин син Абдулаха
Ахмед син Сефера
Ибрахим син Дилавера
Исмаил беше, пешадинац
Мехмед син Јусуфа, сапунџија

Абдулбаки Челеби из касабе Вучитрн и остали од присутних.

На полеђини: руднички хуџет

Срђан КАТИЋ

ОТВАРАЊЕ РУДНИКА САМОКОВ И МАЈДАНПЕК 1691. ГОДИНЕ

У Бечком рату (1683-1699) територија данашње Србије и пограничне области западне Бугарске претрпеле су велика разарања, а посебно су пострадали рударски центри. Приликом освајања, хабзбуршке трупе, као и хајдуци, пљачкали су богата рударска насеља и занатско-трговачке чаршије, док су при повлачењу уништавали производна постројења.¹

За Османско царство гвожђе и бакар, као стратешки метали за вођење рата, били су од изузетног значаја, што се види по брзини обнављања рудника у поново освојеним областима. Од освајања Београда у октобру 1690. године, прошло је само неколико месеци до издавања заповести о „оживљавању” рудника.

Документ који представљамо, односи се на обнављање радова у руднику гвожђа Самоков и руднику бакра Мајданпек, који су до Бечког рата имали највећу производњу у европском делу Османског царства. Ради се о тескери сачињеној поводом издавања одвојених заповести за поменуте руднике. Документ је

¹ О уништењу рудничких градова Кучајне и Мајданпека у Бечком рату види: Т. Катић, „Сувоземни пут од Београда до Видина (према дневнику похода Мустафа-паше Ћуприлића 1690. године)”, *Историјски часопис*, XLVII (2000) 109, а о разарању Ћипровца види: П. Чолов, *Ћипровското въстание 1688*, София 1988. и Ђ. Списаревска, *Ћипровското въстание и европейският свят*, София 1988.

значајан јер су објављени извори о османском рударству у XVII веку веома ретки, а из периода Бечког рата готово да их и нема. Писан је османским писмима дивани и сијакат, а чува се у Архиву Председништва Владе Републике Турске (*Başbakanlık Arşivi*) у Истанбулу, у архивској збирци Ибнүлемин.²

Поред сажетог текста заповести, тескера садржи и списак државних прихода из поменутих, као и још неколико рудника, који су се налазили у близини садашње српско-бугарске границе. Самоков и околни рудници гвожђа били су у надлежности једног, а рудници бакра Мајданпек и Кучајна³ у надлежности другог државног службеника задуженог за њихово обнављање.

Наведене ставке биле су само део државних прихода. У Самокову, на пример, рудник је издаван у закуп одвојено од рудничких хасова и његови приходи нису припадали овом колективном закупу. Такође треба имати у виду, да су се закупи рудника, због велике инфлације у ранијем периоду, сводили само на право на експлоатацију руде и убирања дажбина из рударског насеља, док је владарева петина од произведеног метала обрачунавана одвојено, у натури.⁴

² Ibn ül Emîn, Meadin I, 104.

³ Од првих деценија XVII века, бакар је постао главни производ рудника Кучајна потиснувши, раније примарну, производњу сребра, злата и олова.

⁴ С. Катић, „Попис прихода Београдске канцеларије из 1708. године“, *Мешовита грађа – Miscellanea*, XXIV (2005), [у даљем тексту: *Попис прихода*] 12.

ТРАНСКРИПЦИЈА

Mukâta‘a-ı karye-i Duşnik
der kazâ-i Niş
guruş 200
24.000

Mukâta‘a-ı hâshâ-i
Samakov ve tevâbi‘hâ
fî sene
449.900

Der behr-i
karye-i Zarbinçe der
nâhiye-i Topolnica
tâbi‘-i nezâret-i Üsküb
çarh vigne
kıt‘a 2 kıt‘a 1
maktû‘ be her çarh fî sene fî sene
fî sene timur 2.000 timur
4.000 kıyye 100 kıyye 100
yekûn kıyye 200

Der behr-i
karye-i Desivofçe
der nâhiye-i m.
tâbi‘-i mezkûr
vigne
kıt‘a 2
be her vigne timur
maktû‘ maktû‘
fî sene 2.000 fî sene
yekûn 4.000 kıyye 200

Der karye-i Relina der kazâ-i
Dubniça der livâ-i Köstendil
çarh vigne
kıt‘a 1 kıt‘a 1
fî sene 2.000 fî sene 2.000

Mukâta‘a-ı Kuçayna ve ma‘den-i
Ipek
fî sene
524.000 mukâta‘a-ı Kuçayna
206.000 ma‘den-i Ipek
730.000

Mukâta‘a-ı Ivlasına
Fî sene 659.100

[1] Vilâyet-i Rûmilinde Samakov ta‘bîr olunur timur ma‘deni olan [2] mahallere haydud ve harbî kefare istîlâsından ahâlîsi perâkende [3] ve bakıyye kalanları dahi za‘yîf ul-hâl olmalarile kâr-hâneler işlemeyub [4] timur hâsıl olmadığından mîrî için iktizâ eden timur ziyâde bahâ ile [5] alınıb mîrîye gadr olındığından mâ‘dâ lüzûmi bulunmak dahi [6] mümkün olmayub timur hâsıl olan mevzi‘lerde olan re‘âyâ [7] fukarâsına kuvvet virub ve kâr-hâneleri yapıdırılıb gereği gibi nizâm [8] ve timur tedârîkinde olan zarûreti def‘ ehemmi olmağla ol havâlîlerde [9] emvâl-i mîrî tahsîline me‘mûr olan Ak Papla Mehmed *zîde kadruhû* [10] bâlâda defter olunan mukâta‘âtın ahâlîsine kuvvet virub ve kâr-hânelerin [11] yapıdırub ve işletdirub hâsıl olan timuri mîrî için cem‘ [12] ve fermân ile ta‘yîn olunan mahallelere irsâl u iysâl ve sarf eylediği [13] icârât ü ihrâcâtı kâdîlarının müzmâ ve mahtûmi huccet ve defterleri mücebince [14] deyne mahsûb olmak olmak (sic!) şartile me‘mûr buyurulmak ve Semendire sancağında [15] ma‘den-i İpek ta‘bîr olunur mevzi‘de vâkı‘ nühâs ma‘deni dahi harâb [16] ve ahâlîsi perîşân olmalarile livâ-i mezbûrede cizye tahsîline me‘mûr [17] Sofya kethudâyeri Arnavud Alî *zîde kadruhûya* şurût-i sâbika üzere [18] nizâm virub Der-i Sa‘âdete arz eylemek üzere mücebince mahalline kayd ve başka [19] başka evâmir-i şerîfe virilmek bâbında telhîs olunub arz olındıkda [20] temâm ücretlerle işletmek üzere ancak za‘yîf hâlleri olmağla kendülere [21] kuvvet olmak için peşîn birer mîkdâr akçe virilmek üzere mücebince [22] mahalline kayd ve ahkâmı virilmek fermân-i alî sadır olmağın vech-i meşrûh [23] üzere başka başka emr-i şerîf yazılmak için tezkire virildi.
Fî 22 C. [Cumadiyül ‘ahir] sene 1102.

Mühür

Kenarında: Mücebince amel olunmuşdır

ПРЕВОД

Муката села Душник ⁵ у кадилуку Ниш <u>200 гроша</u> 24.000 [акчи] ⁶	Муката хасова Самокова и околине годишње 449.900 [акчи]
--	---

У делу села Зарбинце ⁷ у нахији Тополница, припада Скопском незарету ⁸			
коло ⁹ комада 2		вигањ ¹⁰ комада 1	
одсеком	од сваког кола	годишње	годишње
годишње	гвожђа	2.000	гвожђа
4.000	100 ока		100 ока
укупно 200 ока			

⁵ Југоисточно од Ниша. Према попису из 1498. године у селу Доњи Душник радио је један самоков (М. Васић, О. Зиројевић, А. Стојановски, „Попис Нишког кадилука из 1498. године“, *Споменик*, СХХХI (1992), 138). Производња гвожђа убрзо је престала, а у изворима се поново помиње тек у XVII веку.

⁶ У то време, према званичном курсу, грош је вредео 120 акчи.

⁷ Село Зарбинце припада старом рудишту, које се налази у новобрдској рударској области. То рудиште простире се у правцу Чар – Седлар – Десивојце и захвата североисточни део Криве Реке, прелазећи делимично у Јабланицу и Пољаницу. Код цамије у селу Зарбинцима, у изворном делу Муховске реке, постоји троскиште настало радом топионица гвожђа (В. Симић, *Рударство гвожђа средњовековне Србије и Босне*, Београд 1988 [у даљем тексту: *Рударство гвожђа*] 183-184).

⁸ Финансијска институција, која је надзирала пословање рудника и ковница новца у неколико санџака. Поред великих рудника попут: Кратова, Запланине, Трепче и Новог Брда у надлежности незарета били су и мањи рудници и топионичарска постројења. О Скопском незарету види: Н.Г. Мајер, „Нешто за јава-џиетио и маден мукатаа незаретот на Скопје и Вучитрн во 1663. година“, *Гласник Института за национална историја*, XVIII/3, Скопје 1974, 127-148 и А. Шериф, *Рударство во Македонија во време на османлиското владеење*, Скопје 2001, 43-44.

⁹ Вертикално постављен точак који је захваљујући потиску воде покретао млатове у самаковима и мехове у топионицама. С обзиром на то да се у колима наведеним у документу производило гвожђе тај назив се односио на самокове, а не на топионице.

¹⁰ Потиче од старословенске речи виген – ковачница. У областима око Самокова и још неким деловима Бугарске, као и у Србији, то је био назив за пећ за топљење гвожђа (В. Симић, *Рударство гвожђа*, 288).

У делу села Десивојце¹¹ у поменутој нахији, припада наведеном [незарету]

вигањ комада 2	
од сваког вигња	гвожђе
одсеком	одсеком
годишње 2.000	годишње
укупно 4.000	200 ока

У селу Рељина у кадилуку Дупница у санцаку Ћустендил

коло комад 1	вигањ комад 1
годишње 2.000	годишње 2.000

Муката Кучајна	Муката Власина ¹²
и мајдан Пек (Мајданпек) ¹³	годишње 659.100
годишње	
524.000 муката Кучајна	
<u>206.000</u> мајдан Пек	
730.000	

Становништво рудника гвожђа званог Самоков у Румелијском ејлајету разбежало се услед освајања хајдука и ратног непријатеља, а они што су остали у тако су јадном стању, да топионице не раде и гвожђе се не производи. Због тога се за државу неопходно гвожђе купује по високој цени, чиме јој се

¹¹ Село Десивојце, налази се у северном делу рудишта поменутог у напмени 7 (исто 183-184).

¹² Власински крај је у средњовековној српској држави и под османском влашћу био познат по производњи гвожђа, која је била међу највећима на Балкану (В. Симић, *Рударство гвожђа*, 107-139).

¹³ Мукати Кучајна припадали су приходи од рудника и рудничког хаса. Та муката и приходи из Мајданпека, почевши од 1567. године, у неколико наврата, заједнички су издавани у закуп (С. Катић, „Улога Јевреја у отварању и развоју рудника Кучајна и Мајданпек у другој половини XVI века", *Годишњак за друштвену историју*, 1–2 (2001), 13). Таква пракса настављена је и по завршетку Бечког рата 1699. године (С. Катић, *Попис прихода*, 12).

наноси штета, а чак се ни тако не могу задовољити постојеће потребе. Зато је најважније оснажити сиротињу рају у местима где се производи гвожђе, поправити и како треба припремити топи-онице и уклонити недостатке у производњи гвожђа.

Ради тога је послат и одаслат у ферманом му додељене крајеве Ак Папла Мехмед, службеник задужен за скупљање државног иметка у поменутој области - *нека му се увећа вредност* - како би оснажио становништво горе уписаних муката, дао да се изграде и покрену топионице и прикупио за државу произведено гвожђе. Он је постављен на дужност под условом да се приходи и расходи које направи, сходно дефтерима и хуџетима овереним кадијским печатима и потписима, рачунају у дуг.

Рудник бакра по имену Мајданпек у Смедеревском санџаку такође је разорен, а његово становништво растурено. Зато је Арнаутину Алију, локалном спахијском ђехаји¹⁴ Софије - *нека му се увећа вредност* - који је задужен за скупљање цизије у помешном санџаку, дато упутство, у складу с пређашњим условима.

С тим у вези написани су телхис и молба којима се тражи да се сачине и заведу [у регистар] одвојене часне заповести [за Самоков и Мајданпек], а у складу са садржајем представке упућене Прагу Среће. Ради тога је објављен часни ферман и у регистар заведено да се [раја] упусти с пуним платама, с тим да јој се дâ унапред извесна свота акчи, пошто је у јадном стању и треба је оснажити. Зато је и издата тескера да би се, на горе описани начин, сачиниле одвојене часне заповести.

22. Цумаде друге 1102. године [по хиџри] – 22. III 1691¹⁵

Печат (нечитак)

На маргини: Извршено према наведеном

¹⁴ Заповедник престоничких коњичких трупа, спахија и силахдара, стационараних по провинцијским гарнизонима.

¹⁵ Документ је издат на Невруз, персијску Нову годину, дан када су вршене смотре војске и почињале припреме за поход.

Татјана КАТИЋ

ПОПИС ОСМАНСКЕ ДВОРСKE АПОТЕКЕ ИЗ 1714. ГОДИНЕ

Фармација као посебна научна дисциплина, утемељена на делима Хипократа, Галена и Диоскоридеса, постојала је у исламском свету већ почетком IX века. Врхунац је достигла у X и XI веку радовима Ар-Разија, Ибн Сине и Ибн ал-Бејтара, чији је *Компендиј о drogaма* био обавезно штиво на свим европским медицинским факултетима до половине XVIII века.¹ Турци Османлије, као баштиници достигнућа арапске и персијске научне мисли, и сами су изнедрили неколико аутора фармацеутских приручника.²

Лечење биљним препаратима било је широко распрострањено у османском друштву, нарочито у развијеним градским срединама. Њему се прибегавало чешће него верским, односно магијским обредима, као што су ношење хоциних записа, посете „светим људима” чудесних исцелитељских моћи и сл.

Претеча данашњих апотека биле су продавнице у којима су се могли купити сирупи, пасте, чајне мешавине, таблете, облози, али и зачинско биље, опијати, отрови, парфеми, сликарске боје и

¹ *Arapsko-islamski uticaj na evropsku renesansu*, grupa autora, Sarajevo 1987, 172-175, 177-178, 183-202.

² Т. Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1985, 67-70.

експлозивне материје попут барута. Османски апотекари, у народу познати као актари или атари (арап. *attar* - продавац лепих мириса, лековитог биља и зачина) чинили су посебан еснаф. У Истанбулу их је било више стотина, а њихов центар је, од друге половине XVII века, била Египатска чаршија.³ Евлија Челебија, који пише о истанбулским занатима у то време, разликује неколико специјализованих атарских група: продавце лековитих пасти – мацуна (*mâcuncıyan*), лековитог биља (*attaryan*), ружине и других миришљавих водица (*gûlâbciyan*), лековитих напитака – тоника (*esnaf-ı meşrubât-ı devâ*), крема за спољашњу употребу (*esnaf-ı edhan-ı edviye*), алоје и амбре (*anberciyan*), опијума, хашиша и других наркотика (*afyonciyan*), итд.⁴

Најбоље снабдевена аптека у царству, била је дворска аптека, која се налазила у једној од кула Топкапи сараја, у близини одаја главног лекара и дворске болнице. Према сведочењу француског путописца Тавернијеа (1605-1689), садржала је више стотина органских и неорганских материја од којих су прављени лекови, опијатске мешавине, афродизијаци, препарати за изазивање спонтаних побачаја и козметичка средства: боје за косу, пудери, сапуни, лосиони против перути, зубне пасте, ружеви, колоњске воде и слично.⁵

Попис који доносимо садржи свега 124 састојка, укупне тежине 22.500 дирхема (1 руми дирхем = 3,207 gr), односно нешто више од 72 kg, и само је део фармацеутског материјала који се налазио у султановој апотеци или кога је тек требало набавити. Сачињен је 16. IV 1714. године и данас се чува у Архиву Председништва Владе Републике Турске, под сигнатуром *Bâb-ı defteri*

³ Изградња Египатске чаршије (*Mısırçarşısı*) почела је 1597. и после дуге паузе завршена је тек 1663/64. године. У почетку се звала Валиде чаршија или Нова чаршија, а придев «египатска» добила је тек средином XVIII века пошто је већина дрога и зачина стизала из Индије преко Египта. Т. Baytop, нав. дело, 74-75.

⁴ Опширније у *Istanbul Ansiklopedisi*, Istanbul 1958, «Attar, attarlar».

⁵ J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam*, Istanbul 1984, 51.

müteferrik konular defter kataloğu (D.M.TİB) 37329. Састоји се од четири стране великог формата, али су три стране празне док је споменути инвентар сачињен само на једној страни.

Објављивање овог релативно кратког пописа има за циљ да укаже на ниво развијености фармације и медицине у Османском царству о чему се у домаћој историографији мало зна. На списку преовлађују биљни састојци, а мање животињске и неорганске супстанце попут соли, глине и хемијских материја.

Приликом превођења са турског језика служили смо се речницима F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 9. ofset baskı, Ankara 1990, *Türkçe Sözlük*, 1-2 yeni baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988, и J. Redhouse, *Redhouse Yeni Türkçe – İngilizçe Sözlük*, 9. basım, İstanbul 1987. Овај последњи, поред енглеских, даје и латинске називе, које смо, ради прецизности превода, задржали у заградама. Преводећи на наш језик, осим енглеско-српских речника М. Benson, *Englesko – srpskohrvatski rečnik*, Београд 1978 и С. Ристић, Ж. Симић, В. Поповић, *Енциклопедиски енглеско-српскохрватски речник*, I-II, Београд 1973, консултовали смо и *online* речник <http://www.Hyperdictionary.com>, као и приручник Д. Симоновић, *Ботанички речник*, Београд 1959.⁶

Такође смо покушали да укажемо на примену лековитих биљака. У томе су нам од велике помоћи биле следеће интернет странице: <http://www.bitkisel-tedavi.com>; <http://www.Botanical.com>; <http://www.Holisticonline.com>; <http://www.ibiblio.org/herbmed/eclectic/cook/>; <http://www.ibiblio.org/herbmed/eclectic/kings/main>. Последње две доносе штампане верзије радова из друге половине XIX века, из области фармакологије са посебним освртом на традиционалну

⁶ Д. Симоновић доноси за сваку биљку више назива. Ми смо се определили или за најпознатији или за стари односно искварени турски назив, уколико је сачуван, да би превод био ближи оригиналу. У појединим случајевима, дали смо у напомени и друге називе. Код биљака које немају српска или енглеска имена, користили смо посрбљена латинска или турска имена и у преводу.

фитомедицину, и то *Cook's Physiomedical Dispensatory* и *King's American Dispensatory*. Истакли бисмо још и занимљива сведочанства из XVI века о сакупљању лековите глине и смоле на Лемносу и Криту, која је оставио француски лекар и путописац Пјер Белон.⁷

Медицинску употребу биљака познатих код нас, као што су: камилица, мак, слез, алоја вера итд. сматрали смо да није потребно посебно објашњавати, као ни наркотика, опијума и хашиша. Такође се нисмо упуштали у објашњења фармацеутске примене хемијских материја, попут бакарног сулфата или минијума.⁸

⁷ Набљудения на множество редки и забележителни неща, видени в Гърция, Азия, Юдея, Египет, Арабия и други чужди страни от Пиер Белон дю Ман, превод и коментар от проф. Всеволод Николаев, София, 1953, 308; у даљем тексту Белон.

⁸ Оксид олова који се иначе употребљава у индустрији стакла, за израду глазуре у грнчарству и за заштиту метала од рђе.

[illegible]

Транскрипција:

- 1) eftimûn dirhem 200
kudret helvası dirhem 200
sinameki dirhem 200
cevz-i bevvâ dirhem 200
lâden dirhem 150
sürh sandal dirhem 150
- 2) çörek otu dirhem 200
anison dirhem 200
kimyon dirhem 200
mumya madenî dirhem 200
mumya Âdemi dirhem 200
asılıbend dirhem 150
- 3) kâfur dirhem 200
hindiba kökü dirhem 200
susam dirhem 200
cevz-i hindî dirhem 200
sürh dirhem 150
öd ham dirhem -
- 4) çıkamaka (?) dirhem 200
koyun otu dirhem 150
gül kurusu dirhem 150
papatya dirhem 150
kavun çekirdeği dirhem 200
karpuz çekirdeği dirhem 200
- 5) hıyar çekirdeği dirhem 200
sandal dirhem 200
hardal dirhem 200
ebegümece dirhem 200
kiltermeni dirhem 150
ravend çini dirhem 200
ravend rumi dirhem 200
- 6) ak günlük dirhem 200
kara günlük dirhem 150
meyan balı dirhem 200
meyan kökü dirhem 200
kağıt-i hindi dirhem 200
miçokan (?) dirhem 150
karındaş kanı dirhem 200
- 7) ak behmen dirhem 150
kızıl behmen dirhem 150
kargabüken dirhem 150
mazı dirhem 150
üstübeç dirhem 200
kişniş dirhem 200
göztaşdı dirhem 200
- 8) sarı sabır dirhem 200
şâb dirhem 200
saleb dirhem 200
kakule-i kebir dirhem 150
gelincik çiçeği dirhem 150
havlincan dirhem 200
kırmız dirhem 150
afyon dirhem 150
- 9) nişadır dirhem 200
zerdeçav dirhem 150
kara halile dirhem 150
altunotu dirhem 150
çam sakızı dirhem 200
saparna dirhem 200
çöp çini dirhem 200
- 10) gül goncası dirhem 150
haşhaş dirhem 200
enzerut dirhem 150
Hâcî Bektaş tuzu dirhem 200
zaferan dirhem 200
kitre dirhem 200
zamk-ı arabî dirhem 200

- 11) sumak dirhem 200
ayva çekirdeği dirhem 200
okunaksız dirhem 200
Kefe kimyonu dirhem 200
servikozalağı dirhem 150
turakotu dirhem 200
tebeşir-i hindî dirhem 200
- 12) peygamber ağacı dirhem 150
raziyane dirhem 200
mersin yaprağı dirhem 200
hatmi tohmı dirhem 200
kırmızı tortu dirhem 150
eklülmelek dirhem 150
topalak dirhem 150
- 13) havelân-i hindî dirhem 200
bezr-i kutuni dirhem 150
baldırı kara dirhem 150
eğir dirhem 150
kabulî dirhem 200
emleç dirhem 200
türübüt dirhem 200
deve dikenî tuhmi dirhem 200
- 14) tutkal dirhem 200
cenkar dirhem -
kasnı dirhem 200
çalapa dirhem 200
ûdülkahir dirhem 200
benefşe kökü dirhem 150
dar-i fülful dirhem 200
kettan tuhmı dirhem 200
- 15) incibar kökü dirhem 200
üzerlik dirhem 200
kabak çekirdeği dirhem 200
hıyar şenbih dirhem 200
tin-i mahtun dirhem 200
yapışkan dirhem 200
sünbül-i hataî dirhem 200
- 16) sünbül-i hindi dirhem 200
sultan otu dirhem 200
nilüfer kurusu dirhem 200
horasani dirhem 150
nahve-i hindi dirhem 200
kebabe dirhem 200
boy tuhmi dirhem 200
- 17) mahmude dirhem 200
garikun dirhem 150
pelin dirhem 150
sipistan dirhem 150
balta otu dirhem 200
tortu dirhem 150
mürdeseng dirhem 150
besfaiç dirhem 150
- 18) ebegümeci tuhmı dirhem 200
biberiye dirhem 200
besbase dirhem 150
sarıhalile dirhem 150
esrâr dirhem 150

Cem'an yekûn ecza dirhem 22750
Dirhem 22500 fi gurre-i Rebiülahir sene 1126
Yalınız yığirmi iki bin beş yüz dirhem

Превод:

- 1) вилина коса⁹ (*Cuscuta Epithymum*) 200 д
мана¹⁰ 200 д
сена¹¹ (*Cassia acutifolia*) 200 д
мускатни орах¹² (*Myristica fragrans*) 200 д
ладанум¹³ (*Cistus creticus*) 150 д
црвени сандал¹⁴ (*Santalum album*) 150 д

- 2) црни ким¹⁵ (*Nigella sativa*) 200 д
анис¹⁶ (*Pimpinella anisum*) 200 д

⁹ Користила се за лечење болести јетре, жутице и сл., бубрежне дефицијенције, импотенције и преране ејакулације. За најбољу се сматрала она са Крита.

¹⁰ Слаткаста излучевина неких врста дрвета (јасена, тамариска и сл.) и жбунова, која се печена, кувана или у виду брашна користи у исхрани, а у медицинске сврхе служи као благо средство за чишћење црева.

¹¹ Листови сене најчешће су, као и данас, служили као јак пургатив.

¹² У фармацији је коришћен за уклањање надутости и као антисептик против болова у стомаку.

¹³ Смола једне врсте храста, који расте на Криту. Пјер Белон пише да су читаве планине прекривене овим дрветом. Његови листови су током целе године зелени, а лети су, услед сунчеве жеге прекривени масном росом. Што сунце јаче пече то листови више луче смолу. Грци, претежно монаси, сакупљају је у време најтоплијих летњих дана и то помоћу алатке сличне грабуљама али без зубаца, на чијем крају виси неколико кожних трака. Када се овим грабуљама дохвате листови, смола на листовима се залепи за кожице. Затим се кожице ставе на јако сунце, а формиран ладанум се са њих струже помоћу ножа (Белон, 37, 39). У медицинске сврхе ладанум се користио за прављење гипса и за надимљавање ради дезинфекције.

¹⁴ Сандалово дрво, пореклом из југоисточној Азије, Индије и Индонезије, беле је боје када је младо, а жуто, наранџасто и златно црвено када је старије. Његово стабло садржи седам одсто есенцијалног уља, које има антибактеријска и седативна својства. У традиционалној медицини се најчешће користи за лечење кожних болести, површинских рана и ожиљака, акни, дизентерије, гонореје, а такође и за ублажавање болова проузрокованих ишијасом и лумбагом, запаљењем бубрега или уретре.

¹⁵ Појачава избацивање мокраће, лучење млека, отвара апетит и изазива менструално крварење.

¹⁶ Ослобађа од гасова, отвара апетит, подстиче лучење млека и помаже против несанице.

кумин¹⁷ (*Cuminum cyminum*) 200 д
рударска мумија¹⁸ 200 д
Адамова мумија¹⁹ 200 д
стиракс²⁰ (*Liquidambar orientalis*) 150 д

3) камфор²¹ 200 д

¹⁷ У медицинске сврхе користи се као и црни ким (в. нап. 15), али има јача стимулативна својства.

¹⁸ Реч је о алтајској мумији, која се одскора може наћи и у нашим апотекама, у облику таблета. У Русији је позната и као *рударски балсам* и *рударска смола*. То је природна смеша органске и неорганске материје, која се образује у пукотинама стена и пећинама, у облику наслага црне, тамнобраон и браон смоласте масе. Очишћена од песка и ситног камења и екстракована, представља сјајну масу тамнобраон боје, еластичне структуре, специфичног мириса и горкастог укуса, која се добро раствара у води. Њена лековита својства позната су хиљадама година; описао их је још Аристотел, а касније и чувени лекари исламског света: Рази, Авицена и Бируни. (<http://www.tambukan.moroznik-lekar.ru/mumi/htm>). Мумија, растворена у води или помешана са млеком, соком од грожђа, ружиним уљем, или медом, узима се орално, у виду облога или се утрљава у кожу. Користи се код прелома, реуматских болова, болова у ушима, болести желуца, хепатитиса, полиомелитиса, епилепсије, туберкулозе, ослабљеног имунитета и др.

¹⁹ Или можда „људска мумија”? Могуће да је реч о подврсти рударске мумије.(?)

²⁰ Смола дрвета које дивље расте на Леванту. До почетка 19. века производили су је и продавали Туркмени. Наиме, смола се није лучила природним путем у знатнијој количини, већ се добијала на следећи начин: Најпре би се младом стаблу одстранила спољашња кора, а затим би се унутрашња гулила док се не накупи одговарајућа количина. Потом би се паковала у јаке вреће од коњске длаке и стављала под дрвену пресу. Пресоване вреће поливане су врелом водом а затим по други пут пресоване како би се истиснуо већи део смоле. Други начин био је да се кора најпре скува у води јер би се том приликом маст, односно уље, издвојило на површини и могло се скупити. Скувана кора би се затим паковала у вреће и пресовала како би се извукао и остатак стиракса. Добијена смола била је у полутечном стању и звала се течни стиракс. Транспортирана је у бурадима до Истанбула, Измира, Дамаска, Александрије, а затим и даље, у Италију, Индију и Кину. У медицини се, за унутрашњу употребу, стиракс користио као средство за избацивање слузи, а примењен споља, помешан са два или три дела маслиновог уља, за лечење шуге. (<http://www.Botanical.com> - A Modern Herbal, see Storax)

²¹ Као и данас, служио је за смиривање нервног, респираторног и кардиоваскуларног система.

корен цикорије²² (*Cichorium intybus*) 200 д
сусам²³ (*Sesamum indicum*) 200 д
кокос²⁴ (*Cocos nucifera*) 200 д
минијум 150 д
агалокум²⁵ (*Aloexylon Agallocum*) ..0 (?) д

- 4) чикамака (?)²⁶ 200 д
петровац²⁷ (*Agrimonia eupatorium*) 150 д
сушена ружа²⁸ (*Flos Rosae*) 150 д
камилица (*Chamomillae vulgaris*) 150 д
семенке диње²⁹ (*Cucumis melo*) 200 д
семенке лубенице³⁰ (*Citrullus vulgaris*) 200 д

²² Осушен, испечен и у прах самлевен корен цикорије служи као замена за кафу. Одвар цикорије делује као тоник, диуретик и лаксатив, а веровало се да убрзава лечење жутице, и других болести јетре и желуца, гихта, кожных осипа и туберкулозне грознице.

²³ Сусамове семенке су богате протеинима, калцијумом, гвожђем и Б витамином. Чај од семенки сусама добар је за потамњивање косе и регулисање менструалног циклуса. Уље од сусама у које је додат ђумбир добро је против артритиса и реуматизма. Ако се узима орално делује као лаксатив и против шећерне болести.

²⁴ Користи се за припрему козметичких препарата, као побољшивач укуса, а делује и као диуретик, помаже избацивање камена и песка из бубрега и ублажава болове у желуцу.

²⁵ Врста алоје.

²⁶ Несигурно читање, непознато значење.

²⁷ Листови и цветови користе се за припрему тоника који благотворно делује на бубреге, смањује пролив, спољашње и унутрашње крварење и бело прање. Ако је концентрација биљке у тонику већа, користи се за избацивање слузи и за испирање грла у случају јаке упале и афти.

²⁸ Осушени цветови дестиловани су путем водене паре, тада би се на површини издвојила ружина маст, док је остатак био ружина водица. Од три до три и по тона цветова добијан је један kg масти и 500 kg водице. Маст је коришћена у козметичке сврхе, али је због антисептичких својстава служила и против упале очију, грла и крајника. Од ружине водице прављен је пекмез.

²⁹ У Анадолији расте више врста диње (чувена сорта канталупа, пореклом је такође из Анадолије), па је то разлог што се већ вековима чај од дињиних семенки користи у народној медицини, као лек против кашља. Такође чисти бубреге и подстиче избацивање камена из бубрега. Не смеју га користити оболели од улцера, дијабетеса и људи са повишеним крвним притиском.

³⁰ Чај од семенки лубенице раствара песак у бубрезима и делује као диуретик.

- 5) семенке краставца³¹ (*Cucumis sativus*) 200 д
 сандал³² 200 д
 слачица³³ (*Sinapis nigrae*) 200 д
 црни слез (*Malva sylvestris*) 200 д
 јерменска глина³⁴ 150 д
 кинески равен³⁵ (*Rheum officinale*) 200 д
 румски равен³⁶ 200 д
- 6) бели тамјан³⁷ 200 д
 црни тамјан 150 д
 екстракт сладића³⁸ (*Glycyrrhiza glabra*) 200 д
 корен сладића³⁹ 200 д
 индијски папир⁴⁰ 200 д

³¹ Делују слично бундевиним семенкама, регулишу рад простате, помажу избацивање сувишне воде из организма, као и цревних паразита.

³² Вероватно је ово уље од белог сандаловог дрвета, које се разликовало од оног направљеног од старијег, црвеног сандала, в. нап. 14.

³³ Од ње се праве облоге, мелеми и купке, за заустављање спољашњег крварења и против болова.

³⁴ Врста црвене глине која се вади у области Коње и Кајсерија у Анадолији. (Т. Ваутор, нав. дело, 83.)

³⁵ Равен или рабарбара, биљка пореклом са Тибета и из Кине, временом се проширила по целој Азији и Турској; данас се може наћи и у Европи и Америци. За исхрану и лечење користи се корен који има релаксирајућа и стимулативна својства. Као добро средство за стезање користи се против дизентерије, дијареје и лучења слузи у организму.

³⁶ Ова врста равена стизала је са Улудага (*Türkiye Eczacılar Almanagi*, (1949), *eczacı Remzi Kocaer*, İstanbul 1949, 18.)

³⁷ Мира, измирна, мирисава смола, добијена из стабала врсте *Commiphora*. Овде се помињу бела и црна измирна. Коришћене су орално за јачање организма, против затвора, за смиривање реуматичних болова, изазивање менструације и појачано избацивање мокраће

³⁸ Подстиче избацивање шлајма из плућа, а благотворне делује и код гастритиса.

³⁹ У југоисточној Анадолији прави се чувени шербет од корена сладића, пријатног и слатког укуса, који се користи као лек против бронхитиса, а расхлађен као освежавајуће пиће.

⁴⁰ Екстракт једне врсте акације, пореклом из Индије, чија се срж секла на танке плъснате листиће, сличне чипсу, затим кувала у земљаним лонцима, а потом сушила на сунцу. Сушени листићи, на тржишту познати под именом *terra japonica*, лако су се растварали у топлој води или алкохолу, а служили су као јако средство за стезање – аstringент. Орално су примењивани код хроничне

мичокан (?)⁴¹ 150 д
варзило⁴² (*Pterocarpus Draco*) 200 д

- 7) бели бехен⁴³ (*Centaurea behen*) 150 д
црвени бехен 150 д
стрихнин⁴⁴ (*Strychnos nux-vomica*) 150 д
источни клек⁴⁵ (*Thuja orientalis*) 150 д
оловни карбонат⁴⁶ 200 д
коријандер⁴⁷ (*Coriandrum sativum*) 200 д
плави камен⁴⁸ 200 д

- 8) алоја вера (*Aloe vera*) 200 д
стипса⁴⁹ 200 д

дизентерије, уретритиса и белог прања, а споља, у облику инекција, убризгавани су у случају материчног и хемороидног крварења.

⁴¹ Несигурно читање, непознато значење.

⁴² Змајева крв, или буквално преведено са турског „братска крв”, смоласта материја добијена из стабла дрвета, које расте у Индији и на Филипинима. Користила се углавном за прављење црвене или браонкасто-црвене боје познате као „грчки цинобер”, а због особине да стеже коришћена је и као лек против крварења и дијареје.

⁴³ Цвета од 20. јануара до 20. фебруара у белој и црвеној боји (бели и црвени бехен). Становништво Анадолије користи га и данас против хемороида.

⁴⁴ Осушено семе плода дрвета стрихнин које расте у Индији и на Малајском архипелагу. Користи се код слабог варења јер, поред јачања апетита, стимулативно делује на црева. Такође побољшава пулс и подиже крвни притисак, па се употребљава у случају срчаног удара. Веома је отрован и користи се у изузетно малим количинама. Незнатно већа доза доводи до кочења мишића и смрти.

⁴⁵ Дрво живота; листови су коришћени за лечење реуматизма, а уље за избацивање глиста.

⁴⁶ Оловно белило, бели прах који је служио за прављење лепка, пудера и зубних пломби.

⁴⁷ Због изражене, пријатне ароме, семе коријандера најчешће се користило за ублажавање горког укуса фармацеутских препарата.

⁴⁸ Бакарни сулфат, отровна со тамно плаве боје која се користи за прскање воћа и поврћа. У медицинске сврхе служи за лечење неких очних и кожних обољења.

⁴⁹ Стипса је хемијско једињење састављено од две различите соли. Постоји неколико врста а у медицини се користи само камена стипса, која се у скоро чистом стању може наћи у вулканској области Италије. Служи као средство за стезање и зато се користи код унутрашњих крварења, хроничне дизентерије и

салеп⁵⁰ (*Orchis mascula*) 200 д
кардамон⁵¹ (*Amomum cardamomum*) 150 д
булка⁵² (*Papaver rhoeas*) 150 д
галанга⁵³ (*Galanga officinalis*) 200 д
крмез⁵⁴ 150 д
опијум 150 д

- 9) нишадор⁵⁵ 200 д
куркума⁵⁶ (*Curcuma longa*) 150 д
црни миробалан⁵⁷ (*Phyllanthus emblica*) 150 д
јеленски језик⁵⁸ (*Scolopendrium vulgare*) 150 д
борова смола⁵⁹ (*Terebenthina communis*) 200 д

сапарина⁶⁰ (*Smilax sarsaparilla*) 200 д
кинески корен⁶¹ (*Smilax China*) 200 д

дијареје. Растворена у води служи за испирање грла у случају шарлаха и других ангинозних инфекција. Може се као инјекција давати при запаљењу уретре, белог прања, па чак и гонореје.

⁵⁰ Корен биљке смрвљен у прах користи се за припрему истоименог топлог, густог и слатког напитка, који се служи посут циметом. Важи за добар афродизијак, средство за јачање, а помаже и у случају дечје дијареје.

⁵¹ Кардамон се ставља у кафу ради отварања апетита и уклањања стомачних гасова.

⁵² У Турској се од осушених цветова булке прави сируп против кашља, кијавице, несанице и опекотина.

⁵³ Врста ароматичног корена; уклања надутост црева, олакшава колике, подстиче избацивање урина и спречава водену болест.

⁵⁴ Црвена боја добијена од једне врсте јужноевропске штитасте ваши.

⁵⁵ Амонијумхлорид, најчешће је служио за лечење бронхитиса; од њега се правио сируп за искашљавање.

⁵⁶ Корен куркуме има стимулативна својства па се користио за припрему тоника против стомачних тегоба и жутице и за бојење јела.

⁵⁷ Најбољи црни миробалан стизао је из Кабула. Плод овог дрвета користио се као стипса.

⁵⁸ Листови ове папрати коришћени су за справљање препарата против дијареје и за избацивање слузи.

⁵⁹ Важи за ефикасан антисептик код упале дисајних и мокраћних путева.

⁶⁰ Сапарина, лековити корен једне врсте лозе која у бројним варијететима расте у топлим и умерено топлим крајевима света. Користи се за лечење различитих запаљења коже, лепре, сифилиса, псоријазе, затим реуматизма и артритиса, а делује и као афродизијак.

⁶¹ Биљка расте у источној Азији и користи се као замена за сапарину.

- 10) ружини пупољци 150 д
мак (*Papaver somniferum*) 200 д
саркокола⁶² (*Sarcocolla*) 150 д
Хаџи Бекташева со⁶³ 200 д
шафран⁶⁴ (*Crocus sativus*) 200 д
трагантова гума⁶⁵ (*Tragacantha*) 200 д
гумарабика⁶⁶ (*Gummi Arabicum*) 200 д
- 11) руј⁶⁷ (*Rhus coriaria*) 200 д
семенке дуње⁶⁸ (*Cydonia vulgaris*) 200 д
- нечитко 200 д
Кафски кумин⁶⁹ 200 д
шишарка чемпреса⁷⁰ (*Cupressi*) 150 д
мирођија⁷¹ (*Anethum graveolens*) 200 д
индијска креда⁷² 200 д

⁶² Користила се за лечење рана, гнојне упале ува и справљање облога против отока вратних жлезда и хроничних запаљења зглобова.

⁶³ Веома фина камена со.

⁶⁴ Тучкови шафрана помагали су избијање малих богиња, изазивали благо знојење, стишавали нервозу и служили као успављујуће средство, као и за бојење јела (пилава)

⁶⁵ Гумаста излучевина добијена из стабљике жбуна, који припада врсти *Astragalus*, подврста *Tragacantha*, а расте у планинским областима Мале Азије, Сирије, Јерменије, Курдистана и Ирана. Користи се као мелем, за лечење болести грла и разних упала и као апотекарско средство за повезивање различитих састојака у пасте, пастиле и сл.

⁶⁶ Арапска гума, биљна материја која у води постаје слузаста и лепљива. У течном стању се користи као лепак, а у чврстом за брисање хартије. Служила је за заустављање кашља, ублажавање болова у желуцу, очима и слично.

⁶⁷ Корен биљке употребљава се за сузбијање претераног лучења слуги и за пражњење црева.

⁶⁸ Густ и лепљив одвар од семенки дуње коришћен је за лечење гонореје, дизентерије, афти и раница у грлу и усној дупљи.

⁶⁹ Врста кумина који је стизао из Кафе (данас Теодосија) са Крима. Можда се овде мисли на европски ким (*Carum carvi*).

⁷⁰ Чај од шишарки узима се орално против ноћног мокрења, а споља против хемороида и знојења ногу.

⁷¹ Помаже код лошег варења, надутости, гасова и штучавице.

⁷² Важан састојак различитих врста пудера.

- 12) пророково дрво⁷³ (*Guaiacum officinale*) 150 д
морач⁷⁴ (*Foeniculum vulgare*) 200 д
лист мирте⁷⁵ (*Myrtus communis*) 200 д
семе белог слеза (*Althea officinalis*) 200 д
крмезов талог⁷⁶ 150 д
кокотац⁷⁷ (*Melilotus officinalis*) 150 д
пасјаковина⁷⁸ (*Rhamnus chlorophorus globosus*) 150 д

- 13) индијски хавелан⁷⁹ 200 д
семе памука⁸⁰ (*Gossypium herbaceum*) 150 д

Венерине власи⁸¹ (*Adiantum capillus Veneris*) 150 д
колмез⁸² (*Acorus calamus*) 150 д
ембелија⁸³ (*Embelia ribes*) 200 д
емлеч⁸⁴ 200 д

⁷³ Турски назив за дрво гвајак које расте у тропским пределима централне и јужне Америке и на Карибима. Од њега се добија смола која се користи за ублажавање запаљенских и болних процеса као што су хронични реуматизам и реуматоидни артритис, костобоља и сл.

⁷⁴ Уклања надутост, гастритичне тегобе и појачава лучење млека код дојиља.

⁷⁵ Коришћен је у лечењу многих болести, нпр. фарингитиса, бронхитиса, екцема, гангрене, хемороида и др.

⁷⁶ Под овим се можда мисли на материју насталу приликом производње крмеца (в. нап. 54).

⁷⁷ Тинктура справљена од листова и цветова ове биљке ефикасно је уклањала главобољу, болове у стомаку, јајницима, менструалне грчеве и сл.

⁷⁸ Сок од бобица пасјаковине делује као пургатив.

⁷⁹ Нисмо могли да идентификујемо ову биљку.

⁸⁰ Чај од семенки памука коришћен је као лек против грознице. Од семенки се прави уље, које у фармацеутски препаратима служи као замена за маслиново и бадемово. Памуково уље се такође користи за припрему јела, сликање и израду сапуна.

⁸¹ Врста папрати, пореклом из Европе, од које је прављен сируп за искашљавање.

⁸² Други називи су: иђирот, мирисни корен, водена сабљица, водени божур и мирисави шаш. Осушен корен има снажан мирис и нагорак укус. Користи се против желудачних тегоба, отклања надутост, нормализује рад жучи и помаже излучивање мокраће.

⁸³ Плод ембелије побољшава варење, лечи опстипацију и стомачне грчеве, и помаже избацивање цревних глиста

терпентин⁸⁵ (*Pistacia terebinthus*) 200 д
семе чкаља⁸⁶ (*Carduus*) 200 д

- 14) туткало⁸⁷ 200 д
бакарни сулфат - д
галбанум⁸⁸ (*Galbanum officinale*) 200 д
јалапа⁸⁹ (*Ipomoea jalappa*) 200 д
корен пиретре⁹⁰ (*Radix Pyrethri*) 200 д
корен љубичице⁹¹ (*Viola odorata*) 150 д
бибер⁹² (*Piper longus*) 200 д
ланено семе⁹³ (*Linum usitatissimum*) 200 д

- 15) корен инцибара⁹⁴ 200 д

⁸⁴ Непознато значење.

⁸⁵ Смоласта материја биљног порекла, која се у медицинске сврхе користила у чврстом, гумастом стању или у облику уља. Гумаства зрна терпентина дата у облику пилула деловала су благо стимулативно на рад бубрега и материце. Терпентин уље коришћено је као јачи стимуланс за рад бубрега. Услед његове примене урин је добијао мирис љубичице а и дах и зној пацијента би такође попримили карактеристичан мирис. Деци се давао ради избацивања цревних глиста.

⁸⁶ Користи се за лечење болести јетре.

⁸⁷ Врста лепка добијена од животињске коже и хрскавице.

⁸⁸ Гумасто-смоласта материја биљног порекла (није познато од које биљке се добијала) пореклом са Леванта и из Персије. У медицини се ретко користила орално због непријатног укуса и мириса. За спољашњу употребу, помешана са амонијаком и пчелињим воском, служила је за прављење облога који су стављани на отоке, болна леђа или на груди у случају хроничних плућних тегоба.

⁸⁹ Биљка расте у Мексику и Индији, њен корен коришћен је као средство за чишћење.

⁹⁰ Корен ове биљке користио се против зубобоље, главобоље и за јачање организма.

⁹¹ Зависно од дозе, деловао је као средство за јачање, чишћење црева или за изазивање повраћања.

⁹² Подстиче локалну и општу циркулацију, па је даван болесницима који пате од млитавости желуца. Лековити састојак добијан екстракцијом зрна бибера, *пиперин*, служио је за лечење тифуса и колере.

⁹³ Делује као средство за чишћење и ублажава упале и раздражљивост пробавних органа.

⁹⁴ И данас се користи у фармацији (<http://www.recete.org>) али латински,

горска рута⁹⁵ (*Peganum harmala*) 200 д
семенке бундеве⁹⁶ (*Cucurbita pepo*) 200 д

касија⁹⁷ (*Cassia fistula*) 200 д
глина са жигом⁹⁸ (*Terra Lemnia*) 200 д
вијош⁹⁹ (*Parietaria officinalis*) 200 д
ангелика¹⁰⁰ (*Archangelica officinalis*) 200 д

16) индијски зумбул¹⁰¹ (*Nardus stricta*) 200 д

односно енглески назив ове биљке нисмо успели да пронађемо, јер га нема у турско-османским речницима који су нам били на располагању.

⁹⁵ Вишегодишња степска биљка, чије је семе коришћено за избацивање глиста и као наркотик. Народ у Анадолији га и данас користи против екцема, хемороида, и као средство за надимљавање. У семену садржи и хармалин, којим се вуна боји у црвено.

⁹⁶ Сушене семенке бундеве дају се деци за избацивање пантљичаре и других цревних глиста. Код одраслих регулишу рад простате.

⁹⁷ Врста сене, пореклом из Индије и јужне Азије; користи се углавном као лаксатив, али и као помоћно средство у лечењу кожних болести, грознице, стомачних тумора и др.

⁹⁸ Турски назив за глину која се вадилa на острву Лемнос и у Европи била позната као Лемноска земља. Француски посланици на повратку из Турске имали су обичај да је дарују надређенима као скупocen поклон, јер се веровало да је ефикасна у борби против куге и других тешких болести. Према Белону, глина се вадилa само једном годишње, и то 6. августа, када су становници острва, под надзором субаше Лемноса, одлазили на место где се налази жила. Након што би скинули горњи слој земље, вадилa би глину у неограниченој количини. Увече би то место поново прекрили земљом. Затим су глину обликовали у пласнате округле хлeпчиће, тежине око четири дирхема, и носили је код субаше, који је, уз одговарајућу надокнаду, стављао на њу печат, одн. жиг. Трговци који су стизали на Лемнос могли су да купе глину само од субаше, јер је он султану плаћао закуп за право експлоатације лековите земље, док је становницима било забрањено, под претњом смртне казне, да износе глину са острва. Они су је користили за личну употребу и за продају на самом Лемносу. (Белон, 75-79). Лемноска глина узимала се орално у случајевима тровања, затвора, гонореје и белог прања, а споља се користила за заустављање крварења. Данас је у Турској нема у продаји, већ се уместо ње користи црвена, тзв. «јерменска глина» (в. нап. 34).

⁹⁹ У облику одвара коришћен је за лечење уринарних тегоба и водене болести.

¹⁰⁰ Корење се може жвакати или користити у облику топлог одвара ради ослобађања стомака од гасова. Топли одвар од семена ангелике сматра се добрим леком за очување плаценте и заустављање менструалног крварења. Јачи одвар спречава језу и дрхтавицу, а тинктура спазматичан кашаљ.

краљевац¹⁰² (*Peucedanum ostruthium.*) 200 д
суви локвањ¹⁰³ (*Nymphaea odorata*) 200 д
сантонин¹⁰⁴ (*Artemisia santonica*) 150 д
индијски црни кумин 200 д
кубеби¹⁰⁵ (*Piper cubeba*) 200 д
семе пескавице¹⁰⁶ (*Trigonella Foenumgraecum*) 200 д

17) промутљивка¹⁰⁷ (*Convolvulus scammonia*) 200 д
гарич¹⁰⁸ (*Polyporus officinalis*) 150 д

¹⁰¹ У Симоновићевом речнику забележено је више назива: брк, брчак, тврдача, типац, оштрељ, итд.

¹⁰² Ово је директан превод турског назива *султанова трава*, одн. *падишахова трава*. У нашим крајевима су забележена и имена: пукавица, босква, кривојац и сл. Римљани су га сматрали чудесном биљком која лечи све болести; у средњовековним манастирима служила је као универзалан лек за отворене ране, болести јетре, камен у бешици, кашаљ итд, и као зачин јелима и пићима. У Османском царству је такође имала широку примену а сам назив сведочи о томе колико је била цењена. За спољашњу употребу, против иритација коже, коришћено је есенцијално уље. Одвари, тинктуре и сл. направљени од корена, узимани су орално у циљу стимулације мокрења и менструалног крварења, а такође и против гасова и астматичног кашља,

¹⁰³ Осушени корен локвања делује као благо средство за стезање па је најчешће коришћен против дизентерије и дијареје. Његов одвар служио је и за лечење неких полних болести, гонореје нпр.

¹⁰⁴ Познат код нас и као глистомор, горак прах добијен из нерасцветаних пупољака биљке, коју у Малој Азији, на Блиском Истоку и у Персији називају хорасани, по граду Хорасану. Од давнина се сматра ефикасним средством за избацивање глиста.

¹⁰⁵ Врста бибера који се у фитомедицини користи као средство за надимање, избацивање слузи и као антисептик.

¹⁰⁶ Прах од семена пескавице коришћен је за прављење облога, фластера, масти и одвара којима су лечени површински упални процеси, ране и сл, као и за испирање ректума и вагине у случајевима иритације и упале слузокоже. Благотворно је деловао и у случају упале респираторних органа и хроничних болести стомака, црева и јетре.

¹⁰⁷ Смоласта излучевина жбуна скамоније, распрострањене у Турској, Грчкој, Сирији и Ирану. Добијала се тако што би се у јуну стабло засекло унакрст а испод њега стављала посудница за скупљање млечног сока, који се, услед испаравања, постепено претварао у смолу. Највише је се добијало у околини Измира. Ради се о јаком средству за чишћење, и зато је обично коришћена у комбинацији са другим пургативима који су ублажавали њено дејство. Обично се давала у облику емулзије са шећером или слатким бадемом.

¹⁰⁸ Врста печурке позната и као јелова губа и аришев труд. У медицинске сврхе

пелен¹⁰⁹ (*Artemisia absinthium*) 150 д
сипистан¹¹⁰ (*Cordia dichotoma*) 150 д

балта оту¹¹¹ 200 д
талог (?) 150 д
оловни моноксид¹¹² 150 д
ослад¹¹³ (*Polypodium vulgare*) 150 д

- 18) семе црног слеза (*Malva sylvestris*) 200 д
рузмарин¹¹⁴ (*Rosmarinus officinalis*) 200 д
мацис¹¹⁵ 150 д
жути миробалан¹¹⁶ (*Fructus Myrobalani citrinae*) 150 д
хашиш 150 д

Укупно састојака 22750 дирхема

На први дан Ребија другог 1126 (16. IV 1714.) има 22500 дирхема.

користила се сасушена и смрвљена у прах за лечење маларије, хроничне дијареје, дизентерије, периодичне неуралгије, грознице и туберкулозе.

¹⁰⁹ Листови и цветови пелена од давнина се користе за припрему тоника који ублажава стомачне и жучне тегобе, побољшава апетит и варење, помаже избацивање глиста, смањује температуру и изазива менструацију.

¹¹⁰ У традиционалној источњачкој медицини употребљавају се листови, нпр. за лечење главобоље (<http://www.esansar.com/common-home-remedies/head.htm>; <http://www.herbalniamaths.com>). У Индији се и листови и плод користе у исхрани као поврће.

¹¹¹ Нама непозната биљка.

¹¹² Коришћен је у облику креме за лечење екцема, чирева и сличних кожних обољења. (M. S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Istanbul 1983, 356.)

¹¹³ Корен ослада служио је за прављење сирупа који помаже избацивање слузи из плућа и има благо лаксативно дејство.

¹¹⁴ Орално употребљен рузмарин подстиче варење, делује против затвора, појачава лучење жучи и избацивање урина. Примењен споља служи за лечење загнојених рана.

¹¹⁵ Мацис или мускатни цветић осушена је семенска овојница мускатне семенке.

¹¹⁶ Воћка дрвета миробалан (у Индији позната као *амла*), облика шљиве, дужине три до пет cm, жућкасте боје. Садржи велику концентрацију витамина Ц (двадесет пута више него чаша свеже исцеђеног сока од поморанце) и користи се за прављење тоника за јачање организма.

Свега двадесет две хиљаде пет стотина дирхема

Драгана АМЕДОСКИ

ЗАКУП РИБОЛОВА ДУНАВСКЕ МОРУНЕ У XVI ВЕКУ

Риболов је код Османлија био врло значајна привредна грана. Приходи од риболова спадали су у регално право и султан је могао да их да у закуп, задржавајући део улова за себе.¹ Риболов је нарочито био развијен на простору Ђердапског дела Дунава.² Најважнија риболовна област налазила се на територији видинског санцака, у пределу од ушћа Поречке реке до ушћа Тимока на Дунаву. Приходи од риболова чинили су једну закупну јединицу, односно мукату, која се налазила на територији фетисламске нахије.³ У XVI веку фетисламска муката је припадала султанском хасу, да би средином XVIII века (1741. године) била припојена вакуфу његове библиотеке и имарета код Велике Аја Софије.⁴

Три документа која саопштавамо представљају део пописа муката који се чува у Архиву Председништва владе у Истанбулу, у архивској серији *Maliyeden müdevver* под бројем 6148, на странама 38-40. Сви су тематски повезани и тичу се закупа

¹ Д. Бојанић–Лукач – Т. Катић, *Османска документа о продаји турских имања кнезу Милошу Обреновићу*, Мешовита грађа, XXVI (2005), 15.

² О. Зиројевић, "Риболов на средњем Дунаву (XVI и XVII век)", *Зборник за историју Матице српске*, 49 (1994), 111.

³ Д. Бојанић–Лукач – Т. Катић, нав. дело, 16.

⁴ Р. Тричковић, *Два турска пописа Крајине и Кључа из 1741. године*, Мешовита грађа II (1973), 244. (према Д. Бојанић–Лукач – Т. Катић, нав. дело, 16).

риболова моруне, врло квалитетне рибе чувене по величини и богатству икром, која се на Дунаву ловила помоћу посебних риболовних справа – гарди.⁵

Акта су састављена на шеријатском суду у Кладову (Фетисламу) 1582/83. године, поводом молбе Хусејина, становника Кладова, да преузме закуп риболова моруне на територији видинског санцака од претходног закупца Јеврејина Абрахама, под условом повећања закупнине. То су копија уговора о јемству, заведеног у кладовски сицил, којим десет лица потврђује Хусејинову платежну способност, и представка кладовског кадије којом се од централне власти тражи да изда берат којим ће се Хусејин потврдити као нови купац. Из докумената се види да је главна обавеза закупца риболовне мукате била да држави предаје четвртину улова, што је иначе било регулисано и посебним законским одредбама.⁶ Овај вид опорезивања уловљене рибе задржао се и касније у XVIII и XIX веку.⁷

Према датуму и садржини може се закључити да је документ на 39. страни први написан, па зато њега прво саопштавамо.⁸ На страни 38. изнад основног текста документа су накнадно унете белешке написане сијакатом, које доносимо на крају документа, као и решење Хусејинове молбе, које се по рукопису и мастилу разликује од осталог текста.

Значај ових докумената је у обиљу података које пружају о процедури и условима закупа, платама купаца који путем еманета држе свој положај, њиховој етничкој припадности, разлозима смене итд. Такође се из докумената види да је 80-их

⁵ Т. Катић, “Garde na Dunavu od XVI do XX veka”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, XXXIV, 1-2 (2001), 48. Моруне је највише било у Дунаву, али и у Сави и Морави. О. Зиројевић, нав. дело, 112.

⁶ Према османским законима, од моруне уловљене у гардама узимала се четвртина, док се од оне која долази из вирова узимала прва и последња четвртина. Д. Бојанић, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Београд 1974, 58, VII, VIII; 61, VII, VIII;

⁷ То се јасно може видети из докумената саопштених у Д. Бојанић–Лукач – Т. Катић, нав. дело.

⁸ Приликом повезивања архивске књиге, овај акт, написан на папиру малог формата, уметнут је у пресавијени лист већег формата, који је погрешно нумерисан као две посебне стране, 38 и 40, а на коме су забележена друга два документа.

година XVI века Кладово имало најмање три махале и то: махалу Мухамед-пашине џамије, махалу месџида Балабана и махалу месџида Мухамеда Хоџе.

Транскрипција

I

Hazihi's-sûreti nukilat 'an il-esli bi-ma'rifeti'l-fakîr
Mahmûd bin Muhammad al-kâdî bi-Fethislâm.

Mühür: El-vâsik bi'l-melik'il-hamd el-fakîr Mahmûd bin Muhammad

[1] Sebeb-i tahrîr-i hurûf budur ki:

Kasaba-i Fethislâmda Muhammad Pâşâ Câmi' mahallesinde mütemekkin olan Hüseyin bin Memi nâm kimesne [2] meclis-i şeri'-i şerîfe gelüp bast-ı kelâm ve tebyîn-i merâm kılup liva-i Vidinde vâki' olan rub'-i mâhî mukâta'asın [3] iltizâm etmek murâd ederin yarâr kefillerim vardır sicil olunmasın taleb ederin dedikte küfelâsı meclis-i şeri'-i [4] şerîfe hâzırın olup mahalle-i mezbûreden Mustafâ bin Musâ ve Muhammad bin Alî Ağa ve Memî bin Mustafâ ve diğer [5] Muhammad bin Alî ve Balabân Mescidî mahallesinden 'Abdî bin Muhammad ve İbrâhîm bin Tûrhân ve Tûrhân bin Hızır ve Muhammad Hoca [6] Mescidî mahallesinden Behrâm bin Abdullah ve Karadurâk bin Seyidî ve Ahmed bin Durmuş cem'an on nefer kimesne zarar [7] mâla ve noksân kısta kefil olduk dediklerinden sonra mezbûrûn küfelâ meblag-i merkûmun edâsına kâdırlar mıdır [8] deyü ehl-i vukûftan su'âl olundukta her birisi mâldâr ve mütemevvil kimesnelerdir meblag-i merkûmun edâsına kâdırlardır deyü [9] ehl-i vukûf haber verdiklerinde mâ-vaka'a gibba üt-tâleb kayd-i sicil olundu.

Tahrîren fî evâil-i Şevvâl sene 990. (29.X – 7. XI 1582)

Şühûd'ul-hâl:

Mustafâ Hoca al-hatîb, Hızır Halîfa al-imâm, Mustafâ bin Hamza, Ramazân bin Alî, Salih bin Yusuf ve gayruhum.

II

[1] Fethislâm kâdîsi mevlânâ Bedreddîn dâ'îlerî arz gönderüp [2] Fethislâm sâkinlerinden Hüseyin bin Memî nâm kimesne gelüp livâ-i Vidinde [3] vâki' olan rub'-i mâhî-i morîna mukâta'ası sene 989. Ramazânî [4] gurrelerinden Avrâhâm nâm yahûdi 'uhdesinde yüz elli bin [5] akçede olup mukâta'a-ı mezbûrenin zabt ettiğî [6] zamânın yerlû yerinden muhâsebesin komak şartile on bin [7] akçe ziyâde ile üç yıla yüz altmış bin akçeye iltizâm [8] edüp ve şart-i hazîne ve mevâcib-i kılâ' kemâkân mukarrer olup [9] ve zarar mâla on nefer kimesneleri Fethislâm kâdisi mevlâna Bedreddîn [10] imzâsile kefil virdüğüne sûret-i sicill ibrâz edüp ve küfelâsı [11] kefil oldukları mâlın edâsına kâdırlardır ve mezbûr [12] Hüseyin dâhi emânet 'uhdesinden gelmeğe kâdır kimesneden deyü [13] ehl-i vukûf haber virmeğîn mukâta'a-ı mezbûre vech-i meşrûh [14] üzere mezkûre virilmek mâl-i mîrîye enfa' olduğun [15] i'lâm eder.

Emânet-i mukâta'a-i rub'-i mâhî-i morîna der livâ-i Vidîn der 'uhde-i Abrâham yahûdi ber vech-i iltizâm. Fî yevm 10

Mevâcib-i kadîm. Fî yevm 10

Tâleb-i gedik

Tâleb-i Hüseyin bin Memî an kasaba-i Fethislâm ber vech-i iltizâm ber muceb-i arz-i mevlânâ Bedreddîn kâdî-i Fethislâm. Fî yevm 10

İltizâm-i mezbûr ki mukâta'a-i mezbûre an gurre-i Ramazân sene 989. (29. IX 1581). Fî selase sinin 160000

Fî el-ihisâb mukâta'a-i mezbûre an et-târîh al-mezbûr der 'uhde-i Abrâham yahûdi emîn-i mültezim. Fî selase sinin 150000

Ez-ziyâde fî selase sinin 10000

Kefil bi'l-mal ber vech-i arz ve sûret-i sicil mevlânâ Bedreddîn kâdî-i Fetislâm neferen 10. Becihet-i cedîd bi'l-cümle-i mâl

Tâbi'-i kalem-i evvel

III

[1] Ve mültezim-i mezbûr Hüseyin Fethislâm kâdisi mevlânâ Bedreddîn [2] arz ve sûret-i sicillî mucibince zikr olunân mukâta‘ayı iltizâm [3] sâbıkından on bin akçe ziyâdelik üzere tâlib olup [4] ammâ hızzâne-i ‘âmirinde olan mukâta‘a defterine nazar olundukta [5] bazı mukâta‘âtile âhar mültezimlere fûrûht olunduğu mukayyed [6] bulundukta arzî mucibince virilmek müyesser olmamağın [7] mültezim-i mezbûr Hüseyin dîvân-i ‘âliye gelüp mukaddemâ iltizâm eden [8] mültezimlerin ziyâdelerine mahsûb olmak üzere on bin [9] akçe ziyâdelik üzere üç yıla yüz altmış bin akçe [10] iltizâm ve kabûl edüp berât-i şerîf sıdk buyurulmak [11] bâbında ‘inâyet ricâ eder.

Vech-i meşrûh üzere berât buyruldu
Fî 18. Receb sene 991. (7. VIII 1583)

Превод

I

Ово је копија урађена на основу оригинала, са знањем
убогог Махмуда сина Мухамеда, кадије у Фетисламу.

Печат: Поуздајући се у хваљеног бога, убоги Махмуд син
Мухамеда

Повод писању документа је следећи:

Особа по имену Хусејин син Мемија, која живи у касаб
Фетислам, у махали Мухамед-пашине џамије, дошла је на часни
шеријатски скуп, опширно објаснила и изложила своје намере и
замолила да закупи мукату четвртине рибе која се налази у
видинском санџаку. Пошто је рекао да има корисне јемце и
замолио да се заведу у регистар, речени јемци приступили су
часном шеријатском скупу. Из поменуте махале: Мустафа син

Мусе, Мухамед син Али аге, Меми син Мустафе и други Мухамед син Алија; из махале месџида Балабана: Абди син Мухамеда, Ибрахим син Турхана и Турхан син Хизира; из махале месџида Мухамеда Хоџе: Бехрам син Абдулаха, Карадурак син Сејидија и Ахмед син Дурмуша, укупно десет лица. Пошто су рекли да јемче у случају надокнаде штете и мањка рате, зналац је упитао да ли су поменути јемци способни да плате речени износ. Тада је сваки од њих рекао зналцу да су они имућне и добростојеће особе и да могу да плате дату суму. Оно што се догодило уписано је у сицил после молбе. Написано у првој декади шевала 990. године. (29. X – 7. XI 1582)

Сведоци чину:

хатиб Мустафа Хоџа, имам Хизир Халифа, Мустафа син Хамзе, Рамазан син Алија, Салих син Јусуфа и други.

II

Кадиджа Фетислама, онај који се моли за вас, мевлана Бедредин, послао је представку о томе да је особа по имену Хусејин син Мемија, становник Фетислама, дошао [на шеријатски суд] и закупио мукату четвртине рибе моруне која се налази у видинском санџаку, а која је од првог дана рамазана 989. године (29. IX 1581) била под одговорношћу Јеврејина по имену Аврахам за 150000 акчи. Хусејин је, под условом да за време док држи поменути мукату редовно полаже рачун и уз повећање од 10000 акчи, закупио на три године за 160000 акчи. Одлучено је да као и раније [приход мукате] буде за државну благајну и тврђавске плате. Затим је показана копија сицила, са потписом фетисламског кадије мевлане Бедредина, о томе да је 10 лица дало јемство за надокнаду штете. Зналац је још известио да су јемци способни да плате износ за који јемче и да је поменути Хусејин способан да прихвати дужност [закупца] путем еманета. Зато се обзнањује да је, ради добробити државног иметка, поменути муката дата реченом на описани начин.

[Закуп путем] еманета мукате четвртине рибе моруне у видинском санџаку коју је преузео у дужност закупом Јеврејин

Абрахам. Дневно 10 [акчи].

Старе плате: дневно 10 [акчи].

Молба Хусејна сина Мемија из касабџе Фетислам да [узме у] закуп у складу са представком мевлане Бедредина, фетисламског кадије. Дневно 10 [акчи].

Поменути је закупио речену мукату од првог дана рамазана 989. године (29. IX 1581), на три године за 160000 [акчи].

Одговорност за поменути мукату од реченог датума сноси Јеврејин Абрахам, повереник закупца, коме је допала у дужност. На три године 150000 [акчи].

Повећање од 10000[акчи] на три године.

Јемац имовином путем представке и копије сицила мевлане Бедредина, фетисламског кадије; 10 особа. Због новог [закупца јемче] целом имовином.

Припада првој канцеларији

III

Поменути закупца, Хусејин је у складу са представком и копијом сицила фетисламског кадије мевлане Бедредина, замолио закуп речене мукате с тим да [плати] 10000 акчи више [у односу на] ранији. Међутим, када се погледало у дефтер муката који се налази у царској благајни, утврђено је да су неке мукате продате другим закупцима, и да није могуће дати [речену мукату] коју је он замолио. Зато је поменути закупца Хусејин, дошао на високи Диван и замолио милост да му се изда часни берат о томе да је примио и узео у закуп [речену мукату] на три године за 160000 акчи, пошто је [платио] 10000 акчи више у односу на већину претходних закупца.

Заповеђено је да му се изда берат у складу са изложеним.
18. реџепа 991. године. (7. VIII 1583)

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل العلم نوراً
والفقه سراجاً

سبب تحریر حروف بود که قضیه فتح اسلام محمد پاشا جامع علم شد ممکن اولاد حسین بن محمد فاکر
مجلس شرعی کلوب بسط کلام و تبیین مراتب قلوب لولایه و دینیه واقع اولاد ریح ماهی
الترامه مراد ایدرین یرایر کفیل لایحه وارد رسجل اولیغاسی طلب ایدرین دیدر کفیل لایحه مجلس شرعی
شریف حاضر و اولوب محله مزبور و من مصطفی بن موسی و محمد بن علی اغا و محمد بن مصطفی و دیگر
محمد بن علی و بلیان مسجری محکمه عبیدی بن محمد و ابراهیم بن طور جان و طور جان بن حصه و محمد و محمد
مسجری محکمه بهرام بن عبد الله و قره طور ارق بن سیدی و احمد بن طور مش جمعا اوان نفر مکتمه
مال و نقصان قسط کفیل اولوق دیگه کفیل صاگ مزبور و کفیل مبلغ مر قومک اولیغاسی قاهره لایحه
دیوار اهل و قوفه سواک اولوقه هر پرسی مالدار و مقول کفیل مبلغ مر قومک اولیغاسی قاهره لایحه
اهل و قوفه خبر ویر کفیل نه ما وقع غیب الطلب قید سجل اولوقه تحریر کفیل لایحه سواک ۹۰ ۹۰

مصطفی جولام حضرت جلیف مصطفی بن محمد رمضان بن علی بن یوسف و غیره
لطیف الامام

MAD 6148, 39.

حسین دای امانت عهد سندن بلکه قارن کشته
 هیل و قوت خبر ویرمکین مقاطعه مزبور و خبر
 اوزن مذکور و بزرگ مال مزبور به انفع اولدو
 اعلام ایدر

و سالتزم مزبور حسین فتح اسلام قاضیسی مولانا بدرالدین بیک
 عرض و صورت سجلی و سبجه ذکر اولنان مقاطعه بی التزام
 ساقیدن اون بیک آنچه زیاده لک اوزن طلب اولون
 انماخرانه عامده اولان مقاطعه د فتره نظر اولوند
 بعض مقاطعات تاله آخر ملزم فروخت اولوند و غیره
 بولند و عرض و سبجه و بزرگ مبستر اولما مغایر
 ملزم مزبور حسین دیوان عالییه کلوب مغتدای التزام این
 ملزم ملوک زیاده لریبه محسوب اولون اوزن اون بیک
 آنچه زیاده لک اوزن اوج سیله یوز الفش بیک آنچه
 التزام و قبول ایدوب برات شریف صدر سیرلوق
 باینده عتایت رجا ایدر

طالع
 اوزن مذکور و بزرگ مال مزبور به انفع اولدو
 اعلام ایدر

سوم
 عا

طالع
 اوزن مذکور و بزرگ مال مزبور به انفع اولدو
 اعلام ایدر

سوم
 عا

طالع
 اوزن مذکور و بزرگ مال مزبور به انفع اولدو
 اعلام ایدر

سوم
 عا

فتح اسلام قاضیسی مولانا بدرالدین داعیلری عرض کردند
 فتح اسلام ساکنین حسین بن غلام کسینه کلوب لوازم
 واقع اولان ربع ماهی مزبوره مقاطعه سی ۱۹۹۹ و رضا
 غرض سندن اورا هام نام یهودی عهد سندن بزرگ بیک
 آنچه ده اولوب مقاطعه مزبور نک ضبط اید و نک
 زمانک برلورندن محاسبه سن کومک شرطیله اون
 آنچه زیاده ابله اوج سیله یوز الفش بیک آنچه به التزام
 ایدوب و شرط خزیه و موجب قلاع کماکان مغتدای
 و ضرر مال اون نفر کسنلری فتح اسلام قاضیسی مولانا بدرالدین
 امضا سیله تویرد و کینه صورت سجلی ارازا ایدوب و کمال
 کفیل اولد و قری مالک اداسنه فادرلور و مزبور

باینده عتایت رجا ایدر

Љиљана ЧОЛИЋ

БУЈУРУЛДИЈА МУХАМЕД САЛИХ ВЕЦИХИ - ПАШЕ

О односу османске државе према духовним лицима и хришћанским верницима православне вероисповести у српским крајевима постоји обимна сачувана документација, како у Архиву Председништва владе у Истанбулу, тако и у ризницама наших манастира, фондовима домаћих архива, ређе и у поседу приватних лица.

То су најчешће акта централних власти - султанске заповести и повеље додељиване великодостојницима Српске православне цркве. Оне садрже опште одредбе, услове и захтеве које поменута лица треба да испуњавају на територији њихове верске управе, а у мањој мери дефинишу права која им по положају припадају, као и права хришћанских верника уопште.

На нивоу централне османске администрације постојала је тзв. Епископска канцеларија (Kalem-i Piskopos) која је водила две врсте записничких књига:

- дефтере епископских муката (Piskopos mykata'ası) тј. Државних закупа од православних црквених организација
- дефтере берата и заповести Канцеларије епископских муката.

Већ из саме те чињенице може се закључити да је однос највиших власти Османског царства према православној цркви уопште почивао превасходно на регулисању финасијских питања и зависио од намиривања двеју основних дажбина, а то су:

- пешкеш - такса за добијање султанске повеље о намештењу коју су плаћали патријарси и владике;
- мирија - збир одређених црквених платежних обавеза које су убирали епископи на подручјима својих епархија како би обезбедили средства која су сваке године морала да буду уплаћивана централној администрацији као допринос епархија намири-вању утврђеног износа дажбине коју је свака епархија била обавезна да положи државној благајни.

Сходно томе, у фокусу пажње власти били су проблеми архијереја и осталих духовних лица везани за сметње приликом прикупљања новца за намиривање прописаних дажбина, а као најчешћи изгреди у османским документима познатим нашој историографији помињу се насртаји на свештенике ради користољубља.

Документ који овде саопштавамо третира проблем ометања православних верника у вршењу религијских обреда од стране локалног (муслиманског) становништва, а то питање је ретко кад било чак и споредна тема османске званичне кореспонденције. Реч је о бујурулдији Мухамед Салих Веџихипаше из 1837. године упућеној представницима локалних власти у Зворничком санџаку и околним областима у вези са сметњама којима су изложени православни житељи у обављању својих верских обреда, а што је супротно садржају царске заповести коју је добио митрополит наведене области.¹

Позната је чињеница да су реформе, започете током владавине Селима III (1789-1807) и изнуђене како унутрашњим проблемима тако и све лошијом позицијом Османског царства на међународном плану, међу делом елите и људима од утицаја имале своје оштре противнике. Ипак, процес промена одвијао се и у наредним деценијама, а пуни замах добио је проглашењем Хатишерифа од Гилхане 3. новембра 1839. године чиме је османско друштво закорачило у корениту реорганизацију – *tanzimat*.

Царска повеља султана Абдулмехида (1839-1861) гарантовала је сигурност свим поданицима османске државе независно од

¹ Овај документ је 1987. године понуђен Архиву САНУ за откуп. Замољени да га прочитамо и укажемо на његову садржину, препоручили смо да буде откупљен. Нажалост, из нама непознатих разлога до откупа није дошло.

њихове расне и верске припадности и поштовање њихових легалних права. То по природи ствари није одговарало повлашћеним категоријама друштва у провинцијама насељеним мешовитим хришћанским и муслиманским становништвом. Наговештаји изједначавања њиховог статуса доводили су до нарастајућих напетости.

„Наизменично смењивање сељачких устанака и устанака муслиманске аристократије из два супротна социјална смера против султана сачињавали су у целини кризу друштвеног поретка Царства.”²

У време на које се односи предметни документ на челу Дабробосанске митрополије налазио се митрополит Амвросије, коме је берат о именовању издат 10. октобра 1834. Остао је упамћен као један од најбољих Грка епископа међу Србима; „чувао је народ и штитио га од насиља.”³ Ипак, између њега и православне општине у Сарајеву дошло је било до спора због неких уредби које су били донели његови претходници. Несугласице су решене захваљујући митрополитовој попустљивости и обећању да се „неће мешати у ред у цркви, да неће ни постављати ни дизати сарајевске парохе мимо воље општинског одбора, да се неће мешати у школске послове и у постављање учитеља. У другом делу обавезе, одрекао се и неких својих прихода.”⁴

Турски извори бележе да је са положаја свргнут 1841. „ради неких неугодних ствари”⁵.

Судбине босанског намесника Мухамед Салих Веџихи-паше, чију заповест овде саопштавамо и митрополита Амвросија на неки начин су се испреплетеле.

Укидање реда спахија као старе наследне коњице, до кога је у централним деловима Царства дошло још 1826. године, у Босни ће бити проглашено, за везировања Веџихи-паше.

² Милорад Екмечић, *Преображаји друштва у првој половини XIX века у: Историја Југославије*, Београд 1972, 230-231

³ Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*, Београд 1996, 11; *Азбучник Српске Православне Цркве по Радославу Грујићу*, Београд 1993, 41.

⁴ Владислав Скарић, *Изабрана дјела*, књ. 1, Сарајево 1985, 217-218.

⁵ Сејфудин Кемура и Владимир Ћоровић, *Прилози за историју православне цркве Босни и Херцеговини*, Гласник Земаљског музеја БиХ, XXIV, 1912, 433,434.

„Што год је у Босни било спахија назријевало је у реформама своју пропаст јер ако се уведе опћа војна дужност и редовита војска, отпада потреба за спахијама, правни основ за разне привилегије и побирање спахијских хакова и ресмова, а високи социјални положај многих спахија који га не бише могли издржати великим приватним иметком, спадао би на ништа.”⁶

Сходно новим реформама турска држава је требало да буде централизована и то је у провинцијама изазивало отпор локалне феудалне елите која је тиме губила самосталност у унутрашњим пословима. У првој половини XIX века у Босни је често долазило до сукоба и немира изазваних незадовољством босанских муслимана, односно, водећег беговског елемента који је желео да се одржи стари поредак и неку врсту беговске аутономије. По својој вољи, они су 1831. за босанског везира изабрали домаћег човека Хусејин-агу Градашевића који ће касније, због окршаја са султановом војском, морати да пребегне у Аустрију.

Удовољити интересима локалног муслиманског становништва а истовремено доследно спроводити политику централне османске власти било је практично немогуће и зато су се босански намесници махом кратко задржавали на положају.

Ведихи паша је смењен 28. септембра 1840, а на његово место постављен дотадашњи београдски мухафиз Мехмед Хусрев паша. Овој промени биле су узрок честе притужбе на Ведихија.

Актуелни православни епископ и турски везир истовремено су се нашли на удару локалног муслиманског становништва. Иако је Ведихи-паша био познат по томе што штити хришћане, митрополит Амвросије као жртва непријатељског држања муслимана, био је принуђен да потпише једну тужбу против њега. Поред митрополита Амвросија своје потписе на тужбу морали су да ставе и старешине манастира Крешева, Фојнице и Сутјеске.

Нови везир који је заменио Ведихи-пашу оковао је двадесет хришћанских првака и тако оковане послао их у Цариград. На заузимање цариградског патријарха, смртна казна им је замењена доживотном робијом.⁷

⁶ Ђиро Трухелка, *Хисторичка подлога аграрног питања у Босни*, Гласник Земаљског музеја у БиХ, XXVII, 1915, 180-181.

⁷ Нил Попов, *Србија и Русија од Кочине Крајине до Светоандрејске скупштине*, Београд 1870, 109, 131; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске*

Када је видео шта се догодило, митрополит Амвросије покушао је да заштити своју паству, због чега је пао у немилост. Лишен положаја, остатак живота провео је у Цариграду, у највећој беди.

Превод:

Он!

(У печату:) Абдуху Мухамед Салих Вехихи

Врлој господи, истакнутим зналцима шеријата, кадијама и наибма кадилука Зворничког санџака – нека им се увећа врлина и најплеменитијим међу сличнима и њима равним мутеселимима и првацима земље, као и посленицима саопштава се:

Свој раји настањеној у кадилуку и касабама Зворничког санџака ни с које стране да се не спречава обављање њихових молитви недељом и у празничним данима у поповским кућама као и у другим местима која служе као цркве, и у то нека се нико не меша. Да поменута раја обавља своје молитве и о свему томе, митрополиту овог санџака милостиво је додељен један узвишени царски ферман.

Иако је нужно да се сходно узвишеној наредби речена раја ни с које стране не омета, неки неодговорни људи⁸ у неким кадилуцима и касабама повређују и злостављају речену рају недељом и празничним данима, о чему је стигла вест.

Ви којима смо се обратили у наслову чим дознате за ово, од сада па надаље немојте дозволити да се раја која пребива у местима под вашом управом с било које стране омета и да им се меша у обављање молитве.

Према узвишеном садржају високославног фермана који се

Православне Цркве, II, Београд 1991, 463.

⁸ У оригиналу: *kendüyi bilmez* = незналица, игнорант

налази у рукама поменутог митрополита, похитајте како речена раја недељом и празничним данима не би била ометана у обављању својих обреда.

Сходно узвишеној заповести, са дивана ејалета Босне, из санџака Клис и Зворник и из средишта Травника написана је, издата и упућена ова бујурулдија.

С милошћу Божјом, потребно је да поступате и чините по захтеву бујурулдије.

Написано 25. мухарема године (1)253. = 1. маја 1837.

Препис:

ه

عبدہ محمد صالح وجیحی (У печату:)

شرايع شعار ايزورنيق سانجاغناك حاوى اولديغى قضاارك
قضات و نواب فضيلتلو افنديلر زيد فضلهم و مفاخر الاماثل و
الاقران و المتسليمين / 2 /
و وجوه مملكت و ساير ايش ارلرى زیده مقادرهم انها
اولنوركه ايزورنيق سانجاغى قضا و قصباه لرنده متمكن بالجملة
رعايانك / 3 / بازار و يورتى كونلرنده پاپسلرك خانه لرنده
و ساير كلسه كى محللرده اجراى اينلرنه بر طرفدن مخالفه
و مداخله اولنمىوب رعايى مرسومه نك / 4 / اينلرى اجرا
اولنمىسى بابنده لوا مذكور متره پوليدنيه بر قطعه فرمان
عليشان عنايت و احسان بيورلمش بر موجب امر عالى رعايى
مرسومه نك / 5 / اجراى اينلرنه بر طرفدن ممانعت
اولنمامسى لازمه دن بولنمشيكن بعض قضا و قصبالره كندوى
بلمز مقوله لرى رعايى مرسومه يه پازر

6/ و سایر یورتی کونلرنده رنجیده و تعدی ایلمکده اولدقلری خبر ویرلمش اولدیغی سزکه مخطبون مومایلهی سز معلومکز اولدقه زیر اداره لریکزده 7/ کائن محللرده بولنان رعایالریک اجرای اینلرنه بوندن بویله بر طرفدن ممانعت و مداخله ایتدرلمیوب متره پولید مرسومک یدنده اولان فرمان عالشان 8/ منطوق منیفی اوزره رعایایی مرسومه نك بازار و سائر یورتی کونلرده اجرای اینلرنه خصوصنه ممانعت اولنمامسنه مبادرت ایلمکز بابنده بر موجب امر عالی 9/ دیوان ایالت بوسنه و الویهء کلیس و ایزورنیق و میانهء تراونیکدن ایشبو بیورلدی تحریر و اصدار و ارسال قلنمشدر بمنت تعلی 10/ کرکدرکه بر موجب بیورلدی عمل و حرکت ایلیه سز

تحریر ا فی ۲۵ م ۲۵۳

5

Именски регистар

- Абди, син Мухамеда (Abdi bin Muhammad) – 275, 278
Абдулах (‘Abdullâh) – 242, 244
Абдулах, из вароши Земун – 188
Абдулах (‘Abdullah) – 275, 278
Абдулбаки Челеби (‘Abdûlbâki Çelebî), сведок – 242, 244
Абдулмехид, турски султан (1839–1861) – 284
Аб(в)рахам (Abrâham, Avrâhâm), Јеврејин – 274, 276, 278, 279
Авицена, лекар – 261
Аврам Јован – 207, 229
Агапит Петар, крфски нотар – 62
Аџошџион Г. (Agoston G.) – 183
Ак Папла Мехмед (Ak Papla Mehmed) – 249, 252
Аким Поповић – 214
Али (Alî) – 275, 278
Али, син Бали Рустема – 188
Али, Татарин, син Јахје (Tatar ‘Ali bin Yahyâ), сведок – 241, 244
Али, чизмар – 188
Али ага (‘Alî Ağa) – 275, 277
Али Диване – 213
Али Јазиџи, син Сефера (‘Ali Yazıcı bin Sefer), сведок – 241, 244
Али Мустафа – 212
Алија, Арнаут (Arnavud Alî), хеџаја Софије – 249, 252
Akgündüz A. – 170
Амвросије, митрополит – 285-287
Амедоски С. – 187
Анасџасијевић Д. – 73, 74, 76-78, 90, 95-97
Andrea Mar. de Volzo, ser, судија – 151
Андрејић Десина – 52
Андрија Дуја – 189
Андрија Петре – 207
Андрија Петровић – 229
Андроник II Палеолог, византијски цар (1282–1328) – 60, 75, 120
Андроник III Палеолог, византијски цар (1328–1341) – 58
Анђелић Павао – 45
Анђелић Сретен, протојереј – 105
Анжувинци – 124
Ant(h)oe de Butcho, сведок – 151, 154
Анхеџер Р. – 236
Aravantinos Р. – 86
Ар-Рази – 253
Арбанаси – 21
Аристотел, грчки филозоф – 261
Ахмед (Ahmed) – 242, 244
Ахмед, јаничар – 212, 213
Ахмед, син Дурмуша (Ahmed bin Durmuş) – 275, 278
Ахмед, син Сефера (Ahmed bin Sefer), сведок – 242, 244
Ахмед-ага (Ahmed Ağa) – 240, 241, 243, 244
Ахмед-бег, пописивач – 211
Ахмед халифа (Ahmed Halîfa), сведок – 241, 244
Ахмд чауш Ашкзаде (Ahmed çavuş Aşkzâde), сведок – 241, 244
Амхед Абдулах – 213
Ахмет Абдулах – 188

Badurina Andelko – 113
Бајазит – 174
Бајазит I, турски султан – 129
Балабан (Balabân), месџид – 275, 278
Балдовин, кнез – 114, 115
Балдовин, име – 115
Балдовин в. Хтјеслалић Балдовин Балдуин, име – 115
Бали (Bâlî), кадија Београда – 181, 185
Бали Дервиш – 212
Бали Рустем – 188
Бали Хусејин – 212
Балша III Балшић, господар Зете – 43, 52
Балшићи, владарска породица – 43, 44, 51, 52, 124
Baničević B. – 159
Бартол, фра – 157
Батножић, поп – 202
Батрић, ковач – 203

- Baytop T.* – 254, 263
 Бедредин (Bedreddin), мевлана – 276, 278, 279
 Бежан Врбаска – 223
 Безанти Матеја (de Besante Matheus), ser, судија – 144, 146
Beldiceanu N. – 235
Bellier Paul – 120
 Белон Пјер, француски лекар и путописац – 256, 260, 269
Benson M. – 255
Бену Луза (Bénou L.) – 58, 62, 64-66, 72, 79, 82, 84, 94
 Бехрам, син Абдулаха (Behrâm bin Abdullâh) – 275, 278
 Бечић, презиме – 52
Binon St. – 73, 74, 76, 77, 96
 Бируни, лекар – 261
 Бјанки, прелат – 236
Блажојевић М. – 116, 117
Blehova Čelebić L. – 131, 160
 Богдан, име – 125
 Богдан Владојевић – 198
 Богдан Кочопан – 202, 223
 Богдан Павал – 206
 Богдан Радан – 220
 Богдан в. Георгије Богдан
Бождановић Димитрије – 8, 33, 89, 96
 Богоје, поп – 203
 Богоје Комашин – 207
 Богоје Перин – 206
 Bogossauo de Umbla – 154
 Божа Дамјан – 229
 Божа Ђурко – 229
 Божидар, доселац – 189
 Божидар, поп – 167, 169, 173
Божих Иван – 43-45, 49-51
 Боја Мијовчевић – 196
 Бојак Цветко – 216
Бојанић-Лукач Д. – 191, 273, 274
Bottaire J. – 95
Bondoux René-Claude – 120
 Бора Мијовчевић – 220
 Борко Петре – 203
 Боро Милош – 220
 Брајан Ранчић – 206
 Бранковићи в. Област Бранковића
 Братослав – 149
 Братославић (Братосаљих, Братосавић), дубровачка породица – 149, 150; в. Тоболчаревић
 Братославић Добрић, син Петра
 Братославића – 150
 Братославић Маруша (Marusa), кћи Марина Тоболчаревића – 149-152
 Братославић Налко, син Петра
 Братославића – 150
 Братославић Николета (Nicoleta), кћи Марина Тоболчаревића, жена Остоје Николића и касније Добрића
 Наљешковића – 149-151, 154
 Братославић Никша, син Петра
 Братославића – 150, 153
 Братославић Радослав (Radoslavus), син Марина Тоболчаревића – 149-152
 Братославић Петар (Bratosaglich Petar), син Марина Тоболчаревића – 149-153
 Бузбек фон, барон – 88
 Буонделмонте Исаило, деспот, муж деспотице Марије Ангелине – 92
 Бућа Мароје, которски властелин – 101
 Бућа Трипе, протовестијар – 101, 102
 Васа Давид – 220
 Васил Давид – 196
 Васил Радивој – 205
Vasiћ M. – 250
Вайћојединос А. – 79, 93, 94
Веис Н. А. – 80, 86, 88, 92-94
 Вели, син Абдулаха – 188
 Вели, син Касима – 188
 Вели, син Мустафе – 174
 Вели Бурназ – 212
 Веоковић Весеоко (Veochouich Veseochus), из Дабра – 136, 137
 Веона, Николетина дадиља – 152
Веселиновић, А. – 93, 96
 Веселица, удовица – 208
 Вечерин, доселац – 206
 Веџихи-паша в. Мухамед Салих
 Веџихи-паш
 Вид Ђурка – 173
 Витача (Vitaza), сестричина и братаница Петра Братославића – 153, 154

Витковић Jypje (Vitchouich Georgius) – 160-162
 Витури Лоренцо (Victuri Laurentio) – 143-145, 147
 Владика (Vladiča), Цита (Cita), робиња – 147
 Владин Радосав – 218
 Владисав – 169
 Влајко, ковач – 209
 Власи – 21
 Vlachota Crancouich – 154
 Воја Браја – 199
 Воја Вучић – 230
 Воја Јован – 206
 Војин, доселац – 208
 Војин, коњушар – 189
 Војин Димитре – 195
 Војин Петровић – 219
 Војин Петруш, кнез – 194
 Војин Раден – 219
 Војин Радин – 195
 Војин Радосав – 194
 Војин Рајак – 196
 Војин Ранчић – 196
 Војин Страхиня – 227
 Војин Топал – 206
 Војихна, кесар – 85
 Војка, удовица – 202
 Војо Радош – 227
 Војо Цветко – 227
 Вранеш Радоња – 205
 Вуја, доселац – 189
 Вуја Перин – 196
 Вујица, доселац – 191
 Вујич, доселац – 208
 Вујица, ковач – 227
 Вујица Никола – 216
 Вујич, ковач – 206
 Вук влах – 205
 Вук, доселац – 210
 Вук, ковач – 196
 Вук, пресељак – 169
 Вук Батножић – 202
 Вук Баштинић – 205
 Вук Бранковић, српски обласни господар – 129, 163
 Вук Вечерин – 198, 221
 Вук Вукела – 173
 Вук Вучихна – 205
 Вук Димитре – 196
 Вук Ђуроје – 207
 Вук Илијас – 208
 Вук Јокић – 220
 Вук Лазаревић, син кнеза Лазара Хребельановића – 109
 Вук Марић – 217
 Вук Милош, из села Врбас – 199
 Вук Милош, из села Тврдењава – 195, 219
 Вук Милун – 222
 Вук Никола, из села Грабовац – 191
 Вук Никола, из села Камендин – 208, 230
 Вук Павловић – 218
 Вук Пејо – 189
 Вук Попов – 230
 Вук Радича – 193
 Вук Радован – 205
 Вук Радоња – 169
 Вук Радул – 196
 Вук Савинац – 189
 Вук Санивац – 214 (можда Вук Савинац?)
 Вук Смедеревац – 200, 223
 Вук Степан, из села Батајница – 193
 Вук Степан, из села Буђавци – 198
 Вук Топчевић – 216
 Вук Филип – 174С
 Вук Цветко – 193
 Вука, доселац – 189, 214
 Вука Степан – 173
 Вукадин, ковач – 220
 Вукалина Марко – 169
 Вукач Радан – 193
 Вукач Радоња – 226
 Вукашин Вукдраг – 220
 Вукашин Вукман – 194
 Вукашин Милко – 198, 221
 Вукдраг – 189
 Вукдраг, доселац – 209
 Вукдраг, кожухар – 189
 Вукдраг Вучихна – 209
 Вукдраг Вучихнић – 230
 Вукдраг Данчул – 222
 Вукдраг Доланић – 193
 Вукдраг Драгоје – 199
 Вукдраг Милић – 193

- Вукдраг Огњен, из села Батајница – 193, 217
Вукдраг Огњен, из села Тврдењава – 195, 219
Вукдраг Смедеревац – 207
Вукдраг Цветко – 191
Вукила Радосав – 169
Вукић Рајак – 217
Вукић Петровић – 193
Вукич Радоња – 205
Вукман влах, из села Бежанија – 204
Вукман влах, из села Бежанија – 205
Вукман Гргур – 231
Вукман Ђуро – 214
Вукман Милић – 231
Вукман Раде – 218
Вукман Радојин – 194
Вукман Радосав – 203
Вукмировић Јован – 49, 50
Вукој, доселац – 202
Вукоје (или Вукота) – 173
Вукоје Вук – 228
Вукоје Врбашин – 202
Вукоје Вучихна – 226
Вукоје Петре – 196
Вукоје Радин – 200
Вукоје Радоје – 207
Вукоман Ђуро – 189
Вукосав Вуксан – 200, 223
Вуксан, доселац – 196
Вуксан Јован – 205
Вукура Цветко – 217
Вукча Јован – 210
Вукша, син Љубишин – 143
Вукшић Вукослав (Vochsich Vochoslauus) – 143-145
Вучета Радоје – 229
Вучин Вучић – 229
Вучица – 173
Вучихна влах – 204
Вучихна Радман – 230
Вучихна Радман – 209
Вучко Радосав – 198, 221
Вучко Рајко – 194, 218
- Гаврило Павал – 227
Газанфер, чизмар – 213
Газанфер Мустафа – 213
Гази – 212
- Гази, јаничар – 213
Гален – 253
Гаспари, визитатор – 236
Гвозден Радица – 198
Георгије Богдан, син Мирков – 125-128
Гервасије, хиландарски игуман – 121
Geyer Bernard – 120
Гиј од Лузињана, серски намесник – 119
Guju (Guillou Andre) – 64-66, 72, 79, 82-84, 94, 95, 118
Giros Ch. – 95
Гоисава, из Бискупа – 127
Goislava – 151
Гојак Ђурић – 195
Гојак Јурић – 219
Goršić France – 117
Goudas M. – 79, 94
Grandi J. – 86
Grélois Pierre – 120
Грубан, доселац – 173
Грубач Јован – 193, 217
Груја, доселац – 209
Груја Влаја – 207, 229
Грујић Радослав – 109, 285
Грци – 21, 91, 118, 260, 285
- Дабижив Панић – 194
Давид Арбанас – 203
Даџрон Г. – 78, 95, 109
Дамјан, доселац – 189
Дамјан Бинић – 217
Дамјан Влајко – 208, 229
Дамјан Ђурашин – 208, 230
Дамјан Јован – 203
Дамјан Олић – 227
Дамјан Петре – 231
Дамјан Радич – 217
Дамјан Ратко – 189
Дамјан Рачко – 214
Daničić Đuro – 115
Дано Пејак – 231
Дафна, удовица – 173
Devellioğlu F. – 255
Деде Инехан – 188
Декуша, братаница или сестричина
Николете Братославић – 151
Декуша, жена Марина Тоболчаревића – 149

- Делал – 188
Делџер (Dölger F.) – 57, 59, 60, 64-66, 68-70, 72-74, 77-79, 82-84, 87, 90, 94, 96, 97
 Дервиш, јаничар – 212
 Дервиш Али (Derviş Âli), закупац рудника – 180-186
 Дерзије – 188
 Диван Алија – 174
 Дилавер (Dilâver) – 242, 244
 Димитар, поп – 230
 Димитар Вук – 214
 Димитар Глумац – 189
 Димитар Каран – 226
 Димитрашин, грнчар – 205, 236
 Димитрашин Радован – 194
 Димитре, досељак, из села Сурчин – 194
 Димитре, досељак, из села Јаково – 200
 Димитр, досељак из села Камендин – 209, 230
 Димитре, поп, из касабе Земун – 214
 Димитре, поп, из села Камендин – 208, 230
 Димитре Влајко – 206
 Димитре Герин – 189
 Димитре Јован, из села Бежанија – 226
 Димитре Јован, из села Добановци – 206
 Димитре Јован, из села Кумша – 210
 Димитре Јован, из села Сурчин – 194, 218
 Димитре Михаил – 194
 Димитре Михаш – 218
 Димитре Павал – 189
 Димитре Радован – 226
 Димитре Ромић – 206
 Димитре Субота – 206
 Димитри, досељак – 174
 Димитри Јован – 173
 Димитрије – 169, 173
 Димитрије, поп из вароши Земун – 189
 Димитрије, поп из Трговишта – 167, 169, 173
 Димитрије, челник – 115
 Димитрије Вук – 227
Димитријевић С. – 236
 Димја влах – 193
Динић Михаило Ј. – 45, 77, 97, 117, 129, 131, 235
 Диоскоридес – 253
 Дипловатац – 71
 Дјевена (Dieuena), Марта (Martha), робиња – 143, 145, 147
 Добривој влах – 220
 Добрица Јован – 210
 Драган, досељак – 196
 Драгина, удовица – 210
 Драгић Вукић – 207
 Драгић Дукић – 229
 Драгиша Дивнић – 195, 218
 Драго, которска породица – 115
 Драгоје, досељак – 189
 Драгоје Вуковић – 221
 Драгоје Вукоје – 198
 Драгојло Керанић – 205
 Драгојло Радовић – 225
 Драгош Радивој – 198, 221
 Драшко Вучихна – 231
 Дуја влах – 194
 Дуја Радоња – 196
 Дубровчани – 43, 110, 163
Дудић Никола – 114
Дујчев Иван – 62, 66, 94, 97
 Дурмуш (Durmuş) – 275, 278
Ducellier Alain – 124
 Ђовазе Ђура – 170
 Ђорђић Павле (Paulus de Georgiis) – 46, 48
 Ђука Данчул – 196
 Ђура Вукашин – 218
 Ђура Вукдраг – 229
 Ђура Дукић – 199
 Ђура Јован – 217
 Ђура Милован – 203
 Ђура Никшић – 196
 Ђура Радул – 216
 Ђурађ, досељак – 194
 Ђурађ, логотет – 82
 Ђурађ Бабић – 226
 Ђурађ Босанка – 189
 Ђурађ Вукоје – 226
 Ђурађ Јако – 210
 Ђурађ Јован – 207, 229
 Ђурађ Лупавица – 229
 Ђурађ Марко, из села Врбас – 200
 Ђурађ Марко, из села Камендин – 209
 Ђурађ Милосав – 193, 217
 Ђурађ Павун – 214
 Ђурађ Панић – 189

Бурађ Радован – 231
 Бурађ Рудона – 206
 Бурађ Супурдић – 207
 Бурађ II Балшић, обласни господар – 44, 45
Бурић В. Ј. – 85, 97
 Бурица Михајло – 226
 Бурка – 169
 Бурка Лука – 173
 Бурко Живко – 189, 214
 Бурко Јован, поп – 220
 Бурко Петре – 205
 Бурица влах – 194
 Бурко Вукан – 209, 230
 Бурко Вуксан – 230
 Бурко Дукић – 222
 Буро влах – 205
 Буро Божина – 193
 Буро Вукашин – 194
 Буро Ђурисав – 204, 226
 Буро Јован, из села Бановци – 196
 Буро Јован, из села Бежанија – 205
 Буро Јован, из села Добановци – 206
 Буро Радиша – 204
 Буро Радул – 191
 Буро Субота – 209, 230

 Евлија Челебија, турски путописац – 254
Екмечић Милорад – 285
 Емилија, удовица – 169
Ерен И. – 107, 110

 Жагула – 207
 Живан Вујич – 206
 Живан Јован – 173
 Живко – 188
 Живко влах – 189, 214
 Живко, сакупљач такси – 214
 Живко Вук – 200, 223
 Живко Вуксан, из села Тврдењева – 196
 Живко Зоран – 189, 214
 Живко Јован – 194, 218
 Живко Новак – 218
 Живко Пејић – 226
 Живко Радич – 200, 223
 Живко Радука – 218
 Живојиновић Д. – 77, 79, 97
Живојиновић Мирјана – 78, 96

Замањић Марин, сеп, дубровачки племић – 134, 135
 Заре Вујић – 222
Зиројевић О. – 107, 110, 164, 198, 202, 237, 250, 273, 274
 Ziuchus Brodarovich, сведок – 151
 Zorzi, деспот – 153

 Ибн ал-Бејтар – 253
 Ибн Сина – 253
 Ибрахим (Ibrâhîm) – 241, 244
 Ибрахим, син Дилавера (Ibrâhîm bin Dilâver), сведок – 242, 244
 Ибрахим, син Исмаила (Ibrâhîm bin Ismâ'il), сведок – 241, 244
 Ибрахим, син Ресула – 188
 Ибрахим, син Турхана (Ibrâhîm bin Tûrhân) – 275, 278
 Ибрахим-ага, син Мусе (Ibrâhîm Mûsâ), сведок – 241, 244
 Ибрахим бег – 200, 222
 Ибрахим ефендија (Ibrâhîm Efendi), сведок – 241, 244
 Ибрахим Абдулах – 213
 Ибрахим-паша – 236
 Иван, роб – 132
 Иван, прешлац – 205
 Иван Бежан – 199
 Иван Дамјан – 209
 Иван Лазар – 225
 Иван Марић – 205, 226
 Иван Никша – 225
 Иван Петре – 196
 Иван Радосавић – 198
 Ивана (Johanna), Естоса, робинја – 132
 Иваниш, деспот – 108
Ивановић Милан – 109, 110
 Ивко Бошњак – 210
 Илија, доселац – 189
 Илија Грубач – 191
 Илија Огњен – 226
 Илија Пејак – 189
 Илија Пејчић – 226
 Илија Петре – 202
 Илија Прибић – 223
 Илија Рајић – 217
 Илија Ресавкић – 214
 Илија Соја – 189, 214

- Илија Степан – 209, 230
Илијас – 174
Ilia de Bogossauo – 154
Икономидис Н. (Oikonomidès N.) – 59, 60, 91, 92, 94, 95, 97
Inalcik Н. – 183
Исаија Симон, из Сопоћана – 114, 115
Искендер Абдулах – 188
Исмаил (Ismâ'il) – 241, 244
Исмаил беше (Ismâ'il beşe), сведок – 242, 244
Исус Христос – 68, 71, 75, 89, 159, 162
- Јака преселац – 173
Јака Чукић – 229
Јако Милош – 208
Јако Перин – 196
Јакоб из Реканата (Jacobius de Rachaneto), дубровачки надбискуп – 159, 162
Јакоб Рађа – 226
Јаков – 169
Јаков, монах – 57, 82
Јаков, серски митрополит – 58, 61, 84
Јаков de Ugodoniciis, нотар – 46
Јаков Јован – 169
Јакша, доселац – 193
Јакша Лукач – 203
Jalimam S. – 157
Јанко Вујица – 203
Јанковић М. – 116
Јахја, из касабе Приштина (Yahyâ an kasaba-i Priştine) – 241, 244
Јахја (Yahyâ), писар – 180-186
Јахја челебија, син Мехмеда челебије (Yahyâ Çelebi ibn Mehmed Çelebi), сведок – 241, 244
Јела, удовица – 169
Јелена, кћи кнезљ Лазара, жена Сандаља Хранића – 52
Јелка (Јеоса), кћи Радована – 159-162
Јелуша (Jelusa), рођака Николете Братославић, кћи Рукне – 151, 152
Јиречек, Констинтијин – 18, 43, 44, 115, 117, 123, 163
Јоаким Ђураш, са Превлаке – 127
Јоасаф, монах в. Јован Урош Палеолог
Јова Ракић – 214
Јован влах – 198
- Јован, доселац, из села Биљарица – 202
Јован, доселац, из села Грабовац – 216
Јован, калуђер – 210
Јован, поп из села Бежанија – 204, 226
Јован, поп из Трговишта – 167, 169, 173
Јован, поп, доселац, из села Батајница – 217
Јован, севастократор – 80
Јован, скопски митрополит – 73
Јован, доселац, из вароши Земун – 189
Јован, доселац, из села Грабовац – 191
Јован, доселац, из села Кизил Килисе (Црвена Црква) – 229
Јован, доселац, из села Тврдењава – 219
Јован Александар, бугарски цар (1331–1371) – 70
Јован Белић – 203
Јован Босанић – 189
Јован Брајан – 207
Јован Брајић – 223
Јован Брајо – 220
Јован Бурсић – 196
Јован Вечерин – 214
Јован Влат(д)ко – 204, 226
Јован Вујић – 189
Јован Вук – 169
Јован Вука – 173
Јован Вукдраг – 200, 223
Јован Вуксан – 210
Јован Вучина – 193
Јован Вучић – 217
Јован Груја – 189, 214
Јован Драган – 189
Јован Драгослав, казнац – 114
Јован Ђура – 174
Јован Ђура (можда Ђовазе Ђура) – 170
Јован Иван – 209
Јован Јелић – 214
Јован Кантакузин – 119
Јован Каран – 205
Јован Мали – 220
Јован Манојло – 196
Јован Марко – 207
Јован Милић – 189
Јован Милојевић – 209
Јован Милош – 208
Јован Мухић – 196
Јован Мостарић – 206

- Јован Огњен – 189, 214
 Јован Петре – 228
 Јован Петре, доселац – 202
 Јован Попадић – 205
 Јован Радисав – 173
 Јован Радич, из села Бежанија – 204
 Јован Радич, из села Бежанија – 205
 Јован Радич, из села Кумша – 210
 Јован Радоје – 202
 Јован Радоња, из села Бежанија – 205
 Јован Радоња, из Трговишта – 173
 Јован Рајин, из села Бановци – 196
 Јован Рајин, кнез из села Јаково – 200
 Јован Рајић – 223
 Јован Степан, из села Бежанија – 226
 Јован Степан, из села Живац – 225
 Јован Стојан – 173
 Јован Страхиња – 170
 Јован Тасин – 189
 Јован Угљеша, велики војвода и деспот – 58, 61, 62, 63, 85, 88-90
 Јован Урош Палеолог, син Душановог брата Симеона – 58, 62, 91, 92
 Јован Цафа в. Цафа Урсин Дука Јован
 Јован Цветко – 205
 Јован Цветко, из Трговишта – 170
 Јован Шакотић – 203
 Јован V Палеолог, византијски цар (1341–1391) – 78
 Јована, удовица – 169, 173
 Јована Петровић – 229
Јовановић Војислав – 110, 237
 Јовица Радован – 230
 Јорја – 169
 Јоцко Вујић – 214
 Јочко Бојовић – 188
 Јочко Радош – 196
 Јунус, кадија – 165, 174
 Јурица Радован – 209
 Јустинијан I, византијски цар (527-565) – 8, 32, 38

 Јусуф (Yusuf) – 275, 278
 Јусуф, из вароши Земун – 188
 Јусуф, из села Кумша – 232
 Јусуф, сапунџија (Yûsuf) – 242, 244
 Јусуф, син Мустафе (Yûsuf bin Mustafâ), сведок – 241, 244
 Јусуф ефендија (Yûsuf Efendi), писар – 241, 244

 Каја, удовица – 205
 Калиник, хиландарски игуман – 62, 78
Калић Ј. – 117
 Калодокитин – 120
 Каникле – 120
Каниц Феликс – 105
 Кара Синан – 213
 Карадурак, син Сејидија (Karadurâk bin Seyidi) – 275, 278
 Каран Степан – 198
Karayannopoulos – 59, 60, 97
 Касим – 188
Кайић С. – 175-177, 183, 184, 246, 251
Кайић Т. – 176, 245, 273, 274
 Кејван, мујезин – 212
 Кејван Абдулах – 213
 Кемал, син Хусејина – 188
Кемура Сејфудин – 285
 Кипријан Феремски, епископ – 65
 Кириавли, браћа – 65
 Ковач, доселац – 218
Kovačević Ešref – 107, 163
Ковачевић-Којућ Десанка – 111, 163, 235
Ковијанић Ристић – 50, 143
 Која Радоје – 189, 214
 Комлен Вукдраг – 230
 Комлен Вукоје – 210, 231
 Комлен Ђура – 174
 Комлен Никола – 216
 Комлен Радосав – 217
Kont Fransiš – 117
Korablev B. – 94, 96
Кораћ Душан – 63, 67-71, 73-80, 82-85, 87, 90, 91, 97, 118, 120-122
 Корисис Дука – 84
Kostrenčić Marko – 123
 Которани – 51, 53
Косић З. – 10
Кравари Василики – 58, 63, 75, 84, 95, 96, 120-122
 Крагуј Хамерић – 214
Krasić S. – 159
 Кристифоровић Руско, судија и словенски канцелар – 134, 135
Крсћић М. – 98

- Кузма Ђурић – 214
 Кумлен, колар – 230
Кунчер Драђана – 161
 Курд – 192
 Курд, спахија – 212
 Курд, чауш – 225, 226
 Курд Абдулах – 213
 Курд Али, син Мехмеда (Kurd 'Alî bin Mehmed), сведок – 241, 244
 Курд Деде – 212
 Кузма Радулић – 229
Kurtz E. – 83, 94-96
Kütükoğlu M. S. – 271
Kyriakidis St. P. – 64-66, 72, 82, 83, 84, 97
- Laza Vukdrag – 229
 Лазар Вечера – 220
 Лазар Вук – 223
 Лазар Вукман – 209
 Лазар Ђурко – 169
 Лазар Никола – 227
 Лазар Обрад Јован, доселац – 189
 Лазар Петре, из села Живац – 203
 Лазар Петре, из села Кизил Килисе – 207
 Лазар Петровић – 193
 Лазар Радашин – 205, 226
 Лазар Ристичевић – 205, 226
 Лазар Томић – 207
 Лазар Хребелановић, српски кнез – 109
Ласкарис М. (Lascaris M.) – 59, 67, 74, 77, 79, 85, 87, 90-93, 95, 98
Лемерл П. – 74, 78, 81, 85, 90, 91, 95, 98, 109
Ленерц (Loenertz R.-J.) – 91, 92, 98
 Леско Петровић – 198
Лефор Жак (Lefort Jacques) – 73, 95, 120
 Лозан, поп – 227
Лома Александар – 115
 Лука, доселац – 173
 Лука Вук – 173
 Лука Живко – 173
 Лукач, доселац – 218
 Лукач Батножић – 202
 Лукач Стоја – 207
 Лукач Томаш – 202, 223
 Лутфи (Lutfî), муфетиш – 182, 186
 Лутфулак, хатиб – 212
 Лучић Ђурађ (Lucich Giurag), трговац – 152, 153
- Љубисава (Gliubissaua), Вентурина (Venturina), кћи Васека Вековића – 136, 137
Љубић Ђ. – 147
 Љубиша (Jubissa), цариник – 144-146
- Мавромайис Л.* – 70, 71, 89, 90, 95
 Мазгидас Јован – 63, 75
Мајер Н. Г. – 250
 Макарије, игуман – 80
Максимовић Љубомир – 121
 Малеша Поповић – 206
Маловић-Ђукић Марица – 53
Мајер Н. Г. – 237
Мандић Д. – 159
 Манојло, доселац – 222
 Манојло Димитре – 217
 Манојло Јован – 193, 217
 Манојло Милош – 207, 229
 Манојло Петко, доселац – 199
 Манојло Радан – 195
 Манојло Радивојевић – 219
 Манојло Радосав – 200
 Манојло Ракић – 206
 Манојло Рако – 227
 Марија, удовица – 195
 Marin de Matcho – 154
 Маринко Тодор – 203
 Марија Ангелина, кћи Душановог брата Симеона, деспотица – 58, 62, 92
 Марин Лукин (Maro Luce) – 47, 49
 Marinus Mi. de Rastis, судија – 153
Марјановић-Душанић С. – 66, 67, 83, 89, 90, 98
 Марко, доселац – 173
 Марко Бакић – 189
 Марко Брајан – 188
 Марко Димитри – 174
 Марко Добановић – 202
 Марко Ђурковић – 226
 Марко Дујић – 220
 Марко Иван – 227
 Марко Јован, из вароши Земун – 188
 Марко Јован, из Трговишта – 173
 Марко Лука – 173
 Марко Мостарић – 227
 Марко Никола – 191
 Марко Никола, из села Кизил Килисе

- 208
Марко Петри – 173
Марко Радојица – 194
Марко Радоња, из села Батајница – 193
Марко Радоња, из села Грабовац – 191
Марко Радоња, из Трговишта – 173
Марко Степко – 206
Марко Хаамирић – 189
Марко Чоклин – 223
Марковић Биљана – 117
Maroe di Nale – 152
Марта, монахиња – 114
Матеј Јован – 173
Матеј Лука – 173
Матеј Никола – 173
Матеј Степан – 173
Матија Властар – 8, 33, 38
Matheo de Grade, ser, судија – 151, 152
Махмуд – 188
Махмуд, јаничар – 213
Махмуд, плетар – 212
Махмуд, син Мухамеда (Mahmûd bin Muhammad) – 275, 277
Махмуд-баша – 232
Маџура Милош – 107
Mayer A. – 101
Медош Ђурић – 210
Мекџоуан Брус (McGowan B. W.) – 187, 219
Мекша, властеоска породица – 101, 102
Мекша Јуније (Junius de Меха) – 47, 49
Мекша Симон Миха – 101, 102
Мемџи (Memî) – 275-279
Мемџи, син Мустафе (Memî bin Mustafâ) – 275, 277
Мемџи, чизмар – 213
Мемџи Диване – 212
Мемџи Мустафа – 213
Мерилот влах – 205
Métrévéli H. – 95
Мехмед (Mehmed) – 242, 244
Мехмед, из Земунa – 215
Мехмед, из села Бежанија – 226
Мехмед, масер – 213
Мехмед, син Јусуфа (Mehmed bin Yûsuf), сведок – 241, 244
Мехмед (Mehmed), царски слуга – 180, 181, 184
Мехмед-бег (Mehmed Beğ), бивши санџакбег Срема – 182, 186
Мехмед челебија (Mehmed Çelebi) – 241, 244
Мехмед Абдулах – 212
Мехмед Хусрев паша – 286
Мехмет, син Делала – 188
Мехмет, син Дерзије – 188
Мехмет, син Јусуфа – 188
Мехмет, ешкинција – 212
Мехмет, јаничар – 212
Мехмет, кречар – 212
Миџушкових Ј. в. Калић Ј.
Микавица Ивић – 189
Miklosich F. – 64-66, 72, 82, 84, 86, 89, 95
Мила (Mila), кћи попа Новака – 139-141
Мила, удовица – 169
Миладин Вукоје – 231
Миладин Марко – 208
Миладин Никола – 189
Миладин Радоња – 169
Миладин Стакић – 229
Миладин Степан – 222
Миладин Степан, из села Кизил
Килисе – 207
Миладин Степан, доселац, из села
Врбас – 199
Милак, доселац – 210
Милак Никола – 193, 217
Милак Стојан – 193
Милаш Павун – 230
Милашин Радич – 217
Миле – 170
Милија, поп – 198, 221
Милија Бабић – 218
Милија Вукоје – 173
Милић, доселац – 223
Милица, кнегиња – 109
Милица, удовица, из вароши Земун – 189
Милица, удовица из села Батајница – 193
Милица, удовица из села Буђавци – 198
Милица, удовица из Трговишта – 169
Милко Олић – 206
Милоје Радосав – 209
Милоје Радосалић – 230
Милојевић Србобран – 109

- Милош влах – 196
 Милош Белегиш – 205
 Милош Данчул – 196
 Милош Ђурић – 231
 Милош Павал – 196
 Милош Петко – 217
 Милош Радул – 196
Милошевић Р. – 116
 Милула Станишин – 194
 Милутин Радан – 206
 Милутин Радин – 227
 Милутин Радосалић – 230
Милутиновић Бранислав – 150
Миљковић Ема – 124
Минић Д. – 164
 Мирко влах – 198, 221
 Мирчета Ивко – 226
 Митар Брајовић – 220
 Митрета Хамерик – 189
 Митрофан, видински митрополит – 67
 Михаил де Церго (Michaelis de Cergo),
 протокнез Драча – 123
 Михаил Димитрије – 207
 Михаил Глумац – 196
 Михаил Малиша – 210
 Михаил Марко – 173
 Михаил Милош – 207
 Михаил Панчић – 209, 230
 Михаил Радоња – 193
 Михаил Сејарић – 206
 Михаил Лазар – 205
 Михаил Радука – 217
 Михаил Радул – 207
 Михаило Прислав, из села Врбовца – 127
 Михаило VIII Палеолог, византијски цар
 (1259–1282) – 57, 60
 Михаило VIII Палеолог, савладар цара
 Андроника II (1294–1320) – 60
 Михајло, обућар – 214
 Михајло Босилко – 229
 Михајло Брајић – 223

 Михајло Веселић – 227
 Михајло Вукић – 207
 Михајло Вукшић – 229
 Михајло Димитре, из села Кизил Килисе
 (Црвена Црква) – 229
 Михајло Димитре, из села Кумша – 231
 Михајло Јован – 204, 226

 Михајло Каленић – 231
 Михајло Марко – 227
 Михајло Милак – 196
 Михајло Милић – 206
 Михајло Петко – 210, 231
 Михајло Петрић – 202
 Михајло Радован – 220
 Михајло Радоња – 194
 Михајло Радосав – 225
 Михајло Радул – 229
 Михајло Рајак – 216
 Михајло Турковић – 196
 Михајло Хашанчић – 223
 Михајло Цветко – 210
 Михал Босилко – 207
Михаљчић Раде – 116, 117
 Миховил Задранин, фра, босански
 викар – 159, 160
 Михоч Иван – 214
 Michaelis Marini Zizer, сведок – 153
 Миша Субота – 228
Мишић С. – 134
 Младен, млинар – 214
 Младен, поп – 226
 Младен Лојаница – 209
 Младен Радоња – 173
Младеновић, А. – 13
 Моденос, монах – 60
Мошин Владимир – 33, 57-60, 63-74, 76-
 80, 82-84, 86-93, 95, 98, 118-121, 123
 Музаки Андреја, витез – 123
Müller J. – 64-66, 72, 82, 84, 86, 89, 95
 Мумин (Mü'min), назир – 181, 182, 185,
 186
 Мурад Абдулах – 212
 Мурат, син Ибрахима (Murâd bin
 İbrâhîm), сведок – 241, 244
 Мурат III, турски султан (1574-1596) –
 187
Murphey R. – 236
 Муса (Mûsâ) – 275, 277
 Муса, син Мехмеда – 215
 Муса, хџаја касабе Вучитрн (Mûsâ
 kethudâ-i kasaba-i Vılçitırn) – 241, 244
 Муса, челник – 109
 Муса Диване – 213
 Мусли, син Ахмеда (Muslî bin Ahmed),
 сведок – 242, 244
 Мусли Сефер – 213

- Муслихудин, спахија – 213
 Муслихудин Абдулах – 188
 Мустафа – 174
 Мустафа (Mustafâ) – 241, 244
 Мустафа (Mustafâ) – 275, 277
 Мустафа, син Ахмеда (Mustafâ bin Ahmed), сведок – 242, 244
 Мустафа, син Мехмеда (Mustafâ bin Mehmed), сведок – 241, 244
 Мустафа, син Мусе (Mustafâ bin Musâ) – 275, 277
 Мустафа, син Хамзе (Mustafâ bin Hamza) – 275, 278
 Мустафа, трговац свилом – 213
 Мустафа (Mustafa), царски спахија – 182, 185
 Мустафа Ахмед – 212
 Мустафа Хоџа (Mustafâ), хатиб – 275, 278
 Мустафа Чауш – 212
 Мухамед (Muhammad) – 275, 278
 Мухамед (Muhammad), кадија у Фетисламу – 275, 277
 Мухамед, син Али аге (Muhammad bin 'Alî Ağa) – 275, 277
 Мухамед, син Алија (Muhammad bin 'Alî) – 275, 277
 Мухамед-паша (Muhammad Pâşâ) – 275, 277
 Мухамед Салих Веџихи-паша – 284-287
 Мухамед Хоџа (Muhammad Hoca) – 275, 278
 Мухамед-бег, субаша – 107

 Надица, удовица – 193
 Наљешковић Добрић (Dobrich de Nale), дубровачки трговац – 150-152
 Наок, син Николете Братославић – 150, 151

Narelić I. – 159
 Насух Мехмед – 212
 Недељко, доселац – 189
 Недељко Ђуроје – 189
 Недељко Зоран – 189
 Недељко Михајло – 223
 Недељко Петро – 202
 Недељко Цветко – 214
 Немањићи, династија – 43, 58, 91, 105
 Неста, доселац – 173

 Ника Војин – 221
 Ника Папучковић – 230
 Нико, морнар – 189
Никол Д. – 84, 98
 Никола, из села Добановци – 206
 Никола, из Трговишта – 169
 Никола, доселац, из села Бановци – 220
 Никола, доселац, из Трговишта – 173
 Никола, поп – 108
 Никола, поп, из села Батајница – 193
 Никола, пресецац – 169
 Никола Весић – 204
 Никола Вукман – 209
 Никола Вуксан – 230
 Никола Ђура – 225
 Никола Ђурић – 194
 Никола Ђурко – 207
 Никола Живко – 188
 Никола Јеринић – 209
 Никола Јован, из села Бежанија – 226
 Никола Јован, из села Камендин – 209, 230
 Никола Јокић – 207, 229
 Никола Јочић – 196
 Никола Каран – 204
 Никола Кочоја – 217
 Никола Лукач – 196
 Никола Лукић – 220
 Никола Лучић – 218
 Никола Маринко – 227
 Никола Никашин – 194
 Никола Панић – 209, 230
 Никола Пејак – 209
 Никола Петко – 198
 Никола Пирија – 194
 Никола Прибић – 218
 Никола Поповић – 196
 Никола Радован – 193, 217
 Никола Степан, из села Грабовац – 191
 Никола Степан, из Трговишта – 169
 Никола Степко – 227
 Никола Стојан – 227
 Никола Субота – 226
 Никола Трифун – 204, 226
 Никола Цветко, из села Кизил Килисе – 207, 229
 Никол Цветко, из села Камендин – 209
 Никола III, епископ – 114

Николаев Всеволод – 256
 Николета, жена Петра Братославића – 150, 153
 Николић, поп – 223
 Николић Остоја (Nicholich Ostoia), дубровачки трговац – 150, 152
Николић-Стијанчевић Видосава – 106
 Нил, прот Стагијског скита – 91, 92
 Нихад Босна – 213
 Нихад Хусејин – 213
 Nicola de Forte – 154
 Ниша Милоје – 231
 Новак, ковач – 230
 Новак (Nouach), поп – 139-141
 Новак, старац – 226
 Новак Богдан – 191
 Новак Вукоје – 193, 217
 Новак Краја – 210
 Новак Милојевић – 230
 Новак Никола – 189
 Новак Путник – 196
 Новак Радоје – 209
 Новак Рајко – 194
 Новак Цветковић – 214
Новаковић Стијан – 9, 11, 12, 14, 66, 73, 94, 98, 109, 115, 120
 Нуције Антонијо де Тонто (Nucius Antonii de Tonto), из Ортоне – 136, 137

 Обрад Којчић – 200, 223
 Обројевић Милобрат (Obroyeuich Millobratus) – 138
 Огњан Јован – 174
 Огњен Вук – 217
 Огњен Смољ(л)ан – 198, 221
 Огњен Сојат – 218
 Огњен Страхиња – 227
 Окуша Ивко (Juchus de Ocussa) – 46, 48
 Оливер – 169, 171, 173
 Оливера, удовица – 169
 Омер, чизмар – 212
 Омер (Ömer), шафар топионице – 181, 182, 184, 186
 Осман – 232
 Осман, спахија – 174
 Осман, субаша – 188
 Осман Абдулах – 212
 Османлије – 175, 253, 273; в. Турци
 Остоја Андрић – 217

Остоја Поповић – 217
Осирођорски Г. – 60, 64-66, 68, 69, 72, 74, 79, 81, 85, 89-91, 98, 99

 Пава, доселац – 230
 Пава Андрија – 221
 Пава Бежан – 222
 Пава Бојанић – 223
 Пава Бракича – 214
 Пава Јован, из села Добановци – 206
 Пава Јован, из села Сурчин – 218
 Пава Јованић – 214
 Пава Марко – 229
 Пава Милош – 209, 230
 Пава Петре – 207
 Пава Рогич – 227
 Павал, доселац – 194
 Павал, колар – 196
 Павал Андрија – 198
 Павал Бежан – 199
 Павал Бојанић – 202
 Павал Вукосав – 202
 Павал Вучерина – 189
 Павал Живко – 210
 Павал Никола – 207
 Павал Перањача – 189
 Павал Радисав – 209
 Павал Радовић – 226
 Павал Радосав – 206
 Павал Радул – 193
 Павал Ранчић – 206
 Павал Ратко – 206
 Павал Стојовић – 206
 Павко Никола – 216
 Павле – 221
 Павле Видосавић – 223
 Павле Илија – 228
 Павле Радосав – 227
 Павле Радул – 217
 Павлен Кулин – 217
 Павловићи, властелинска породица – 44
 Павун Бежан – 222
 Павун Вукич – 205
 Павун Милош – 230
 Павун Степан – 194, 218
 Паја Мирко – 220
Панченко Б. А. – 64, 66, 72, 83, 84, 99
Ραπαγόργιου Ρ. Ν. – 66, 99

- Papachryssanthou D.* – 95
Паун, доселац – 189
Паштровић Алекса, кнез (Pastrovich Allesio) – 43-48, 51-53
Паштровић Андрија(ш)(Pastrovich Andrias) – 43, 46-48, 50, 52
Паштровић Алексе(ић) Дабижив – 43, 44, 52, 53
Паштровић Никола – 44, 50, 52
Паштровић Николица (Pastrovich Nicholiza) – 43, 45-48
Паштровић Никша – 45
Паштровић Остоја (Pastrovich Ostoia) – 44-48, 50-52
Паштровић Радич (Pastrovich Radicius) – 44-48, 50-52
Паштровић Радослав (Pastrovich Radoslavus) – 46, 48, 50, 53-55
Паштровић Стефан – 44
Паштровићи (Pastrovich), властелинска породица – 43-45, 47, 49-53
Педијасим Никита, дворанин деспота Јована Угљеше – 89
Пеја Батножић – 202
Пеја Вучко – 196
Пеја Иваниш – 230
Пеја Јован – 203
Пеја Којчић – 193
Пеја Маринко – 206
Пеја Милак – 210
Пеја Милосав – 193
Пеја Мичић – 206
Пеја Раденић – 229
Пеја Станисав – 189, 214
Пејак Перић – 209
Пејак Петко – 193
Пејак Петре – 193
Пејак Петровић – 217
Пејак Раденко – 207
Пејак Радука – 231
Пејо влах – 227
Пејо Батножић – 223
Пејо Винко – 206
Пејо Влајин – 205
Пејо Јочић – 196
Пејо Милош – 226
Пејо Радован – 228
Пејо Субота – 228
Пејча Никола – 203
Пејча Хотић – 205
Пејчо Вучковић – 220
Пека Дукић – 230
Пелегрин Михаило (Pelegrin Michael), ser, судски извршитељ – 144, 146
Пентаклисиотиса – 121
Перване, јаничар
Петар, апостол – 113
Петар, доселац, из села Камендин – 209
Петар, доселац, из села Кумша – 231
Петар, колар – 220
Петар, поп, из села Бежанија – 205
Петар, поп, из села Бановци – 220
Петар, син ковача – 227
Петар Бојић – 220
Петар Брајан, кнез – 196
Петар Вуковић – 220
Петар Вукојић – 223
Петар Живко – 221
Петар Иваниш – 209
Петар Јако – 210
Петар Јован – 223
Петар Ковачевић – 206
Петар Лукач – 226
Петар Манојло, из села Јаково – 223
Петар Манојло, из села Камендин – 230
Петар Милић – 205
Петар Никола, из села Батајница – 217
Петар Никола, из села Сурчин – 194
Петар Панчић – 209
Петар Петко, кнез – 199
Петар Петковић – 217
Петар Петринић – 223
Петар Радивој – 217
Петар Радич – 210
Петар Ратко – 206
Петар Старић – 196
Петар Томанић – 196
Петар Турјанац – 223
Петар в. Хтјеслалић Балдовин
Petit L. – 94, 96
Петко (или Нико, Ненко) – 173
Петко, доселац, из села Кумша – 210
Петко, доселац, из села Тврдењава – 195
Петко, калуђер – 199, 222
Петко, ловац – 205

- Петко Бојанић – 202, 223
 Петко Бојић – 207
 Петко Боро – 220
 Петко Вечерин – 196
 Петко Војин – 198
 Петко Вук – 218
 Петко Вукић – 219
 Петко Вуковић – 198
 Петко Вучко – 196
 Петко Груја – 216
 Петко Дуја – 189
 Петко Ђурић – 230
 Петко Ђурица – 208
 Петко Ђурка – 218
 Петко Јован – 226
 Петко Милак – 220
 Петко Милачић – 206
 Петко Михајло – 218
 Петко Пајкић – 205
 Петко Ракић – 189
 Петко Степан – 210
 Петко Томић – 209
 Петко Трпезић – 227
 Петко Цветковић – 223
 Петковић Прибил (Petchouich Pribillus),
 кожухар – 138
 Петран Врбашанин – 202
 Петрашин Цветко – 173
 Петре, доселац, из села Батајница – 193
 Петре, доселац, из села Биљарица – 202
 Петре, доселац, из села Бежанија – 205,
 226
 Петре, говедар – 198
 Петре Влајко – 206
 Петре Вук – 202
 Петре Вукашин – 221
 Петре Вукша – 198
 Петре Деретић – 202
 Петре Живко – 198
 Петре Зоран – 196
 Петре Јован, из села Бановци – 196
 Петре Јован, из села Јаково – 200
 Петре Јован, из села Кизил Килисе – 207,
 229
 Петре Јурица – 227
 Петре Лукач – 204
 Петре Манојло – 200
 Петре Милко – 231
 Петре Милован – 196
 Петре Радица – 196
 Петре Радич – 220
 Петре Степан – 196
 Петре Тодор – 203
 Петре Цветко – 202
 Петри, доселац – 173
 Петри, прешлац – 170
 Петри Бранивој – 169
 Петри Радоња – 169
Пейровић М. – 89, 99
Пейронијевић М. А. – 66
 Петруша, удовица – 173
 Пеша Павал – 209
Пешикан М. – 125, 170
 Пијале Абдулах – 212
 Пири, војник – 188
 Пири, син Исмаила (Pîrî bin İsmâ'il),
 сведок – 241, 244
Појов Нил – 286
Појовић А. – 67, 68, 70, 76, 77, 79, 83,
 87-90, 93, 99
Појовић В. – 255
 Поповић Групко (Popouich Gruppicus)
 – 143-145
Појовић Д. – 191, 192, 195, 196, 199,
 200, 202, 203, 228
 Порћа Стефан – 114
 Прелубовић Тома, деспот – 92
 Продан – 227
 Продан, поп, из села Батајница – 193
 Продан, поп, из села Добановци – 227
 Продан Манда – 216
 Продан Пеја – 217
 Продан Радивој – 193, 217
 Продан Страхиња – 193
 Птичић Мароје (Ptizich Maroc),
 трговац – 152-154
Пурковић М. – 79, 98, 127
 Путник, поп – 209
 Путник Ђуро – 193, 217
 Путник Никола – 221
 Рада, удовица – 169
 Радан Радосал – 203
 Раден Бежан – 199
 Раден Груја – 191
 Раден Радић – 219
 Раден Халајач – 223
 Радивој Брајан – 208

Радивој Јован – 209
 Радивој Милић – 193
 Радивој Петре – 203
 Радивој Радосалић – 230
 Радивоје – 169, 173
 Радин Вук – 231
 Радин Радојин – 195
 Радисав, доселац – 173
 Радисав Младен – 173
 Радица Радосавић – 198
 Радич, доселац – 220
 Радич, челник – 110
 Радич Јован – 202, 223
 Радич Михајланич – 202
 Радич Паун – 206
 Радич Радосав – 221
 Радич Цветко – 198
 Радко Ђурка – 221
 Радман, поп – 174
 Радман Шакоотић – 227
 Радо – 169
 Радо Вугић – 230
 Радо Радосалић – 230
 Радован, из села Бућавци – 221
 Радован (Radouanus), из села Врсиње – 159, 162
 Радован Винко – 206
 Радован Ђуроје – 189
 Радован Јован – 207
 Радован Којчић – 196
 Радован Никола – 194
 Радован Ристић – 209
 Радован Сенић – 205
 Радован Цветко – 202
 Радоје Бурловац – 223
 Радоје Гинић – 218
 Радоје Драговић – 225
 Радоје Дугобрад – 205
 Радоје Ђурић – 227
 Радоје Ђурка – 221
 Радоје Козић – 210, 231
 Радоје Никола – 200
 Радоје Петко – 194
 Радоје Радивој, из села Биљарица – 202
 Радоје Радивој, из села Јаково – 223
 Радоје Радонић – 200
 Радоје Радохна – 223
 Радоје Радман – 230
 Радоје Станко – 193

Радојна, удовица – 169
Радојчић Гордана – 9
Радојчић Никола – 9, 11, 14, 33
 Радоња – 169
 Радоња, поп – 167, 169, 173
 Радоња Бежан – 199
 Радоња Вук – 169
 Радоња Ђуринко – 210
 Радоња Јован – 200
 Радоња Матеј – 173
 Радоња Никола – 170
 Радоња Радушина – 170
 Радоња Станко – 189
 Радоња Цветко – 210
 Радоман, поп – 167, 170
 Радосав влах – 205
 Радосав, доселац – 203
 Радосав, калуђер – 193
 Радосав Батножић – 223
 Радосав Вукоје – 228
 Радосав Дамјан – 189
 Радосав Драгић – 219
 Радосав Драгиша – 195
 Радосав Јован, из села Добановци – 206
 Радосав Јован, из Трговишта – 169
 Радосав Марин – 203
 Радосав Маровић – 189
 Радосав Никола – 189
 Радосав Павун – 214
 Радосав Перви – 216
 Радосав Петре – 199, 222
 Радосав Радоје – 221
 Радосав Радонић – 198
 Радосав Резбач – 208
 Радосав Смољан – 210
 Радосава, удовица – 169
 Радосалић Алекса в. Паштровић
 Алекса
 Радосалић Никола в. Паштровић
 Никола
 Радосалић Радич в. Паштровић Радич
 Радослава (Radoslawa), кћи Радоја
 Рачића – 133-135
 Радота, поп – 108
 Радохна Степан – 210
 Радохна Теслић – 209
 Радука, калуђер – 223
 Радука Бежан – 222
 Радука Јован – 223

- Радул, говедар – 218
 Радул, доселац из вароши Земун – 189
 Радул, доселац, из села Бежанија – 205
 Радул Богоје – 227
 Радул Весић – 200
 Радул Владојевић – 198
 Радул Вукдраг – 209
 Радул Вукман – 218
 Радул Ђурађ – 198
 Радул Марко – 229
 Радул Радивој – 198, 221
 Радул Радоман – 209
 Радул Радосав – 209
 Радул Рајко – 223
 Радул Смедеревац – 205, 226
Razzi S. – 159
 Рази, лекар – 261
 Раја Јочић – 194
 Раја Маловац – 196
 Раја Новак – 193
 Рајак, доселац, из вароши Земун – 189
 Рајак, доселац, из села Батајница – 193
 Рајак, доселац, из села Добановци – 206
 Рајак, доселац, из села Јаково – 200
 Рајак, поп – 210
 Рајак Вук – 227
 Рајак Димитре, из села Батајница – 193
 Рајак Димитре, из села Тврдењава – 195, 218
 Рајак Живко – 214
 Рајак Радован – 204, 226
 Рајак Радосав – 227
 Рајак Радо – 222

 Рајак Радул – 199
 Рајин, ковач – 198
 Рајко, доселац – 206
 Рајко, кефалија, управник Трилиса и Вронта – 62, 65
 Рака Божинко – 231
 Рака Крајић – 214
 Рака Петре – 207
 Рака Радул – 191
 Рака Цветко – 202
 Рака Цветковић – 223
 Рако Драговић – 216
 Ралина Цвејић – 230
 Рамазан, син Алија (Ramazân bin Alî) – 275, 278

 Рамазан Абулах – 213
 Рамазан Ферхад – 188
 Ранко Која – 227
 Ратко Ђурађ – 198
 Раул Алексије Дука, велики доместик – 84
 Раул Димитрије Палеолог – 84
 Рачић Радоје (Račich Radoye) – 133, 134
Реџел (Regel W.) – 74, 94-96
Redhouse James W. – 189, 255
Рејџман Јан – 187
 Рељина Бојан – 194
 Ресул – 188
Рефик А. – 236
 Реџеп бег (Receb Beğ), царски службеник – 182, 186, 190, 215
 Реџеп чауш – 227
Rizaj S. – 236
 Римљани – 270
Рисџић С. – 255
 Руси – 117
Rouillard G. – 59, 99
 Рудић Раденко – 206
Rupčić B. – 157

 Сава, епископ шумадијски – 285
 Сава Драгојло – 226
 Сава Никола – 207
 Сава Субота – 217
 Салих, писар – 213
 Салих, мујезин – 212
 Салих, син Јусуфа (Salih bin Yusuf) – 275, 278
 Сандаљ Хранић, војвода – 43, 44, 51, 52, 143
 Саси, немачки рудари – 15, 27, 117, 235
Sathas C. – 66, 95
Сахилиоџлу Х. – 183
 Св. Сава – 74
 Св. Симеон в. Стефан Немања
 Светић Никша (Nischa de Sancta) – 46, 48
Svornos N. – 95
Севасџијанов П. – 69
 Сејди, масер – 213
 Сејиди (Seyidi) – 275, 278
 Селак, доселац – 231
 Селим III, турски султан (1789–1807) –

284
Sertoğlu Midhat – 191
 Сефер (Sefer) – 242, 244
 Сефер, из касабе Приштина (Sefer an kasaba-i Prištine) – 241, 244
 Сефер, син Махмуда – 188
 Сима, доселац – 214
 Симеон Урош Палеолог, брат цара Душана – 58, 62, 85-88, 91
Симић В. – 237, 238, 250, 251
Симић Ж. – 255
 Симон, роб – 132
 Simon, fra – 153
 Симон Живко – 173
 Симон Петко – 227
 Симон Радосав – 169
 Симон Цветко – 173
 Симонида, српска краљица, жена краља Милутина – 120
Симоновић Д. – 255, 269
 Симун Ђурић – 230
 Синадин Сергије, скевофилакс – 84
 Синадин Теодор – 121
 Синан Бербер – 188
 Синан Кара – 188
Скарић Владислав – 285
Skok Petar – 107, 115, 116
 Сладановић Радослав (Sladanouich Radoslaus), Томко (Tomchus) из Дабра – 138
Слијейчевић Ђоко – 286
Smičiklas Tadija – 123
 Смолан Петко – 228
Соловјев А. – 9, 32, 33, 38, 57-60, 63-74, 76-93, 95, 99, 118-121, 123, 143
Soulis G. – 67-71, 73, 74, 78, 79, 81, 99
Ћиправало Љубо – 45
Ћипсареvsка Ђ. – 245
 Срби – 67, 91, 114, 124, 285
 Станисав Рајак – 191
 Станица, удовица – 205
 Станиша, протостратор – 81
 Станка – 196
 Станко Јочко – 227
 Станко Мичић – 228
 Станко Петар – 222
 Степа Милојевић – 230
 Степа Радосав – 218
 Степан, доселац, из села Добановци – 205

Степан, доселац, из села Камендин – 209
 Степан, месар – 189, 214
 Степан Бојић – 207
 Степан Гвоздић – 196
 Степан Живко – 223
 Степан Јаков – 231
 Степан Јелић – 231
 Степан Јован, кнез – 207
 Степан Јовица – 220
 Степан Лазар – 207
 Степан Милојевић – 208
 Степан Никола Бежан – 173
 Степан Новак, из села Кизил Килисе – 207
 Степан Новак, из села Сурчин – 218
 Степан Петко – 196
 Степан Радојко – 208, 230
 Степан Радосав – 194
 Степан Рајић – 225
 Степко Ђурић – 206
 Стефан Вукчић Косача, херцег, обласни господар – 44, 52, 141-147, 161
 Стефан Лазаревић, српски кнез (1389-1402) и деспот (1402-1427) – 59, 61, 93, 117, 127, 129
 Стефан Немања, српски велики жупан (1166-1196) – 74
 Стефан Урош II Милутин, српски краљ (1282-1321) – 15, 110
 Стефан Урош IV Душан, српски краљ (1331-1346) и цар (1346-1355) – 8, 9, 33, 34, 43, 44, 57, 58, 61-85, 87-89, 108, 113-115, 118-121, 129
 Стефан Урош V, српски цар (1355-1371) – 58, 61, 87
 Stefano, fra – 153
 Steffano de Nale – 154
Stipišić Jakov – 123
Ћијейчевић Иво – 143
 Стоја, удовица – 173
 Стоја Милосав – 193
 Стојан, ковач – 189
 Стојан, поп доселац – 173
 Стојан Боја – 196
 Стојан Врбаска – 223
 Стојан Вукојић – 231
 Стојан Грубач – 200
 Стојан Драгић – 189, 214

- Стојан Милић – 210
 Стојан Михаил – 210
 Стојан Михалјо – 231
 Стојан Никола – 198
 Стојан Петре – 206
 Стојан Поповић – 196
 Стојан Рајак – 217
 Стојан Селак – 194, 218
 Стојан Станко – 216
Стојановски Александар – 118, 250
 Стојко Босанка – 214
 Стојко Нарин – 226
 Стојко Милија – 189
 Стојо – 170
Стоишић Горан Жуји, новинар – 105
 Субота, чизмар – 189
 Субота, доселац из вароши Земун – 189
 Субота, доселац, из села Бановци – 196
 Субота Богдан – 227
 Субота Врачалић – 214
 Субота Ђокић – 227
 Субота Илија – 226
 Субота Марић – 206
 Субота Милак – 217
 Субота Милковић – 225
 Субота Радован, из села Добановци – 228
 Субота Радован, из села Камендин – 230
 Субота Радосав – 207, 229
 Субота Радохна – 207, 229
 Субота Раја – 227
 Субота Рајић – 206
 Субота Ранчић – 208
 Субота Спахић – 226
 Сулејман, спахија – 212
 Сулејман-паша (Süleyman Paşa) – 236-238, 240, 242
 Сулејман Јусуф – 188
 Сулејман Касим – 188

 Таверније (Tavernier J. B.), француски путописац – 254
 Тврдица (Tuerdiza), сестра Петра Братославића – 153, 154
 Теодор Станков (Theodorus de Stancho) – 46, 48
 Теодосије, монах – 90
 Тимур, син Абдулаха – 188
 Тоболчаревић – 149; в. Братославић
 Тоболчаревић Јакша, син Братослава – 149
 Тоболчаревић Марин (Маринко), син Братослава (Bratosaglich Marince) – 149, 151
 Тоболчаревић Матко, син Братослава – 149
 Тоболчаревић Радич (Раде), син Братослава – 149
 Тодор, доселац – 198
 Тодор, поп – 167, 169, 173
 Тодор Данко – 220
 Тодора, удовица – 194
 Толентић Бонин, Корчуланин (Boninus de Tollentis), архиђакон Загребачке дијецезе – 159-162
 Толентић Лука, синовац Бонина
 Толентића, бискуп у Шибенику – 159
 Тома Косовић – 230
 Тома Радоје – 230
 Тома Франки (Thoma Franchi), из Манфредоније – 133-135
 Томаш Илић – 228
 Томаш Јеринић – 209
 Томаш Радивој, из села Бановци – 220
 Томаш Радивој, из села Камендин – 209
 Томаш Радоје – 230
 Томаш Радоња – 194
 Томаш Радул – 193, 217
 Томаш Ромић – 206
 Томаш Цвејић – 196
Томовић Г. – 113, 114, 127
 Тонко (Toncho), син Николете Братославић – 150-152
 Тонковић Иван (Tonchouich Iuanus), из Мљета – 139-141
 Топија, албанска властела – 124
Тошић Буро – 46, 157
 Триболис Георгије, сакеларије – 84
 Трипа Никша – 217
 Трифун Батножић – 223
 Трифун Радан – 196
Тричковић Рамила – 111, 273
Троицки С. – 89, 99
Трухелка Ђиро – 131, 286
 Туркмени – 261
 Турхан (Tûrhân) – 275, 278
 Турхан, син Хизира (Tûrhân bin Hizir) – 275, 278

Турци (Theucři) – 93, 124, 143, 145, 236,
253; в. Османлије
Тутић Драгослав, из Призрена – 114

Ђирковић Сима М. – 8, 46, 77, 95, 109, 111,
116-118, 132, 140, 143, 157, 235
Ђоровић Владимир – 285
Ђук Ружа – 101, 110, 111, 149, 150, 235

Угљеша Бежан – 222
Угљеша Петран – 199
Угљеша в. Јован Угљеша
Урошевић Ајџанасије – 109, 110
Усџенски П. – 74, 88, 92, 93, 95

Farlati D. – 159
Faroqhi S. – 175
Fejuih H. – 132
Ферјанчић Б. – 60, 80, 85, 86, 88-93, 99,
119, 120
Ферхад Абдулах – 213
Филип Грубач – 216
Филип Марко – 227
Филиповић Миленко С. – 116
Флорински Т. – 33, 34, 64-72, 74, 76-78, 82-
84, 96
Фокопул Ђорђе, властелин, кир – 62, 71,
82

Хабиб Хусејин – 212
Халил, син Илијаса – 174
Халифе Хасан – 212
Хамза (Hamza) – 275, 278
Хасан, војник – 188
Хасан, штављач коже – 188, 212, 213
Хасан Пири – 213
Хатељевић Богдан – 127
Handžić Adem – 107, 163, 165
Хаџо Ибрахим – 212
Hadžibegić Hamid – 107, 163
Херџић Е. (Herzig E.) – 183
Хизир Халифа (Hızır Halifa), имам – 275,
278
Хипократ – 253
Храбак Божо – 222
Храбак Бојић – 199
Храбак Вук – 210, 231
Храбак Вучко – 200
Хрвоје Вукчић Хрватинић, херцег – 116

Хтјеслалић, породично име – 115
Хтјеслалић Балдовин, протокнез – 111-
116, 118, 119, 124, 125, 128
Худаверди – 232
Хумно Палеологина Ирина – 83
Хурем Абдулах – 188
Хурем Абдулах, из вароши (касабе)
Земун – 212
Хусејин – 188
Хусејин, из Кладова – 274
Хусејин (Hüseyin), капиџија – 181, 185
Хусејин, син Абдулаха (Hüseyin bin
'Abdullâh), сведок – 242, 244
Хусејин, син Мемџија (Hüseyin bin
Memi) – 275-279
Хусејин, чизмар – 213
Хусејин ефендија (Hüseyin Efendi),
сведок – 241, 244
Хусејин-ага Градашевић – 286
Хусејин Абдулах – 188, 213
Хусејин Јусуф – 188
Hussey J. – 98

Цафа Урсин Дука Јован, господар
града Арте – 62, 86
Цвеја Миладин – 230
Цвета, удовица из вароши Земун – 189
Цвета, удовица, из села Добановци –
206
Цветија, удовица – 209
Цветко, досељак, из села Бановци – 220
Цветко, досељак, из села Батајница –
217
Цветко, досељак, из Трговишта – 169
Цветко Бакић – 196
Цветко Јован – 169
Цветко Лазар – 226
Цветко Лукач – 193, 217
Цветко Марко – 209
Цветко Маслеша – 206
Цветко Панић – 194
Цветко Петко – 193
Цветко Петре – 189
Цветко Петри – 173
Цветко Радашин – 226
Цветко Радован – 209
Цветко Радоња, из села Грабовац – 191
Цветко Радоња, из Трговишта – 174
Цветко Степан – 200, 223

Цветко Угљеша – 210
Цветоје Ранко – 218
Црнојевић Радич, властелин – 51
Cheyne Jean-Claude – 120

Чихорић Вратко, из Куршумлије – 114,
115
Чолов П. – 245

Шабан (Ša'bân), јамски шафар – 181, 182,
184, 186
Шабан (Ša'bân), кадија – 240, 242
Шабановић Хазим – 187, 189-191, 194, 196,
198, 203, 204, 208, 210-212
Šamšalović Milje – 123
Шафарик Јанко – 86, 96, 108
Шахман, син Курда – 192
Шахман, јаничар – 212, 213
Шериф Ахмед – 237, 250
Шеровић П. Д. – 43, 52
Шимун, доселац – 189
Шујуи М. – 237

Wirth P. – 60, 96

Географски регистар

- Аја Софија – 273
Азија – 260, 263, 265, 269
Алверна – 157
Александрија – 261
Америка – 263, 267
Амерић, село – 189
Анадолија – 175, 262-264, 269
Ангелокомис, место – 121
Ангиста (Ангитес, Драман(т)ица, Чепелцедереси), река – 123; в. Панак
Ангитес в. Ангиста
Анчиште (Јанчиште), село – 77
Арта – 62, 86
Асоматос (Асомати), метох (село Соматос) – 120, 121
Аустрија – 286
- Балкан, полуострво – 251
Баница, село – 123
Бановци (Стари Бановци), село – 196, 197, 219, 220
Бар – 170
Барич, село – 206, 227
Барска река – 237, 238
Батајница, село – 192, 194, 208, 217
Барселона – 132
Бачићи, заселак – 110
Бежанија, село – 199, 204, 206, 226, 227, 232
Беласица, брдо – 109, 110
Беласица, кадилук – 111
Беласица, касаба – 111
Беласица, рудник – 111, 124
Беласица, село – 110, 111, 129
Бело Брдо, касаба – 111
Београд (Belgrad) – 62, 64, 71, 72, 78, 79, 86, 158, 181, 182, 185, 186, 200, 213, 225, 232, 245
Београдски кадилук – 188
Беч – 63, 88
Бечмен – 191, 195
Бигавац, мезра – 211, 212, 216, 232
Бијела – 45
Биљарица, потес – 202
Биљарица, село – 194, 202, 203, 224
- Бискупи, код Коњица – 127
Блажевац, земља – 192, 217
Блиски Исток – 270
Бојчин, мезра – 225
Бока Которска – 143
Болоња – 46
Бољевци, село – 198, 210
Босанска викарија – 159
Босна – 44, 45, 51-53, 131-134, 157, 159, 161, 285, 286
Босна, ејалет – 288
Братинац, мезра – 210, 231
Бреце, село – 109
Брин, рудник – 118
Брсково, рударски град – 117
Брчко – 165
Бршљан, мезра – 200, 222
Бршљан, потес – 200
Бугарска – 245, 250
Будва – 43, 52
Бунгаја, брдо – 238
Буђавци, село – 198, 221
- Вандиш, мезра – 224
Ватопед, манастир на Светој Гори – 59, 61, 67, 72, 74, 79, 90, 93, 119, 123
Велидол, село – 120
Велика Јелшаница, река – 108
Велика Лубница, село – 110
Велико Пупавце, село – 108
Венеција (Venetiae) – 143, 145, 147, 149, 150
Веникија, село – 77
Вериге – 143
Вернар, село – 120; в. Света Варвара
Видински санџак – 274
Византија – 119
Вишњевац, земља – 192, 217
Владовци, мезра – 197, 220
Власина (Vlasina) – 249, 251
Врање – 114
Врбас, потес – 199
Врбас, село – 199, 200, 206, 222, 227
Врбица, мезра – 108
Врбовац, село – 113, 127

Вронди, село – 118
Вронт – 62, 65, 118
Врсиње (Versigne), село – 159, 161, 162
Врхлаб, дворец – 110
Вучитрн (Vilçitirn), касаба – 111, 240, 243, 244
Вучитрн (Vilçitirn sancağına), санџак – 164, 238, 240, 242
Вучитрнска митрополија – 111
Вучитрнски кадилук – 169

Газорос в. Прунаја
Гвозђено Поље, локалитет в. Рупача
Горња Каменица, село – 110
Горња Раковица, село – 107, 108, 129
Горња Топлица, река – 129
Горње Село, заселак – 107, 129; в. Раковица
Горњи Закут – 109; в. Уљаре
Горњи Луковак, заселак – 109
Горњи Пупавци в. Мала Пупавица
Горњи Трлис – 118
Грабовац, село – 191, 211, 216, 232
Градине, мезра – 203, 224
Градине, потес – 203
Грачаница – 165
Греда, место – 232
Грчка – 116, 270

Дабар (Isadbra) – 127, 138
Дамаск – 261
Дафнудион, село – 120; в. Доња Уска
Двориште, земља – 192, 217
Дединац, село – 107
Десивојце (Desivofçe) – 248, 250, 251
Деспотовина в. Србија
Дешишка, село – 107, 108
Добановци, село – 195, 206, 227, 228
Добрестикеја, село – 121; в. Довишта
Добробосанска митрополија – 285
Довишта (вероватно Добрестикеја), село – 121
Довникеја (Дубница), село – 77
Доња Каменица, село – 110
Доња Метохија, махала – 109
Доња Раковица, село – 107, 108, 129
Доња Уска (Като Нуска, данас Дафнудион), село – 120
Доњи Душник, село – 250

Доњи Пупавци в. Велико Пупавце
Дохијар, манастир на Светој Гори – 61, 81
Драма – 84, 123
Драман(т)ица (Ангистас), река – 123
Драч – 123, 124
Дубница в. Довникеја
Дубровник (Ragusa) – 43, 45, 51, 101, 102, 116, 123, 131-136, 138, 143, 149-153, 158, 161-163, 235
Дуга Њива, њиве – 211, 232
Дуги Извор, земљиште – 193, 217
Дунав – 190, 196, 197, 203, 206, 215, 221, 223, 227, 229, 273, 274
Дупијанос – 92
Дупница (Dubniça), кадилук – 248, 251
Душник (Duşnik), село – 248, 250

Ђурино Горње ..., земља – 217
Ђурићи – 143

Европа – 59, 267, 269
Егидомишт (Жидомишт), село – 77
Египат – 254
Епир – 86
Ески Рамна, село – 122; в. Кримна
Есфагмен, метох (село Сфаменос) – 78, 120-122
Есфигмен, манастир на Светој Гори – 57, 61, 72, 73, 76

Желихово, село (данас Неа Зихна, Зељахово) – 65, 120, 121
Жернов – 123
Живац, језеро – 204, 211, 225
Живац, мезра – 199, 222
Живац, потес – 199
Живац (можда данашње Село Прогар), село – 203, 204, 220, 224-226
Жидомишт в. Егидомишт
Житиње, село – 109

Завлантија – 62, 80, 85, 88
Загребачка дијецеза – 159
Задар (Jadra) – 46, 48
Закут, село – 109
Запланина, рудник – 237, 250
Зарбинце (Zarbinçe), село – 248, 250
Зворнички санџак – 177, 284, 287, 288

- Зељахово – 120; в. Желихова
 Земун, варош, касаба – 187, 188, 190, 197,
 203, 206, 208, 210, 212-215, 220-223, 226-228,
 231, 232
 Земунска нахија – 187, 188, 211, 212, 229
 Зета – 43, 45, 50
 Зихна – 62, 63, 65, 75, 82, 84, 119-123
 Зограф, манастир на Светој Гори – 61, 70,
 89

 Ивиرون, манастир на Светој Гори – 61, 67,
 68, 75, 119
 Изворњак, земљиште – 193, 217
 Измир – 261, 270
 Индија – 254, 260, 261, 263, 264, 268, 269,
 271
 Индонезија – 260
 Иран – 266, 270
 Истанбул – 175, 184, 236, 246, 254, 261, 273,
 283; в. Цариград
 Италија – 132, 159, 261, 264

 Јабланица – 250
 Јаково, село – 195, 200, 206, 210, 223, 227
 Јанчиште в. Анчиште
 Јањина – 62, 86
 Јерис, град – 67, 89
 Јерменија – 266

 Кабул – 265
 Kavala – 123
 Кајсерија, област – 263
 Каламарија – 77
 Калудра (Колаци, данас), заселак – 107
 Камен Грета – 213
 Камендин, потес – 208
 Камендин, село – 208, 230
 Каменица (Куманица), село – 107, 110
 Каниклов млин – 120
 Караоглан, брдо – 175
 Кариби – 267
 Кастица, село – 65
 Кастрат в. Костајница
 Като Нуска, село – 120; в. Доња Уска
 Кафа (дан. Теодосија) – 266
 Кешишлик, нахија, вилајет – 120, 122
 Кизил Килисе (друго име Црвена Црква),
 село – 207, 229
 Кина – 261, 263

 Кинегои (Ловци), село – 121
 Кирилова пећина – 91
 Киш, локалитет – 109
 Киша, место – 109
 Кладово – 274
 Клис, санџак – 288
 Кнежа Горица, топоним – 116
 Кнежпоље, топоним – 116
 Колаци в. Калудра
 Коње, област – 263
 Коњиц – 45, 127
 Копаник – 105, 110, 117, 118, 124
 Копорићи, рудник – 111
 Копривница, село – 93
 Корлукдере, река – 122
 Корчула (Corzola, Curzola) – 153, 159,
 161
 Корчулански архиђаконат – 159
 Косаница, река – 105, 107, 108, 110, 111,
 115, 129
 Косаничка Рача, село – 105, 106, 110,
 127-129
 Космача – 107
 Косово – 116
 Костајница (Костраће, крајем XIX
 века, Кастрат, данас), село – 107
 Костраће в. Костајница
 Котор (Catharus)– 46-52, 55, 101, 102,
 143, 145-147
 Краљевац, брдо – 109
 Краљевица в. Краљевци
 Краљевци (Краљевица), заселак – 109,
 110
 Кранијар – 75
 Кратово (Kratova), рудник – 236, 250
 Кремна – 84
 Крешево, манастир – 286
 Крива Река – 250
 Кримна, село – 121-123
 Крпимеј, село – 109, 110
 Крим – 266
 Крит, острво – 256, 260
 Кртог, село – 107
 Крушевац, санџак – 164, 177
 Крушево, село – 76
 Ксенофон, манастир на Светој Гори –
 61, 83
 Ксиропотам, манастир на Светој Гори
 – 61, 72, 74

Кулина, узвишење – 107
 Куманица в. Каменица
 Кумша, потес – 210
 Кумша, село – 206, 210, 227, 231, 232
 Kupinovo – 225
 Курдистан – 266
 Куре, рудник – 175
 Курмадин, блато, баре – 211, 232
 Куршумлија – 105, 108, 110, 114
 Kuršumlijska banja – 107, 109
 Кутлумуш, манастир на Светој Гори – 58, 81, 85
 Кучајна (Киџауна), рудник – 176, 177, 183, 245, 246, 248, 251

Лавра Св. Атанасија, манастир на Светој Гори – 58, 61, 67, 76, 87, 118
 Лаб, нахија, жупа – 107, 129
 Лаб, река – 109, 110, 125, 129
 Лебане – 113
 Левант – 261, 268
 Лемнос, остров – 256, 269
 Лесковац – 105, 127
 Ливаде, потес – 196
 Ливаде в. Ливадице
 Ливадице, мезра (Ливаде) – 196, 220, 226
 Ликостомија – 79, 85
 Ликусада – 62, 79
 Ловци, селиште – 120, 121, 123; в. Кинегои
 Лубница, село – 107, 110
 Лужани – 107
 Луковац (Луковац), заселак – 109
 Луково, мезра – 196, 220
 Луковац, село – 109

Мајана (Механе) – 107; в. Механе
 Мајдан – Медни Пек – 177; в. Мајданпек
 Мајданпек (Medni İpek; ma'den-i İpek), рудник – 175-177, 180, 181, 183, 184, 245, 246, 248, 249, 251, 252
 Мајорка – 132
 Македонија – 116, 120
 Макори, село – 122; в. Кримна
 Мала Азија – 266, 270
 Мала Јелшаница – 108
 Мала Лубница, село – 108, 110
 Мала Пупавица (Горњи Пупавци, раније), село – 108
 Малајски архипелаг – 264

Мамен(ос), место – 121; в. Есфагмен
 Манфредонија (Manfredonia) – 133, 134
 Марин Сурдук, мезра – 203, 208, 224, 229
 Марићи, заселак – 105, 106, 108, 125, 129; в. Раковица
 Медни Пек – 177, 183, 185; в.
 Мајданпек
 Мексико – 268
 Меленикича (Мелникич), село – 120
 Мелиса – 88
 Мелникич в. Меленикича
 Меникејски манастир в. Св. Јован
 Претеча, манастир на Меникејској Гори
 Метеори, манастирски комплекс – 62, 79, 87
 Метохија, село – 109
 Механе, село – 107, 108
 Микана – 91
 Микула, мезра – 194, 218
 Милавићи – 127
 Митровица, кадилук, нахија, место – 212, 219, 238
 Михаловац, мезра – 223
 Михаловац (можда дан. село
 Михаљевци), мезра – 203
 Михаљевци, село – 203; в. Михаловац
 Млетачка република – 44, 53
 Мљет (Melida) – 139, 140
 Модрича – 165
 Морава – 274
 Мркојевићи, област – 170
 Муливе, поток – 237
 Мургула, село – 109
 Мургулска река – 110
 Мусинац, копаонички вис – 110
 Муховска река – 250
 Муштуиште – 114

Неа Зихна, село – 120; в. Желихова
 Неа Петра, село – 120-122
 Невесиње (Neussigne) – 133, 134
 Неврокопска река – 123; в. Панега
 Неретва – 45
 Ниш – 250
 Ниш (Niş), кадилук – 248, 250
 Нови Бановци – 203

Нови Безистан, рудник – 236, 237, 242, 243
Нови Пазар – 163, 164
Ново Брдо, рудник – 93, 117, 236, 250
Ново Село, потес – 228
Ново Село, село – 228

Област Бранковића – 107, 116, 125, 129, 163
Окоп (Окопје), мезра – 192, 196, 220
Орешац, мезра – 200, 222
Орешац, потес – 200
Орловац, село – 107
Острина, село – 82
Ортона – 136, 137
Орфанојоанис, кефалија – 87
Османско царство – 175, 183, 184, 245, 255, 270, 283-285; в. Турска
Oštro korlje – 109

Пазариште – 163; в. Трговиште
Пазуха, села – 219
Палатна, село – 109
Панак (данас Ангитес), река – 120-123
Панега (Неврокопска река) – 123
Панеч – 123
Паша, санџак – 164
Паштровићи, област између Будве и Сутомора – 43, 45, 49, 50, 52, 53
Пек – 177
Пентаклисиотиса (Аја Пнеума - С. Дух), манастир источно од Сера – 121
Персија – 268, 270
Перуђа – 159
Петелинос, село – 120, 123; в. Потолино
Петра, манастир – 121; в. Неа Петра
Петрич, мезра – 201, 223
Петронијевићи, заселак – 108
Пилатовица, копаонички вис – 110
Подујево – 105, 109
Полатна, село – 110
Полом, село – 107; в. Пролом
Пољаница – 250
Поморавље – 116
Поречка река – 273
Порна в. Прунаја
Порос, језеро – 90
Портареја, село – 73
Потолино (Петелинос), село – 120, 121
Почуча, мезра – 219

Праг – 62, 66
Праскавица – 43, 52
Превлака – 127
Pregolac – 109
Призрен – 108, 114, 169
Призрен, санџак – 164
Призренски кадилук – 164, 167
Призренски санџак – 163, 164, 170
Пријепоље, 149
Приморје – 8
Приштина (Pristina, Prištine) – 150, 152, 241, 244
Прнар, село – 122; в. Порна
Прогар, поље – 199
Прогар, село – 203, 204, 211, 212; в.
Живац, село
Пролом (Полом), село – 107
Пролом Бања – 105
Проломска река – 108
Протокнеже, село – 118-120, 123, 124
Прунаја (Порна, Газорос), село – 121, 122
Пруни, поток – 237
Пупавице, село – 107, 108; в. Мала
Пупавица, Велико Пупавце
Пупавичка река – 108
Пуста река – 105

Равеникија, градић – 77, 81
Радолив – 67, 68
Раковац, топоним – 107
Раковица, заселак (Марићи и Горње Село, данас) – 107, 108; в. и Горња
Раковица, Доња Раковица
Раменци, село – 122; в. Кримна
Рамна, село – 122; в. Кримна
Рас – 165
Ратај, село – 107
Рача, село – 105-109, 111, 113, 125, 129
Рашка, река – 163
Рашка митрополија – 110, 111
Рељина (Relina), село – 248, 251
Репа, село – 109
Речица, река – 110
Рим – 159
Романија – 61
Ругаш, мезра – 194, 203, 218, 224
Рудар, мезра (Рударе) – 107
Рудари, село – 107, 108, 110, 129

Румелијски елајет – 251
 Рупача, мезра (Гвозђено Поље)– 196, 221
 Русија – 261

 Сава, река – 200, 204, 206, 212, 222, 227, 274
 Салона – 114
 Самоков(о), село – 107, 108, 110, 118, 129
 Самоков (Samakov), рудник – 245, 246, 248-252
 San Grigori – 153
 Sancta Maria a Stagno – 153
 Sancta Maria di Castello – 151
 Sancta Maria Granda – 154
 Sancta Maria Maggior – 151
 Sancto Biagio – 151
 Sancto Jacomo de Visniza – 154
 Sancto Francisco a Stagno – 154
 Саоџе, место – 160, 162
 Сарајево – 285
 Св. Анастасија, манастир код Зихне – 62, 65, 82
 Св. Атанасије в. Лавра Св. Атанасија
 Св. Арханђели, манастир код Призрена – 108
 Св Богородица, манастир у Дупијаносу – 92
 Св Богородица, манастир у Ликусадџи – 62, 79
 Св. Варвара, река – 123
 Св. Дух (Аја Пнеума), манастир – 121; в. Пентаклисиотиса (Аја Пнеума - С. Дух), Св. Ђорђе, манастир у Завлантији – 62, 80, 85, 88
 Св. Јован Крститељ в. Св. Јован Претеча, манастир на Меникејској Гори
 Св. Јован Претеча (Продром), манастир на Меникејској Гори – 57, 58, 61, 62, 64-66, 71, 78, 82, 83, 118-121, 123
 Св. Никола, манастир у Праскавици – 43
 Св. Никола, црква у селу Раковица – 108
 Св. Никола, црква на Лабу – 109
 Св. Пантелејмон, манастир код Јањине – 86
 Св. Пантелејмон, манастир на Светој Гори – 57, 61, 62, 77, 109, 118
 Св. Петар и Павле, црква на Лабу – 110
 Св. Петар, црква у Лабу – 109
 Св. Софија в. Аја Софија
 Св. Теодор, рибњак на језеру Порос – 90

Св. Тројица, црква у селу Рача – 106
 Света Варвара, метох (данашње село Вернар) – 120
 Света Гора – 67, 69, 70, 72-74, 76, 81, 83, 85, 90, 109, 120, 122
 Себечевска река – 163
 Седлар – 250
 Селиште, топоним – 109
 Сер – 61, 64, 66, 71, 82, 84, 118-124
 Сингел, рудник – 118
 Сирија – 266, 270
 Ситница, река – 238
 Скопље (Üsküb) – 73, 240, 242
 Скопски санџак – 236
 Смедеревски санџак (Semendire sancağında) – 124, 177, 249, 252
 Смијница, планина – 123
 Солун – 77, 89
 Соматос, село – 120, 121; в. Асоматос
 Сопоћани – 114
 Софија (Sofya) – 62, 64, 249, 252
 Србија – 31, 93, 102, 150, 159, 161, 187, 175, 245, 250
 Срђ – 149
 Сребреница, копаонички вис – 110
 Срем (Sirem), санџак – 177, 182, 186, 212
 Сретеновићи, заселак – 108
 Стагијски скит, манастир на Метеору – 62, 87, 91, 92
 Stagno – 153
 Stara Pazova – 199
 Стари Бановци – 196; в. Бановци
 Стари Рудник – 175; в. Мајданпек
 Стримон – 62, 67, 70
 Струма – 119, 120, 123
 Сувад Гол – 203, 204, 224-226
 Сурхат – 131
 Сурчин, село – 194, 195, 198-200, 206, 218, 227
 Сутјеска, манастир – 286
 Сутоморе – 43, 52
 Сфаменос, село – 120, 122, 123; в. Есфагмен
 Сфелинос, село – 120, 123
 Сфолен, село – 120, 121

 Тапавица – 219
 Твџдењева, потес – 195

- Тврдењева, село – 195, 219
 Темишвар, ејалет – 226
 Теодосија в. Кафа
 Тесалија – 62, 91
 Тибет – 263
 Тимок, река – 273
 Толос, село – 122, 123
 Топлица, област – 107
 Топлица, село – 108
 Топола, земљиште – 221
 Топола, мезра – 198
 Топола, потес – 198
 Тополница (Topolnica), нахија – 248, 250
 Травник – 288
 Трапезунтско царство – 59
 Трговиште (Tirgoviște, данас Пазариште) – 163-165, 167, 169, 171, 173, 174
 Трговиште, нахија – 167, 168, 173
 Требиње, жупа – 45, 50, 161
 Требиње, село – 110
 Трепча (Трепча), кадилук – 240, 242
 Трепча (Трепча), касаба – 237, 240, 242
 Трепча, рудник – 235-238, 250
 Трепчани, место – 237
 Трепчанска река – 237, 238
 Трикала – 85
 Трикалска митрополија – 85
 Тр(и)лис – 62, 65, 118, 123
 Трнава, заселак – 109
 Трнава, река – 109
 Трновица, заселак – 109
 Трњани, мезра – 206, 207, 228
 Тудорче, село – 108
 Тумба, село – 122, 123
 Турска – 175, 236, 246, 263, 265, 269, 270
 Турска Трепча, део насеља Трепча – 235, 237, 238, 254
 Турфал – 220

 Ђипровац – 245
 Ђустендил (Köstendil), санџак – 164, 248, 251

 Улудаг – 263
 Улцињ – 170
 Уљаре (Горњи Закут), село – 109
 Umka – 201
 Umbla – 153

 Фатница (Vatniza) – 139, 141
 Фенек, манастир – 211, 232
 Фетислам (Fethislâm) – 275-279
 Филипини – 264
 Филотеј, манастир на Светој Гори – 58, 63, 69, 75, 84, 119-123
 Фодвар, мезра – 196, 197, 220, 221
 Фојница, манастир – 286

 Хагиос Христофорос – 122, 123 в.
 Харавица
 Халкидика – 67
 Хандак, посед – 70
 Харавица (Хуровишта, Хагиос Христофорос), село – 122, 123
 Херцеговина, санџак – 164
 Хиландар, манастир на Светој Гори – 61, 62, 119, 120
 Хорасан, град – 270
 Хум – 50, 132
 Хуровишта – 122, 123 в. Харавица

 Цаин (Цаинос, Цанос), село, данас селиште у селу Неа Петра – 75, 84, 120-123
 Цариград – 63, 88, 159, 286, 287
 Цариградска патријаршија – 88
 Царство в. Турска
 Црвена Црква – 197, 207, 229; в. Кизил Килисе
 Црвенка – 203
 Црни луг, брдо – 211, 212, 220, 226, 228

 Чар – 250
 Часна џамија, у Београду – 186
 Чепелџедереси – 123; в. Ангиста

 Џанос, село – 122; в. Цаин

 Шаторица, копаонички вис – 110
 Шибеник – 159

МЕШОВИТА ГРАЂА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XXVII (2006)

Издавач
Историјски институт Београд

За издавача
Др Тибор Живковић, директор

Лектура и коректура
Мелита Живковић

Регистар
Славица Мереник

Секретар Редакционог одбора
Снежана Ристић

Компјутерска припрема за штампу
Слободан Симић

Штампа
Чигоја штампа
Студентски трг 13, Београд

Тираж
500 примерака

ISBN 86-7743-057-1

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94

МЕШОВИТА грађа = Miscellanea / Одговорни
уредник Петар В. Крестић. - 1956, књ. 1-1990, књ. 20;
Н.С. 2003, књ. 21-. - Београд : Историјски институт,
1956-1990 ; 2003- (Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

ISSN 0350-5650 = Мешовита грађа

COBISS.SR-ID 14717954